

Sakari Koskinen ja Reetta Waris

Vedenhankintaa koskeva lupa ja sen määräykset

Sakari Koskinen ja Reetta Waris

Vedenhankintaa koskeva lupa ja sen määräykset

HELSINKI 2000

ISBN 952-11-0805-3

ISSN 1238-8602

Kannen kuvat:

Vasemmalla: Tekopohjaveden muodostamista sadettamalla; Suomen Pohjavesiteknikka Oy

Oikealla ylhäällä: Havaintoputkia asentamassa; Veli Reijonen Oy

Oikealla alhaalla: Luonnontilassa oleva lähde; Tuomo Hatva

Taitto: Ritva Koskinen

Painopaikka:

Oy Edita Ab, Helsinki 2000

Sisällys

1 Johdanto 7

1.1 Taustaa	7
1.2 Rajaukset	8
1.3 Lupatilanteen kehityssuunnat	9

2 Käsitteet 12

2.1 Pohjavesi	12
2.2 Talousvesi	13
2.3 Vesilaitos	13
2.4 Vedenottamo	14
2.5 Pohjavedenottamo	14
2.6 Pohjavesialue	15
2.7 Pohjavesiesiintymän antoisuus	17
2.8 Lähde	17
2.9 Tekopohjavesi	18
2.10 Vesistö	19
2.11 Vedenottamon suoja-alue	19
2.12 Pohjaveden suojelusuunnitelma	20

3 Vedenhankinta omaan talousvesitarpeeseen 21

3.1 Yleistä	21
3.2 Talousvedenhankinta kaivosta	22
3.2.1 Pohjaveden ottaminen omalta maalta	22
3.2.2 Kaivon rakentaminen toisen maalle ja sen käyttöönotto	22
3.2.3 Oikeus vedenottoon toisen kaivosta	25
3.2.4 Korvaukset	26
3.3 Talousvedenhankinta vesistöstä	27
3.3.1 Luvan tarve	27
3.3.2 Vesialueen omistajan tai osakkaan oikeudet	27

4 Pohjaveden ottaminen 29

4.1 Yleistä	29
4.2 Luvan tarve	29
4.2.1 Ilman lupaa sallittava toiminta	29
4.2.2 Lupaa edellyttävä toiminta	30

4.3 Luvan edellytykset	34
4.3.1 Yleiset edellytykset	34
4.3.2 Suojelunäkökohdat	39
4.3.3 Kaavoitus	44
4.3.4 Hyödyn ja vahingon määrittäminen	45
4.3.5 Etuoikeusjärjestys	46
4.3.6 Oikeudet tarvittaviin alueisiin	46
4.4 Luvan määräykset	48
4.4.1 Vedenoton määrä	49
4.4.2 Veden käyttötarkoitus	52
4.4.3 Luvan pysyvyys ja voimassaolo	54
4.4.4 Ottamon sijainti ja toiminta ottamoalueella	56
4.4.5 Tarkkailu	57
4.4.6 Vahinkojen korvaaminen	62
4.4.7 Määräajat ja ilmoitusvelvollisuudet	84
4.4.8 Muut määräykset	87
4.5 Töiden aloittaminen ennen luvan lainvoimaiseksi tuloa	88
5 Tekopohjaveden muodostaminen	90
5.1 Yleistä	90
5.2 Luvan tarve ja sovellettava lainsäädäntö	91
5.3 Luvan edellytykset	93
5.4 Luvan määräykset	94
5.5 Tekopohjaveden muodostamiseen liittyviä haittoja ja vahinkoja	95
6 Vedenottamon suoja-alue	97
6.1 Suoja-alueen perustaminen	97
6.2 Suoja-alueen rakenne	102
6.3 Suoja-aluemääräykset	103
6.3.1 Yleistä	103
6.3.2 Maa-ainesten otto	106
6.3.3 Maa- ja metsätalous	110
6.3.4 Liikenne ja liikennealueet	114
6.3.5 Jäteveden johtaminen	117
6.3.6 Muut määräykset	118
6.4 Suoja-aluemääräyksistä poikkeaminen	120
6.5 Suoja-aluemääräysten ja -rajojen muuttaminen	124
6.6 Suoja-alueen lakkauttaminen	125
6.7 Korvattavuuskysymys suoja-alueasiassa	127

7 Vesijohtolinjat 132

7.1 Luvan tarve	132
7.2 Luvan edellytykset	134
7.3 Luvan määräykset	136
7.3.1 Sijainti	136
7.3.2 Johdon rakenne ja mitoitus	136
7.3.3 Työn suorittaminen	138
7.3.4 Vahinkoa ja haittaa korvaavat toimenpiteet	140
7.3.5 Määräajat ja ilmoitusvelvollisuudet	141

8 Tutkimusluvut..... 142

8.1 Tutkimusten suorittamiseen liittyvä luvan tarve	142
8.2 Tutkimusluvan edellytykset	144
8.3 Tutkimusluvan määräykset	144
8.4 Tutkimuslupahakemuksen käsittely kunnassa	145

9 Vesitalousasian lupahakemus ja lupamenettely 146

9.1 Ympäristövaikutusten arviointimenettelyn soveltaminen	146
9.2 Hakemussuunnitelman sisältö	149
9.3 Lupamenettely	151
9.4 Ympäristölupaviraston päätös	154
9.5 Muutoksenhaku	154
9.6 Päätöksen maksullisuus	156

Kirjallisuus 158

Kuvailulehdet 160

Johdanto

1.1 Taustaa

Suomen ympäristökeskuksen ympäristöoppaassa "Vesitaloushankkeen edellyttämä lupa ja sen määräykset" (Helin ja Siitonen 1997) käsiteltiin vesilain 2-8 lukujen mukaisia vesitaloushankkeita. Tässä yhteydessä ei käsitelty vesilain 9 luvun mukaisten vesitaloushankkeiden lupakysymyksiä. Veden johtamis-, pohjaveden otto- ja suoja-aluehankkeiden edellyttämiin lupiin liittyvät kysymykset jätettiin myöhemmin eri yhteydessä julkaistavaksi.

Tämä vesilain 9 luvun mukaisten hankkeiden vesilain mukaisiin lupiin keskittyvä selvitys palvelee paitsi alueellisia ympäristökeskuksia ja kuntien ympäristöviranomaisia, niin myös veden tarvitsijoita ja hankkeiden suunnittelijoita. Tarkoituksena on tarkastella vedenhankintaan liittyvää lainsäädäntöä sekä selvittää sen tulkintaa eri tilanteissa lähinnä 1990-luvulla vallinneen oikeuskäytännön pohjalta. Täten pyritään helpottamaan viranomaisten ja muiden vedenhankinnan kanssa tekemisissä olevien ihmisten toimintaa, parantamaan hakemusten ja hakemusasiakirjojen laatua, nopeuttamaan lupakäsittelyä, vähentämään turhia hakemuksia sekä parantamaan hakijoiden ja muiden asianosaisten oikeusturvaa.

Projekti on toteutettu Suomen ympäristökeskuksessa vuosien 1998 - 2000 aikana. Rahoitukseen ovat osallistuneet myös ympäristöministeriö ja maa- ja metsätalousministeriö. Suomen ympäristökeskuksessa projektin vastuullisena johtajana on toiminut FK Sakari Koskinen ja päätutkijana DI Reetta Waris, joka on tehnyt aiheesta diplomityön "Pohjaveden otto ja suojele vesilain näkökulmasta". Wariksen diplomityö tehtiin professori Erkki Hollon ohjauksessa Helsingin teknillisen korkeakoulun rakennus- ja ympäristötekniikan osastolle.

1.3.2000 tuli voimaan uusi ympäristönsuojelulaki. Ympäristönsuojelulaille, joka toimii nyt pilaantumisen torjunnan yleislakina, on korvattu ilman-suojelu-, meluntorjunta- ja ympäristölupamenettelylaki. Ympäristönsuojelulain voimaantulon yhteydessä tuli myös vesilakiin lukuisia muutoksia. Vaikka päätöksentekojärjestelmä on nyt toinen, ja muun muassa lupien maksuperusteet ovat muuttuneet aikaisemmin vallinneesta käytännöstä, jäävät muutosten vaikutukset vedenhankinnan yhteydessä käsiteltäviin lupa-asioihin suhteellisen vähäisiksi. Pohjaveden pilaamiskielto on siirretty vesilaista ympäristönsuojelulakiin, mutta lainkohdan soveltamiskäytäntö tuskin juurikaan muuttuu. Ympäristönsuojelulain voimaantulo tulee ilmeisesti kuitenkin jossain määrin vaikuttamaan uusien suoja-alue määräysten sisältöön.

Myös lupahallinto on uudistunut. Päätöksenteko on pääosin siirretty lakkautetuista vesioikeuksista ympäristölupavirastoille, jotka on sijoitettu nykyisten vesioikeuksien toimipaikoille. Kaikki veden johtamista, pohjavedenottoa ja suoja-alueita koskevat vesilakiin perustuvat lupa-asiat ovat siirtyneet ympäristölupavirastojen ratkaistaviksi. Myös vesiylioikeus on lakkautettu, ja muutosta ympäristölupavirastojen päätöksiin on hallintolainkäyttölain säännösten mukaan haettava Vaasan hallinto-oikeudelta.

1.2 Rajaukset

Vedenhankinnan kannalta keskeisimmät vesilain kohdat ovat vesilain 9 luvussa, mutta myös vesilain 1, 2 ja 11 luvuissa. Vesilain 2 luvun vesistöön rakentamista koskevia kohtia sovelletaan joiltain osin myös vedenhankintaan liittyvien hakemusioiden yhteydessä. Ympäristösuojelulakiin siirrettyä pohjavesien pilaamiskieltoa lukuun ottamatta vesilain 1 luvussa säädetään pohjavesiä ja vesistöjä koskevista yleiskielloista ja mm. tutkimuslupiin liittyvästä luvan tarpeesta ja sen hakemisesta.

Talousveden hankintaa omaan tarpeeseen on käsitelty erillisessä luvussa. Tämä on katsottu tarpeelliseksi lähinnä sen vuoksi, että se eroaa vesioikeudellisesta näkökulmasta selvästi yleiseen tarpeeseen tapahtuvasta pohjavedenotosta.

Vesistöistä tapahtuvaa vedenottoa on tarkasteltu lähinnä talousvedenhankinnan lähtökohdista ja erilaisiin erityiskäyttötarkoituksiin tapahtuva vedenhankinta vesistöistä on jätetty vähemmälle huomiolle. Näin on menetelty muun muassa sen vuoksi, ettei tässä yhteydessä ole haluttu tarkastella sellaisia hankkeita, joihin usein liittyy myös esimerkiksi vesistön säännöstelyä tai järjestelyä.

Vesilain 11 luvussa käsitellään vahingon, haitan ja muun edunmenetyksen korvaamista. Korvausten osalta tarkastelu on rajattu lähinnä eri vahinkolajien erittelyksi ja menetysten korvattavuuskysymysten käsittelyksi. Vahingonarviointityön tekniset menettelytavat on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty osittain myöskin vesijohtolinjojen rakentamiseen liittyvät korvauskysymykset.

Oppaassa ei ole myöskään käsitelty maa-ainesten ottoon liittyviä hakemuksia, vaikka hankkeiden edellytysten harkinta liittyy usein läheisesti vedenhankintakysymyksiin. Suurin osa maa-ainesten ottoa koskevista vesilain mukaisista hakemuksista koskee nimittäin pohjaveden pinnan alapuolista maa-ainesten ottoa tärkeillä tai yhdyskuntien vedenhankintaan soveltuvilla pohjavesialueilla. Oppaassa käydään lyhyesti läpi myös tekopohjaveden muodostaminen vesilain mukaisena asiana keskittyen kuitenkin lähinnä niihin tekijöihin, joissa se eroaa normaalista pohjaveden ottamisesta. Erot aiheutuvat lähinnä siitä, että tekopohjaveden ottoon liittyy myös vesistöistä tapahtuvaa vedenottoa sekä veden maaperään imeytystä. Myös suoja-alueita voidaan perustaa tekopohjavesilaitosten ympärille, vaikka tekstissä puhutaankin lähinnä vain pohjavedenottamoiden suoja-alueista.

Luvussa 6 käsitellään vesilain mukaista suoja-aluejärjestelmää, joka on vesilakiin luotu keino ottamoiden veden laadun ja puhtauden turvaamiseksi. Suoja-alue voidaan vesilain 9 luvun 19 ja 20 §:ien mukaan perustaa sekä pinta- että pohjavedenottamolle. Pintavedenottamon suoja-alueen perustaminen on osoittautunut varsin tehottomaksi apuvälineeksi vedenhankinnan kannalta tärkeiden vesistökokonaisuuksien suojelussa, mikä lie-nee suurin syy siihen, ettei tällaisia alueita ole pintavedenottamoille juuri-kaan perustettu.

Pohjavesihankkeisiin sovelletaan tietyissä tilanteissa myös ympäris-tövaikutusten arviointimenettelyä (YVA), vaikka näin onkin tehty toistai-seksi vain kerran. Tämän vuoksi myös YVA:n merkitys on tuotu lyhyesti esiin. YVA-lainsäädännön soveltaminen tulee kysymykseen jatkossa erityi-sesti tekopohjavesihankkeissa, joissa otettavat vesimäärät ovat yleensä huo-mattavasti suurempia ja ympäristövaikutukset ovat keskimäärin laajem-malle ulottuvia.

Oikeustapausesimerkkeinä on käytetty ylempien oikeusasteiden pää-tösten lisäksi runsaasti vesioikeuksien päätöksiä. Vedenhankintaan liitty-vässä päätöksenteossa useat ratkaisumallit ovat muovautuneet oikeuskäy-tännöksi ilman, että ylemmät oikeusasteet ovat koskaan puuttuneet asioi-den kulkuun. Täten kaikista yksityiskohdista, joista lupaharkinnan yhtey-dessä joudutaan päättämään, ei ole käytettävissä ennakkopäätösluonteista aineistoa. Vedenhankintaan liittyvät vesilain kohdat ovat myös muuttuneet vuosien kuluessa. Vedenhankintaa koskeviin lainkohtiin on varsinkin 1980-luvun lopussa ja 1990-luvulla tehty sellaisia muutoksia, joita ei ole ainakaan vielä käsitelty ylemmissä oikeusasteissa. Tietyistä asioista ei ole edes vesioi-keustason päätöksiä. Tässä teoksessa ei käsitellä säännösten muuttumisen vuoksi vanhentuneeksi käynyttä oikeuskäytäntöä.

EU:ssa on hyväksytty uusi vesipolitiikan puitedirektiivi, jolla on tar-koitus säädellä sekä pohja- että pintavesien käyttöä ja suojelua, ja oikeus-ministeriö on asettanut toimikunnan vesilain uudistamiseksi. Tässä teok-sessa ei kuitenkaan myöskään käsitellä mahdollisia tulevia lainsäädäntö-muutoksia, vaan nykyistä lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä.

1.3 Lupatilanteen kehityssuunnat

Pohjaveden ottoa ja veden johtamista koskevien päätösten lukumäärä ja suhteellinen osuus kaikista päätöksistä oli 1990-luvulla selvästi pienempi kuin aikaisemmin. Vuonna 1995-1999 vesioikeudet tekivät vuosittain keski-määrin noin 50 pohjavedenottoa koskevaa päätöstä, mikä oli noin 7 % kai-kista hakemusasioita koskevista päätöksistä. Veden johtamista koskevia päätöksiä annettiin vastaavana aikana vuosittain alle kymmenen, joten nii-den suhteellinen osuus kaikista päätöksistä jäi alle prosenttiin.

Pintaveden talousvesikäyttöä koskevia hakemuksia ei enää juurikaan tehdä. Poikkeuksen tästä muodostaa raakaveden otto tekopohjaveden muo-dostamiseen. Pintaveden ottoa edellyttävät hankkeet palvelevatkin lähin-nä teollisuuslaitoksia ja erilaisia erityiskäyttötarkoituksia.

Vesioikeudet tekivät vuonna 1989-1999 suoja-alueita koskevia päätöksiä kaikkiaan noin sata. Lähes puolet päätöksistä koski suoja-alueen määrittämistä, ja seuraavaksi yleisimmin päätökset koskivat suoja-aluemääräyksistä poikkeamista. Suoja-alueiden perustaminen on 1990-luvulla vähentynyt selvästi. Kun vielä vuonna 1990-1995 suoja-alueita perustettiin noin 40, niin vuonna 1996-1999 suoja-alueita perustettiin vain kuusi. Hakemuksia suoja-aluemääräyksistä poikkeamiseksi on puolestaan tehty hieman aikaisempaa enemmän. 1990-luvulla on myös lakkautettu kaikkiaan neljä suoja-aluetta ja tehty muutamia vanhojen suoja-alueiden muuttamispäätöksiä.

Suoja-alueiden lukumäärä on pohjavesialueiden ja toimivien pohjavedenottamoiden lukumäärään nähden varsin vaatimaton. Haluttomuus perustaa uusia suoja-alueita johtuu useistakin eri syistä. Suoja-alueen perustaminen on koettu aikaa vieväksi ja kalliiksi prosessiksi. Suoja-aluehakemuksen käsittelykin on ollut hankalaa ja aikaa vievää raskaine katselmustoimituksineen, valituskierröksineen ja mahdollisine täydentävine katselmustoimituksineen. Lainvoimaisen suoja-aluepäätöksen saamiseen on saattanut kulua aikaa jopa 20 - 30 vuotta. 1990-luvulla suoja-aluepäätöksiä on tosin annettu myös kuulutusmenettelyllä, jolloin suoja-alueasian käsittely on ollut varsin nopeaa. Kuulutusmenettelyllä suoja-alueasian käsittelyaika ei ole juuri poikennut ajasta, joka kuluu vedenottoluvan saamiseen kuulutusmenettelyllä. Samalla myös hakemuksen käsittelystä hakijalle koituvat kustannukset ovat huomattavasti pienentyneet. Pelko suurista hakemuskustannuksista ja korvausvelvoitteista on kuitenkin edelleen vähentänyt halukkuutta perustaa suoja-alueita. Ennen maa-ainelakia (1982) ja vuoden 1987 vesilain uudistusta maa-aineksen oton rajoittaminen määrättiin useissa tapauksissa maanomistajalle korvattavaksi, mikä saattoi johtaa huomattaviinkin korvaussummiin (Peltokangas 1997). Suoja-alueiden tarvetta ovat vähentäneet myös pohjaveden muuttamis- ja pilaamiskiellossa vuonna 1987 tapahtuneet muutokset, joilla niiden sisältöä tiukennettiin (Suomela 1990 ja 1991).

Myös uusien pohjavedenottamoiden rakentamista ja käyttöönottoa koskevien päätösten lukumäärä vähentyi 1990-luvulla. Vuonna 1995 - 1999 vesioikeudet myönsivät luvan vain noin 20 uuden ottamon rakentamiselle vuosittain. Vanhojen ottamoiden käytön tehostamista koskevat hakemukset puolestaan lisääntyivät jonkin verran.

Ottamoiden rakentamislupien määrän vähenemiseen on osaltaan vaikuttanut se, että varsinkin pienempien maalaiskuntien vedenhankinta on perusratkaisuiltaan valmiiksi rakennettua, eikä tarvetta uusille ottamoille ole yhtä paljon kuin aikaisemmin.

Viime aikoina rakennetut ottamot ovat olleet myös ottomäärien perusteella tarkasteltuina keskimäärin hieman pienempiä kuin vanhemmat ottamot. Tämä saattaa aiheutua ainakin osittain siitä, että vedenottajien on veden tarpeen lisääntyessä ollut pakko ottaa käyttöön kooltaan pienempiä, veden laadultaan huonompia ja sijainniltaan syrjäisempiä pohjavesiesiintymiä. Selvän poikkeuksen tästä yleisestä kehityssuuntauksesta muodostavat uudet tekopohjavesilaitokset, jotka ovat viime aikoina olleet varsin suu-rikokoisia. Tosin muutamia suurempia perinteisiäkin pohjavedenottamoi-
ta on rakennettu.

Kymmenvuotiskaudella 1989-99 vesioikeuksilta haettiin lupaa pohja- tai tekopohjavedenottamon rakentamiselle ja käyttöönotolle kaikkiaan noin 300 kertaa. Myönnetty vedenottolupa oli keskimäärin 1100 - 1200 m³/d. Tyyppillinen ottamokoko jäi alle 700 m³/d. Lisävedenotto-oikeutta haettiin vastaavana aikana noin 60 ottamolle. Lisäluvut olivat tavallisesti muutamia satoja kuutiometrejä vuorokaudessa.

Vuonna 1991-99 vesiylioikeuteen valitettiin noin sadasta pohja- ja tekopohjavedenottoon tai suoja-alueeseen liittyvästä hakemusasiasta. Määrä edustaa noin 6 % kaikista tuona ajankohtana vesiylioikeudessa käsitellyistä asioista.

2

Käsitteet

2.1 Pohjavesi

Vesilain 1 luvun 4 §:ssä pohjavesi määritellään maa- ja kallioperässä olevaksi vedeksi. Näin määriteltynä käsitteen sisältö on varsin laaja, ja sillä voidaan katsoa tarkoitettavan vapaan veden lisäksi myös maaperään erilaisten voimien vaikutuksesta sitoutunutta vettä. Käytännön vedenhankinnassa hyödynnetään ainoastaan maaperän täysin kyllästyneessä vyöhykkeessä olevaa vapaata pohjavettä. Edullisissa olosuhteissa, kuten harjujen karkeissa hiekka- ja sorakerroksissa, kyllästyneen vyöhykkeen vesi on pääosin vapaata pohjavettä. Mitä hienompijakoisemmaksi maa-aines muuttuu, sitä suuremmaksi muodostuu sitoutuneen veden osuus, ja samalla maaperän ominaisainiominaisuudet huononevat, ja pohjavettä sisältävän kerroksen käyttöarvo vedenhankintatarkoituksiin vähenee. Pohjaveden pilaa-miskiellon suhteen tarkasteltuna vapaata ja sitoutunutta pohjavettä ei voida erottaa toisistaan, vaan ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, johon toimenpiteen vaikutukset kohdistuvat.

Pohjavesiesiintymän synty tapa tai esiintymämuoto ei vaikuta pohjavesikäsitteen sisältöön. Kerroksellisissa olosuhteissa myös esimerkiksi tiiviin maakerroksen päälle kertynyt orsivesi on pohjavettä. Samoin salpaavan maakerroksen rajaaman arteesisen esiintymän paineelliseen nousukorkeuteen vaikuttaminen on pohjaveden muuttamiskiellon soveltamisalan piirissä.

Lähteessä oleva vesi katsotaan pohjavedeksi, mutta lähdepurossa oleva vesi katsotaan pintavedeksi. Kaivossa tai muussa pohjavedenottamossa olevaa vettä ei pidetä pohja- eikä pintavetenä, vaan siihen sovelletaan talousvettä koskevia säädöksiä. Tekopohjavesi rinnastetaan luonnolliseen pohjaveteen (Suomela 1990).

Yhdyskuntien vedenhankinnassa pohjavettä pidetään yleisesti parempana vaihtoehtona kuin pintavettä, ja sen osuutta pyritäänkin jatkuvasti nostamaan. Pohjavedelle on ominaista parempi laatu ja maku, tasalaatuisuus, tasalämpöisyys ja pienempi käsittelytarve. Pohjavesi on myös maan alla pintavettä huomattavasti paremmin suojassa. Taloudellisesti pohjaveden käyttö on yleensä pintaveden käyttöä edullisempaa. Pohjaveden määrä ja etäisyys käyttöpaikasta ovat kuitenkin usein rajoittavina tekijöinä pohjaveden käytölle.

2.2 Talousvesi

Talousvedellä tarkoitetaan vesilain 1 luvun 16 §:n mukaan kotitaloudessa käytettävän veden lisäksi karjataloudessa sekä kotipuutarhan kastelussa käytettävää vettä. Laajempaa tarvetta palveleva kasteluveden otto esimerkiksi kaupalliseen puutarhaan ei siis vesilain mukaan ole veden talousvesikäyttöä.

Talousveden käsite määritellään myös terveydensuojelulaissa. Siellä talousvedellä tarkoitetaan juomavettä sekä vettä, joka on tarkoitettu ruoan valmistukseen tai muihin kotitaloustarkoituksiin tai jota käytetään elintarvikealan yrityksessä elintarvikkeiden valmistukseen, jalostukseen, säilytykseen ja markkinoille saattamiseen. Talousvetenä ei terveydensuojelulain mukaan kuitenkaan pidetä vettä, jota käytetään yksinomaan peseytymiseen, pyykinpesuun, siivoukseen, saniteettitarkoitukseen tai muuhun vastaavaan tarkoitukseen.

Vesilain mukaisissa hankkeissa on kuitenkin noudatettava vesilaissa annettua talousveden määritelmää.

2.3 Vesilaitos

Vesilaitos ei ole vesilain mukainen käsite. Vesilaitosta ei määritellä myöskään nykyisessä terveydensuojelulaissa. Terveydensuojelulain 16 §:n 4 momentissa määritetään ainoastaan termi ”talousvettä toimittava laitos”. Tällä tarkoitetaan laitosta, joka toimittaa vesijohtovettä tai pulloissa tai säiliöissä myytävää vettä talousvetenä käytettäväksi.

Vesi- ja viemärilaitoslain mukaan yleisellä vesilaitoksella tarkoitetaan kunnan tai kuntayhtymän omistamaa laitosta, jonka kunta on hyväksynyt yleiseksi vesilaitokseksi. Vesilaitos perustetaan huolehtimaan yhdyskunnan vedenhankinnasta. Vedenhankinnalla tarkoitetaan veden toimittamista ensisijaisesti talousvetenä käytettäväksi. Yleisen vesilaitoksen ei tarvitse välttämättä olla kunnan omistama, vaan sellaisena voi toimia myös yksityinen vesilaitos.

Voimassa olevassa vesi- ja viemärilaitoslaissa ei määritellä käsitettä vesihuolto. Hallituksen esityksessä (HE 85/2000) vesihuoltolain uudistamiseksi määritellään vedenhankinnan ja viemäroinnin yleiskäsitteenä vesihuolto, joka kattaa vedenhankinnan, eli veden johtamisen, käsittelyn ja toimittamisen talousvetenä käytettäväksi, sekä viemäroinnin, eli jäteveden, huleveden ja perustusten kuivatusveden poisjohtamisen ja käsittelyn. Vesihuoltolaissa vesi- ja viemärilaitoslain vesilaitoskäsite korvautuisi käsitteellä vesihuoltolaitos, jonka tehtävänä olisi omistuspohjasta riippumatta huolehtia yhdyskunnan vedenhankinnasta ja viemäroinnistä. Näin vesihuoltolain soveltamisalan ulkopuolelle jäisivät yksittäisen tai muutaman kiinteistön vesihuollosta vastaavat laitokset, joiden toimintaa ohjaavat yksityisoikeudelliset säädökset, vesilaki ja terveydensuojelulaki. Vesihuoltolaissa vedenhankinnan määritelmä vastaisi vesi- ja viemärilaitoslain vastaavaa määritelmää.

Vesi- ja Ympäristöhallituksen tilastojen mukaan Suomessa oli vuonna 1990 noin 800 vähintään 200 asukasta palvelevaa vesilaitosta. Näillä vesilaitoksilla oli käytössä noin 1200 pohjavedenottamoa, 18 tekopohjavesilaitosta sekä noin 100 pintavedenottamoa. (Vesi- ja ympäristöhallitus 1990) Tilastojen puuttuessa tämänhetkisestä tilanteesta ei ole käytettävissä vertailukelpoisia tietoja. Jos mukaan lasketaan vesilaitokset, joihin on liittynyt 50 henkilöä, vesilaitosten lukumäärä nousee nykyisin lähelle 1500, joista alle 50 henkilön tarpeisiin talousvettä toimittavia vesilaitoksia on noin 140, 50 - 500 asukasta palvelevia laitoksia on noin 1000 ja yli 500 asukasta palvelevia vesilaitoksia noin 250. (MMM 1999)

2.4 Vedenottamo

Vedenottamon käyttö voi perustua joko pinta- tai pohjaveden hyödyntämiseen.

2.5 Pohjavedenottamo

Pohjavedenottamolla tarkoitetaan vesilain 9 luvun 5 §:n mukaan kaivoa tai muuta laitosta, josta pohjavettä juokсутetaan, pumpataan tai muulla tavalla otetaan talouteen, teollisuuteen tai muuhun tarkoitukseen. Pohjavedenottamon käsite on sisällöltään varsin laaja.

Kaivon koolla, rakenteella tai otettavalla pohjavesimäärällä ei ole merkitystä sen suhteen, onko kaivo pohjavedenottamo. Pohjavedenottamoiksi luetaan käyttövesikaivojen lisäksi myös muunlaiset laitosmaiset järjestelyt, joilla pohjavettä otetaan johonkin tiettyyn käyttötarkoitukseen. Pohjavedenottamolla ei siis tarvitse olla varsinaisia kaivorakenteita. On varsin tavallista, että pohjavettä juokсутetaan omalla paineella erilaisia ojia ja putkia pitkin esimerkiksi kalankasvatus- tai kasteluvesialtaisiin. Tällaiset rakenteelliset järjestelyt täyttävät pohjavedenottamon tunnusmerkit.

Jos useat samalle omistajalle kuuluvat, saman pohjavesivaraston käyttöönottoa varten tehdyt ottamot yhdessä muodostavat pohjavedenottajan käyttötarkoitusta palvelevan laitoksen, niitä on vesilain 9 luvun 5 §:n mukaan pidettävä yhtenä ottamona. Sama omistaja käyttääkin usein eri pohjavesialueille rakennettuja kaivoja esimerkiksi kunnallisessa vedenhankinnassa. Jos eri pohjavesialueet ovat selvästi erillään toisistaan, ei tällaisia eri pohjavesialueille rakennettuja kaivoja voida pitää vesilain tarkoittamassa mielessä yhtenä pohjavedenottamona. On myös mahdollista, että samalla omistajalla on samalla pohjavesialueella useampia kaivoja, jotka sijaitsevat pohjavesien virtauksiin ja vedenjakaja-alueisiin nähden siten, etteivät kaivot mahdollista saman pohjavesivaraston käyttöä. Myös tällöin on kysymys eri ottamoista.

LSVEO 67/1989/2: Vesi-yhtiö pyysi lupaa pohjavedenottamon rakentamiseen ja veden ottamiseen siitä. Ottamo käsitti kaksi erillistä hakijan omistamaa aluetta, jotka sijaitsivat samalla pohjavesialueella. Koska alueet olivat hydraulisessa yhteydessä toisiinsa, suunniteltavia ottamoita voitiin pitää vesilain 9 luvun 5 §:n perusteella yhtenä ottamona.

LSVEO 23/1990/2: Yhtiö oli jo aikaisemmin ottanut käyttöön kaksi siivilä-kaivoa ja suunnitteli vielä kolmannen rakentamista. Koska alueen maaperä oli etenkin savi- ja moreenikerrosten suhteen ongelmallinen, yhtiö katsoi, että aluetta oli varmintä käsitellä yhtenä kokonaisuutena. Tällöin oletettiin, että kaivot olivat hydraulisessa yhteydessä ja että ne kuuluivat samaan pohjaveden muodostumisalueeseen. Yhtiö pyysi vesioikeuteen toimittamassaan hakemuksen muutoksessa, että myönnetty pohjaveden-ottolupa ja käsiteltävä lupahakemus yhdistettäisiin yhdeksi pohjavedenot-
toluvaksi. Vesioikeus myönsi luvan ottamon tekemiseen ja veden ottoon kolmesta kaivosta, joita oli pidettävä yhtenä ottamona.

2.6 Pohjavesialue

Vaikka vesilaissa käytetään termiä pohjavesialue, laissa ei ole pohjavesialueen määritelmää. Pohjavesialueeseen kohdistuvia toimenpiteitä ohjataan vain niiden pohjaveteen aiheuttamien vaikutusten perusteella (Hollo 1991). Vesilaissa käytetään myös termiä pohjavesiesiintymä, jolle ei myöskään ole määritelmää vesilaissa.

Geologisessa kirjallisuudessa maaperän tai geologisen muodostuman veden kyllästämää osaa kutsutaan akviferiksi. Jos kerrospaksuudet ovat riittäviä ja maa-aines karkeana ja lajittuneena hyvin vettä johtavaa, kuten harjuissa tai reunamuodostumiin liittyvissä hiekka- ja sorakerrostumissa, soveltuu akviferi runsaampaan vedenottoon. Niitä käytetäänkin yleisesti mm. kunnallisessa vedenhankinnassa. Vedenhankintakäytännössä tällaista aluetta kutsutaan usein pohjavesialueeksi tai pohjavesiesiintymäksi. Pohjavesialueet ja -esiintymät eivät useinkaan ole yhtenäisiä, vaan ne koostuvat pienemmistä vedenjakaja-alueiden toisistaan erottamista osa-alueista. Näitä pienempiä aluekokonaisuuksia kutsutaan pohjaveden muodostumisalueiksi. Pohjavesiesiintymän tai pohjaveden muodostumisalueen antoisuus määräytyy kyseessä olevan alueen pinta-alan ja maalajisuhteiden perusteella. Mitä paremmat ovat pohjaveden muodostumisolosuhteet, sitä suurempi osa sade- ja sulamisvesistä suotautuu maaperään pohjavedeksi. Harjualueiden olosuhteissa pohjavedeksi voi muodostua jopa 50-60 % sadannasta, eli jokaisella neliökilometrillä pohjavettä voi muodostua noin 700 - 800 m³/d.

Suomen pohjavesialueet on luokiteltu ympäristöviranomaisten toimesta kolmeen luokkaan, jotka ovat vedenhankinnan kannalta tärkeä pohjavesialue (luokka I), vedenhankintaan soveltuva pohjavesialue (luokka II) ja muu pohjavesialue (luokka III). Luokkaan III kuuluvien pohjavesialueiden hyödyntämiskelpoisuuden arviointi vaatii lisätutkimuksia vedensaantiedellytysten, veden laadun tai likaantumisen tai muuttumisen selvittä-

miseksi. Pohjavesialueisiin eivät kuitenkaan kuulu alueet, joilta saatava pohjavesi ei lisäselvitystenkään perusteella ole puhdistuskelpoista tai muuten vedenhankintaan soveltuvaa (Britschgi ja Gustafsson 1996).

Tärkeät ja vedenhankintaan soveltuvat pohjavesialueet, eli luokkiin I ja II kuuluvat alueet, näyttävät nykyisen oikeuskäytännön mukaan ainakin olevan pohjaveden muuttamis- ja pilaamiskiellossa tarkoitettuja pohjavesialueita tai -esiintymiä. Kiellot tulevat luultavasti ainakin joissain tapauksissa koskemaan myös muita alueita, jotka ovat vedenhankinnallisen merkityksensä vuoksi rinnastettavissa em. luokkiin I ja II kuuluviin alueisiin. Todennäköistä on, että oikeuskäytäntö muovautuu myös luokkaan III kuuluvien pohjavesialueiden osalta sellaiseksi, että pohjaveden muuttamis- ja pilaamiskiello on otettava huomioon, kun toimintaa suunnitellaan sijoittaa tällaiselle alueelle. Seuraavat virka-apupäätökset ovat esimerkkejä siitä, millaisin perustein vesioikeus on voinut katsoa pohjavesialueen pohjaveden pilaamiskiellossa tarkoitetuksi tärkeäksi tai vedenhankintakäyttöön soveltuvaksi alueeksi.

LSVEO 85/1999/2: Turkistarhan häkkien alla kertyvästä ulosteesta maaperään imeytyvät ulosteperäiset lika-aineet aiheuttivat turkistarhoille pohjavesien pilaantumisvaaran. Vesilain 1 luvun 22 §:n 1 kohdan perusteella (nykyisin ympäristönsuojelulain 8 §:n 1 kohdan perusteella) tällaisia lika-aineita ei saa panna tai johtaa sellaiseen paikkaan tai käsitellä siten, että tärkeällä tai muulla vedenhankintakäyttöön soveltuvala pohjavesialueella pohjavesi voi käydä terveydelle vaaralliseksi tai sen laatu voi muutoin olennaisesti huonontua. Siten asian ratkaisun kannalta oli keskeistä, oliko kyseessä oleva pohjavesialue tärkeä tai muu vedenhankintakäyttöön soveltuva pohjavesialue ja sijaitsiko turkistarha tällä alueella. Pohjavesialueella sijaitsi kaksi käytössä olevaa vedenottamo ja ottaen lisäksi huomioon esiintymän antoisuuden ja pohjaveden soveltuvuuden raakavedeksi, vedenottoa oli mahdollista lisätä tulevaisuudessa, vaikkei konkreettisia suunnitelmia siitä ollutkaan. Tämän vuoksi vesioikeus katsoi, että kyseessä oli laissa mainittu tärkeä pohjavesialue.

Tarha sijaitsi ympäristökeskuksen pohjavesirajauksen mukaan siten, että osa tarha-alueesta sijaitsi hyvin vettä läpäisevällä pohjaveden muodostumisalueella ja osa pohjaveden laatuun ja muodostumiseen vaikuttavalla, mutta kuitenkin selvästi pohjavesialueella. Vesioikeus hyväksyi tekemänsä tarkastuksen perusteella ympäristökeskuksen pohjavesialuerajauksen tarha-alueen kohdalla. Näin tarha sijaitsi tärkeällä pohjavesialueella.

LSVEO 91/1999/2: Kyseessä olevalla pohjavesialueella ei sijainnut käytössä olevia pohjavedenottoja. Ottaen kuitenkin huomioon esiintymän antoisuus ja pohjaveden soveltuvuus raakavedeksi sen korkeasta rautapitoisuudesta huolimatta, vedenottamon rakentaminen oli mahdollista tulevaisuudessa, vaikkei konkreettisia suunnitelmia siitä ollutkaan. Tämän vuoksi vesioikeus katsoi, että kyseessä oli laissa sanottu muu vedenhankintakäyttöön soveltuva alue.

Tarha sijaitsi hakemusasiasiakirjojen mukaan pohjavesiesiintymän keskellä, hyvin vettä läpäisevällä alueella. Vesioikeus hyväksyi asiakirjojen ja tekemänsä katselmuksen perusteella ympäristökeskuksen tekemän pohjavesialueen rajauksen tarhan kohdalla.

2.7 Pohjavesiesiintymän antoisuus

Pohjavesiesiintymän antoisuus on hydrogeologisesti määriteltynä se keskimääräinen vedenottoteho, jolla esiintymästä voidaan jatkuvasti ottaa vettä. Kaivon antoisuus voi ylittää pohjavesiesiintymän antoisuuden moninkertaisesti.

2.8 Lähde

Vesilaissa ei määritellä selkeästi lähteen käsitettä. Lähteestä alkava puro, jossa virtaa vettä kaikkina vuoden aikoina, luokitellaan vesistön osaksi, jollainen lähde ei ole (VL 1:2). Vesilaissa tarkoitettuna lähteenä voitaneen pitää sitä kohtaa, jossa pohjavesi purkautuu maan pinnalle ja tämän purkautuman yhteyteen mahdollisesti syntynyttä tai padottua lammikkoa tai vesiallasta.

Luonnontieteellisessä kirjallisuudessa lähteen käsite on usein kattavampi kuin vesilain mukainen lähteen käsite.

Luonnonsuojelulain kokonaisuudistuksen yhteydessä lähteiden suojeleluontotyyppinä sisällytettiin vesilakiin. Luontotyyppien suojelelu on vesilain 1 luvun 17a §:n nojalla ulotettu koskemaan luonnontilaisia lähteitä ja lähteikköjä. Näillä tarkoitetaan pohjavesien purkautumispaikkoja usein harjujen ja mäkien rinteillä tai juurella. Niiden ominaisuuksiin kuuluu veden alhainen ja läpi vuoden tasainen lämpötila. Lähteiden ravinne- ja lämpötila sekä hydrologia aiheuttavat poikkeukselliset olosuhteet, joissa elää juuri niille ominaista eliölajistoa. Lähteissä ja niiden ympäristössä kasvillisuus, erityisesti sammallajisto, on monipuolista sisältäen useita uhanalaisiakin lajeja (HE 79/1996). Lähteen määrittäminen luonnontilaiseksi ei kuitenkaan välttämättä edellytä uhanalaisten lajien esiintymistä.

Suomessa on alunperin ollut paljon luonnonvaraisia lähteitä, mutta soranoton, kaivojen rakentamisen, ojitusten ja muiden toimenpiteiden johdosta niitä on enää jäljellä hyvin vähän (HE 79/1996). Koska luontotyyppien suojeleluun on tietoisesti haluttu sisällyttää vain sellaisia luontotyyppisiä, jotka ovat maassamme käyneet niin harvinaisiksi, että jäljellä olevien säilyminen edellyttää yleistä suojeleluu, voidaan todeta, että vain hyvin pieni osa maamme sadoista tuhansista lähteistä on sellaisia suojelelullisesti arvokkaita lähteitä, joita vesilaissa tarkoitetaan.

Suojeleltavat luonnonolosuhteet muodostuvat lähteeseen lähinnä silloin, kun lähteen virtaama on jatkuvaa, jolloin kysymykseen tulevat lähinnä vain harjujen tai maa-aineskoostumukseltaan harjuihin rinnastettavien muodostumien rinteillä tai juuressa sijaitsevat lähteet. Lähteestä ei kuitenkaan vesilain mukaan tarvitse tapahtua jatkuvaa purkautumista tai ylivuotoa.

Seuraavissa tapauksissa vesioikeus katsoi, etteivät lähteet olleet luonnontilaisia:

VYO 27/1998; ISVEO 39/97/3: Asianosaisten lausumien sekä vesioikeuden tarkastuksella tekemien havaintojen mukaan kysymyksessä olevaa lähdettä oli kaivamalla laajennettu niin, että sen vesipinta-ala oli mahdollisesti nelin- tai viisinkertainen alkuperäiseen verrattuna, ja kaivumassat oli jätetty valliksi lähteen ympärille. Lähteen vesipinnan laajuus ja välitön reuna-alue oli ihmisen muokkaama, ja lähdettä ei siten voitu pitää vesilain 1 luvun 17a §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla luonnontilaisena. Vesioikeus katsoi, ettei käsiteltävänä olevan vesimäärän ottaminen lähteestä vaarantanut lähteen ylivuodon antamasta kosteudesta riippuvaa kasvustoa lähteen alapuolella. Vesiylöikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

ISVEO 65/98/1: Lähde oli ympäristökeskuksen lausunnon mukaan toiminnaltaan luonnontilainen, mutta vuoden 1998 aikana siitä oli kaivettu pois lähdettä reunustanut letto. Kyseessä ei enää ollut luontoarvojen kannalta arvokas lähde. Vesioikeus katsoi, että hanke ei huomattavasti vaarantanut vesilain 1 luvun 17a §:ssä tarkoitettuja luonnontilaisen uomien ja lähteiden suojelutavoitteita. Tämän vuoksi vesioikeus myönsi luvan vedenottamon rakentamiseen.

Seuraavassa tapauksessa on otettu kantaa siihen, millaisissa olosuhteissa edellytykset luonnontilaisen lähteen muuttamiskiellosta poikkeamiseen saattavat täytyä.

VaHaO 00/0003/3; PSVEO 42/99/2: Ympäristökeskuksen lausunnon mukaan hankkeen vaikutusalueella oleva lähde oli luonnontilainen siinä suhteessa, ettei sitä oltu ainakaan merkittävästi muutettu kaivamalla tai patoamalla eikä ympäristön metsää oltu hakattu. Lähteestä purkautuvan veden määrä oli kuitenkin luonnontilaiseen lähteeseen verrattuna vähentynyt lähialueella toteutettujen metsäojitusten ja maainesten ottamisen takia. Lähdepuroa tai lähdevaikutteista kasvillisuutta lähdekuopan läheisyydessä ei enää ollut havaittavissa. Ympäristökeskus katsoi, että lähde oli vähäisen pohjaveden purkautumisensa ja karuutensa takia niukkalajinen ja luonnonarvoltaan vähäinen ja ettei tässä tapauksessa lähteen suojelutavoitteet huomattavasti vaarantuneet, mikäli lupa vedenottoon myönnettiin. Edellä sanottu huomioon ottaen vesioikeus katsoi, että luvan myöntämisedellytykset luonnontilaisen lähteen muuttamiskiellosta poikkeamiseen täytyivät. Vaasan hallinto-oikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

2.9 Tekopohjavesi

Tekopohjavedellä tarkoitetaan vettä, jota on pohjaveden lisäämiseksi tai imeytettävän veden laadun parantamiseksi johdettu keinotekoisesti tai veden virtausta muuttamalla maahan. Tekopohjavettä voidaan muodostaa

johtamalla pintavettä pohjavesialueelle, jossa se imeytetään pohjavedeksi, tai sijoittamalla vedenottokaivot lähelle pintavesistöä, jolloin pohjavedenottoa lisäämällä pintavesi imeytyy maaperään.

Vesilaissa ei ole mainittu termiä tekopohjavesi. Vesilain 9 luvun 16 §:ssä puhutaan kuitenkin vedestä, jota on johdettu pohjaveden lisäämiseksi tai sen laadun parantamiseksi suotaamista hyväksikäyttäen tai muutoin keinotekoisesti maahan. Toiminta edellyttää ympäristölupaviraston lupaa. Tätä lainkohtaa ei ole kuitenkaan toistaiseksi sovellettu tilanteisiin, joissa hyödynnetään rantaimetyntynyttä pintavettä.

Kirjallisuustietojen ja laitostilastojen perusteella Suomessa oli 1990-luvun alussa toiminnassa noin 20 tekopohjavesilaitosta, joilla kaikilla imeytämistoiminta ei kuitenkaan ollut jatkuvaa. Tähän lukuun ei ole sisällytetty rantaimetyslaitoksia, joiden tarkkaa lukumäärää ei tunneta. Sellaiset pohjavedenottamot, joilla ainakin osa saatavasta vedestä on vesistöstä rantaimetyntynyttä vettä, ovat Suomessa kuitenkin suhteellisen yleisiä.

1990-luvulla vesioikeus myönsi luvan neljän uuden tekopohjavesilaitoksen rakentamiselle. Tekopohjavesilaitoksilla tekopohjaveden osuus voi nousta 80 - 90 %:iin koko tuotetusta vesimäärästä.

2.10 Vesistö

Vesistöjä ovat vesilain mukaan avopintaiset sisävesialueet luonnollisine ja keinotekoisine osineen (VL 1:1). Vesistöksi katsotaan siis myös keinotekoiset osat, kuten kanavat ja altaat, jos ne ovat yhteydessä vesistöön (Hollo 1998).

Jos merialueet ovat valtion aluevesirajojen sisäpuolella, niihin sovelletaan yleensä samoja määräyksiä kuin valtion sisäisiin vesistöihin (Hollo 1976). Meri siis rinnastuu vesilakia sovellettaessa lähes aina vesistöihin. Eroavuuksia aiheutuu siitä, että merta koskevia säännöksiä on muitakin, kuten merensuojelu- ja mannermaajalustalainsäädäntö sekä kansainväliset sopimukset (Hollo 1998).

Vesistönä tai sen osana ei kuitenkaan pidetä lähdettä, kaivoa tai muuta vedenottamoa, vesisäiliötä, tekolammikkoa tai sellaista vesiuomaa, jossa ei virtaa jatkuvasti vettä eikä runsasvetisimpänäkään aikana ole riittävästi vettä veneellä kulkua tai uittoa varten (VL 1:2). Täten esimerkiksi lähteistä alkavat purot ovat vesistön osia sillä perusteella, että niissä virtaa vettä kaikkina vuodenaikoina. Puron muilla ominaisuuksilla, kuten koolla, ei vesistökäsitteen osalta ole tällöin merkitystä.

2.11 Vedenottamon suoja-alue

Vesilain mukainen suoja-alue on vedenottamon ympärille ympäristölupaviraston päätöksellä terveydellisistä syistä tai pohja- tai pintaveden puhautauden säilyttämiseksi määrättävä alue. Suoja-alue käsittää yleensä vedenottamoalueen sekä kauko- ja lähisuojavaähyöhykkeen, mutta myös muunlaisia väyhykejakoja esiintyy.

Suomessa oli vuoden 2000 alussa noin 250 lainvoimaista pohjavedenot-
tamon suoja-aluetta. Pintavedenottamoille on vahvistettu yhteensä vain
noin 10 - 20 suoja-aluetta. Suurin osa suoja-alueista on perustettu 1970- ja
1980-luvulla.

2.12 Pohjaveden suojelusuunnitelma

Pohjaveden suojelusuunnitelma on kunnan toimesta laadittava suunnitel-
ma kyseisen kunnan alueella olevien pohjavesialueiden suojelemiseksi.
Suunnitelmaa ei vahvisteta ympäristölupavirastossa, eikä sillä siten ole
myöskään juridisia seurausvaikutuksia. Se sisältää pohjavesialueen hydro-
geologisen kartoituksen, vedenottamoalueiden ja suojavyöhykkeiden mää-
rittelyn, riskitekijöiden kartoituksen ja arvioinnin sekä ehdotukset tarvit-
tavista suojelutoimenpiteistä ja toimenpiteistä vahinkotapauksissa.

Vedenhankinta omaan talousvesitarpeeseen

3

3.1 Yleistä

Koti- ja karjatalouskäyttöön tarvittava vesi otetaan tavallisesti omasta kaivosta tai lähteestä, jos ei olla kunnallisen veden piirissä. Tosin karjataloudessa käytetään usein omia kaivoja, vaikka kotitalouteen käyttövesi otettaisiinkin kunnan verkostosta. Lähteiden ohella muiden avovesien käyttö on koti- ja karjataloudessa jäänyt nykyisin vähemmälle. Kasteluvettä taas otetaan kaikista vesilähteistä.

Vesisäiliössä sekä kaivossa ja muussa vedenottamossa olevan veden omistaa se, jolle tällainen laitos kuuluu. Lähteessä ja tekolammikossa olevan veden omistaa pohjan omistaja (VL 1:8.1). Näissä tapauksissa vesi on niin pysyvästi altaan omistajan hallinnassa, että voidaan puhua omistusoikeudesta myös itse vesiaineeseen (HE 264/1961). Sivullisilla ei siten ole käyttöoikeutta kyseisiin vesivaroihin (Hollo 1991).

Avopintaista vettä sekä pohjavettä hallitsee vesilaissa säädetyin rajoituksin se, jolle kysymyksessä oleva vesi- tai maa-alue kuuluu, jos toiselle kuuluvasta erityisestä oikeudesta ei aiheudu muuta (VL 1:8.1). Pintaveden tavoin pohjavesiesiintymän omistusoikeus ei käsitä oikeutta eristää omaan käyttöön vesiainetta, vaan ainoastaan ensisijaisen vallinta- eli käyttöoikeuden (Hollo 1998). Itse pohja- tai pintavesi ei siis ole omistusoikeuden kohteena.

Vesialueella olevaa vettä valitsee alueen omistaja. Vesiaineen vallinnalla tarkoitetaan oikeutta vesiaineen siihen määrään, joka alueella kulloinkin on. Vesialueen omistajalla ei ole oikeutta estää muita käyttämästä vettä tai saamasta ympäristölupaviraston lupaa vesiaineen käyttämiseen (Hollo 1991).

Joessa tai purossa, joka kuuluu puoliksi kahteen eri kiinteistöön tai kahteen kiinteistöjen yhteiseen alueeseen, on kummankin puolen omistajalla oikeus yhtä suureen osaan siinä virtaavasta vedestä (VL 1:8.2). Tällöin on kysymys tilanteesta, jossa joen tai puron vesialue kuuluu kahteen eri kiinteistöön tai kiinteistöjen yhteiseen alueeseen uoman keskiviivan ollessa rekisteriyksikköjen välisenä rajana. Tällöin oikeus veteen jakautuu puoliksi kummallekin myös silloin, kun uoman virtaama jakautuu epätasaisesti puoliskojen kesken. Tällä on ollut merkitystä lähinnä vesivoiman jakautumisen kannalta. (HE 42/1992)

Omistajan oikeuksia rajoittavat eräät yleiskäyttöoikeudet (jokamiehen-oikeudet), eri viranomaisten oikeus antaa käyttö- ja toimenpidelupia sekä erityisesti vesilain ja ympäristönsuojelulain kiellot. Nämä kiellot ovat vesistön sulkemis-, muuttamis- ja pilaamiskielto sekä pohjaveden muuttamis- ja pilaamiskielto. Yleiskiellot ilmaisevat luvanvaraisuuden rajat ym-

päristövaikutusten perusteella. Lisäksi omistajan oikeudet voivat olla rajoitusten alaisia naapuruussuhteiden vuoksi (Kotkasaari 1993). Vesilain mukaisessa lupa-asiassa ei käsitellä omistus- ja vuokraoikeusriitoja, mutta omistussuhteet voivat vaikuttaa luparatkaisuihin (Hollo 1998).

3.2 Talousvedenhankinta kaivosta

Maassamme on noin 300 000 kotitaloutta ja saman verran vapaa-ajan asuntoja, jotka ottavat talousvetensä omasta kaivosta (SYKE / Lehdistö tiedote 13.3.1997). Kaivot ovat pääasiassa rengaskaivoja. Kallioporakaivoja on käytössä noin 100 000 kappaletta. Yleensä kaivot rakennetaan omalle maalle, mutta myös toisen maalla olevaa pohjavettä joudutaan usein käyttämään talousvedenhankinnassa.

3.2.1 Pohjaveden ottaminen omalta maalta

Oikeus pohjaveden ottamiseen on ensisijaisesti sen alueen omistajalla, jolta vettä saadaan (HE 264/1961). Omalle maalleen on aikaisemmin saanut rakentaa talousvesikäyttöön tarkoitetun kaivon ja ottaa tästä talousvettä rajoituksetta ilman vesioikeuden lupaa. Oikeus perustui vesilain 1 luvun 18 §:n 3 momenttiin, jonka mukaan pohjaveden muuttamiskielto ei koskenut pohjaveden ottamista talousvedeksi eikä myöskään sitä varten tarvittavan kaivon tekemistä. 1.3.2000 alkaen vesilain 1 luvun 18 §:n 3 momentti on ollut voimassa muodossa, jonka mukaan pohjaveden muuttamiskielto ei koske pohjaveden ottamista vähäisessä määrin talousvedeksi eikä sitä varten tarvittavan kaivon tekemistä, eli nykyisin vähäistä suurempi vedenotto kotitaloustarkoitukseen saattaa edellyttää pohjaveden muuttamiskiellon perusteella asian käsittelyä ympäristölupavirastossa. Pohjavettä otetaan kuitenkin harvoin vähäistä suurempia määriä omaan tarpeeseen talousvedeksi, joten muutoksella ei liene suurta merkitystä, ja veden tuhlausta on kuitenkin vesilain 9 luvun 6 §:n 2 momentin mukaan aina vältettävä luvan tarpeesta riippumatta.

Pohjavedenottamon vedensaannin lisäämiseksi tai turvaamiseksi ympäristölupavirasto voi hakemuksesta rajoittaa veden ottamista myös omalla maalla sijaitsevista talousvesikaivoista, jos yleinen tarve sitä vaatii. Rajoituksesta johtuva vahinko, haitta ja muu edunmenetys on korvattava (VL 9:13).

3.2.2 Kaivon rakentaminen toisen maalle ja sen käyttöönotto

Jos talousvedeksi sopivaa vettä ei ole kohtuuttomitta kustannuksitta muuten saatavissa riittävästi, ympäristölupavirasto voi vesilain 9 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan hakemuksesta oikeuttaa veden tarvitsijan ottamaan toisen maalta pohjavettä talousvedeksi sekä ryhtymään siellä sitä varten tarpeellisiin toimiin.

VYO 7/1992; ISVEO 51/91/2: Vesiyltioikeus täsmensi vesioikeuden pää-
töstä siten, että vesioikeuden myöntämän luvan asemasta henkilö H
oikeutettiin ottamaan pohjavettä talousvedeksi toisen maalla sijaitse-
vasta kaivosta.

Oikeus toisen maalla olevan lähteen käyttöön talousvedenhankinnassa
myönnetään samoin edellytyksin kuin toisen maalle rakennettavan kaivon
käyttönotolle, jos lähde ei ole vakituksessa käytössä. Jos lähdettä ei voida
pitää maanomistajan käytössä olevana vedenottamona, sen käytölle ei tar-
vita maanomistajan suostumusta niin kuin toisen omistaman kaivon veden
käytölle.

VYO 66/1989; ISVEO 15/ym/88: Tarkastuksen yhteydessä vesioikeus oli
havainnut, että maanomistaja oli ottanut talousveden pihassa olevasta
kaivosta ja että lähteestä oli otettu vettä vain harvoin. Vesioikeus kat-
soi, ettei lähde ollut 9:4.3 §:n tarkoittama käytössä oleva vedenottamo.
Lupa vedenottoon, veden johtamiseen ja kaivorakenteiden tekemiseen
lähteeseen myönnettiin. Siinä tapauksessa, ettei vesi riittäisi maanomis-
tajan, hänen maallaan asuvien ja sinne odotettavissa olevan asutuksen
tarpeisiin, määrättiin hakija velvolliseksi vähentämään omaa vedenot-
toaan. Vesiyltioikeus ei muuttanut päätöstä.

Jokaisella on myös oikeus tilapäisesti ammentaa vettä toiselle kuuluvasta
lähteestä, joka ei ole sen omistajan tai hänen luvallaan muun henkilön vaki-
tuksessa käytössä. Lähteen käytön on kuitenkin voitava tapahtua kulkemat-
ta oikeudettomasti toisen maalla ja aiheuttamatta alueen omistajalle tai
muulle haittaa tai häiriötä (VL 1:27).

Ympäristölupaviraston myöntämän vedenotto-oikeuden edellytykse-
nä on, että vettä riittää edelleen myös omistajan, hänen maallaan asuvien,
sinne odotettavissa olevan asutuksen sekä siellä sijaitsevien yritysten tarpei-
siin, eikä toimenpiteestä aiheudu näille kohtuutonta häiriötä tai haittaa (VL
9:4.1). Toimenpiteestä saatavan hyödyn on myös oltava siitä johtuvaa vahin-
koa, haittaa ja muuta edunmenetystä huomattavasti suurempi (VL 9:8).

LSVEO 33/1997/1: Tilan omistaja oli rakentanut toisen tilan alueelle kai-
von ja jo monen kymmenen vuoden ajan ottanut siitä vettä. Tilan omis-
taja oli myymässä maataan, ja toisen tilan omistaja oli ilmoittanut, ett-
eivät kaivoa käyttävän tilan uudet omistajat saa ottaa kyseisestä kaivos-
ta vettä. Vesioikeus myönsi oikeuden pohjaveden ottoon jo rakenne-
tusta kaivosta, sillä tilalla ei ollut kohtuuttomista kustannuksista muul-
la tavalla saatavissa talousvedeksi sopivaa vettä. Pohjavettä riitti edel-
leen kaivotilan omistajan tarpeisiin, eikä toimenpide aiheuttanut hä-
nelle kohtuutonta haittaa tai häiriötä. Toimenpiteestä saatava hyöty oli
siitä johtuvaa vahinkoa, haittaa ja muuta edunmenetystä huomatta-
vasti suurempi.

Hyötyjä ja haittoja arvioitaessa otetaan huomioon, voiko pohjavedenotto-
oikeuden hakija saada kohtuuttomista kustannuksista pohjavettä tai yleensä
vettä käyttöönsä jollain muulla tavoin. Oikeutta toisen maalta tapahtuvaan

vedenottoon ei voida myöntää, jos on olemassa edellä kuvattu vedensaanti-mahdollisuus, jonka ei välttämättä tarvitse perustua pohjaveden käyttöön. Samoin voidaan ottaa huomioon haitat, joita pohjavedenotosta aiheutuu an-nettujen käyttörajoitusten muodossa maanomistajalle. Pohjavedenotto voi esimerkiksi rajoittaa kohtuuttomasti maanomistajan pellon käyttöä:

LSVEO 65/1992/2: Vesi- ja ympäristöhallituksen karjasuojien val-vontaohjeen nro 61 mukaan ottamo edellytti 30-100 metrin levyistä suojakaistaa, jossa karjalantaa ei saa käsitellä. Kun naapurikiinteistön katsottiin olevan kohtuullisin kustannuksin liitettävissä päärakennuk-sesta 300 metrin päässä olevaan runkovesijohtoon, ei edellytyksiä poh-javedenotto-oikeuden myöntämiselle katsottu olevan, vaikka kyseisen kiinteistön omistaja oli ottanut vettä hakemuksessa tarkoitettusta kai-vosta jo 60 vuoden ajan.

Myöntäessään oikeuden ottaa toisen maalta pohjavettä ympäristölupaviras-to antaa myös tähän oikeuteen liittyviä määräyksiä. Määräykset voivat kos-kea mm. otettavaa vesimäärää, vesimäärän mittausta, vedenottorakenteita, rakenteiden ja putkien sijaintia, korvauksia ja toisen alueella kulkemista.

Toisen maalla tapahtuvasta pohjavedenotosta vesioikeuteen päätyneet tapaukset ovat olleet usein sellaisia, että ottotoimintaa on harjoitettu maan-omistajan suostumuksella jo pidemmän aikaa, mutta esimerkiksi naapuri-tilan omistajavaihdoksen ja tilan oman lisääntyvän vedenottotarpeen vuoksi maanomistaja ei enää katsokaan, että toisen tilan omistaja voi ottaa vettä hänen maaltaan. Tilanteissa, joissa kaivo on maanomistajien yhdessä tai vain naapurikiinteistön omistama, ei kaivon käytön jatkaminen edellytä kaivon omistussuhteiden perusteella maanomistajan suostumusta. Jos vedenoton jatkamisen edellytykset täyttyvät, ympäristölupavirasto voi myöntää oike-uden kaivon käytön jatkamiselle. Tällaisiin lupiin lisätään kuitenkin yleensä määräys, jonka mukaan tilanteessa, jossa maanomistajan vedensaanti kaivon käyttämisen vuoksi vaikeutuu, vedenottoa on vähennettävä niin paljon, että maanomistajan tilan vedensaanti säilyy riittävänä.

LSVEO 79/1990/1: Hakija oli jo aikaisemmin maanomistajan suostumuk-sella rakentanut toiselle tilalle kaivon ja ottanut siitä vettä. Hakijan ve-den tarve oli lisääntynyt, eikä maanomistaja antanut suostumustaan veden ottamiseen pihapiirissään olevasta kaivosta nykyistä laajemmas-sa määrin. Vesioikeus myönsi oikeuden vedenottoon. Jos maanomista-jan vedensaanti kaivon käyttämisen johdosta vaikeutui, oli hakijan vä-hennettävä vedenottoa niin paljon, että maanomistajan tilan veden-saanti säilyi riittävänä.

Vedenotto-oikeus voidaan vahvistaa ympäristölupavirastossa, vaikka ve-denotosta olisi sovittu maanomistajan kanssa. Kiinteistöjen väliset talous-vedenottamista koskevat sopimukset voidaan vahvistaa myös muodosta-malla kiinteistöä koskeva rasite. Kiinteistönmuodostamislain 154 §:n mu-kaan kiinteistön hyväksi voidaan perustaa toisen rekisteriyksikön alueelle

pysyvänä rasitteena oikeus mm. talousveden ottamiseen ja johtamiseen sekä vesijohdon ja siihen liittyvien laitteiden ja rakennelmien sijoittamiseen ja käyttämiseen.

Rasitteita on perustettu talousveden ottamiseksi toisen kiinteistöltä, kaivojen käyttöoikeuksista sekä vedenottoon tarvittavista laitteista ja rakenteista. Vanhat rasitteet eivät aina ole yksiselitteisiä, ja käytännössä syntyy tilanteita, joissa rasitteiden sisällöstä ollaan eri mieltä.

LSVEO 47/1988/1: Ympäristönsuojelulautakunnan (nykyisen kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen) päätöksestä oli valitettu pyytämällä, että vesioikeus kumoaisi ja poistaisi ympäristönsuojelulautakunnan päätöksen. Valittaja katsoi, että asiassa oli kysymys jakolain mukaisen rasitteen tulkinnasta eikä asia siten kuulunut ympäristönsuojelulautakunnan toimivaltaan... Valittaja huomautti myös, ettei ollut estänyt naapuritilan omistajaa rasiteoikeutensa käyttämisessä. Hän oli asennuttanut uuteen kaivoon käsipumpun, koska katsoi, että naapuritilalla oli oikeus vedenottoon kaivosta kantamalla. Vesioikeus tutki valituksen, koska asiassa ei ollut kysymys vesijohdon rakentamisesta toisen maan kautta, vaan erimielisyydestä vedenottamisesta toisen kaivosta. Kysymyksessä oli rasiteoikeuden sisältöä ja laajuutta koskeva asia, joka oli käsiteltävä jakolain mukaisessa järjestyksessä. Koska ympäristönsuojelulautakunta ei näin ollen ollut toimivaltainen tässä asiassa, vesioikeus harkitsi oikeaksi kumota ja poistaa valituksenalaisen ympäristönsuojelulautakunnan päätöksen.

ISVEO 59/93/3; VYO 101/1994: Tilan A aikaisemmat omistajat olivat myyneet 500 mk hinnasta kauppakirjaksi nimetyllä sopimuksella tilallansa sijaitsevan lähteen vedenotto paikaksi tilan B aikaisemmille omistajille. Sopimuksessa ostajille perustettiin myös oikeus vesijohdon rakentamiseen myyjien maan halki suorinta tietä noin 200 m:n matkalla. Vesioikeus katsoi, että sopimuksen otsikko ja sisältö huomioon ottaen sopijapuolten tarkoituksena oli ollut perustaa tilalle B tilaan A kohdistuva vedenotto-oikeuden ja johtolinjan käsittävä rasite, joka sitoo tilan A myöhempiäkin omistajia, ja että vedenotto-oikeudesta ja johdon rakentamisesta oli sovittu kertakaikkinen korvaus. Vesioikeus kuitenkin käsitteli asian vesilain 12 luvun 7 §:ssä säädettyssä tarkoituksessa myös vesilain 9 luvun mukaisena pohjaveden ottamista koskevana hakemus-asiana. Vesioikeus katsoi luvan myöntämisedellytysten täyttyvän ja myönsi luvan. Vesiyliloikeus ei muuttanut päätöstä.

3.2.3 Oikeus vedenottoon toisen kaivosta

Pääsääntöisesti kaivon ja siinä olevan veden omistaa sijaintikiinteistön omistaja. Säiliöön tai kaivoon yms. erilleen otettuna vesiaine nauttii normaalia omaisuuden suojaa, ja sen käyttö edellyttää omistajan suostumusta (Hollo 1998). Tämä perustuu vesilain 9 luvun 4 §:n 3 momenttiin, jonka mukaan oikeus veden ottamiseen toisen kaivosta tai muusta pohjaveden ottamosta (kuten vakituksessa käytössä olevasta lähteestä) voidaan myön-

tää vain, jos omistaja on antanut siihen suostumuksensa. Vedenotto-oikeuden saaja on velvollinen osallistumaan vedenottamon rakennus- ja kunnossapitokustannuksiin siinä suhteessa, kuin ottamosta otetaan vettä. Rakennuskustannukset lasketaan ottamon silloisen kunnan mukaan (VL 9:4.3). Epäselvyyksiä syntyy kuitenkin erityisesti siitä, kenen omistamaksi kaivo voidaan katsoa ja tarvitaanko siis maanomistajan suostumusta.

ISVEO 9/94/1: Lähdekaivon aikaisempi maanomistaja oli tehnyt sopimuksen naapuritilan aikaisemman omistajan kanssa ja luovuttanut naapuritilan omistajalle korvausta vastaan oikeuden käyttää lähdettä. Myöhemmin maanomistaja, jonka tilalla kaivo sijaitti, oli sopinut kyseisen naapuritilan omistajan kanssa omasta vedenotostaan hakemuksessa tarkoitettua kaivosta. Kaivo oli siis alkujaan rakennettu naapuritilan tarvetta varten. Vesioikeus katsoi, ettei lähdekaivo ollut vesilain 9 luvun 4 §:n 3 momentissa tarkoitettulla tavalla ainakaan yksin maanomistajan omistuksessa siitäkään huolimatta, että hän oli omalla kustannuksellaan kunnostanut kaivoa. Oikeuden myöntäminen hakijalle veden ottamiseen kaivosta ei siten edellyttänyt maanomistajan suostumusta.

Vuodelta 1996 olevan Pohjois-Suomen vesioikeuden päätöksen (PSVEO 42/96/2) mukaan lupahakemuksen ratkaisun kannalta on merkityksetöntä, onko hakija käyttänyt maanomistajan kaivoa jo ennen kuin kaivon nykyiset omistajat ovat saaneet sen omistukseensa. Oikeudesta ottaa vettä toisen kaivosta tai muusta pohjavedenottamosta on saatava tilan uuden omistajan suostumus.

Ympäristölupavirasto ratkaisee nykyisin toisen maalla olevasta kaivosta tapahtuvaan vedenottoon liittyvät erimielisyydet. Oikeus ottaa pohjavettä toisen maalla olevasta kaivosta ei vesilain 20 luvun 2 §:n mukaan kuulu kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen tai muun kunnallisen elimen päätäntävaltaan. Kunnan ympäristönsuojeluviranomainen voi käyttää asiassa valvontavaltaansa, jolloin valvontapäätöksen tarkoituksena on ohjata asianosaisia menettelemään vesilain säännösten mukaisesti. Valvontapäätökseen ei voi sisältyä velvoittavaa määräystä, eikä siihen siis voida hakea muutosta valittamalla siitä ympäristölupavirastoon (LSVEO 47/1988/1; LSVEO 58/1998/2).

3.2.4 Korvaukset

Alueen omistajalla ei ole oikeutta saada korvausta alueelta otettavasta pohjavedestä. Korvattavana vahinkona pidetään kuitenkin veden ottamisesta johtuvaa, omistajalle tai muun erityisen oikeuden nojalla pohjavettä käyttävälle aiheutuvaa vedensaannin huonontumista, jos se ei ole vähäinen. Käyttöoikeudesta suoritettavaa korvausta määrittäessä on otettava huomioon myös pohjaveden saantimahdollisuuden perustuva maan lisäarvo (VL 9:11.2).

LSVEO 70/1997/3: Luvan saajien (12 henkilöä) oli maksettava tilan omistajille pohjaveden käyttöoikeudesta kertakaikkisena korvauksena 3 000 mk.

Oikeus ottaa toisen maalta pohjavettä voidaan ympäristölupaviraston päätöksellä hakemuksesta poistaa, jos sen myöntämiseen vaikuttaneet olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet, sekä korvausta vastaan silloin, kun omistajan oma tärkeäksi katsottava käyttötarve sitä vaatii (VL 9:4.1).

3.3 Talousvedenhankinta vesistöstä

3.3.1 Luvan tarve

Jokaisella on oikeus ammentaa vesistöstä vettä talousvetenä käytettäväksi sekä ottaa siitä jäätä koti- ja karjatalouttaan varten, uida vesistössä ja käyttää sen vettä pesemiseen, eläinten juottamiseen ja muuhun sellaiseen tarkoitukseen, jos se voi tapahtua kulkematta oikeudettomasti toisen maalla ja aiheuttamatta alueen omistajalle tai muulle haittaa tai häiriötä (VL 1:27.1).

Jokaisella on oikeus myös johtaa vesistöstä toisen vesialueelta vettä talousvetenä käytettäväksi, jos vettä riittää edelleen tarpeeksi niille, jotka omistajina tai saadun luvan nojalla ottavat tai johtavat vesistöstä vettä nesteenä käytettäväksi, eikä johtamisesta aiheudu vesilain 1 luvun 12-15 §:ssä tarkoitettua muutosta tai seurausta. Veden johtamista varten tarvittavat työt ja laitteet toisen vesialueella on tehtävä siten, ettei niistä ole omistajalle tai muulle henkilölle sanottavaa haittaa tai häiriötä. Jos toisen vesialueeseen kohdistuvaan toimenpiteeseen on saatava lupa, on toimenpiteen kohdistuessa yhteiseen alueeseen myös vesialueen osakkaan haettava siihen lupa.

Jos se, joka ei ole vesialueen omistaja tai osakas, haluaa johtaa vettä vesistöstä nesteenä käytettäväksi tai talousvedeksi sellaisin seurauksin, joita edellä esitetyn, vesilain 9 luvun 1 §:n mukaan ei saa aiheuttaa, ympäristölupavirasto voi hakemuksesta antaa luvan siihen ja sitä varten tarvittavien laitteiden pitämiseen toisen vesialueella (VL 9:2.1).

Jos taas useat hakevat lupaa veden johtamiseen vesistöstä nesteenä käytettäväksi, eikä vettä riitä heille kaikille, on etuoikeus sillä, joka haluaa käyttää vettä vesistön rannalla tai sen läheisyydessä talousvedeksi tai muuten taloustarkoituksiin, kuten sairaalan, kasarmin, majoitus- ja ravitsemisliikkeen, saunalaitoksen tai pääasiassa talousvedenhankintaa varten perustetun yhtymän tarpeeseen. Sama koskee veden käyttämistä kohtuullisissa määrin maan kasteluun sellaisissa tapauksissa, joissa viljelyksen laatu sitä erityisesti edellyttää, eikä yleistä tarvetta varten tapahtuvaa vedenhankintaa tämän vuoksi vaikeuteta (VL 9:3.1).

3.3.2 Vesialueen omistajan tai osakkaan oikeudet

Vesi aineena ei kuulu omistajan suojattuun määräysvaltaan, mutta hänellä on siihen ensisijainen käyttöoikeus. Jos toisen saama käyttöoikeus vesialueeseen aiheuttaa omistajalle veden vähentymistä yms. vahinkoa, se tulee korvata. Vesien omistusoikeuden sisältö on kaksijakoinen, sillä vesialueen

pohja on verrattavissa maa-alueeseen. Sitä ei saa ottaa käyttöön tai käyttää sen luonnonvaroja ilman omistajan suostumusta tai viranomaisen myöntämää käyttöoikeutta (Hollo 1998).

Vesilain 1 luvun 16 §:n mukaan sellaisena vesistön muuttamisena, josta säädetään vesilain 1 luvun 15 §:ssä (vesistön muuttamiskielto), ei pidetä vesialueen omistajan tai osakkaan koti- ja karjatalouteen sekä kotipuutarhan kasteluun käytettävän veden (talousveden) ottamista vesistöstä kohdullista tarvetta vastaavissa määrin (VL 1:16). Vesialueen omistajalla tai osakkaalla on siis oikeus ottaa vettä talousvedeksi omaan tarpeeseensa. Jos vesialueen omistaja tai osakas puolestaan haluaa johtaa alueelta vettä muuna kuin talousvetenä käytettäväksi, hän tarvitsee siihen luvan ympäristölupavirastolta (9:2.1).

Yhteisen vesialueen osakkaalla on oikeus, jos vesilain tai muun lain säännöksistä tai erikseen annetusta luvasta ei muuta johdu, ryhtyä sellaisiin omistajalle kuuluviin, alueen ja sillä olevan veden käyttämistä tarkoitaviin toimenpiteisiin, jotka eivät aiheuta muille osakkaille haittaa tai häiriötä, eivätkä estä heitä vastaavanlaisella tavalla käyttämästä aluetta hyväkseen (VL 1:10.1).

Käytännössä sekä omistajan että muun tarvitsijan merkittävä vesialueen käyttö on luvanvaraista, joten omistajan erikoisasema ei tuota valtaa kontrolloimattomaan veden käyttöön muita haittaavalla tavalla (Hollo 1998).

Jos vesistöstä ei riitä vettä kaikille sitä talousvedeksi tarvitseville, kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen on veden ottamisesta haittaa kärsivän vesialueen omistajan sitä pyytäessä annettava tarvittavat määräykset veden käyttämisen rajoittamisesta. Annettua määräystä voidaan muuttaa olosuhteiden muuttuessa (VL 1:16).

Pohjaveden ottaminen

4.1 Yleistä

Suomessa pumpattiin vuonna 1996 vettä eri käyttötarkoituksiin yhteensä 1780 miljoonaa kuutiometriä. Ylivoimaisesti eniten käytettiin merivettä, jonka osuus kaikesta käyttöönotetusta vedestä oli 68 %. Merivettä käytettiin yksinomaan teollisuuden jäähdytystarkoituksiin. Seuraavaksi eniten käytettiin joki- ja järvesiä (29 %) ja vähiten pohjavettä (3 %) (Etelämäki 1999). Pohjaveden käytön merkitys korostuu kuitenkin yhdyskuntien ja haja-asutusalueiden vedenhankinnassa, sillä pohjaveden osuus jaetusta talousvedestä on noin 58 %.

4.2 Luvan tarve

4.2.1 Ilman lupaa sallittava toiminta

Omalla maalla jokainen saa vedenoton vaikutuksista huolimatta ottaa ilman lupaa pohjavettä vähäisessä määrin talousvedeksi koti- ja karjatalouteen sekä kotipuutarhan kasteluun ja tehdä sitä varten tarvittavan kaivon.

Jokaisella on myös lupa tilapäisesti ammentaa vettä toiselle kuuluvasta lähteestä, joka ei ole sen omistajan tai hänen luvallaan muun henkilön vakituksessa käytössä, jos tämä voi tapahtua kulkematta oikeudettomasti toisen maalla ja aiheuttamatta alueen omistajalle tai muulle haittaa tai häiriötä. Oikeudesta ottaa vettä tulenvaaran torjumiseen toiselle kuuluvasta lähteestä on säädetty erikseen laissa palo- ja pelastustoimesta (VL 1:27).

Jos pohjavedenottamon käyttö ei ole muuttunut vesilain voimaantulon jälkeen (1.4.1962) siten, että se aiheuttaisi vahinkoa, ei vedenottajaa voida velvoittaa hakemaan lupaa. Luvanhakuvelvollisuutta ei myöskään ole, jos pohjavedenotto on suunniteltu alle 250 kuutiometriä vuorokaudessa käsittävän vesimäärän ottamista varten, eikä hankkeella voida olettaa olevan vesistön tai pohjaveden muuttamiskiellon vastaisia seurauksia (VL 9:7.1). Jos epäillään, että kyseisenlaisia haittoja voisi ilmetä, on lupaa kuitenkin haettava.

Veden ottamista koskevan luvan haltija on vedenhankinnan kriisi- ja häiriötilanteissa oikeutettu ilman ympäristölupaviraston lupaa toimittamaan tilapäisesti vettä muuallekin kuin vedenottoluvassa tarkoitettuun käyttökohteeseen, jos tämä on tarpeen kunnan tai suurehkon kuluttajajoukon veden- saannin turvaamiseksi tai muuten yleiseltä kannalta merkittävän vesilaitok-

sen toiminnan turvaamiseksi tai muusta näihin verrattavasta painavasta syystä (VL 9:22.1). Oikeus on ainoastaan tilapäiseen veden toimittamiseen. Jos tilapäinen veden toimittaminen muuttuu jatkuvaksi toiminnaksi, tarvitaan uuden käyttökohteen ja mahdollisesti uuden käyttötarkoituksenkin määrittämiseksi muutos vedenottolupa. Vedenhankintaluvat sidotaan yleensä tiettyyn vedenkäyttötarkoitukseen. Tämä on tarpeen jo sen vuoksi, että käyttötarkoitus vaikuttaa osaltaan luvan myöntämisen edellytyksiin. Tilapäinen veden toimittamisoikeus ei oikeuta lupaa suurempaan veden johtamiseen vesistöstä tai pohjavedestä (HE 85/1993). Jos vedenottomääriä halutaan kasvattaa, tarvitaan tähänkin lupa ympäristölupavirastolta.

Veden toimittamisesta kriisi- ja häiriötilanteessa muualle kuin vedenottoluvassa tarkoitettuun käyttökohteeseen on ilmoitettava alueelliselle ympäristökeskukselle (VL 9:22.2). Ilmoitusvelvollisuus lisättiin vesilakiin vuonna 1995, kun se osoittautui valvontasyistä tarpeelliseksi (HE 17/1995).

4.2.2 Lupaa edellyttävä toiminta

Pohjaveden ottamisen edellyttämästä luvan tarpeesta säädetään vesilain 1 luvun 18 §:ssä sekä vesilain 9 luvun 4 ja 7 §:issä.

Vesilain 1 luvun 18 §:ssä olevan pohjaveden muuttamiskiellon mukaan pohjaveden ottamista tarkoittavaan toimeen ei saa ryhtyä ilman ympäristölupaviraston lupaa, jos siitä voi aiheutua jonkin pohjavettä ottavan laitoksen vedensaannin vaikeutuminen, tärkeän tai muun vedenhankintakäyttöön soveltuvan pohjavesiesiintymän antoisuuden olennainen vähentyminen tai sen hyväksikäyttämismahdollisuuden muu huonontuminen tai toisen kiinteistöllä talousveden saannin vaikeutuminen.

Vesilain 9 luvun 4 §:ssä säädetään luvan tarpeesta niissä tilanteissa, joissa hankkeen toteuttaminen edellyttää toisen alueen käyttämistä. Jos kunnan tai suurehkon kuluttajajoukon tarvetta palvelevan tai muun yleiseen tarpeeseen pääasiallisesti talousveden saantia tarkoittavan yrityksen toteuttaminen teknillisesti ja taloudellisesti tarkoituksenmukaisella tavalla edellyttää toisen omistaman alueen käyttämistä, ympäristölupavirasto voi hakemuksesta myöntää luvan siihen ja sitä varten tarpeellisiin toimenpiteisiin. Tällaista lupaa ei saa kuitenkaan myöntää veden johtamiseksi paikakunnan ulkopuolelle, jos vastaavanlaista tarvetta ei asianomaisella paikakunnalla kohtuullisessa määrin voida tyydyttää. Käytännössä pohjavedenottohankkeen toteuttamiseksi tarvitaan varsin usein lupa myös sillä perusteella, että hankkeen toteuttaminen edellyttää toisen alueen käyttöä.

Vesilain 9 luvun 7 §:n 1 momentissa säädetään luvan tarpeesta pohjaveden ottotoiminnan yhteydessä:

Toimenpiteeseen, jota 1 luvun 18 §:ssä tarkoitetaan ja joka aiheuttaa siinä tarkoitettuja seurauksia, sekä sellaisen muun kuin tilapäisen pohjaveden ottamon tekemiseen, joka on suunniteltu vähintään 250 kuutiometriä vuorokaudessa käsittävän vesimäärän ottamista varten, on haettava lupa ympäristölupavirastolta. Sama koskee myös aikaisemmin rakennetun pohjaveden ottamon tai sen käytön laajentamista sel-

laiseksi taikka sellaisia seurauksia aiheuttamalla, kuin edellä on sanottu, sekä muuta toimenpidettä kuin pohjaveden ottamista, jos toimenpiteen johdosta pohjavettä poistuu pohjavesiesiintymästä muutoin kuin tilapäisesti vähintään 250 kuutiometriä vuorokaudessa.

Ympäristölupavirastolta on siis aina vaikutuksista riippumatta haettava lupaa sellaisen pohjaveden ottamon tekemiseen, joka on suunniteltu vähintään 250 kuutiometriä vuorokaudessa käsittävän vesimäärän ottamista varten, jos ottamo ei ole tilapäinen. Luvanhakuvelvollisuus koskee myös aikaisemmin rakennettua pohjaveden ottamoa, jos mainittu vedenoton määrä ylitetään ottamon käyttöä lisättäessä tai jos käytön lisäämisestä aiheutuu vesilain 1 luvun 18 tai 19 §:ssä tarkoitettuja seurauksia.

Vedenoton vaikutuksia ympäristön vesioloihin ei aina tarkoin voida tuntea etukäteen, ja tämän vuoksi luparaja on haluttu määrätä sellaiseksi, että sen ylittäminen saattaa Suomen oloissa varsin todennäköisesti aiheuttaa ottamon ympäristössä pohjaveden puutetta tai muita haitallisia seurauksia. (Vesilakikomitean mietintö 1958:B 97)

Luvan tarve koskee paitsi veden ottamista myös mitoitukseltaan tietynsuuruisen pohjavedenottamon rakentamista, sillä vesilain 9 luvun 7 §:n 1 momentin mukaan luvan hakemisperusteeksi riittää, että rakennettava ottamo on suunniteltu vähintään 250 kuutiometrin suuruiseen vedenottoon vuorokaudessa.

Lupaa ei yleensä myönnetä olennaisesti suuremmalle vesimäärälle kuin hakijan todellinen tarve tai perustellusti osoitettu tuleva veden tarve edellyttää. Vedenkulutuksen mahdollisesti kasvaessa vedenottajan on tarvittaessa tehtävä uusi lupahakemus.

Vesilain 9 luvun 7 §:n mukaan tilapäisen ottamon perustamiselle ei tarvitse automaattisesti hakea lupaa sillä perusteella, että 250 kuutiometrin suuruinen vuorokautinen ottomäärä ylittyy. Luvan tarve on kuitenkin yhteydessä hankkeesta aiheutuviin vaikutuksiin, eli myös pohjavesitutkimusten yhteydessä suoritettavalle koepumppaukselle on haettava lupa ympäristölupavirastolta, jos toiminnasta aiheutuu pohjaveden tai vesistön muuttamiskiellon tarkoittamia seurauksia.

VYO 298/1992; PSVEO 11/92/1: Kaupunki koepumppasi T:n tilalta pohjavettä maanomistajan suostumuksella. Kyseisen tilan vieressä sijaitti yhteinen maa-alue, jolla sijaitti vesihuoltoyhtymän 11 osakastalouden vedenottamo. Vesioikeus katsoi, että koepumppauksesta saattoi aiheutua vedensaannin vaikeutumista vesihuoltoyhtymän kaivosta. Kaupungilla ei kuitenkaan ollut vesioikeuden lupaa pohjaveden pumppaamiseen T:n tilan alueelta, ja se pumppasi näin pohjavettä vesilain pohjaveden muuttamiskiellon vastaisesti. Vesioikeus velvoitti kaupungin lopettamaan tilan T alueella tapahtuvan pohjaveden koepumppauksen heti päätöksestä tiedon saatuaan 100 000 markan sakon uhall. Pohjaveden koepumppauksesta oli pidättäydyttävä edellä mainituin uhin siihen saakka, kunnes kaupunki oli hakemuksesta saanut lainvoimaisen vesioikeuden luvan pohjaveden pumppaamiseen. Vesiylioikeus ei muuttanut päätöstä.

Tilapäistä vedenottotoimintaa koskeva luvan hakuvelvollisuus koskee kaikkia, eli lupa tarvitaan haitallisia vaikutuksia aiheuttavalle koetoiminnalle, vaikka tutkija olisi ympäristökeskus tai muu valtion laitos.

Kiinteistön omistajankin mahdollisuus ottaa pohjavettä omalta maaltaan voi olla luvanvaraista sillä perusteella, että hänellä on tärkeänä pidettävä pohjavesiesiintymä. Tämä on tarpeen yhdyskuntien vedenhankinnan tarpeiden huomioon ottamiseksi (HE 266/1984). Pohjaveden muuttamiskielto ei kuitenkaan koske pohjaveden ottamista vähäisissä määrin talousvedeksi eikä myöskään tällaiseen vedenottoon tarvittavan kaivon tekemistä (VL 1:18.3).

Pohjaveden ottamiseen sovelletaan tietyissä tilanteissa myös vesistön muuttamiskieltoa (VL 1:15). Lupa tarvitaan kyseisen kiellon perusteella pohjavedenottamon rakentamiselle ja käyttönotolle silloin, kun pohjaveden oton seurauksena vesistön asema, syvyys, veden korkeus tai virtaama muuttuu.

Jollei jäljempänä olevista säännöksistä tai niiden nojalla annetusta luvasta muuta johdu, vesistöstä ei saa johtaa vettä tai ryhtyä vesistössä tai maalla muuhun toimenpiteeseen siten, että siitä tai sen seurauksena voi aiheutua sellainen vesistön aseman, syvyyden, vedenkorkeuden vedenjuoksun tai muu vesiympäristön muutos, joka

- 1) aiheuttaa vahinkoa tai haittaa toisen vesialueelle, kalastukselle, maalle, rakennukselle tai muulle omaisuudelle;
- 2) aiheuttaa tulvan vaaraa, yleistä vedenvähyyttä tai vesiluonnon ja sen toiminnan vahingollista muuttumista;
- 3) melkoisesti vähentää luonnon kauneutta, ympäristön viihtyisyyttä, kulttuuriarvoja tai vesistön käyttökelpoisuutta vedenhankintaan tahi sen soveltuvuutta virkistyskäyttöön;
- 4) huonontaa vesistön puhdistautumiskykyä tai muuttaa valtaväylää tai vaikeuttaa yleisen kulku- tai uittoväylän käyttämistä;
- 5) aiheuttaa vaaraa terveydelle, taikka
- 6) muulla edellä mainittuun verrattavalla tavalla loukkaa yleistä etua (vesistön muuttamiskielto).

Mitä 1 momentissa säädetään toimenpiteestä, koskee soveltuvin osin myös rakennelman tai laitteen käyttämistä.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu kielto koskee myös toimenpidettä, josta voi johtua siinä mainitun seurauksen aiheuttava vesistön veden tai pohjan laadun muutos, jollei kysymys ole ympäristönsuojelulain 3 §:n 1 momentin 1 kohdassa tai tämän luvun 19 §:ssä tarkoitettulla tavalla aiheutuvasta pilaantumisesta.

Edellä 1 momentissa mainittu kielto ei kuitenkaan tarkoita toimenpidettä, josta voi aiheutua vahinkoa tai haittaa ainoastaan yksityiselle, jos hän on toimenpiteeseen suostunut.

Vesistön muuttamiskiellon mukaan ympäristölupaviraston lupa tarvitaan siis muun muassa vesiluonnon ja sen toiminnan vahingolliseen muuttamiseen. Vesiluonnolla tarkoitetaan tällöin hallituksen esityksen (266/1984)

mukaan vesistöä biologisena, kemiallisena ja fysikaalisena kokonaisuutena sekä sen toiminnalla kaikkia niitä vuorovaikutussuhteita ja -mekanismeja, jotka pitävät yllä luonnon tasapainoa. Käsite vastaa siten luonnontieteessä käytettävää termiä vesiekosysteemi, vaikka vesiluonto sisältää myös maise-mallisen tekijän.

Vesistön muuttamiskielto koskee myös toimenpidettä, josta voi aiheu-tua vesistön veden tai pohjan laadun muutos, jos ei ole kysymys ympäris-tönsuojelulaissa tarkoitettusta päästötyyppisestä veden laadun muutokses-ta tai vesilain 1 luvun 19 §:ssä määriteltyihin hankkeisiin liittyvästä pilaan-tumisesta. Vesistön muuttamiskiellossa tarkoitetaan siis hallituksen esityk-sen (HE 84/1999) mukaan muun muassa vesilain 9 luvun mukaisiin pohja-veden otto- ja vedenjohtamishankkeiden aiheuttamia veden tai pohjan laa-dun muutoksia, joista saattaa aiheutua vesistön muuttamiskiellossa tarkoi-tettuja seurauksia.

Pohjaveden ottoon sovelletaan sekä vesistöä että pohjavettä koskevia säännöksiä silloin, kun haitalliset vaikutukset kohdistuvat molempiin. Ve-sistön muuttamiskielton vastainen tilanne tulee käytännössä eteen erityi-sesti silloin, kun ottotoimintaa suunnitellaan lähteistä alkavien purovesis-töjen läheisyyteen. Lähdepuro on vesilain tarkoittama vesistö, jos siinä vir-taa vettä läpi vuoden. Mitä mittavammasta toiminnasta on kysymys, sitä suuremmat mahdollisuudet on myös sille, että vaikutukset kohdistuvat suurempiinkin vesistöihin.

Pohjaveden otolla voi olla vaikutusta pintaveteen vain, jos pintavesi on hydraulisessa yhteydessä kyseiseen pohjavesiesiintymään. Jos kysymyk-sessä on esimerkiksi orsivesilampi, joka ei ole hydraulisessa yhteydessä var-sinaiseen pohjavesikerrokseen, josta pohjavedenotto tapahtuu, ei vedenotol-la ole vaikutusta siihen. Toisaalta pohjaveden otolla ei pohjaveden ja pinta-veden välisestä hydraulisesta yhteydestä huolimatta ole kovinkaan usein merkittäviä vaikutuksia läheisiin vesistöihin.

Aivan kuten pohjaveden muuttamiskielto, vesistön muuttamiskielto-kaan ei ole ehdoton, ja ympäristölupavirasto voi myöntää luvan siitä poik-keamiseen. Jos pohjaveden oton epäillään vaikuttavan haitallisesti läheisen vesistön käyttöön, pinnan korkeuteen, virtaamaan, laatuun, kalastoon, poh-jaeläimistöön tai muuhun seikkaan, eikä haitan katsota olevan este luvan myöntämiselle, voidaan lupapäätöksessä antaa kyseistä vesistöä koskevia tarkkailu-, toimenpide- ja korvausvelvoitteita tai vedenottorajoituksia. Merkitystä on tällöin erityisesti alivirtaamakausien tilanteella alkukevällä ja loppukesällä.

Pohjavesiesiintymästä tapahtuva virtaaman väheneminen pintaveteen voi haitata pintaveden hyödyntämistä esimerkiksi talousvesikäyttöön, kas-teluun, virkistyskäyttöön tai karjan juottoon. Virkistyskäyttöhaittaa voi koitua esimerkiksi, jos uomaan on padottu virkistyskäyttötarkoituksiin ra-kennettuja altaita, joissa vesi muuttuu laadultaan heikommaksi pohjave-den osuuden pienentymisen ja veden allasviipymän pidentymisen vuoksi. Samoin haittaa voi aiheutua vesiliikenteelle, voimataloudelle, kalankasva-tukselle ja uitolle. Haitat voivat olla merkittäviä lähinnä vain sellaisessa ta-pauksessa, että kysymyksessä on varsin pieni vesistö.

4.3 Luvan edellytykset

4.3.1 Yleiset edellytykset

Luvan myöntämisen edellytykset määritetään vertaamalla hankkeesta koituvia hyötyjä sen aiheuttamiin haittoihin, vahinkoihin ja muihin edunmenetyksiin. Tämä perustuu niin sanottuun intressivertailuperiaatteeseen, joka on pohjavedenoton osalta esitetty vesilain 9 luvun 8 §:n 1 momentissa. Kyseisen lainkohdan mukaan pohjaveden ottamon tekemiseen ja muuhun pohjaveden muuttamiskiellossa (VL 1:18) tarkoitettuun toimenpiteeseen voidaan vesilain 9 luvun 8 §:n 2 momentissa säädetyn poikkeuksen myöntää lupa, jos toimenpiteestä saatava hyöty on siitä johtuvaa vahinkoa, haittaa ja muuta edunmenetystä huomattavasti suurempi.

VYO 65/1996; LSVEO 51/1995/4: Koska yhtiö oli lopettanut lisävedensaantia edellyttävän toiminnan alueella, VYO katsoi, ettei luvan myöntämisestä koitunut vesilain 9 luvun 8 §:n edellyttämää hyötyä, joten edellytykset luvan myöntämiselle puuttuivat ja hakemus lisävedenotto-oikeuden saamiseksi hylättiin ja vesioikeuden tekemä päätös kumottiin. Yhtiön vastineessaan esittämistä perusteluista VYO totesi, ettei oikeuksien siirtymismahdollisuus luonut yhtiölle oikeutta saada hakemaansa lupaa, jota se ei muuttuneissa oloissa enää omaan toimintaansa tarvinnut. Kiinteistön uusi omistaja saattoi hakea käyttötarvetta vastaavaa lupaa.

Pohjavedenotto on kuitenkin tehtävä siten, ettei kenellekään aiheuteta enempää vahinkoa ja haittaa kuin veden saamista tarkoittavan yrityksen toteuttamiseksi ilman kohtuuttomiksi katsottavia kustannuksia on välttämätöntä.

Jos hyöty- ja haittavertailua ei pystytä tekemään, vesilain 9 luvun 8 §:n mukaiset edellytykset luvan myöntämiselle puuttuvat. Niissä tapauksissa, joissa luvan myöntämisen edellytyksiin liittyvää harkintaa ei ole voitu suorittaa, syy on yleensä ollut puutteellisissa ja väärin suoritetuissa pohjavesitutkimuksissa ja vaikutus selvityksissä.

VYO 167/1996: Harjualueella tehtyyn pohjavesitutkimukseen liittyvä koe-pumppaus oli suoritettu niin lyhytaikaisena ja suurelta osin kevätsulannan aikana, ettei sen voitu katsoa antavan lupaedellytysten harkitsemiseksi tarvittavaa tietoa hankkeen vaikutuksista pohjavesioloihin tai lampiin ja lasku-uomiin erityisesti kuivina vuodenaikoina. Sen vuoksi ja koska näiden vesistöjen ja lasku-uomien hydrologisista olosuhteista, kalastosta ja vesien käytöstä ei oltu esitetty riittävää selvitystä, vesiylioikeus katsoi, ettei voitu luotettavasti arvioida, olivatko vesilain 9 luvun 8 §:n mukaisen luvan myöntämisen edellytykset olemassa.

Pohjaveden ottoon voidaan myöntää vesilain 9 luvun 8 §:n perusteella lyhytaikainen oikeus, kun tarkoituksena on suorittaa lisätutkimuksia ja arvioida ottamisen vaikutuksia pitkäaikaisen ottamisluvan hakemista silmällä pitäen.

KHO 25.9.1998, T 1016/1998: Pohjavedenottamon rakentamista ja siitä tapahtuvan pohjaveden ottamista, jonka keskeisenä tarkoituksena oli suorittaa lisätutkimuksia ja arvioida ottamisen vaikutuksia pitkäaikaisen ottamisluvan hakemista silmällä pitäen, pidettiin vesilain 9 luvun 8 §:ssä tarkoitettulla tavalla yleisen tarpeen vaatimana.

Lupaa pohjaveden ottoon ei saa myöntää, jos toimenpiteestä aiheutuisi asutus- tai elinkeino-oloja huonontava veden saannin estyminen tai vaikeutuminen laajalla alueella tai muu vesilain 2 luvun 5 §:ssä tarkoitettuun verrattava seuraus ympäristön oloissa tai luonnonsuhteissa eikä muutoksen vaikutuksia toimenpiteen yhteydessä suoritettavin järjestelyin voida estää (VL 9:8.2).

LSVEO 8/1999/1: Pohjaveden ottamon rakentamisesta saatava hyöty oli siitä johtuvaa vahinkoa, haittaa ja muuta edunmenetystä huomattavasti suurempi. Lupamääräysten mukaisesta vedenotosta ei aiheutunut asutus- tai elinkeino-oloja huonontavaa veden saannin estymistä laajalla alueella taikka muuta sellaista 2 luvun 5 §:ssä tarkoitettua muutosta ympäristön oloissa tai luonnonsuhteissa, jonka vaikutuksia ei oltaisi voitu toimenpiteen yhteydessä suoritettavin järjestelyin estää.

Pohjavesiä koskeva vesilain 9 luvun 8 §:n 2 momentti vastaa suurelta osin vesilain 2 luvun 5 §:ää, jonka perusteella ympäristölupavirasto ei saa myöntää lupaa hankkeelle, joka merkitsee tärkeiden yleisten etujen vaarantamista. Kyseinen lainkohta muodostaa ehdottoman luvanmyöntämisesteen, ja sitä on käytännössä sovellettu huomattavasti harvemmin kuin 9 luvun 8 §:n 1 momenttia, eli niin sanottua suhteellista luvanmyöntämisedellytystä. Se on myös astetta voimakkaampi hylkäämisperuste (Hollo 1987).

Maininta yleisestä tarpeesta pohjavesihankkeiden luvan myöntämisedellytyksenä poistettiin vuonna 1996, sillä muuten intressivertailulla tai esimerkiksi muiden etujen kannalta epäonnistuneella sijoituspaikalla ei olisi haluttua merkitystä. Vastaava muutos oli tehty vesilain 2 luvun 6 §:ään, jota sovelletaan esimerkiksi pintavedenhankinnassa, kaksi vuotta aikaisemmin. Sekä pinta- että pohjaveden ottamisen perusedellytykset ovat nyt samankaltaiset. Hakijan valitsema vedenhankintakohde ei siis saa automaattista etusijaa, jos toisia, ehkä haitattomampia kohteita olisi käytettävissä. Yhdyskuntien vedenhankinnan tärkeys painaa kuitenkin edelleen keskeisesti lupahankinnassa (HE 54/1996).

Vesilain 2 luvun 5 §:ää käytetään lähinnä vesistöhankeiden luvanmyöntämisedellytyksiä harkittaessa, ja sovellettaessa sitä pohjavesihankkeisiin on otettava huomioon, että hankkeen vaikutukset ovat pohjavesiympäristössä osin erilaisia kuin vesistöympäristössä (HE 54/1996). Kyseisen lainkohdan mukaan rakentamiseen ei saa myöntää lupaa, jos se aiheuttaa huomattavia vahingollisia muutoksia ympäristön luonnonolosuhteissa tai vesiluonnossa ja sen toiminnassa (VL 2:5). Lainkohdalla halutaan ilmentää sitä, että vesilaille on ominaista ympäristömuutosten laadullinen harkinta ja huomion kiinnittäminen luonnon toimintamekanismeihin (HE 266/1984).

Luvan saannin kannalta on oleellista myös se, että hanke on luvan hakijalle tarpeellinen. Vakiintunut käytäntö näyttää olevan, ettei lupia kuitenkaan myönnetä veden tarpeeseen, joka perustuu kovin pitkälle ulottuviin ja löyhillä perusteilla tehtyihin ennusteisiin. Tämä koskee erityisesti pohjavesiesiintymiä, joiden koko antoisuus tulisi helposti täysin vallatuksi, vaikka vedelle ei olisi todellista tarvetta vielä pitkään aikaan, jos koskaan (Kajosaari 1992). Lupahakemuksen tarveharkinnan tulee olla perusteltua.

Pohjavesiesiintymän antoisuus on myös oleellinen tekijä luvan myöntämisen edellytyksiä harkittaessa. Pohjavedenottolupa annetaan aina tietyn suuruisen vesimäärän ottoon, ja määrä ei saa olla liian suuri suhteessa esiintymän antoisuuteen. Jos pelätään, että esiintymän antoisuus ei pysy samana tai että muu käyttötarve lisääntyy, voidaan lupa myöntää määräaikaisena. Seuraavassa tapauksessa määräaikaisen luvan voimassaolo sidottiin vedenottajan ja maa-alueen omistajan keskenään tekemän vuokrasopimuksen keston.

KHO 1986 A II 101: Yhtiö oli pyytänyt lupaa pohjaveden ottamiseen vuokraamallaan määrälalla sijaitsevasta lähteestä käytettäväksi kalahautomossa kalanviljelytarkoitukseen. Kun otettiin huomioon odotettavissa oleva asutuksen lisääntyminen ja sen tuleva veden tarve, asiakirjoissa olevan selvityksen perusteella ei voitu tehdä riittävän luotettavia päätelmiä pohjaveden riittävyydestä tulevaisuudessa. Sen vuoksi ja kun hakijan ja maanomistajan kesken kysymyksessä olevasta alueesta tehty vuokrasopimus oli voimassa vain vuoteen 2010 saakka, KHO muutti vesioikeuden päätöstä siten, että aika, jonka lupa oli voimassa, päättyi vuoden 2009 lopussa. Muuten ei ollut syytä muuttaa vesioikeuden päätöstä ja yhtiö sai luvan enintään 1700 m³/d suuruisen vesimäärän ottamiseen sanotusta lähteestä.

Lupahakemusta uuden ottamon rakentamiseksi ja käyttöönnottamiseksi voidaan perustella raakaveden laatuun tai käsittelyyn liittyvillä tekijöillä. Hakija voi esimerkiksi saada huomattavaa hyötyä siitä, että sen käyttämä vesilaitoksen raakaveden laatu paranee uuden ottamon perustamisen myötä, vaikka vanhaa, huonompilaatuista raakavettä olisikin riittävästi käytettävissä.

VYO 50/1999; ISVEO 63/98/3: Pohjavedenottamoiden rakentamisesta ja pohjaveden ottamisesta kunnan vesilaitoksen raakaveden laadun paranemisena saatava hyöty oli vesioikeuden mukaan huomattavasti aiheutuvia edunmenetyksiä suurempi eikä ottamisesta aiheutunut vesilain 9 luvun 8 §:n 2 momentissa tarkoitettuja seurauksia. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

ISVEO 47/98/2: Kunta pyysi lupaa pohjavedenottamon rakentamiseen ja 500 m³/d suuruisen vesimäärän ottamiseen tästä ottamosta. Hankkeen tarkoituksena oli johtaa vettä kunnan keskustajamaan ja haja-asutusalueille. Sosiaali- ja terveysministeriön poikkeusluvalla kunnan käytössä olevasta vedenottamosta saatiin ottaa vettä vuoden 1998 loppuun saakka veden korkean kloridipitoisuuden vuoksi. Kunta oli pyytänyt lupaa myös töiden aloittamiseen ennen lupapäätöksen lainvoi-

maiseksi tuloa. Vesioikeus myönsi hankkeelle luvan, koska katsoi, että uuden ottamon rakentaminen oli tarpeen kunnan keskustaaajaman ja haja-asutusalueiden veden saannin turvaamiseksi ja vesilain 9 luvun 8 §:n 1 momentin edellytykset muutenkin täyttyvät. Lisäksi vesioikeus katsoi, että töiden kiireellistä aloittamista oli pidettävä tärkeänä.

Hakemusta ja ottamon rakentamista johonkin tiettyyn kohteeseen voidaan tosin perustella myös muunlaisilla tekijöillä. Joissain tapauksissa ottokohteen valintaan on saattanut vaikuttaa esimerkiksi valitun kohteen liittymisen hakijan aikaisempaan vedenhankintajärjestelmään.

Tilanteissa, joissa pohjavedenottamon perustamisen voidaan katsoa edellyttävän suoja-alueen perustamista, voidaan myös suoja-alueen käytörajoitusten, kieltojen ja toimenpidemääräysten aiheuttamat haitat ottaa huomioon vedenoton hyötyjä ja haittoja vertailtaessa. Suoja-alueen perustamisesta aiheutuvat haitat voivat siis myös vaikuttaa vedenottoasian luvan myöntämisedellytyksiin. Seuraavassa vedenottoa koskevassa hylkäämispäätöksessä, jossa tarpeelliseksi katsotun suoja-alueen haitat huomioitiin, katsottiin, ettei hankkeesta saatava hyöty ollut huomattavasti suurempi kuin siitä aiheutuvat haitat, jolloin vesilain 9 luvun 8 §:n 1 momentin mukaiset luvan myöntämisedellytykset puuttuivat. Ratkaisuun vaikutti myös se, että luvan hakijalla oli mahdollisuus turvautua haitattomampiin vedenhankintavaihtoehtoihin.

VYO 11/1999: Vesiylöikeus katsoi, että kysymyksessä olevalla pohjaveden muodostumisalueella oli niin paljon riskitekijöitä, että pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi tärkeä tarve vaati riittävän laajan suoja-alueen määrittämistä vedenottamon ympärille. Se olisi merkinnyt rajoituksia tai kieltoja tuleville toiminnoille sekä olemassa olevien toimintojen osalta annettavia pohjavettä suojaavia toimenpidemääräyksiä, joista vedenottaja ainakin osaksi olisi vastannut. Vesiylöikeus katsoi, että tällaisen yhdyskunnan tehokkaaseen käyttöön otetun alueen määrittäminen suoja-alueeksi ei ollut tarkoituksenmukaista. Asiakirjoista ilmeni, että vesiosuuskunnan toiminnan kehittämiseksi olisi ilmeisesti ollut olemassa muitakin, veden laadun puhtaana säilymisen kannalta parempia vaihtoehtoja. Näillä perusteilla vesiylöikeus katsoi, että hakemuksen tarkoittamasta veden otosta saatava hyöty erityisesti yleiseltä kannalta katsottuna ei ollut huomattavasti suurempi kuin ottamon sijoittamisesta nykyisille ja tuleville toiminnoille aiheutuva vahinko, haitta ja muu edunmenetys, kun otettiin huomioon myös pohjaveden välttämättömän suojaamistarve. Edellytykset hakemuksen hyväksymiselle siten puuttuivat.

Kielteisiä päätöksiä on tehty vedenottoasioissa suhteellisen harvoin. Tämä johtunee siitä, että useimmiten kunnallisesta vedenhankinnasta koituva hyöty on helppo todeta huomattavasti suuremmaksi kuin hankkeesta koituvat haitat, vaikka hankkeesta aiheutuisi haitallisia seurauksia. Luvan myöntämisedellytykset onkin näissä hankkeissa suhteellisen helppo selvittää etukäteen ja esittää tarvittavat tiedot hakemusasiakirjoissa.

Luontoarvoihin liittyvien luvan myöntämisedellytysten täyttymiseksi ympäristölupavirastot voivat sisällyttää päätöksiinsä sellaisia lupamääräyksiä, joilla on tarkoitus varmistaa, ettei näitä arvoja menetetä toteutettavalla hankkeella. Ottamon lähellä oleva luontokohde tai luontoon liittyvä arvo on harvoin johtanut luvan epäämiseen kokonaan. Usein tällaisessa tilanteessa on ollut mahdollisuus pienentää otettavaa vesimäärää sillä perusteella, ettei hakijalla ole ollut tarvetta suuremman vesimäärän ottamiselle. Lupapäätöksessä määritellään myös mahdolliset toimenpiteet, joihin hakijan on myönnetyn luvan vuoksi alueella ryhdyttävä. Toimenpide saattaa olla esimerkiksi sellainen veden juoksutus- tai johtamisvelvoite, jolla lähteen tai puron olosuhteet pyritään säilyttämään. Usein määräyksiä annetaan myös erityiskohteiden tarkkailuun liittyvistä kysymyksistä sekä siitä, miten tulee menetellä, jos luontoon kohdistuvia haitallisia vaikutuksia kaikesta huolimatta ilmenee.

ISVEO 16/99/3: Vesioikeus määräsi, että vedenottoa oli vähennettävä tai se oli mahdollisesti kokonaan lopetettava, jos vedenotto tulisi vaikuttamaan ottamon läheisyydessä olevan Natura 2000 -verkostoon kuuluvan suon luonnon oloihin.

Haettua vesimäärää voidaan pienentää myös muusta syystä kuin siitä, ettei luvan saajalla ole tarvetta haetunsuuruisen vesimäärän ottamiselle. Syynä voi olla esimerkiksi veden laadun huonontumisen estäminen, kuten seuraavassa tapauksessa:

ISVEO 5/99/2: Pohjavesitutkimusten mukaan hakemuksessa esitetystä pumppauskohdasta saatiin hyvälaatuista pohjavettä 1 150 m³/d. Suuremman vesimäärän ottaminen saattoi johtaa pohjaveden laadun heikkenemiseen. Hakemuksen mukaiselle suuremmalle vedenotolle ei tässä vaiheessa ollut perusteita. Tarvittaessa luvan saaja saattoi myöhemminkin hakea vedenoton lisäämistä, mikäli tarvetta siihen oli ja suoritettava tarkkailu antoi siihen edellytykset.

Pohjaveden ottoon ei saa myöntää lupaa, jos sillä on vesilaista ympäristönsuojelulain 8 §:ään siirtyneen pohjaveden pilaamiskiellon vastainen seuraus. Toimenpide estyy tai sen suorittamistapaa on muutettava pilaantumisvaikutusten ehkäisemiseksi (Hollo 1998). Pohjaveden pilaamiskielto poikkeaa siinä mielessä ympäristönsuojelulain 3 §:ssä olevasta vesistön pilaamiskiellosta, että se koskee myös vedenottoa, jos vedenoton seuraukset ovat pohjaveden pilaamiskiellossa tarkoitettuja.

Pohjavedenoton haitalliset vaikutukset veden laatuun ilmenevät lähinnä pohjaveden rauta- tai mangaanipitoisuuksien kasvuna. Tämä on yleensä seurausta olosuhteisiin nähden liiallisesta vedenotosta. Näin voi käydä, varsinkin jos vedenottoharju rajautuu suoalueisiin ja runsaasti orgaanisia aineksia sisältävä vähähappinen pohjavesi alkaa virrata sieltä liiallisen oton vuoksi kohti ottamoa. Myös muunlaiset pohjavesien virtaussuuntien muutokset voivat aiheuttaa pohjavesiympäristössä pohjaveden pilaamiskiellossa tarkoitettuja seurauksia. Vedenotolla voidaan esimerkiksi vaikuttaa pohjaveden liik-

keisiin pilaantuneilla maa-alueilla. Rannikkoalueilla rantaimetyminen saattaa johtaa suolaisen veden pääsyyn maakerroksiin. Myös joki- ja järvesien imeytyminen saattaa aiheuttaa laadun muutoksia pohjavedessä.

4.3.2 Suojelunäkökohdat

Pohjaveden ottoon ei saa vesilain 9 luvun 8 §:n 2 momentin mukaan myöntää lupaa, jos siitä aiheutuu vesilain 2 luvun 5 §:ssä tarkoitettuun verrattava seuraus ympäristön oloissa tai luonnonsuhteissa. Vesilain 2 luvun 5 §:n mukaan:

Rakentamiseen ei saa myöntää lupaa, jos rakentaminen vaarantaa yleistä terveydentilaa tai aiheuttaa huomattavia vahingollisia muutoksia ympäristön luonnonsuhteissa tai vesiluonnossa ja sen toiminnassa taikka jos se suuresti huonontaa paikkakunnan asutus- tai elinkeino-oloja.

Vesilain 9 luvun 8 §:n 2 momenttia ei ole nykyisessä muodossaan toistaiseksi sovellettu siten, että siitä olisi muodostunut este pohjavedenottoluvan myöntämiselle tai hankkeen toteuttamiselle suunnitellulla tavalla.

Lupaharkinnassa on otettava huomioon alueella mahdollisesti sijaitsevat luonnontilaiset lähteet sekä muualla kuin Lapin läänissä sijaitsevat uomat ja enintään yhden hehtaarin suuruiset lammet ja järvet. Kyseiset luontotyypit, jotka voivat joutua myös pohjaveden oton vaikutuspiiriin, suojeltiin vuoden 1997 luonnonsuojelulain kokonaisuudistuksen yhteydessä. Lähteitä, uomia, ja pieniä lampia ja järviä koskevat vesilain 1 lukuun sisällytetyt 15a ja 17a § ovat olleet voimassa 1.1.1997 alkaen. Ympäristölupavirasto voi kuitenkin yksittäistapauksessa myöntää poikkeuksen suojelukohteiden luonnontilan vaarantamisen kieltävistä säännöksistä, jos suojelutavoitteet eivät huomattavasti vaarannu.

Pohjavedenottohanke voi edellyttää myös luonnonsuojelulain 65 §:n mukaisen arviointimenettelyn suorittamista, jos se joko yksistään tai yhdessä muiden hankkeiden ja suunnitelmien kanssa tarkasteltuna todennäköisesti heikentää merkittävästi valtioneuvoston Natura 2000 -verkostoon kuuluvan alueen luonnonarvoja (ISVEO 16/99/3). Jos arviointimenettely osoittaa, että hanke heikentää merkittävästi niitä luonnonarvoja, joiden suojelemiseksi alue on sisällytetty tai on tarkoitus sisällyttää Natura 2000 -verkostoon, ei viranomaisella saa myöntää lupaa hankkeen toteuttamiseen. Valtioneuvosto ja tietyissä tapauksissa EU -komissio voivat myöntää poikkeuksen tästä kiellosta.

ISYLV 24/00/2: Harjumuodostuma ja sillä sijaitseva hakemuksen tarkoittama vedenottamoalue olivat kokonaisuudessaan valtioneuvoston Natura 2000 verkostoon sisällytetyllä alueella. Kun pohjavedenottamolle kulku ja veden johtaminen järjestettiin ja olemassa olevaa yhteyttä käyttäen, ottamoalueen käyttämisestä pohjavedenottamiseen ei ympäristölupaviraston mukaan aiheutunut sellaisia vaikutuksia, että luonnonsuojelulain 65 §:n mukainen arviointi olisi tarpeen.

LSYLV 40/00/1: Vedenottamo oli tarkoitus rakentaa Natura 2000 -verkostoon sisällytetylle alueelle. Ympäristökeskus oli muistutuksessaan katsonut, ettei hakemuksessa hankkeesta esitettyjen tietojen perusteella vielä voitu luotettavasti päätellä Natura -kohteeseen kohdistuvia vaikutuksia. Vesioikeuden kehotuksesta hakija oli toimittanut lisäselvityksenä luonnonsuojelulain edellyttämän arvioinnin, jonka perusteella ympäristölupavirasto katsoi, ettei luvan mukainen vedenotto heikennä merkityksellisesti Natura 2000 -verkostoon ehdotetun harjualueen luonnonsuojeluarvoja.

Luonnonsuojelulain 65 §:n mukaisen arviointimenettelyn soveltaminen voi tulla kysymykseen vain siinä tapauksessa, että hankkeelta ei vaadita ympäristövaikutusten arvioinnista annetussa laissa tarkoitettua arviointimenettelyä. Ympäristövaikutusten arviointimenettely puolestaan edellyttää arviointiselostuksen tekemistä. Arviointiselostus ei ratkaise lupaharkintaa, mutta voi vaikuttaa sen sisältöön (Hollo 1998).

Lähteet

Otettaessa vettä lähteestä tai alueelta, josta lähde saa vetensä, on otettava huomioon lähteiden suojelua koskevat säännökset. Luonnontilaisen lähteen läheisyys saattaa vaikuttaa vedenottohankkeen toteuttamisedellytyksiin, jos lähteen suojelulliset tavoitteet vaarantuvat hankkeen vuoksi. Nykyisen suunnittelukäytännön mukaan vedenottamot pyritään usein sijoittamaan lähteiden läheisyyteen, jossa olosuhteet pohjaveden hyödyntämiselle ovat tavallisesti helpot. Tällöin kuitenkin vedenoton vaikutukset lähteeseen ovat voimakkaimmillaan.

Luonnontilaista lähdettä ei vesilain 1 luvun 17a §:n mukaan saa muuttaa niin, että lähteen säilyminen luonnontilaisena vaarantuu. Ympäristölupavirasto voi yksittäistapauksessa hakemuksesta myöntää poikkeuksen kyseisestä kiellosta, jos lähteen suojelutavoitteet eivät huomattavasti vaarannu.

Huomattavaa on, että vaikka lähteessä olevan veden omistaa se, joka omistaa maapohjan (VL 1:2.2), voi maanomistajakin joutua hakemaan vesilain 1 luvun 17a §:n 2 momentissa tarkoitettua poikkeuslupaa ympäristölupavirastolta. Poikkeuslupaa on haettava, jos maanomistajan talousvedenotto vaarantaa lähteen säilymisen luonnontilaisena, vaikka luvanhakuvollisuutta ei olisi muulla perusteella. Luonnontilaisen lähteeseen liittyvää luvanhakuvollisuutta ei ole vedenoton yhteydessä millään tavalla sidottu veden käyttötarkoitukseen tai otettaviin vesimääriin.

Vesilain 1 luvun 17a § on vaikuttanut oleellisella tavalla vedenottopäätökseen toistaiseksi vain kerran. Tällöinkin lupa pohjaveden ottoon myönnettiin, mutta vedenottolupa oli huomattavasti haettua pienempi. Koska vesioikeus ei pystynyt luotettavasti toteamaan, millaisia vaikutuksia vedenotosta ajanmittaan tulisi olemaan, vesioikeus antoi tässä tapauksessa, jossa lähde oli kasvistoltaan suojelullisesti arvokas, kasvillisuuden tarkkailua koskevia määräyksiä ja myönsi luvan määräaikaisena.

PSVEO 54/97/2: Osakaskunta haki lupaa ottamon rakentamiseen ja 1000 m³/d suuruiseen vedenottoon kyseisestä ottamosta. Otettaessa pohjavettä 1000 m³/d oli koepumppaustulosten mukaan kuitenkin odotettavissa ottamon alapuolella olevan lähteen virtauksen väheneminen 2000 m³/d:stä noin 700-1000 m³/d:iin. Vesioikeus myönsi luvan ottamon rakentamiseen ja vedenottoon kyseisestä ottamosta enintään vain 250 m³ vuorokaudessa kuukausikeskiarvona laskettuna. Hankesuunnitelman mukainen pohjaveden ottaminen olisi vesioikeuden mukaan vaarantanut lähteen luonnontilan säilymisen, sillä asiakirjojen mukaan lähteen erityinen luonne johtui nimenomaan sen runsaasta antoisuudesta, joka muun muassa ehkäisi roudan syntymisen. Koska vesioikeus ei pystynyt luotettavasti toteamaan, millaisia vaikutuksia vedenotosta ajamittaan tulisi olemaan, vesioikeus antoi kasvillisuuden tarkkailua koskevia määräyksiä sekä myönsi luvan määräaikaisena vuoden 2005 loppuun saakka.

Luonnonsuojelulain 30 § kieltää luonnonsuojelulain luontotyyppeihin kuuluvien tai luonnontilaisiin verrattavien alueiden muuttamisen niin, että luontotyyppin ominaispiiretien säilyminen kyseisellä alueella vaarantuu. Tämä kieltö tulee voimaan, kun alueellinen ympäristökeskus on päätöksellään määritellyt suojeltuun luontotyyppiin kuuluvan alueen rajat ja antanut päätöksen tiedoksi alueen omistajille ja haltijoille. Vesilain nojalla suojeltujen luontotyyppien osalta ei ole vastaavaa viranomaistoimenpitein tapahtuvaa päätöksentekovelvoitetta, joten käytännössä saattaa olla vaikea selvittää hankekohtaisesti, kuinka lähteiden läheisyys ja lähteisiin liittyvät mahdolliset suojelutavoitteet vaikuttavat vedenottohankkeen toteuttamisedellytyksiin alueella. Kustannussyistä on kuitenkin perusteltua, että vedenottolupaa tarvitseva yrittää selvittää lähteisiin liittyvät suojelulliset kysymykset jo ennen kuin vedenottoluvan edellyttämiin pohjavesitutkimuksiin ryhdytään alueella. Tämä tapahtuu parhaiten yhteydenotolla alueelliseen ympäristökeskukseen jo hankkeen suunnitteluvaiheessa.

Luonnontilaiset uomat

Jos muualla kuin Lapin läänissä sijaitseva uoma on luonnontilainen, sitä ei vesilain 1 luvun 17a §:n mukaan saa muuttaa niin, että uoman säilyminen luonnontilaisena vaarantuu. Uomalla tarkoitetaan tällöin vesilain 1 luvun 2 §:n mukaista ojaa, noroa sekä sellaista vesiuomaa, jossa ei jatkuvasti virtaa vettä eikä runsasvetisimpänäkään aikana ole riittävästi vettä veneellä kulkea tai uiton toimittamista varten ja jota kalakaan ei voi sanottavissa määrin käyttää.

Luonnontilaisella uomalla ei tarkoiteta vesilain 1 luvun 5 §:n 2 momentissa mainittuja jokea vähäisempiä virtaavan veden vesistöjä eli puroja (HE 79/1996). Vesistöön kuuluviksi luetaan muun muassa kaikki sellaiset lähdepurot, joissa virtaa vettä jatkuvasti kaikkina vuodenaikoina. Koska vesilain 1 luvun 17a §:ssä tarkoitettut luonnontilaiset uomat ovat lähinnä pintavesiuomia, joissa ei tapahdu huomattavaa pohjaveden purkautumista, eivät pohjavedenottohankkeet ilmeisesti useinkaan voi vaarantaa luon-

nontilaisten uomien suojelutavoitteita. Luonnontilaisten uomien suojelu ei olekaan ainakaan toistaiseksi noussut sellaiseksi kysymykseksi, joka olisi vaikuttanut myönnettyihin pohjavedenottolupiin. Jos vaikutuksia kuitenkin on, ympäristölupavirasto voi yksittäistapauksessa hakemuksesta myöntää poikkeuksen luonnontilaisten uomien vaarantamista koskevasta kiellosta, jos uoman suojelutavoitteet eivät huomattavasti vaarannu.

Uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 79/1996) luonnontilaisten uomien suojelua perusteltiin sillä, että luonnontilaisten pienvesien säilyttämisellä on biodiversiteetin kannalta erittäin suuri merkitys. Ne ovat tärkeitä elinympäristöjä ja leviämisteitä monille eliölajeille. Esimerkiksi kaloille, simpukoille ja useille vesieliöille ne ovat keskeinen lisääntymis- ja elinympäristö. Useat virtaavien vesien lajit ovat herkkiä virtaaman muutoksille. Luonnontilaiset virtaavat purot ovat viime vuosikymmeninä ojitusten, perkausten ja metsätaloudellisten toimenpiteiden myötä romahdusmaisesti vähentyneet ja eräistä osista maata jopa kadonneet lähes täysin. Vain Lapin läänissä voidaan vielä katsoa olevan suhteellisen runsaasti luonnontilaisia uomia, joten ne on siellä jätetty erityisen suojelun ulkopuolelle.

Lammet ja pienet järvet

Toimenpide, joka vaarantaa enintään kymmenen hehtaarin suuruisen fladon tai kluuvijärven tai muualla kuin Lapin läänissä enintään yhden hehtaarin suuruisen lammen tai järven säilymisen luonnontilaisena, on vesilain 1 luvun 15a §:n 1 momentin mukaan kielletty riippumatta siitä, aiheutuuko siitä vesistön muuttamiskiellossa (VL 1:15) tarkoitettu seuraus.

Fladojen ja kluuvijärvien suojelulla ei vedenhankinnan kannalta ole suurta merkitystä. Sekä pohja- että pintavedenotto voivat kuitenkin joissain tapauksissa vaarantaa lampien ja pienten järvien luonnontilaa.

Pienvesien suojelussa on ensisijaisesti kysymys luonnon monimuotoisuuden ja biologisen tuottokyvyn säilyttämisestä (HE 79/1996), mikä on siis otettava huomioon myös pohjavedenottohankkeiden yhteydessä. Vesilain 1 luvun 15a §:ää ole toistaiseksi sovellettu pohjavedenottoon liittyvän hakemusasian yhteydessä. Sääntelyn alkuperäisenä tarkoituksena on ollut suojella esimerkiksi linnuston pesimäalueena toimivia luonnonsuojelun kannalta tärkeitä pienehköjä järviä (HE 266/1984). Lampien ja pienten järvien suojelua on perusteltu sillä, että ne luovat tärkeää ekosysteemien vaihtelua etenkin metsäympäristössä sekä luonnon monimuotoisuutta ylläpitäviä reuna- ja vaihteluvyöhykkeitä. Suojelun tärkeyttä lisää myös se, että pienvesien määrä on kuivatushankkeiden vuoksi ja muista syistä viime vuosikymmeninä huomattavasti vähentynyt. Lapin lääni on lampien ja pienten järvien osalta kuitenkin rajattu suojelun ulkopuolelle, koska Lapissa on vielä jäljellä runsaasti luonnontilaisia pienvesiä (HE 79/1996).

Ympäristölupavirasto voi yksittäistapauksessa hakemuksesta myöntää poikkeuksen myös luonnontilaisten pienvesien suojelua koskevasta kiellosta, jos kyseisten vesistöjen suojelutavoitteet eivät huomattavasti vaarannu.

Luonnonsuojeluohjelmat

Valtioneuvosto on tehnyt päätöksiä periaateohjelmista mm. soiden suojelua, luonnonsuojelualueiden perustamista, harjujen suojelua, rantojen suojelua yms. varten. Vaikka kyseiset ohjelmat perustuvat usein perusteelliseen tarveselvitykseen, ei niillä ole oikeudellisesti sitovaa merkitystä vesilain mukaisessa päätöksenteossa. Ne ovat siten lähinnä valtiovallan tahdonilmaisuja siitä, mitä alueita se pitää luonnonsuojelun kannalta valtakunnallisesti arvokkaina (HE 79/1996). Ne eivät ole suoranaista esteenä luvan myöntämiselle tai suunnitelman vahvistamiselle. Kyseisten ohjelmien toteutuminen vesilain mukaisessa päätöksenteossa riippuu siitä, voidaanko niille antaa intressivertailussa niin suurta ominaispainoa, että ne määräävät päätöksen lopputulosta tai lupamääräysten sisältöä (Hollo 1998).

Luonnonsuojeluohjelmista harjujensuojeluohjelma (1984) on sellainen, joka edesauttaa merkittävästi myös pohjavesialueiden suojelua, sillä vedenhankinnan kannalta merkittävät pohjavesialueet sijaitsevat yleensä harju-
muodostumissa. Harjujensuojeluohjelma ei johda harjualueiden muodostamiseen käytöltä rauhoitetuiksi suojelualueiksi, vaan ohjelman osoittamilla alueilla maa-aineslupa saatetaan evätä tai ottoa rajoittaa merkittävän luonnonsuojeluarvon vuoksi. Harjut saattavat tosin olla perusteena myös luonnonsuojelualueen perustamiselle (Hollo 1998).

Vuonna 1997 voimaan tulleen luonnonsuojelulain myötä suojeluohjelmilla voi olla oikeusvaikutuksia myös viranomaisten päätöksenteossa, sillä uuden luonnonsuojelulain nojalla vahvistettujen suojeluohjelmien osalta on otettava huomioon varsinaisten luonnonsuojelualuepäätösten ohella suojeluohjelmien synnyttämä toimenpidekielto (VL 1:23c) (Similä 1997). Luonnonsuojeluohjelman synnyttämä toimenpiderajoitus koskee myös vesilain mukaista vesien käyttöä (Hollo 1998). Lupaviranomainen ei siis saa myöntää lupaa uuteen luonnonsuojeluohjelmaan ehdotetulle tai sisällytetylle alueelle, jos hanke heikentää merkittävästi sen luonnonarvoja. Alueellinen ympäristökeskus voi myöntää luvan poiketa toimenpiderajoituksista, jos suojelun toteutuminen ei mainittavasti vaarannu. Valtion viranomaisen ja laitoksen on myös suunnitellessaan toimenpiteitä ja päättäessään niiden toteuttamisesta katsottava, ettei toimenpiteillä vaikeuteta luonnonsuojeluohjelmien toteuttamista (LSL 9).

Natura 2000 -ohjelma on toistaiseksi ainoa uuden luonnonsuojelulain nojalla vahvistettu suojeluohjelma, jota edellä mainittu toimenpidekielto koskee. Natura 2000 -verkoston osalta valtioneuvosto voi tärkeän yleisen edun kannalta pakottavasta syystä myöntää poikkeuksen toimenpidekiellosta, ellei ole vaihtoehtoisia ratkaisua, ja eräissä tapauksissa tarvitaan myös EU- komission suostumus (LSL 66).

Natura 2000 -verkostoon kuuluu suuri määrä erilaisia luontotyyppejä, jotka kattavat luonnon eri osa-alueita, mukaan lukien myös sisävesiä, merta ja rannikkoa sekä soita ja lähteitä. Sisävesistä on erilaisten järvien ja jokireitien lisäksi suojeltu myös pikkujokia ja puroja. Lisäksi suojeltuihin luontotyypeihin kuuluu esimerkiksi lähteitä, lähdesoita ja huurreammallähteitä (Airaksinen ja Karttunen 1998). Natura 2000 -verkostolla on siis suojeltu myös

samoja luontokohteita kuin vesilain 1 luvun 15a ja 17a §:illä, joilla kielletään tiettyjen lähteiden, uomien ja pienvesiä luonnontilan vaarantaminen, mutta lisäksi myös monia muita kohteita, kuten luonnonsuojelullisesti arvokkaita soita, joiden luonnonoloihin vedenotolla voi olla vaikutusta.

Toimenpidekieltoa harkitaan Natura 2000 -verkostoon kuuluviin alueisiin vaikuttavien hankkeiden ja suunnitelmien osalta luonnonsuojelulain 65 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitetun arviointi- ja lausuntomenettelyn perusteella. Hankkeelta tai suunnitelmalta saatetaan edellyttää arvioinnin suorittamista, jos se joko yksistään tai tarkasteltuna yhdessä muiden hankkeiden ja suunnitelmien kanssa todennäköisesti merkittävästi heikentää valtioneuvoston Natura 2000 -verkostoon ehdottaman tai verkostoon sisällytetyn alueen luonnonarvoja. Tämä koskee myös sellaista hanketta tai suunnitelmaa alueen ulkopuolella, jolla on todennäköisesti alueelle ulottuvia merkittäviä haitallisia vaikutuksia. Luonnonsuojelulain 65 §:ssä tarkoitettua arviointia ei kuitenkaan voida edellyttää, jos hankkeeseen on sovellettava ympäristövaikutusten arviointimenettelyä.

ISVEO 16/99/3: Suunniteltu vedenottoa paikka sijaitisi Natura 2000 -verkostoon ehdotetulla alueella. Koepumppauksen aikana pohjaveden pinta oli laskenut suojeltavaksi esitettyyn suohon rajautuvalla harjualueella, mutta itse suoalueella pohjaveden pintaa ei oltu selvitetty. Suoalueen luonnontilaa haitallisesti muuttavan pohjaveden pinnan pysyvän laskun ympäristökeskus katsoi kuitenkin mahdolliseksi ja esitti vaatimuksensa luonnonsuojelulain 65 §:n mukaisen arvioinnin suorittamisesta tällä perusteella.

Vesioikeus katsoi, ettei sen määräämällä tavalla toteutettuna ja ehdollisena sallittu vedenotto heikentäisi merkityksellisesti ottamon lähellä olevan suon luonnonarvoja. Tämän vuoksi vesioikeus hylkäsi ympäristökeskuksen vaatimuksen em. arvioinnin suorittamisesta. Vesioikeus määräsi, että jos lupaehtojen mukaisen tarkkailun perusteella on aihetta epäillä, että vedenotto vaikuttaa haitallisesti ottamon lähellä olevan suon luonnonoloihin, vedenottoa olisi vähennettävä tai se olisi lopetettava kokonaan. Jos ympäristökeskus ja luvan saaja olisivat eri mieltä vedenoton rajoittamisesta tai sen lopettamisesta, tulisi asia saattaa hakemuksella vesioikeuden ratkaistavaksi. Vesioikeus määräsi, että ympäristökeskuksella olisi tässä tapauksessa hakemuksentekovelvollisuus.

4.3.3 Kaavoitus

Kaavoitus voi myös vaikuttaa vedenottoluvan myöntämisen edellytyksiin. Vesilain 2 lukuun lisättiin nimittäin 1.1.2000 siitä lailla 1105/1996 kumotun 4 §:n tilalle uusi 4 §, mistä lähtien kaavoituksen vaikutuksista päätöksentekoon on säädetty sitovasti myös vesilaissa:

Harkittaessa rakentamisen edellytyksiä on asemakaava otettava huomioon. Lisäksi on otettava huomioon, mitä maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999) säädetään maakuntakaavan ja yleiskaavan oikeusvaikutuksista. Lupaa harkittaessa on myös katsottava, ettei lupa merkittävästi vaikeuta kaavan laatimista.

4.3.4 Hyödyn ja vahingon määrittäminen

Pohjaveden ostopuhtautuuna hyötynä on vesilain mukaan pidettävä yrityksen tuottamien yleisten etujen lisäksi maa- tai vesialueen tai muun omaisuuden tuottavuuden parantumisesta aiheutuvaa omaisuuden käyttöarvon lisääntymistä. Samoin hyötynä on pidettävä omaisuuden hyväksikäyttöä vaikeuttavan esteen tai haitan poistamisesta aiheutuvaa omaisuuden käyttöarvon lisääntymistä ja muuta etua, joka yrityksen toteuttamisesta voidaan välittömästi saada (VL 2:11.1).

Käytännössä hyötyjä voidaan tarkastella mittaamalla kustannuksia suhteessa vaihtoehtoisen vedenhankinnan kustannuksiin ja vedenhankinnan tasoon, jolloin kustannuksiin on laskettava sekä käsittely- että jakelukustannukset. Samoin on otettava huomioon muun muassa veden tarve, mahdollinen veden laadun paraneminen, laadultaan hyvän talousveden saannin sekä veden tasaisen ja häiriöttömän saatavuuden turvaaminen, kuten myös veden käyttövarmuuden ja turvallisuuden paraneminen (Mäkelä 1985).

Vahinkona, haittana ja muuna edunmenetyksenä otetaan vesilain mukaan puolestaan huomioon sekä yleistä etua koskevat että yritykseen osallistumattoman henkilön omaisuudelle aiheutettavat seuraukset. Haitaksi luetaan myös se, että luvan hakija saa oikeuden käyttää hyväkseen tiettyä rakennelmaa, aluetta tai muuta omaisuutta tai vaihtoehtoisesti oikeuden lunastaa sen itselleen. Samoin edunmenetyksinä pidetään kustannuksia sellaisista vahingoista ja käyttöoikeuksista, joista hakija on yrityksen toteuttamiseksi erikseen sopinut asianomaisen kanssa, samoin kuin vastaavassa tarkoituksessa hakijalle vapaaehtoisesti luovutettujen alueiden hankkimiskustannuksia (VL 2:11.2). Sovittujen käyttöoikeuksien ja alueiden hankintakustannusten arvona käytetään selvytyden vuoksi todellisia korvauksia. Vahinkona ei siis pidetä sitä korvaussummaa, jonka ympäristölupavirasto olisi viran puolesta määrännyt siinä tapauksessa, että asianomaisesta oikeudesta ei olisi sovittu lupamenettelyn ulkopuolella. Todellisten korvausten voidaan katsoa riittävällä tarkkuudella kuvastavan myös vastaavien ympäristöhaittojen yksityistaloudellista arvoa (Hollo 1998).

Haittana, vahinkona ja muuna edunmenetyksenä ei kuitenkaan oteta huomioon vesilain 11 luvun 6 §:ssä tarkoitettua korotettua osuutta, jos kyseistä lainkohtaa sovelletaan ilman sopimusta (VL 2:11.2). Jos siis korvaus on ympäristölupaviraston määräämänä korotettava 11 luvun 6 §:n mukaisesti puolitoistakertaiseksi, kuten vesilain mukaan on tehtävä maksettaessa käyttöoikeus- tai lunastusoikeuskorvausta ottamoalueesta, on korotusta vastaava osuus vähennettävä määritettäessä hankkeesta johtuvaa vahinkoa, haittaa ja muuta edunmenetystä intressivertailuperiaatteiden mukaisesti (HE 54/1996).

Kun hyödyn tai vahingon, haitan ja muun edunmenetyksen raha-arvo on vaikeasti määritettävissä tai yrityksellä tai menetettävällä edulla on raha-arvon lisäksi muutakin merkitystä, on luvan edellytyksiä harkittaessa verrattava yrityksen ja menetettävän edun merkitystä yleiseltä kannalta katsottuna (VL 2:11.3). Hallituksen esityksessä 264/1961 kyseisen vertailun on

katsottu antavan yrityksen hyödyllisyydestä paremman kuvan kuin pelkkiin raha-arvoihin perustuvan vertailun. Jos esimerkiksi sairaala tai yleinen tie jouduttaisiin yrityksen toteuttamisen johdosta siirtämään, antaisi kysymyksessä olevan laitoksen tai tien rahassa määritelty arvo, jos sitä edes voidaan arvioida, tuskin oikeaa kuvaa aiheutetun edunmenetyksen todellisesta merkityksestä. Menettelyyn perustuva luvan myöntämisedellytysten tutkiminen asettaa tosin ympäristölupaviraston toiminnalle suuria vaatimuksia (HE 264/1961).

4.3.5 Etuoikeusjärjestys

Usean käyttäjän ollessa kiinnostuneita samasta pohjavesiesiintymästä voi olla tarpeen ratkaista ympäristölupaviraston päätöksellä, millä tavoin esiintymän antoisuus jaetaan tai kenelle vedenottolupa myönnetään. Kun useat hakevat lupaa tietyn pohjavesiesiintymän hyväksikäyttöä tarkoittavaan toimenpiteeseen, eikä vettä riitä kaikille hakemuksissa tarkoitettuja määriä, annetaan vesilain 9 luvun 9 §:n mukaan lupaa myönnettäessä etusija talousveden yleisen tarpeen tyydyttämistä asianomaisessa kunnassa tarkoitavalle hankkeelle. Seuraavana etuoikeusjärjestyksessä on muu yhdyskunnan vedenhankinnan turvaamista tarkoittava hanke ja sen jälkeen sellaisen hakijan hanke, jolle pohjaveden saanti on erityisen tarpeellista ja jonka toiminta on katsottava yleiseltä kannalta tärkeäksi. Etuoikeusjärjestyksen soveltamisen edellytyksenä on, että hakemukset ovat yhtä aikaa vireillä.

Edellä mainittua etuoikeusjärjestystä koskevaa lainkohtaa muutettiin vuonna 1995. Muutoksen yhtenä tarkoituksena oli parantaa oman kunnan alueella yleiseen tarpeeseen tapahtuvan vedenhankinnan asemaa. Samalla etuoikeusjärjestys saatiin paremmin sopusointuun vesilain 9 luvun 4 §:n 2 momentin kanssa, jonka mukaan lupaa toisen maalta tapahtuvaan pohjaveden ottoon ei saa myöntää veden johtamiseksi paikkakunnan ulkopuolelle, jos vastaavanlaista tarvetta ei voida kohtuullisessa määrin tyydyttää asianomaisella paikkakunnalla (HE 17/1995).

Jos vireillä olevat lupahakemukset koskevat muuten samanarvoisiksi katsottavia hankkeita ja hakijan oikeuden rajoittamista ei voida pitää kohtuullisena, määräytyy etuoikeusjärjestys maanomistuksen perusteella. Tällöin sillä, jolla on omistusoikeus maa-alueeseen tai sen suurempaan osaan, on etuoikeus myös hankkeeseen. Jos luvan hakija ovat tässäkin suhteessa samanarvoisia, etuoikeusjärjestys määräytyy hakemusajankohdan perusteella.

4.3.6 Oikeudet tarvittaviin alueisiin

Pohjavedenottamon rakentaminen valittuun maastokohteeseen edellyttää aina ottamoalueelle rakennettavia pysyviä laitteita ja rakenteita. Huoltorakennuksen lisäksi ottamoalueella saatetaan tarvita tilanteesta riippuen maata myös käsittelylaitoksen, putkilinjojen ja huoltoteiden rakentamiseksi. Tarvittavien maa-alueiden määrä on riippuvainen laitostyyppistä. Tekopohjavesilaitoksilla maa-alueiden tarve on toisenlainen ja usein suurempi kuin

tavallisella pohjavedenottamolla. Näillä laitoksilla tarvitaan maa-alueita myös imeyttämisyjärjestelyjen toteuttamiseen sekä mm. vedenottolaitteiden vesistöön rakentamiseen ja veden johtamiseen imeyttämisalueille.

Tavallisesti vedenottolupaa hakeva hankkii hankkeen edellyttämät maa-alueet omistukseensa vapaaehtoisilla kaupoilla tai esimerkiksi tilusvaihoilla ennen vedenottohakemuksen jättämistä ympäristölupavirastoon. Riittävät oikeudet maa-alueisiin voidaan saada myös vuokrasopimuksilla. Maanomistajat eivät kuitenkaan läheskään aina ole halukkaita vapaaehtoisesti sopimaan alueidensa käytöstä. Näissä tilanteissa oikeuksia tarvittaviin maa-alueisiin voidaan pyytää ympäristölupavirastolta.

Vesilain 9 luvun 21 §:n mukaan silloin, kun on kysymys pohjaveden ottamisesta tai veden johtamisesta, ympäristölupavirasto voi hakemuksesta myöntää oikeuden sellaisen maa- tai vesialueen käytettäväksi saamiseen tai omaksi lunastamiseen, joka on tarpeen veden käsittelyssä käytettäviä altaita, rakenteita ja laitteita varten. Myönnettäessä käyttö- tai lunastusoikeus vedenhankinnan edellyttämiin maa-alueisiin ei tarvitse ottaa huomioon omistusedellytyksiä, joista säädetään vesilain 2 luvun 7 §:ssä. Vedenottolupaa hakevalla ei tarvitse ennestään olla omistukseen tai sopimukseen perustuvia oikeuksia hankkeeseen tarvittaviin alueisiin, vaan ne voidaan kaikki saada luvan myöntämisen yhteydessä.

Käyttöoikeuden myöntämisen asemasta kiinteistö tai alue voidaan määrätä lunastettavaksi. Tämä edellyttää, että hakemuksen tarkoittamalla toimenpiteellä aiheutetaan välittömästi huomattavaa pysyvää haittaa kiinteistön tai siihen kuuluvan alueen käyttämiselle ja että maanomistaja esittää tästä vaatimuksen (VL 11:7.1).

KHO T 4515/1971: Kun kunnan vedenottamon läheisyydessä oleva, S:n puolisoiille kuuluva 0.15 ha:n suuruinen alue määrättiin vedenottamalueeksi oikeuttamalla kunta vapaasti käyttämään aluetta kaikessa, mikä koski veden käsittelyä ja sen puhtaanapitoa, aiheutettiin välittömästi huomattavaa pysyvää haittaa kyseisen alueen käyttämiselle. Puolisoiden valituksen johdosta KHO määräsi VL 11:7.1 §:n nojalla kunnan lunastamaan alueen.

PSVEO 46/99/1: Vesioikeus hylkäsi muistuttajan vaatimuksen tilan lunastamisesta, koska maahan sijoitetun vesijohdon ei voitu katsoa välittömästi aiheuttavan vesilain 11 luvun 7 §:n 1 momentissa tarkoitettua huomattavaa pysyvää haittaa tilan käytölle.

Jos osa kiinteistöstä lunastetaan omistajalta tai hän menettää mahdollisuuden kiinteistön käyttämiseen, ja jäljelle jäävän osan käyttämiselle aiheutuu tästä huomattavaa pysyvää haittaa, on koko kiinteistö omistajan niin vaatiessa määrättävä lunastettavaksi (VL 11:7.2).

KHO T 3256/1965: Kun tilasta oli osa määrätty lunastettavaksi ja siitä katsottiin aiheutuvan kiinteistön jäljelle jäävän osan käyttämiselle huomattavaa pysyvää haittaa, määrättiin hakija omistajan tehtyä sitä koskevan vaatimuksen VL 11:7.2 §:n nojalla lunastamaan sanottu kiinteistö kokonaan.

Käyttö- tai lunastusoikeuden myöntämisen edellytyksenä on, että hakijalla on tarve siihen alueeseen, johon oikeuksia haetaan. Joissain tapauksissa tämä on saattanut lupapäätöksessä ilmetä käyttöoikeusalueen pienentämisenä hakemuksessa esitetystä.

ISVEO 49/94/2: Välttämätön tarve ei vesioikeuden mukaan vaatinut hakemuksen mukaista 80 x 80 m laajuista aluetta. Aluetta supistettiin vesioikeuden päätöksen lupaehdosta 5) ilmenevin tavoin 30 x 30 m = 900 m² kokoiseksi.

Lunastettava alue on erotettava kiinteistöksi lohkomalla noudattaen kiinteistönmuodostamislainsäädännön mukaisia menettelytapoja (VL 12:1.1). Omistusoikeus lunastettavaan kiinteistöön siirtyy omaisuuden saajalle vasta, kun lunastuksen päättymisestä on tehty merkintä lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin (VL 12:2.2).

Lupa perustuvan oikeuden käyttäminen voidaan lupaa annettaessa rajoittaa määrättyyn tarkoitukseen (VL 12:4), ja näin menetelläänkin tavallisesti vedenottoluvan myöntämisen yhteydessä. Samalla käyttötarkoituksen määrittely rajaa käyttöoikeusalueen käyttömahdollisuuksia muihin tarkoituksiin, mistä voi puolestaan aiheutua maanomistajalle välittömästi huomattavaa pysyvää haittaa. Maanomistaja voi tällä perusteella esittää lunastusvaatimuksen.

Vedenottoa varten tarvittavat käyttöoikeudet myönnetään tavallisesti pysyvinä, koska vedenotto-oikeuttakaan ei yleensä rajoiteta kesto- taan. Vesilain nojalla saadut, toisen omaisuuteen kohdistuvat oikeudet pysyvät voimassa silloinkin, kun kysymyksessä oleva omaisuus myydään pakotoimin tai muulla tavalla luovutetaan tai siirtyy toiselle. Vesilain mukaisen luvan omaavalle hankkeelle voidaan myöntää maa-aluetta koskeva käyttöoikeus myös silloin, kun alue on poistunut siltä, jolle alueen lupaa myönnettäessä katsottiin kuuluvan (VL 12:6.1-2). Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi, jos ottamoaluetta koskeva vuokrasopimus irtisanotaan.

Oikeus ottaa toisen maalta vettä voidaan ympäristölupaviraston päätöksellä hakemuksesta poistaa, jos sen myöntämiseen vaikuttaneet olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet, sekä korvausta vastaan myös silloin, kun omistajan oma tärkeäksi katsottava käyttötarve sitä vaatii (VL 9:4.1).

4.4 Luvan määräykset

Vedenottolupa sisältää määräyksiä, joita on noudatettava. Osa määräyksistä on suoraan vesilaista johtuvia ja osa vesioikeudet korvanneiden ympäristölupavirastojen harkintaan perustuvia. Harkinnanvaraiset määräykset vaihtelevat eri lupapäätöksissä tapauskohtaisesti olosuhteiden mukaan.

Suoraan laista johtuvana määräyksenä vedenottolupiin sisällytetään tavallisesti kohdat, joilla luvan saaja velvoitetaan tekemään ja käyttämään ottamoa siten, ettei kenellekään aiheuteta enempää vahinkoa ja haittaa, kuin veden saamista tarkoittavan yrityksen toteuttamiseksi ilman kohtuuttomiksi katsottavia kustannuksia on välttämätöntä. Myös veden tuhlausta on otta-

moa käytettäessä vältettävä. Näitä säännöksiä sovelletaan sellaiseenkin vedenottoon, johon ei tarvita ympäristölupaviraston lupaa.

Harkinnanvaraisia määryksiä annetaan mm. vesimäärästä, ottamon kaivojen ja muiden rakenteiden sijoittamisesta, tarkkailusta, toimenpidevelvoitteista ja korvauksista.

4.4.1 Vedenoton määrä

Vedenottolupaan sisällytetään aina maininta vedenoton enimmäismäärästä. Yksiköksi on vakiintunut vesilain 9 luvun 7 §:ssä mainittu kuutiometriä vuorokaudessa. Myös pohjavesitutkimuksissa antoisuusarviot, joihin haetut vesimäärät perustuvat, esitetään yleensä kuutiometripohjaisina.

Lupapäätöksellä luvansaajalle annetaan oikeus tietyn suuruisen enimmäispohjavesimäärän ottoon, jonka ylittämiseen luvan saajalla ei ole oikeutta. Useimmiten luissa tämä enimmäismäärä ilmaistaan vuorokaudessa otettavana kuutiometrimääränä esimerkiksi kuukausikeskiarvona laskettuna. Myös pidempiä laskentajaksoja käytetään. Jos keskimääräinen vuorokausiotto lasketaan vuosikeskiarvona, asetetaan lyhytaikaisen vedenoton enimmäismäärälle usein yläraja, joka voi olla luonteeltaan joko ehdoton tai jonkin lyhyemmän laskentajakson vuorokausikeskiarvo.

LSVEO 95/1996/3: Vedenottamosta saa ottaa pohjavettä enintään 450 m³/d vuosikeskiarvona laskettuna ja lyhytaikaisesti enintään 600 m³/d.

VYO 224/1993; PSVEO 21/93/2: pohjavettä saa ottaa 3-vedenottamosta enintään 1200 m³, 4-vedenottamosta enintään 800 m³ ja 5-vedenottamosta enintään 400 m³ vuorokaudessa kuukausikeskiarvona laskettuna. Lyhytaikaisesti pumpattavat vesimäärät eivät saa viikoittaisina keskiarvoina laskien ylittää seuraavia raja-arvoja: 3:lla 1500 m³/d, 4:llä 1000 m³/d; ja 5:llä 500 m³/d. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

VYO 8/1995; LSVEO 107/1993/2: Pohjavettä saa ottaa enintään 1200 m³/d vuosikeskiarvona laskettuna, kuitenkin niin, että vedenoton kuukausikeskiarvo on enintään 2000 m³/d. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

Haettu vedenottomäärä ja veden käyttötarkoitus perustellaan hakemuksessa. Vesimääräarvion tulee perustua huolellisesti laadittuun vedentarvennusteeseen. Lupaa tulisi hakea vain sellaiselle hankkeelle, joka aiotaan toteuttaa lähiaikoina. Viimeaikaisessa oikeuskäytännössä on suhtauduttu varauksellisesti siihen, että vedenottolupa hankitaan varastoon esimerkiksi kilpailuedun saamiseksi. Vesilakiin on tämän estämiseksi otettu säännökset määräajasta, jonka kuluessa rakentaminen tai luvanomukaiset toimenpiteet on suoritettava (Hollo 1997).

Päätös vesimäärästä liittyy oleellisenä kysymyksenä lupaharkintaan. Luvanmyöntämisedellytykset eivät aina täyty haetulla vesimäärällä. Usein lupa myönnetäänkin haettua pienemmälle vesimäärälle. Lupakäsittelyn aikana varsinkin alueelliset ympäristökeskukset tekevät vesimääriin liittyviä

muistutuksia. Tapauksissa, joissa vesimäärää on pienennetty, on useimmiten katsottu, ettei hakijalla ole tarvetta haetun suuruuden luvan saannille. Hakemuksen tarkoittama vesimäärä katsotaan usein myös ylimitoitetuksi ottoalueella vallitseviin olosuhteisiin. Perustelut vesimäärän pienentämiseksi voidaan kirjata päätökseen esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

LSVEO 84/1996/4: Kun otettiin huomioon hakijan ja H:n kunnan veden tarve, H:n kunnalle ja sairaalalle jo ennestään myönnetty vedenotto- ja sekä muodostumisalueen antoisuudesta saadut selvitykset, vesioikeus katsoi, että lupa voitiin myöntää enintään 700 m³/d suuruisen vesimäärän ottamiseen.

LSVEO 8/1996/4: Selvitysten perusteella vesioikeus katsoi, että haetun suuruinen vedenotto (800 m³/d) aiheuttaisi yleiseltä kannalta huomattavia vahingollisia muutoksia muodostumisalueen kaivoissa ja järvessä kuivana kautena. Pienentämällä ottomäärää puoleen edellytykset luvan myöntämiselle olivat olemassa.

LSVEO 31/1993/2: Koska ei oltu esitetty riittävää selvitystä pohjavesialueen antoisuudesta eikä kulutuksen kasvusta, vesioikeus pienensi vedenottomäärää hakemuksessa esitetystä.

Vesimäärän pienentäminen voidaan tehdä myös jonkin haittaa tai vahinkoa aiheuttavan seurauksen välttämiseksi. Tällöin voi olla kysymys joko yksityisestä tai yleisestä edusta.

PSVEO 54/97/2: Hakemussuunnitelman mukainen pohjaveden ottaminen rakennettavasta ottamosta vaaransi lähellä sijaitsevan lähteen luonnontilan säilymisen. Suojelutavoitteiden huomattava vaarantuminen voitiin estää lähinnä rajoittamalla vedenoton enimmäismäärän 250 m³:iin vuorokaudessa. Tällöin lähteen antoisuuden ei ennalta arvioiden katsottu oleellisesti vähenevän. Vesioikeus myönsi luvan määräaikaisena.

Joissain tapauksissa vesimäärää on pienennetty, koska on katsottu, että vedenoton vaikutusten selvittämiseen liittyvät tutkimukset ovat olleet puutteellisesti suoritettuja.

VYO 141/1994, PSVEO 114/93/1: Koska tähän mennessä suoritettujen pohjavesitutkimukset olivat otosta mahdollisesti aiheutuvien vaikutusten selvittämiseksi osoittautuneet liian lyhytaikaisiksi pumpattuun pohjavesimäärään nähden, ei koko haetulle pohjavesimäärälle voitu myöntää lupaa. Vesioikeus katsoi, että tässä vaiheessa lupaedellytykset jatkuvaan pohjavedenottoon täyttyivät vain määrän 3 500 m³/d osalta. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

Myös pohjaveden laadun heikkenemistä on käytetty muutamia kertoja vesimäärän rajaamisperusteena. Vedenoton aiheuttamaa veden laadun muutusta pohjavesiesiintymässä ei voida pitää ainoastaan vedenottajaan koh-

distuvana haittana. Liiallisen vedenoton aiheuttama veden laadun muuttuminen ottamon ympäristössä saattaa aiheuttaa myös pohjaveden piläämiskiellossa tarkoitettuja seurauksia.

ISVEO 26/96/3: Veden laadun jatkuvan käyttökelpoisuuden turvaamiseksi otettava vesimäärä tuli rajata määrään 350 m³/vrk vuosikeskiarvona laskettuna.

ISVEO 5/99/2: Pohjavesitutkimuksen mukaan hakemuksessa esitetystä pumppauskohdasta saatiin hyvänlaatuista pohjavettä 1150 m³/d. Suuremman vesimäärän ottaminen saattoi johtaa pohjaveden laadun heikkenemiseen. Hakemuksen mukaiselle suuremmalle vedenotolle ei tässä vaiheessa ollut perusteita. Tarvittaessa luvan saaja voi myöhemmin hakea vedenoton lisäämistä, jos siihen on tarvetta ja suoritettava tarkkailu antaa siihen edellytykset.

Vesimäärää koskevaan lupapäätöksen kohtaan voidaan sisällyttää lisäehtoja. Tällöin on tavallisesti kysymys siitä, missä tilanteessa vedenottoa on pienennettävä siitä, mikä on luvalla muuten sallittua. Jos on esimerkiksi pelätävissä, että vedenotto vaarantaa muuta vedenottotoimintaa, luvan saaja voidaan lupamääräyksellä velvoittaa vähentämään vedenottoaan, jos tarkkailutulokset osoittavat siihen olevan tarvetta.

ISVEO 5/98/3: Jos luvamukainen tarkkailu osoitti, että vedenotto vaaransi kaupungin vedenottamon luvamukaisen vesimäärän saantia, luvan saajan oli vähennettävä vedenottoaan sen verran, että kaupungin vedensaanti ei ollut enää uhattuna. Tarvittaessa luvan saaja voi saattaa asian vesioikeuden ratkaistavaksi.

LSVEO 95/1996/3: Vedenottoa oli tarvittaessa kuivina kausina rajoitettava niin, että vedenotosta muihin ottamoihin aiheutuvat haittavaikutukset jäivät mahdollisimman pieniksi. Veden tuhlausta oli vältettävä.

Vedenoton rajoittamista tarkoittava lisäehto voidaan sisällyttää lupapäätökseen myös muun kuin vedenhankintaan kohdistuvan vahingollisen vaikutuksen varalta.

LSVEO 81/1997/4: Vedenottoa oli välittömästi rajoitettava, jos oli vaarana, että pohjaveden pinta laskee niin alas, että siitä aiheutuisi vahinkoa pohjavedenottamon vaikutusalueella oleville puupaaluille perustetuille rakennuksille.

VYO 10/1991; LSVEO 67/1989/2: Vesioikeus katsoi, että pohjavedenotmosta aiheutui ottamon alapuolisen joen latvavesistössä kuivimpina kausina niiden vahinkojen lisäksi, mitä suunnitelmassa ja katselmustoitumuksessa oli arvioitu, yleiseltä kannalta huomattava vahingollinen muutos ympäristön oloissa. Tämän vuoksi vesioikeus määräsi vedenottamon vedenottomäärää pienennettäväksi kuivimpina kausina niin paljon, että ojassa H virtaa vettä aina vähintään 10 l/s. Tämän vedenot-

tomäärän pienentämisen jälkeen vedenotosta ei aiheutuisi ottamon alapuolisissa vesistöissä sellaista vesimäärän vähenemistä, jonka vuoksi hakemus tulisi hylätä. Vesiylίοikeus ei muuttanut päätöstä.

Luvan hakijan veden tarve ei useinkaan ole jatkuvaa, vaan esimerkiksi tiettyyn ajankohtaan sidottua. Tyypillisiä tällaisia toimintoja ovat mm. kastelu ja laskettelurinteiden lumetus. Myös tuotantotoimintaan voi liittyä sesonkiluonteisuutta. Tällaisissa tilanteissa lupa voidaan määrätä koskemaan vain jotain tiettyä vuodenaikaa. Tällöin voidaan myös kokonaisvesimäärälle asettaa yläraja.

PSVEO 38/95/2: Luvan saaja sai ottaa pohjavettä vedenottamosta enintään 960 m³ vuorokaudessa touko-syyskuun välisenä aikana.

PSVEO 77/89/1: Hakija sai ottaa pohjavettä enintään 300 m³/d ja enintään 8000 m³ vuodessa.

Luvan hakijan veden tarpeen lisäksi luvan sallimaa vesimäärää harkittaessa on otettava huomioon myös ottoalueella vallitsevat olosuhteet, eli pohjaveden saatavuus kyseisestä kohteesta. Samoin on varmistettava, ettei luvan mukainen toiminta aiheuta odottamattomia vahingollisia seurauksia. Se, mille vesimäärälle lupaa haetaan ja mille se myönnetään, riippuu siitä, miten suunnitellun toiminnan vaikutukset on tutkittu. Jos haetut enimmäisottomäärät ovat huomattavasti keskimääräisiä vedenottomääriä suurempia, toiminnalle ei tulisi esittää lupaa haetussa muodossa, jos tätä ei ole otettu riittävässä määrin huomioon pohjavesitutkimusten aikaisissa vaikutusselvityksissä. Tapauksissa, joissa sallitaan suuret poikkeamat keskimääräisistä ottomääristä varsinkin silloin, kun ottoteho on lähellä pohjavesi esiintymän antoisuutta, voidaan jo lupapäätöksessä antaa joitain tarkkailua koskevia määräyksiä, eikä siirtää vastuuta tarkkailun suorittamistavasta ympäristökeskuksen päätettäväksi.

4.4.2 Veden käyttötarkoitus

Luvassa voi veden käyttötarkoituksesta olla ainoastaan maininta, että se myönnetään hakemuksen mukaiseen käyttötarkoitukseen, jolloin käyttötarkoitus määritellään hakemuksessa. Tavallisesti otettavan veden käyttötarkoitus määritellään tarkasti jo itse luvassa.

Kunnallisissa vedenottoluvassa veden käyttötarkoitus voi olla esimerkiksi talousvedenhankinta tai pääasiallinen talousvedenhankinta. Näin määritelty käyttötarkoitus ei estä luvan haltijaa toimittamasta vettä myös teollisiin tarkoituksiin vesilaitoksen toimialueella.

Jos veden käyttötarkoitus on määritelty tarkasti vedenottopäätöksessä, edellyttää käyttötarkoituksen muutos ympäristölupaviraston päätöstä. Omistajan vaihtuminen ei sitä vastoin edellytä uutta lupaa ympäristölupavirastolta, jos veden käyttötarkoitus ja vesimäärät pysyvät muuttumattomina.

LSVEO 59/1993/1: Hakijan tarkoituksena oli, että yrityksen aikaisemman omistajan vanha lupa siirrettäisiin uudelle omistajalle, jolle tuotantolaitos ottamoinen oli siirtynyt. Vesioikeus hylkäsi hakemuksen, koska pohjavedenottolupa myönnetään veden ottamiseen tietystä pohjavesiesiintymästä tietyn kiinteistön alueelta. Lupaan liittyvät oikeudet ja velvollisuudet koskevat sitä luonnollista tai juridista henkilöä, joka kulloinkin harjoittaa luvassa tarkoitettua toimintaa. Lupa oikeuksineen ja velvollisuuksineen voidaan siirtää. Tällainen siirto ei ole kuitenkaan sellainen vedenottoluvan muutos, johon tarvittaisiin vesioikeuden lupa. Tämän vuoksi hakijalla ei ollut oikeudellista tarvetta saada vesioikeuden aikanaan yrityksen vanhalle omistajalle myöntämää lupaa siirretyksi omalle nimelleen.

Vedenottoluvassa määritellään myös veden käyttökohde, eli se alue tai laitos, jonka vedenhankinnan järjestämiseksi lupa on myönnetty. Jos käyttökohde muuttuu, on lupa haettava muutosta ympäristölupavirastolta. Jos siis esimerkiksi tuotantotarkoituksiin myönnetty vedenottolupa siirtyy kunnalliselle vesilaitokselle käytettäväksi yhdyskuntien vedenhankinnassa, on käyttötarkoituksen muuttamisesta tehtävä hakemus ympäristölupavirastoon. Poikkeuksen tekevät lähinnä yleisiä vesilaitoksia koskevat kriisi- ja häiriötilanteet. Vesilain 9 luvun 22 §:n 1 momenttiin tehtiin vuonna 1993 lisäys, jonka mukaan veden johtamista tai ottamista koskevan luvan haltija on vedenhankinnan kriisi- ja häiriötilanteissa oikeutettu ilman lupaa toimittamaan tilapäisesti vettä muuallekin kuin vedenottoluvassa tarkoitettuun käyttökohteeseen, jos tämä on tarpeen kunnan tai suurehkon kuluttajajoukon vedensaannin turvaamiseksi, muuten yleiseltä kannalta merkittävän vesilaitoksen toiminnan turvaamiseksi tai muusta näihin verrattavasta painavasta syystä. Lisäystä perusteltiin kyseisessä hallituksen esityksessä (HE 85/1993) seuraavalla tavalla:

Vesilain 9 luvun mukaiset vedenhankintaluvat sidotaan yleensä tiettyyn vedenkäyttötarkoitukseen. Tämä on tarpeen jo sen vuoksi, että käyttötarkoitus vaikuttaa osaltaan luvan myöntämisen edellytyksiin. Toisaalta sanotusta seuraa, ettei edes yleinen vesilaitos voi perustellustakaan syystä toimittaa vettä naapurikunnan vesilaitokselle yleiseen käyttöön. Tällainen tarve voi syntyä esimerkiksi häiriötapauksissa ja kriisitilanteissa, joissa muutosasian saattaminen vesioikeuden käsiteltäväksi ei ole käytännössä mahdollista.

Vesilakiin tehtiin vuonna 1995 lisäys, jonka mukaan tilapäisestä veden toimittamisesta kriisi- ja häiriötilanteessa muuhun kuin luvan tarkoittamaan käyttökohteeseen on tehtävä ilmoitus alueelliselle ympäristökeskukselle. Muutos tehtiin valvonnan helpottamiseksi. Jatkuvalle veden toimittamiselle muuhun kuin luvan tarkoittamaan käyttökohteeseen on kuitenkin edelleen haettava ympäristölupaviraston lupa.

Ainoastaan käyttökohteen tai käyttötarkoituksen muuttamiseksi tehdyt hakemukset, joissa tarkoituksena ei ole saada muutoksia otettaviin vesimääriin, on usein katsottu sellaisiksi hakemusasioiksi, jotka on voitu käsi-

tellä ja ratkaista vesilain 16 luvun 9 §:n mukaisesti tiedoksiantoja toimittamatta. Vesilain mukaan näin voidaan käsitellä ja ratkaista merkitykseltään vähäiset hakemusasiat sekä sellaiset hakemusasiat, joiden tiedoksi antaminen ei ole asian luonteen vuoksi tarpeen. Asian ratkaisu ei saa kuitenkaan vaikuttaa muiden oikeuteen tai etuun.

LSVEO 5/1999/1: Kunta oli pyytänyt vesioikeutta muuttamaan päätöksen nro 17/1979 A ensimmäistä kappaletta siten, että vedenjakelualue käsittäisi kunnan koko alueen ja että vettä voitaisiin johtaa vähäisissä määrin myös naapurikuntiin. Kunta oli käynyt naapurikuntien kanssa neuvotteluja kuntien välisestä yhteistyöstä vesijohtoverkostojen yhdistämiseksi lähinnä kriisiajan tarpeita varten. Vesioikeus muutti antamansa päätöstä siten, että kunnalle myönnettiin lupa pohjaveden ottamiseen kunnan pohjavedenottamosta kunnan koko alueen sekä vähäisissä määrin myös naapurikuntien vedensaannin turvaamiseksi, kuitenkin enintään aikaisemman luvan tarkoittama vesimäärä, eli enintään 1000 m³/d kuukausikeskiarvona laskettuna. Muuten lupamääräykset jätettiin ennalleen.

Vaikka lupatilanteessa tulisi tarpeen määrittelyssä lähtökohtana olla hakijan lähitulevaisuudessa toteuttama hanke, eli hakijan todellinen lisäveden tarve rakennettavasta ottamosta, on lupia myönnetty muun muassa hakijan riskittömän ja hyvälaatuisen raakaveden saannin turvaamiseksi sekä veden tilapäiseksi toimittamiseksi ongelmatilanteiden varalta naapurikuntiin, eli niin sanottuun kriisiajan tarpeeseen.

ISVEO 5/99/2: Suunniteltu vedenotto oli hakemuksen mukaan tärkeä L:n kunnan riskittömän vedensaannin turvaamiseksi ongelmatilanteiden varalta. Vedenottamolta voitiin tarvittaessa johtaa vettä myös I:n kaupungin kulutukseen. Asiakirjoista saatavan selvityksen mukaan puheena olevan vedenottamon rakentaminen oli tarpeen L:n kunnan hyvälaatuisen raakaveden sekä I:n kaupungin lisäveden saannin turvaamiseksi tarvittaessa.

Vesiasetus asettaa samat vaatimukset sekä välitöntä vedentarvetta palvelevan vedenottohankkeen että niin sanotun kriisiajan tarpeita palvelevan hankkeen hakemusasiakirjoissa esitetyille tiedoille ja selvityksille sekä niiden tekotavalle.

4.4.3 Luvan pysyvyys ja voimassaolo

Pohjavedenottolupa on luvan voimassaoloajan osalta vesilain mukaisen lupajärjestelmän pääsääntöä noudatteleva, eli se myönnetään tavallisesti toistaiseksi voimassa olevana.

Tästä yleisestä linjasta poiketen ympäristölupavirasto voi myöntää pohjavedenottoon myös määräaikaista lupia. Näin voidaan menetellä esimerkiksi silloin, kun vedenoton edellytysten harkinnan katsotaan hankkeen vaikutusten selvittämiseksi edellyttävän ottamon pidempiaikaista käyttöä.

PSVEO 54/97/2: Vesioikeus myönsi luvan pohjavedenottamon rakentamiseen yhteismetsään kuuluvalla alueella ja vuoden 2005 loppuun saakka voimassa olevan luvan pohjaveden ottamiseen mainitusta vedenotamosta sekä luvan poiketa pohjaveden ottamon läheisyydessä sijaitsevan luonnontilaisen lähteen luonnontilan vaarantamista koskevasta kiellosta. Suojelutavoitteiden huomattava vaarantuminen voitiin estää lähinnä rajoittamalla vedenoton enimmäismäärän 250 m³:iin vuorokaudessa. Esitetyn selvityksen perusteella ei voitu kuitenkaan luotettavasti todeta, millaisia vaikutuksia lähteen kasvillisuuteen päätöksellä määrättyjen lupaehtojen mukaisesti tapahtuvasta vedenotosta ajan myötä tuli olemaan eikä etukäteen ollut mahdollista ratkaista, millaisin ehdoin pohjavedenotto voi jatkua vastaisuudessa. Tämän vuoksi vesioikeus antoi kasvillisuuden tarkkailua koskevat määräykset ja myönsi luvan määräaikaisena.

Pohjavedenottolupa voidaan myös hakemuksesta myöntää määräaikaisena. Perusteet määräaikaisen luvan hakemiselle voivat tällöin liittyä vaikeisiin maaperä- ja pohjavesiolosuhteisiin tutkimuskohteessa tai tarpeeseen hakea lupa koetoimintaa varten siitä aiheutuvien vaikutusten vuoksi.

LSVEO 52/1993/1: Hyvin vettä johtava sorakerros, josta veden ottoa esitettiin toteutettavaksi, sijaitsi 31,0 - 37,5 metrin syvyydessä maanpinnasta. Koepumppausta varten oli rakennussyvyydestä johtuen rakennettava tavanomaiset siiviläputkikaivot, joista pumppaus voitiin suorittaa. Pumppaus vedenottamosta oli tarkoitus toteuttaa koepumppauksena siten, että sen aikana tehdyillä tutkimuksilla esitettiin perusteet ja haitta-arviot lopullisen luvan myöntämistä varten. Hakemuksessa kunta esitti, että vaikean vedenhankintatilanteen sekä poikkeuksellisten maasto-olosuhteiden johdosta kunnalle myönnettäisiin määräaikainen lupa rakentaa vedenottamo ja ottaa siitä pohjavettä 2000 m³/d kahden vuoden aikana siitä, kun pumppaus vedenottamosta aloitetaan. Tavanomaisia koepumppauksia, joilla olisi voitu määrittää sekä ottamon antoisuus että sen vaikutukset ympäristöön, ei oltu tehty vaikeiden tutkimusolosuhteiden takia. Vesioikeus myönsi hakemuksen mukaisen määräaikaisen luvan.

Eräässä tapauksessa korkein hallinto-oikeus katsoi, että hakijan tuli lyhytaikaisen luvan mukaisella vedenotolla ja siihen perustuvalla vedenoton seurannalla hankkia riittävät selvitykset pitkäaikaisen luvan käsittelemistä varten, ja palautti asian vesioikeudelle uudelleen käsiteltäväksi.

KHO 29.05.1998 T 1016: Ennen asian ratkaisemista hakijan tuli tarpeen mukaan esittää vesiasetuksen 42 ja 69 §:ssä edellytetyt selvitykset sekä muutoin ottaa huomioon, mitä vesilain 16 luvun 1, 21 ja 23 §:ssä säädetään sen seikan arvioimiseksi, millaisia rajoituksia ja määräyksiä ottamiselle oli yleisten ja yksityisten etujen turvaamiseksi asetettava ja millaisia selvityksiä ottamisen vaikutuksista varsinaista pohjavedenottamishakemusta silmällä pitäen oli ottamisen alettua hankittava. Ratkaisussa asiassa tuli antaa sillä tavoin, että lyhytaikaisen luvan mukaisella ottamisella ja siihen perustuvan ottamisen seurannalla ja vaikutusten

tarkkailulla voitiin hankkia riittävät selvitykset myöhemmän, pitkäaikaiseksi tarkoitettun ottamisluvan käsittelemistä varten. Lyhytaikaista pohjaveden ottamisoikeutta ei saanut myöntää enempään eikä pitemmäksi ajaksi kuin sanotussa tarkoituksessa oli välttämätöntä.

Kyseessä on määräaikainen vedenottolupa myös silloin, kun luvan kesto on riippuvainen esimerkiksi ottamoaluetta koskevan vedenottajan ja maanomistajan keskinäisen määräaikaisen sopimuksen (esim. vuokrasopimus) kestopa.

4.4.4 Ottamon sijainti ja toiminta ottamoalueella

Vesiasetus edellyttää selostusta rakennettavasta vedenottamosta, vedenjohdoista sekä muista rakennelmista ja laitteista, kuten myös vesiasetuksen 44, 45 ja 50 §:n mukaisia asemakarttoja ja piirustuksia. Lupapäätöksessä annetaan määräyksiä vedenottoon tarvittavien laitteiden ja rakenteiden sijoittamisesta maastoon. Sijainnin määrittely vaihtelee tapauksittain. Erityisistä syistä lupapäätökseen voidaan ottaa varsin tarkkojakin ottamon rakentamista koskevia määräyksiä.

PSVEO 7/98/1: Lupaehdon numero 1 mukaan P:n pohjavedenottamo oli rakennettava suunnitelman liitteenä olevan piirustuksen "Syöttöjohto P:n kaivolta. Linjakartta. Nro VHT 96133-201" MK 1:5000 osoittamaan paikkaan tilasta RN:o 7:32 ostetulle määräalalle suunnitelmasta muuten ilmenevällä tavalla. Venttiilikaivon pohja sai olla vain 0,5 metriä nykyistä maanpintaa alempana. Venttiilikaivossa sähkölaitteet ja releet tuli sijoittaa vesivahinkojen välttämiseksi nykyisen maanpintatason yläpuolelle.

Yleensä ottamon kaivojen sijainti sidotaan niihin maastopisteisiin, joilla vedenottoon liittyvät tutkimukset on suoritettu ja joiden käyttöönoton suhteen hankkeen vaikutukset on tutkittu.

Muut ottamolle ja ottamoalueelle annettavat määräykset koskevat esimerkiksi siistimistöimenpiteitä, kemikaalien säilyttämistä ja käyttämistä alueella sekä alueen aitaamista tai sulkemista ulkopuolisten alueelle pääsyn estämiseksi.

PSVEO 7/98/1: Vedenottamon rakennuspaikka oli työn jäljiltä siistittävä ja saatettava muuhun ympäristöön sopeutuvaksi.

PSVEO 34/89/1: Vedenottamoalue oli aidattava ja varustettava selvästi näkyvillä tauluilla, joista kävi ilmi ottamon omistajan nimi. Vedenottamoalueella oli sallittu vain itse veden ottamiseen kuuluva toiminta. Hakijan oli pidettävä rakenteet ja laitteet kunnossa sekä alue joka suhteessa mahdollisimman puhtaana. Kaikki vedenottamoa varten tarvittavat aineet ja tarvikkeet oli sijoitettava ja varastoitava niin, että ne eivät aiheuttaneet vaaraa pohjavedelle. Maaperän pintakerros oli säilytettävä mahdollisimman ehjänä. Vedenottamoalueella ei saanut käyttää torjunta-aineita tai muita niihin verrattavia aineita, jotka voivat vaikuttaa haitallisesti pohjaveden laatuun.

Koska tavallisesti vedenottamoalueella sallitaan ainoastaan vedenottoon liittyvä toiminta, voidaan päätöksessä joutua antamaan määräyksiä myös olemassa olevien kulkuyhteyksien järjestämisestä.

VYO 204/1991; PSVEO 108/90/2: A:n ja hänen myötäpuolensa metsäautotien siirtämisestä aiheutuvien haittojen korvaamista koskevan vaatimuksen osalta vesioikeus katsoi, että koska vedenottamoalueella oli sallittua vain itse vedenottoon liittyvä toiminta, hakija oli velvollinen ryhtymään toimenpiteisiin nykyisen vedenottamoalueen läpi kulkevan metsäautotien siirtämiseksi vedenottamoalueen ulkopuolelle. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä näiltä osin.

LSVEO 8/1998/2: Lupaehdon numero 5 mukaan vedenottoaivot ja vedenkäsittelyrakennuksen käsittävä vedenottamoalue oli aidattava ja varustettava selvästi näkyvillä tauluilla. Alueella ei saanut harjoittaa muuta kuin vedenottoon ja veden käsittelyyn ja jakeluun liittyvää toimintaa. Aitauksella ei saanut estää alueella olevan tien käyttöä.

Asiaton liikkuminen ottamoalueella estetään tavallisesti asettamalla luvan saajalle ottamoalueen tai ainakin joidenkin sen osa-alueiden aitaamisvelvoite. Joissain tapauksissa vesioikeus on antanut myös määräyksiä, joiden mukaan ottamoalue on aidattava vain tarvittaessa.

4.4.5 Tarkkailu

Tarkkailua suoritetaan myös muiden määräysten kuin lupamääräysten velvoittamana. Ottamon raakaveden ja vesijohtoverkostoon johdettavan veden laatua joudutaan seuraamaan terveysviranomaisten määräysten perusteella. Sosiaali- ja terveysministeriön talousveden laatuvaatimuksia ja valvontatutkimuksia koskevan asetuksen (461/2000) 7 §:n mukaan kunnan terveydensuojeluviranomaisen on tietyissä tilanteissa valvottava vesijohtovettä säännöllisin tutkimuksin, ja valvontaa varten on sosiaali- ja terveysministeriön asetuksen 8 §:n mukaisesti laadittava valvontatutkimusohjelma. Kyseinen asetus tuli voimaan 26.5.2000, jolloin sillä kumottiin sosiaali- ja terveysministeriön päätös (74/1994) talousveden laatuvaatimuksista ja valvontatutkimuksista.

Vesilaitoksen on seurattava veden laadun muutoksia myös kyetäkseen käsittelemään laitoksen raakavettä siten, että se täyttää talous- ja vesijohtovedelle asetetut laatuvaatimukset.

Johdettaessa vettä vesistöstä yhdyskunnan tarpeisiin vesilaitoksen on noudatettava, mitä valtioneuvoston päätöksellä määrätään asianomaisten ympäristöä koskevien EU:n direktiivien täytäntöön panemiseksi asetetuista raakaveden laatuvaatimuksista sekä juomavettä valmistavan laitoksen omistajan tarkkailu- ja ilmoitusvelvollisuudesta. Valtioneuvoston päätös juomaveden valmistamiseen tarkoitetun pintaveden laatuvaatimuksista ja tarkkailusta (366/1994) ei kuitenkaan koske pohjavettä tai pohjavedeksi imeytettävää vettä.

Lupapäätöksen tarkkailua koskevat määräykset palvelevat kahta eri tarkoituspää. Tarkkailutoimet mahdollistavat laillisuusvalvonnan, eli toiminnalle asetettujen ehtojen täytäntöönpanoa ja niiden noudattamista koskevan seurannan. Tarkkailulla luodaan myös edellytykset ennalta arvaamatomien haitallisten ja vahingollisten vaikutusten selvittämiseksi. Luvan saaja on vastuussa myös sellaisista vahingollisista seurauksista, joita ei lupapäätöstä annettaessa ole edellytetty syntyvän. Vaikutusten seuranta on erityisen tärkeää vaikutusalueella olevien asianosaisten oikeusturvan kannalta.

Päätökseen ei tavallisesti sisällytetä yksityiskohtaisia määräyksiä tarkkailutoimenpiteiden suorittamisesta, vaan vastuu tarkkailun sisällöstä siirretään ainakin osittain valvovalle viranomaisille. Vakiintuneen käytännön mukaan luvan saaja velvoitetaan toimittamaan alueelliselle ympäristökeskukselle tarkastettavaksi ehdotus tarkkailuohjelmaksi. Ympäristökeskus saa tehdä ohjelmaan tarpeelliseksi ja tarkoituksenmukaiseksi katsomiaan muutoksia. Jos tarkkailun suorittamisesta ei luvan saajan ja ympäristökeskuksen kesken päästä yksimielisyyteen, voidaan asia saattaa hakemuksella ympäristölupaviraston ratkaistavaksi. Vuosien 1989 ja 1999 välisenä aikana vesioikeuskäsittelyssä ei ollut yhtään sellaista tapausta, jossa luvan saaja ja alueellinen ympäristökeskus eivät olisi päässeet tarkkailun suorittamisen yksityiskohdista yhteisymmärrykseen.

Jos hankkeella katsotaan olevan esimerkiksi kalastoon tai kalatalouteen kohdistuvia vaikutuksia, luvan saaja voidaan määrätä suorittamaan kalataloustarkkailua, joka tulee puolestaan tehdä kalatalousviranomaisen hyväksymällä tavalla. Luvan saaja on vastuussa tarkkailutoimista mahdollisesti aiheutuvasta vahingosta ja haitasta.

VYO 254/1994: Luvan saajan oli tarkkailtava vedenoton vaikutuksia järven kalastoon maaseutuelinkeinopiirin hyväksymällä tavalla. Tarkkailussa oli kiinnitettävä erityistä huomiota järven kalaston ja kalastuksen nykytilaan. Ehdotus tarkkailuohjelmaksi oli toimitettava piirille kolmen kuukauden kuluessa päätöksen antamisesta. Piiri sai tarvittaessa tehdä ohjelmaan tarkoituksenmukaisiksi katsomansa muutokset. Tarvittaessa voitiin tarkkailuohjelman vahvistaminen tai muuttaminen saattaa eri hakemuksella vesioikeuden ratkaistavaksi. KHO (T 4121, 11.10.1995) ei myöntänyt valituslupaa.

Tarkkailumääräyksissä asetetaan vaadittaville toimenpiteille tavallisesti määräaikoja muun muassa siitä, mihin mennessä tarkkailuohjelma on toimitettava viranomaiselle hyväksyttäväksi. Täkaraja voi olla esimerkiksi kaksi tai kolme kuukautta sen jälkeen, kun lupapäätös on annettu. Usein määräyksissä on vielä maininta siitä, että ohjelma on toimitettava alueelliselle ympäristökeskukselle hyvissä ajoin ennen ottamon käyttöönottoa. Monissa päätöksissä on erikseen painotettu, että ohjelman mukaista tarkkailua on suoritettava ennen kuin otetaan otetaan luvanmukaiseen käyttöön. Joissain tapauksissa on edellytetty jopa vuoden pituisesta tarkkailujaksosta ennen ottamon käyttöönottoa.

Laitostarkkailun osalta päätös velvoittaa tavallisesti luvan saajan varustamaan ottamon luotettavalla vesimäärän mittauslaitteella.

ISVEO 5/98/3: Luvan saajan oli varustettava ottamo luotettavalla vedenmittauslaitteella, mitattava otettavat pohjavesimäärät ja pidettävä niistä kirjaa alueellisen ympäristökeskuksen hyväksymällä tavalla.

Otettavat vesimäärät on mitattava hyväksyttävällä tavalla ja niistä on pidettävä kirjaa. Kunnallisilla vesilaitoksilla vesimäärien mittausvelvoitetta ei ole koettu ongelmalliseksi, koska vesimäärien mittaaminen suoritetaan laitoksilla nykyään jatkuvana toimintona ja usein täysin automaattisesti. Muun muassa käsittelykemikaalien syöttö edellyttää, että pumpatut raaka-vesimäärät ja raakaveden laatu ovat tiedossa.

Oikeuskäytäntö ei ole täysin vakiintunutta siltä osin, missä muodossa tarkkailutoimia edellytetään suoritettavaksi vedenoton vaikutusalueella pohjavesiesiintymässä. Uudemmissa päätöksissä on yleensä tarkoituksena, että vedenpintamittausten lisäksi pohjavesialueella käynnistyisivät myös veden laadun mittaukset tarvittavassa laajuudessa alueen kaivoista tai havaintoputkista. Päätäntävalta sen suhteen, velvoitetaanko vedenottoluvassa pohjaveden pinnan korkeuden tarkkailun lisäksi myös veden laadun tarkkailua ottamon ympäristössä, jätetään viimeaikaisimman käytännön mukaan kuitenkin alueellisen ympäristökeskuksen ratkaistavaksi.

Lupakäsittelyn aikana tehdyt muistutukset ja annetut lausunnot vesioikeus on usein huomioinut antamalla yksityiskohtaisempia määräyksiä tarkkailtavista erityiskohteista, jotka on otettava huomioon tarkkailuohjelmaa laadittaessa. Menettelyllä halutaan varmistaa, että mahdollinen myöhempi ennalta arvaamattomiin vahinkoihin ja haittoihin liittyvä päätöksenteko voi perustua maastossa tehtyihin todellisiin tutkimuksiin ja mittauksiloksiin olosuhteiden muuttumisesta. Tällöin on tavallisesti kysymyksessä yksityiseen etuun liittyvä asia, kuten talousveden saannin vaikeutuminen omasta kaivosta, mutta tarkkailtavaksi voidaan määrätä myös kohde, jonka avulla halutaan varmistua siitä, ettei yleinen etu tule loukatuksi.

VYO 104/1991; ISVEO 87/90/2: Vesioikeus katsoi, että tarkkailuun tuli sisältyä tilan talousvesikaivo ainakin siihen asti, kunnes luotettavasti oli voitu todeta, ettei nyt kysymyksessä olevan vedenottoluvan mukaisella vedenotolla ollut vaikutusta kaivon vedensaantiin. Vesiyliloikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

VYO 10/1991: K:n ja L:n kansallispuistoihin sekä I:hin perustettavaan soijensuojelualueeseen liittyvien vaatimusten osalta vesiyliloikeus katsoi, että K:n ja I:n kasvisto ja luonnonolosuhteet olivat erityislaatuiset ja niiden vahingollinen muuttuminen tuli pyrkiä mahdollisimman hyvin estämään. Tämän vuoksi metsähallituksen vaatima lupaehdoton 24) lisätty seurantavelvollisuus oli tarpeen lupaehdossa mainituilla alueilla.

Jos asianosainen on muistuttanut jo pohjavesitutkimusten aikaisesta vedenhankinnan vaikeutumisesta, eikä riittävää tutkimustietoa ole ollut käytettävissä asian arvioimiseksi, vesioikeus on voinut katsoa, että asianosaisen mainitseminen tarkkailuvelvoitteessa on hänen oikeusturvansa kannalta

riittävää. Perusteluna on käytetty sitä, että asianosainen voi tarkkailutulosten perusteella tehdä ennalta edellyttämättömästä vahingosta ja sen korvaamisesta hakemuksen vesioikeuteen, jolloin asia tulee vesioikeudessa viiran puolesta uudestaan käsittelyyn. Tällaisessa tapauksessa vedenottaja on voitu vesilain 16 luvun 27 §:n 3 momentin nojalla määrätä vastuulliseksi vahingonkärsijän oikeudenkäyntikustannuksista.

Joissain tapauksissa luvan saajalle on määrätty velvollisuus tehdä määrääjän kuluttua pohjaveden ottamisesta siihen mennessä mahdollisesti aiheutuneiden ja vastedes aiheutuvien edunmenetysten selvittämistä sekä korvausten ja toimenpiteiden määräämistä koskeva hakemus. Tällaiseen hakemukseen on tullut liittää tiedot määrääjän kuluessa tehdyistä vaikutusselvityksistä ja niistä toimenpiteistä, joita on vaikutusalueella tehty vahinkojen ja haittojen poistamiseksi tai vähentämiseksi.

Vesioikeus on voinut edellyttää, että tarkkailu tulee ulottaa vaikutusalueen käytössä oleviin kaivoihin. Tässä muodossa esitettynä kaikki vaikutusalueen kaivot on otettava tarkkailun piiriin riippumatta siitä, mikä on kaivon käyttötarkoitus. Vesioikeus on voinut myös luetella lupaehdossa ne kiinteistöt tai vedenottajat, joiden kaivoa tai ottamoa on tarkkailtava. Samassa yhteydessä voidaan antaa myös tarkkailun kestoon liittyviä määräyksiä tai päättää esimerkiksi siitä, riittääkö ainoastaan kaivon veden korkeuden muutosten seuranta vai tuleeko seurata myös kaivon veden laatua.

PSVEO 42/90/1: Yksityiskohtainen tarkkailuohjelma, johon sisältyi muun ohella A:n vesiosuuskunnan vedenottamo, oli esitettävä vesi- ja ympäristöpiiriin (nykyisen alueellisen ympäristökeskuksen) tarkastettavaksi kolmen kuukauden kuluessa lupapäätöksen saatua lainvoiman.

VYO 10/1991; LSVEO 67/1989/2: Vesioikeus katsoi, että luvan saajan oli tarkkailtava pohjavesialueilla ja vesijohdon läheisyydessä sijaitsevien kaivojen ja muiden vedenottamoiden vedenkorkeuksia ja vedenlaatua vesi- ja ympäristöpiiriin hyväksymällä tavalla siten, että vedenoton vaikutukset vedenkorkeuksiin ja vedenlaatuun voitiin tarkkailutulosten perusteella luotettavasti todeta. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä näiltä osin.

Jos lupa myönnetään vedenoton lisäämiseen tai kaivon rakentamiseen uuteen paikkaan pohjavesiesiintymässä, vesioikeus on edellyttänyt tavallisesti, että tarkkailusta esitetään uusi ohjelma alueellisen ympäristökeskuksen hyväksyttäväksi.

On lupatilanteita, joissa luvamukaisen vedenoton vaikutukset kohdistuvat samaan alueeseen kuin toisen lupaan perustuvan toiminnan vaikutukset. Tällöin on voitu antaa mahdollisuus yhteistarkkailuun, joka on usein kummankin osapuolen kannalta edullisempaa. Vesioikeus on voinut myös määrätä, että toiselle myönnettyyn lainvoimaiseen lupaan perustuvaa tarkkailua tarkistetaan.

PSVEO 38/95/2: Asiakirjoista saadun selvityksen mukaan rautatien alikulun pohjaveden alentamisen ja hakemuksessa tarkoitettun pohjave-

den oton vaikutukset kohdistuivat osittain samoille alueille. Tämän vuoksi vesioikeus katsoi, että pohjaveden korkeuden tarkkailu oli tehtävä yhdessä tielaitoksen kanssa. Luvan saajan oli tarkkailtava vedenot- tamosta otettavan pohjaveden määrää sekä pohjaveden ottamisen vaikutuksia alueen pohjavesioloihin ja käytössä olevien kaivojen vedenkorkeuksiin hakemussuunnitelman liitteenä olevassa kartassa esitetyllä arvioidulla pohjaveden muodostumisalueella yhdessä tielai- toksen kanssa alueellisen ympäristökeskuksen hyväksymällä tavalla. Pohjaveden korkeuden tarkkailu oli aloitettava hyvissä ajoin ja viimeis- tään yhtä kuukautta ennen päätöksen mukaisen vedenoton aloittamista. Vesioikeuden päätöksen nro 51/89/2 lupaehdossa 2 määrättyä tarkkai- luohjelmaa oli tarkistettava ja se oli toimitettava hyvissä ajoin ennen vedenoton aloittamista ympäristökeskuksen hyväksyttäväksi. Tarkkailu- tulokset oli toimitettava ympäristökeskukselle sekä ympäristönsuoje- lualutakunnalle (nykyisin kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle) niiden määrääminä aikoina.

Pohjavedenotto aiheuttaa usein myös muunlaisia vaikutuksia, jotka edel- lyttävät jälkiseurantaa. Tavallisesti nämä liittyvät hankkeen vesistövaiku- tuksiin. Lupapäätöksissä voidaan esimerkiksi luetella sellaisia järviä, jokia ja puroja, joiden vedenpinnan korkeutta tai virtaamia luvan saajan suorit- tamaan tarkkailuun tulee sisällyttää. Usein vesistötarkkailun suorittami- sesta annetaan myös tarkempia määräyksiä.

Eräissä päätöksissä lupaan perustuvaa pohjavedenottoa on määrätty vähennettäväksi, jos virtaaman havaitaan tarkkailutulosten perusteella pie- nenevän luvassa määritellyn virtaama-arvon alapuolelle. Tällaisella ratkai- sulla on joissain tapauksissa haluttu varmistaa, että mahdollisuudet edel- lyttämättömien edunmenetysten syntymiselle jäisivät mahdollisimman pieniksi. Ottamista säätelevä minimivirtaamamääräys voidaan ottaa lupaan myös sen vuoksi, että hankkeesta saattaisi muuten aiheutua huomattavia haittoja ympäristön luonnolle.

Pohjavedenottoluvissa annetaan pohjavesi- ja vesistöseurannan lisäk- si myös muita tarkkailuvelvoitteita. Kalastollisesti arvokkaissa vesissä on voitu edellyttää kalastoon liittyvää seurantaa. Kasvillisuuden tai pohjaeläi- mistön seurantaa on voitu edellyttää kohteissa, jotka ovat luonnonolosuh- teiltaan arvokkaita ja sijaitsevat vedenottamon läheisyydessä.

VYO 10/1991; LSVEO 67/1989/2: Vesioikeuden päätöksen mukaan luvan saajan oli kalastuspiirin hyväksymällä tavalla ennen vedenoton aloittamista selvitettävä joen pohjaeläimistön tila vedenottamon vaikutusalueella.

ISVEO 32/92/3: Jos tarkkailun tulokset osoittivat, että pohjavedenotos- ta oli haitallisia vaikutuksia H:n suolle, niin luvan saajan tuli joko vä- hentää pohjavedenottoa tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin puuttuvan vesimäärän korvaamiseksi.

Tarkkailua koskevissa lupaehdoissa annetaan määräykset tarkkailutulosten kirjaamisesta, säilyttämisestä ja toimittamisesta. Tavanomainen tapa on

määrätä, että otetuista vesimääristä on pidettävä kirjaa sekä toimitettava kyseiset tiedot alueelliselle ympäristökeskukselle ja kunnan ympäristöviranomaiselle joko niiden kanssa sovittavalla tavalla tai esimerkiksi määräajoin. Tarkkailutulokset on lisäksi pyydytettävä esitettävä kaikille muillekin, joiden etu tai oikeus saattaa olla tiedoista riippuvainen.

4.4.6 Vahinkojen korvaaminen

Yleistä

Pohjaveden ottamon tekemisestä ja käyttämisestä sekä muusta pohjaveteen kohdistuvasta toimenpiteestä aiheutuva vahinko, haitta tai muu edunmenetys on korvattava soveltaen vesilain 11 luvun säännöksiä (VL 9:11), joita käytetään lupa- perustuvan toiminnan aiheuttamien vahinkojen, haittojen ja edunmenetyksien korvaamisessa (VL 11:1.1). Ympäristölupavirasto tutkii mahdolliset vahingot, haitat ja muut edunmenetykset viran puolesta ja esittää tarvittaessa ne korvattavaksi päätöksen lupamääräyksissä. Vesiasetuksen 42 §:n mukaan luvan hakijan on jo hakemussuunnitelmassa esitettävä arvio yrityksen aiheuttamasta vahingosta, haitasta ja muusta edunmenetyksestä. Arvio yrityksen haitallisista vaikutuksista on tehtävä tilakohtaisena, vesialueen omistajakohtaisena ja henkilökohtaisena.

Ympäristölupavirasto voi lupa-asian yhteydessä käsitellä myös sellaisen vaatimuksen, joka koskee hakemuksessa tarkoitettua toiminnasta ennen lupa-asian ratkaisemista aiheutuneen vahingon korvaamista, jos siitä ei aiheudu olennaista viivästymistä. Jos ympäristölupavirasto ei käsittele vaatimusta lupa-asian yhteydessä, se voidaan käsitellä erillisenä asiana.

Luvattomat vahingot korvataan tilanteesta riippuen vahingonkorvauslain tai ympäristövahinkolain mukaan. Pohjaveden pilaantumisesta johtuvan vahingon korvaamiseen sovelletaan vesilain 11 luvun 1 §:n 5 momentin nojalla ympäristövahinkojen korvaamisesta annettua lakia, jos pilaantuminen aiheutuu 1.6.1995 jälkeen harjoitetusta toiminnasta. Jos pilaantuminen aiheutuu ennen mainittua ajankohtaa harjoitetusta toiminnasta, sovelletaan vahingonkorvauslakia (YVL 13). Pilaantumisen syynä on yleensä pilaavan aineen tai energian päästö ympäristöön, mutta kysymykseen voi tulla myös muu toiminta, jos siitä seuraa veden laadun haitallinen muutos (HE 165/1992).

Luvattomasta pohjaveden ottamisesta aiheutuvat vahingot, jos siitä ei aiheudu pohjaveden pilaantumista, on puolestaan korvattava vahingonkorvauslain mukaisesti.

Ennen 1.3.2000 luvattomalla toimenpiteellä aiheutetun vahingon korvaamista koskeva vaatimus oli mahdollista panna hakemuksella riita-asiana vireille vesioikeudessa. Riita-asioiden käsittely on kuitenkin nykyisin siirretty käräjäoikeuksiin, eikä niitä enää käsitellä ympäristölupavirastoissa. Myöskään rikosasioita ei käsitellä ympäristölupavirastoissa (VL 14:1.2).

Jos toimitaan vastoin vesilakia ja sen nojalla annettuja määräyksiä, ympäristölupavirasto voi viranomaisen ilmoituksesta tai sen hakemukses-

ta, jonka oikeutta tai etua asia koskee, kieltää jatkamasta lainvastaista menettelyä tai muuten määrätä oikaistavaksi sen, mikä on oikeudettomasti tehty tai laiminlyöty.

Viran puolesta tapahtuvassa käsittelyssä viranomainen ei ratkaise asiaa pelkästään sen todistusaineiston ja muun todellisuuteen perustuvan materiaalin perusteella, minkä asianosaiset ovat käsittelyn aikana esittäneet. Viranomainen voi hankkia ja on tarpeen vaatiessa velvollinenkin hankkimaan aineiston, jonka se katsoo tarpeelliseksi asian ratkaisemista varten (muodollinen virallisperiaate). Tämä tapahtuu hakijalle osoitettavilla lisäselvityspyynnöillä tai määräämällä asia käsiteltäväksi katselmustoimituksessa tai tietyiltä osin selvitysmenettelyssä. Toisaalta viranomainen on velvollinen ratkaisemaan käsiteltävänä olevan asian sitä koskevien oikeusnormien edellyttämällä tavalla asianosaisten vaatimuksista tai sopimuksista riippumatta (aineellinen virallisperiaate). Tämä edellyttää päätöksen tekoa siitä, onko havaitusta vahingosta, haitasta tai muusta edunmenetyksestä suoritettava korvaus ja kuinka suuri korvauksen tulee olla, vaikka asiasta ei ole esitetty korvausvaatimusta.

Vahingosta on pääsääntöisesti suoritettava sen täyttä arvoa vastaava korvaus. Oikeuden- ja edunhaltijoille täysimääräisesti korvattavat vahingot, haitat ja muut edunmenetykset on lueteltu vesilain 11 luvun 3 §:ssä.

Vedenoton yhteydessä korvausvelvollisuuden piiriin kuuluvat lähinnä omaisuusvahingot, käyttöhaitat, kalataloudelliset ja virkistyskäytölliset menetykset sekä vesivoimaan, maa-ainesten ottoon ja maa- ja metsätalouden kohdistuvat vahingot, mutta eivät taloudellista arvoa vailla olevat subjektiiviset tai tunnepitoiset arvot, jotka voivat esimerkiksi liittyä tiettyyn seutuun. Ne saattavat olla korvattavissa luvattomassa tilanteessa.

PSVEO 42/99/2: Vesioikeus katsoi, ettei lähteen kuivumisesta aiheutunut maanomistajalle varallisuusarvoista menetystä. Tämän vuoksi ja ottaen huomioon vesilain 11 luvun 3 §:n 1 momentin säännökset vesioikeus hylkäsi lähteen kuivumisesta johtuvan luontoarvon menetyksen korvaamista koskevan vaatimuksen lakiin perustumattomana.

Jokamiehenoikeudet eivät myöskään yleisesti ottaen nauti korvaussuojaa. Vedensaanti tekee yleiskäyttöön kohdistuvan vahingon korvattavuuden suhteen kuitenkin poikkeuksen (Vahingonarviotyöryhmä 1977), sillä vesilain 11 luvun 3 §:n 6 kohdan mukaan vedenhankintatilanteessa saatetaan korvata oikeuksista riippumattomaan etuun liittyvä menetykset.

Korvattavuuden yleisistä edellytyksistä on esitetty (Vahingonarviotyöryhmä 1977), että korvattava vahinko on:

1. Laadultaan taloudellinen
2. Selvästi todettavissa ja ajoitettavissa
3. Välittömässä syy-yhteydessä hakemuksessa tarkoitettuun toimenpiteeseen.

Esitetty jako vahingon luonteesta ei vahingon korvattavuuden osalta päde ainakaan kaikilta osin silloin, kun vahinko kohdistuu luonnonolosuhteisiin.

Laillisesta toimenpiteestä johtuva korvaustilanne syntyy vain, jos näin on säädetty. Korvauskysymyksiä ei yleensä voida ratkaista vain kohtuuden tai vallitsevan arviointikäytännön tarjoamin perustein (Hollo 1992).

Vesilakiin omaksutun samanaikaisuusperiaatteen mukaan lupaan ja korvauksiin liittyvät asiat käsitellään samassa käsittelyssä.

Vesilain 16 luvun 24 § antaa mahdollisuuden poiketa luvan ja korvausten käsittelyn samanaikaisuuden periaatteesta. Voimassa olevassa muodossa tämän lainkohdan tarkoituksena on, että useampivaiheista menettelyä käytettäisiin vain niissä tapauksissa, joissa luvan myöntämisen edellytykset ilmeisesti ovat olemassa. Kaksivaiheinen käsittely ei saisi myöskään johtaa lupa-asian käsittelyn kohtuuttomaan viivästymiseen. Koska intressivertailussa edunmenetysten kokonaismäärällä on vaikutusta luvan edellytysten harkintaan, kaksivaiheisen käsittelyn soveltaminen edellyttää, että vahinkojen suuruusluokasta on käsittelyn ensimmäisessä vaiheessa käsitys, vaikka tila- ja vahingonkärsijäkohtaisesti tapahtuva arviointi jäisikin toiseen vaiheeseen.

Useampivaiheisessa menettelyssä luvan saajalta tai vahingon kärsijältä ei vaadita toimenpiteitä korvauskysymysten vireille saattamiseksi. Kaksivaiheisessa menettelyssä korvauskysymysten käsittely ainoastaan siirretään joko kokonaan tai osittain lupamenettelystä erilleen. Vahinkokysymyksen selvittämiseksi voidaan tarpeen mukaan käyttää selvitysmenettelyä tai määrätä korvausasia käsiteltäväksi katselmustoimituksessa riippumatta siitä, millainen menettely lupa-asiaassa on ollut. Tästä pääsäännöstä poiketen ympäristölupavirasto voi määrätä johonkin toimenpiteeseen liittyvät korvauskysymykset myöhemmin ratkaistavaksi luvanhaltijan hakemuksesta. Edellytyksenä on, että tähän on tarpeellisen selvityksen puuttuessa erityistä syytä (HE 17/1994).

Korvaus omaisuuden lunastamisesta tai käyttöoikeuden antamisesta toisen omaisuuteen määrätään luvan myöntämisen yhteydessä, eikä näitä korvauksia voida siirtää myöhemmin käsiteltäväksi. Myös vedenhankinnan vaikeutumiseen tai estymiseen liittyvä korvausratkaisu on vesilain 11 luvun 12 §:n perusteella ratkaistava lupa-asian yhteydessä. Korvauskysymysten ratkaiseminen luvasta erillään koskee vain rahakorvauksia, joten toimenpidevelvoitteet on määrättävä jo lupapäätöksessä (HE 17/1994). Jos korvauskysymys siirretään erikseen ratkaistavaksi, se ei estä vahingonkärsijää erikseen hakemasta korvausta vesilain 11 luvun 8 §:n 3 momentin mukaisesti.

1990-luvulla vesilain 16 luvun 24 §:ään tehtyjen uudistusten jälkeen vedenottohankkeisiin ei ole kertaakaan sovellettu mahdollisuutta useampivaiheiseen käsittelyyn ja mahdollisuuden käyttö tulee tuskin vastaisuudessaakaan lisääntymään. Niiden asioiden lisäksi, jotka on joka tapauksessa ratkaistava lupa-asian yhteydessä, ei vedenottohankkeisiin liity useinkaan sellaisia kysymyksiä, jotka edellyttäisivät vahinkojen useampivaiheista käsittelyä.

Luvassa korvaukset kirjataan lupamääräyksiin. Jos kuitenkin halutaan suurempaa korvausta tai ylipäänsä korvausta, jota ympäristölupavirasto ei ole pitänyt aiheellisena, voi asiaa koskevan korvausvaatimuksen esittää lupamenettelyn aikana.

Sellaisesta vahingosta, joka aiheutuu luvan tarkoittamasta toiminnasta, mutta ilmenee vasta kun luvan tarkoittamaan toimintaan on ryhdytty, voidaan vaatia hakemuksella korvausta ympäristölupavirastossa. Tällainen maininta mahdollisuudesta saada erillisellä hakemuksella korvauksia ennakoi-mattomasta vahingosta on otettu vesilakiin, koska vesilakia valmisteltaessa katsottiin kohtuulliseksi, että mahdollisuus saada korvauksia kaikesta vahingosta säilyy luvan antamisen jälkeenkin (HE 264/1961). Ympäristölupavirasto voi ennakoimatonta vahinkoa koskevaa valitusta ratkaistessaan käsitellä sellaisenkin vaatimuksen, joka koskee samalla toimenpiteellä luvasta poiketen aiheutuneen vahingon korvaamista.

Jos kysymyksessä on kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen myöntämä lupa, on myös korvausta haettava kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselta (VL 11:8.3). Täten esimerkiksi kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen myöntämään tutkimuslupaan liittyvää ennakoimatonta vahinkoa koskeva vaatimus on esitettävä kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle.

Useimmiten ennakoimaton vahinko koskee yksityistä asianosaista, mutta on myös mahdollista, että ennakoimaton vahinko kohdistuu yleiseen etuun. Jos esimerkiksi luontoon liittyvät kysymykset ovat nousseet esille asian vireillä ollessa, voidaan yleisen edun turvaamiseksi ennakoimatonta vahinkoa koskeviin luvan määräyksiin ottaa kohta, joka mahdollistaa joko lupaehtojen muuttamisen tai luvan lakkauttamisen asiassa yleistä etua valvovan viranomaisen hakemuksesta.

Vesilain 2 luvun 27 §:n 2 momentissa asetetaan ennakoimatonta vahinkoa koskevan korvaushakemuksen vireille saattamiselle kymmenen vuoden enimmäismääräaika, jos lupapäätöksessä ei ole erikseen mainintaa pidemmästä määräajasta. Määräaika alkaa pääsääntöisesti rakennustyön valmistumisilmoituksesta, mutta jos rakennustyötä ei ole saatettu loppuun ennen valmistumisilmoituksen tekemistä, töiden loppuun saattamisesta. Oikeuskäytännössä tehtyjen ratkaisujen (VYO 110/1997) perusteella vesilain 2 luvun 27 §:n säännöksiä ei kuitenkaan voida soveltaa pohjavedenotosta aiheutuviin ennalta arvaamattomiin vahinkoihin, vaan vedenoton aiheuttama vahinko vanhenee vasta kymmenen vuoden kuluttua kyseisen vahingon ilmenemisestä. Tämä perustuu vedenottotoiminnan luonteeseen. Vedenottoa ei voida rinnastaa esimerkiksi sellaisen laitteen tai rakennelman tekemiseen, joka tavallisesti rakennetaan jo ennen valmistumisilmoituksen tekemistä luvanmukaiseen kuntoon. Vedenottotoiminnalle on luonteenomaista, että vedenoton määrä vaihtelee vedenottajan tarpeen mukaan, jolloin vedenoton määrä voi lisääntyä tai pienentyä sen mukaan, kuinka paljon vettä tarvitaan. Tällöin on mahdollista, että vahinkoa aiheuttava vedenoton määrä saavutetaan vasta vuosien kuluttua ottamon valmistumisesta tai sitä koskevasta valmistumisilmoituksesta. Näin toiminnan aiheuttama vahingon vanheneminen olisi mahdollista jo ennen kuin sitä on voitu vedenotolla aiheuttaakaan.

Jos lupapäätökseen otettujen määräysten noudattaminen olosuhteiden muuttumisen vuoksi aiheuttaa haittaa, voidaan määräyksiä haittaa kärsivän (tai jos haitta kohdistuu yleiseen etuun, asianomaisen viranomaisen) hakemuksesta vesilain 2 luvun 27 §:ssä säädetystä ajasta riippumatta muut-

taa, jos muuttaminen ei sanottavasti vähennä rakentamisesta saatavaa hyötyä. Lupapäätökseen perustuvan oikeuden haltijalla ei ole oikeutta saada korvausta hakijalta muuttamisesta johtuvasta edunmenetyksestä eikä myöskään kustannuksista, jos ne ovat vähäiset.

Vesilain 11 luvun 13 §:n mukaan hakija tulee rahakorvauksen asemasta velvoittaa kustannuksellaan tekemään vahinkoa estävät tai vähentävät laitteet ja muut toimenpiteet, elleivät niiden kustannukset kohtuuttomasti ylitä rahakorvauksen määrää. Toimenpiteitä koskevat määräykset mainitaan myös lupaehdoissa. Jos vahinko kohdistuu yleiseen etuun, ei rahakorvauksen määrääminen ole mahdollista.

Jos luvan tarve on olemassa, lupa on hankittava ennen toimenpiteeseen ryhtymistä. Tämän vuoksi vesilain mukainen korvausvelvollisuus alkaa säännönmukaisesti lupapäätöksen antamisesta lukien. Silloin, kun lupaa on haettu jo rakennetun ja käyttöönotetun yrityksen tai laitoksen toimintaa varten, on esiintynyt erilaisia ratkaisuja sen suhteen, mistä ajankodasta alkaen vahingot on selvitetty ja korvausvelvollisuus määrätty. Jos tällöin on lähdetty siitä, että vahingon selvitys ja korvausvelvollisuuden määrääminen on sidottu lupahakemuksesta tai sen käsittelystä riippuvaan ajankohtaan, ei kantaa ole otettu muihin kuin lupahakemuksesta johtuviin korvausvaatimuksiin. Jos taas kaikki lupahakemuksen tarkoittamasta toiminnasta aiheutuneet ja aiheutuvat vahingot on pyritty selvittämään samanaikaisesti ja määrätty tarvittaessa lupahakemusasian yhteydessä korvaus myös hakemusta tai lupapäätöksen antamista edeltäneeltä ajalta, korvausajanjakson laskeminen on kytkeytynyt toiminnan alkamiseen, korvattavan vahingon muuhun syntymisajankohtaan tai hakemuksen tekemisestä, vaatimuksen esittämisestä tai luvan antamisesta riippuvaan ajankohtaan (Hollo 1976).

Jos sellaisen pohjaveden ottamon käyttäminen, joka on tehty ennen vesilain voimaantuloa 1.4.1962 tai jonka tekemiseen tai muuttamiseen ei ole tarvinnut hakea ympäristölupaviraston lupaa, aiheuttaa vahinkoa tai haittaa, on vesilain 9 luvun 12 §:n mukaan siitä kärsimään joutuneella oikeus hakemuksesta saada asia ympäristölupaviraston käsiteltäväksi ottamon käyttöä sekä käytöstä johtuvan vahingon ja haitan korvaamista koskevien määräysten antamista varten. Tällaisen ottamon aiheuttamasta vahingosta ei määrätä korvausta pidemmältä kuin viiden viimeisen vuoden ajalta ennen hakemuksen tekemistä (VL 9:12).

ISVEO 32/I/90 ja avusta virkamies Elma Solosen lausunto (Solonen 1981):

Pohjaveden ottamon korvausvelvollisuus mahdollisista vahingoista alkoi lupapäätöksen antamisesta, koska luvanhakuvelvollisuutta ei ollut ollut. Lupaa oli pyydetty 6000 kuutiometriä vuorokaudessa suuruisen vesimäärän ottamiseen, jonka suuruisena vedenoton oli ilmoitettu tapahtuneen jo vesilain voimaan tullessa 1.4.1962. Luvan antamista edeltäneistä mahdollisista vahingoista oli vahingonkärsijän tehtävä vesilain 9:12 §:n nojalla aloite. Jos vahingonkärsijä olisi esittänyt lupamenettelyssä vaatimuksen edeltävien vahinkojen korvaamiseksi, vaatimus olisi voitu tutkia myös lupamenettelyssä, koska lupaa edeltävä tilanne ei ollut lainvastainen.

Siinä tapauksessa, että hakijan ei voida katsoa olleen vilpittömässä mielessä sen suhteen, ettei luvanhakuvelvollisuutta voitu otaksua aiheutuvan, on tilannetta pidettävä lainvastaisena. Tällöin lupaa edeltäviä vahinkoja ei voida miltään osin tutkia viran puolesta eikä vahingonkärsijän vaatimuksesta lupamenettelyssä, vaan niitä koskevat vaatimukset on jätettävä tutkimatta lupahakemusasian yhteydessä. Lainvastaisen vahingon korvaamista koskeva asia pannaan vireille kanteella (Solonen 1981).

Asianomaiset saavat sopia korvauksen suorittamisesta ja määrästä sekä muistakin korvausta koskevista seikoista. Jos sopimus koskee kiinteää omaisuutta, joka on kiinnitettyä tai omaisuutta, johon on vahvistettu yritys-kiinnitys, on sopimukseen saatava tällaisen oikeuden haltijan suostumus (VL 11:9).

ISVEO 32/I/90: Lupamääräyksen 3) mukaan luvan saajan täytyi korvata pohjaveden oton aiheuttama vesivoiman menetys siten kuin siitä oli sovittu luvan saajan ja asianomaisten voimalaitosyhtiöiden kesken.

Pohjaveden ottoa koskevaan lupapäätökseen voidaan vesilain 11 luvun 8 §:n 3 momentin tarkoittamien ennakoimattomien vahinkojen varalta ottaa vakiintuneen käytännön mukaan myös seuraavanlaisia lupamääräyksiä:

ISVEO 5/99/2: Luvan saajan oli korvattava pohjaveden ottamisesta johutu alueen omistajalle tai muun erityisen oikeuden nojalla pohjavettä käyttävälle aiheutuva vedensaannin huonontuminen, mikäli se ei ollut vähäinen. Mikäli pohjaveden ottamisesta oli seurauksena, että vedensaanti joltakin alueelta estyy tai huomattavasti vaikeutuu, luvan saaja oli velvollinen, jos asianomainen sitä vaati, rahalla korvaamisen sijasta rakentamaan asianomaiselle uuden kaivon, syventämään entistä kaivoa tai asettamaan asianomaisen käytettäväksi kohtuulliset vaatimukset täyttävän muun vedenottamon siihen kuuluvine laitteineen sekä johdon, joka oli tarpeen veden turvaamiseksi asianomaisen käyttöön. Ennen kuin nämä vedensaannin turvaamista tarkoittavat toimenpiteet oli suoritettu luvan saaja oli velvollinen väliaikaisesti muulla tavalla turvaamaan asianomaisen vedensaannin. Jos asianomaiset eivät päässeet sovintoon rahakorvauksen suorittamisesta ja vedensaannin turvaamisesta tai muista asian järjestämiseen liittyvistä kysymyksistä, vedensaantiin oikeutettu saattoi viedä asian hakemuksella vesioikeuden ratkaistavaksi. Aikaisempaa kulutusta vastaava määrä vettä oli toimitettava hinnasta, joka vastasi annettavan veden osuutta ottamon käyttökustannuksista. Asian ratkaistessaan vesioikeus saattoi määrätä luvan saajan suorittamaan vahinkoa kärsineelle korvausta myös hänen kuluistaan asiassa.

PSVEO 42/99/2: Mikäli vedenottamon rakentamisesta tai sen käytöstä on seurauksena, että jollakin alueella veden saanti estyy tai huomattavasti vaikeutuu, luvan saajan on, ellei asiasta toisin sovit, viipymättä korvattava aiheuttamansa vahinko tai korvaukseen oikeutetun alueen omistajan tai muun erityisen oikeuden nojalla vettä ottavan niin vaatiessa rahalla korvaamisen sijasta hyvitettyä vahinko vesilain 11 luvun 12 §:ssä säädetyin toimenpitein. Mikäli korvauk-

sista ei sovita, voivat asianosaiset vaatia korvauksia aiheutetusta haitasta, vahingosta ja muusta edunmenetyksestä hakemuksella vesioikeudessa.

Mikäli luvan hyväksikäyttö aiheuttaa melkoista haittaa, jota lupaa myönnettäessä ei oltu edellytetty, voidaan haittaa kärsivän tai jos haitta kohdistuu yleiseen etuun, asianomaisen viranomaisen hakemuksesta luvan ehtoja muuttaa tai mikäli haitta on huomattava, lakkauttaa lupa.

Lupapäätöksessä annetaan määräykset siitä, milloin niihin luvan tarkoittamiin toimenpiteisiin, joista korvausta on suoritettava, saa ryhtyä. Toimenpidevelvoitteet määrätään yleensä suoritettavaksi ennen vedenoton aloittamista.

Annettaessa päätös korvausvelvollisuudesta on myös määrättävä, miten ja milloin korvaus suoritetaan. Määrättyä maksupäivää kutsutaan eräpäiväksi. Jos maksun suorittaminen myöhästyy tästä eräpäivästä, on luvan saaja määrättävä maksamaan korkolain mukaista viivästyskorkoa. Eräpäivä ja oikeus aloittaa toiminta liittyvät toisiinsa. Pääsääntö on vesilain 11 luvun 14a §n 2 momentissa, jonka mukaan kertakaikkinen rahakorvaus on määrättävä maksettavaksi tai eräissä tapauksissa talletettavaksi ympäristölupaviraston määräämänä aikana ennen korvausvelvollisuuden aiheuttamaan toimenpiteeseen ryhtymistä, jos ei sovita toisin eikä töidenaloittamisluvasta tai kaksivaiheisesta menettelystä aiheudu muuta. Toinen pääsääntö on, että korvaus on maksettava vuoden kuluessa siitä, kun päätös tulee lainvoimaiseksi (Vihervuori 1995).

Korvaukset ovat tilaan tai kiinteistöön sidottuja, joten korvausta koskevilla lupaehdoissa mainitaan aina korvauksen kohteeksi tulevan rekisteriyksikön tiedot. Tilanomistajille määrätty korvaus voidaan eräissä tapauksissa joutua tallettamaan lääninhallitukseen. Tämä perustuu vesilain 11 luvun 15 §:n 1 momenttiin, jonka mukaan silloin, kun kertakaikkinen korvaus määrätään suoritettavaksi kiinteistön tai siihen kuuluvan alueen luovuttamisesta, kiinteään omaisuuteen perustetusta käyttöoikeudesta tai siihen vesilain nojalla muutoin kohdistetusta toimenpiteestä ja kysymyksessä oleva omaisuus on kiinnitetty, tulee ympäristölupaviraston samalla määrätä, että korvaus on päätöksen saatua lainvoiman talletettava lääninhallitukseen ja jaettava niin kuin ulosmitatun omaisuuden myyntihinnaa säädetään. Panttioikeuden haltijalla on talletettuun korvausmäärään yhtäläinen oikeus kuin hänellä oli asianomaiseen kiinteistöön.

PSVEO 10/96/2: Korvaukset oli maksettava ennen vahinkoa aiheuttaviin toimenpiteisiin ryhtymistä, kuitenkin viimeistään yhden (1) vuoden kuluessa päätöksen lainvoimaiseksi tulemisesta. Eräpäivän jälkeiseltä ajalta maksupäivään saakka oli suoritettava korkolain mukaista vuotuista viivästyskorkoa, jonka määrä ylittää 7 prosentilla Suomen Pankin vuosittain vahvistaman viitekoron (nykyisen käytännön mukaan valtiovarainministeriön vahvistaman kulloinkin voimassa olevan viitekoron). Suomen Pankin ilmoituksen (1379/95) mukaan viivästyskorko vuonna 1996 oli 13 %. Tilojen A ja B omistajille maksettavaksi määrätty korvaus sai tallettaa lääninhallitukseen. Luvan saajan oli ilmoitettava tilojen kaikille omistajille tallettamisesta ja siitä, mitä asia-

kirjoja oli lääninhallitukselle esitettävä korvausta nostettaessa. Tilan C omistajille maksettavaksi määrättyä korvausta ei tarvinnut tallettaa.

Korvauksen maksajalla on oikeus vaatia perusteetta tai liikaa maksetun korvauksen palauttamista hakemuksella vesioikeuden korvanneessa ympäristölupavirastossa. Takaisinmaksua ei tarvitse suorittaa, jos ympäristölupavirasto tekee tästä tietyin edellytyksin päätöksen tai jos asia on muutoksenhakuasteessa käsiteltävänä.

VYO 118/1999: Vesiyltioikeudessa esitettyä vaatimusta korvauksen takaisin maksamisesta ja korkovaatimuksia ei tutkittu, vaan asia palautettiin näiltä osin uudelleen käsiteltäväksi vesioikeudelle, jonka tuli ottaa asia viran puolesta uudelleen käsiteltäväksi vesiyltioikeuden päätöksen saatua lainvoiman. Nämä vaatimukset ratkaistaan vesilain 11 luvun 14 b § huomioiden ensi asteessa vesioikeudessa.

Aluekorvaukset

Korvaus omaisuuden lunastamisesta tai käyttöoikeuden antamisesta on aina määrättävä luvan myöntämisen yhteydessä (VL 16:24.2). Käyttöoikeuspäätöksissä korvauksen maksuajankohta sidotaan tavallisesti joko lupapäätöksen lainvoimaiseksi tuloon tai siihen, milloin toimenpiteisiin ryhdytään käyttöoikeusalueella.

Kun korvausta suoritetaan kiinteän omaisuuden tai siihen kuuluvan osan luovuttamisesta tai kiinteään omaisuuteen perustetusta käyttöoikeudesta, eikä vesilaissa ole asiasta toisin säädetty, on korvausta määrättäessä sovellettava yleisen pakkolunastuslainsäädännön säännöksiä korvauksen määräämisen perusteista (VL 11:5.1).

Kun vedenottajalle myönnetään oikeus lunastaa tai ottaa pysyväan käyttöön toiselle kuuluva maa-alue, on maapohjaan sekä sillä oleviin rakennuksiin, rakennelmiin ja laitteisiin kohdistuva vahinko korvattava puolitoistakertaisena. Tämä ei maan käytöstä suoritettavaa korvausta määrättäessä koske ojaa, vedenjohtoa, vedenottamoa tai viemäriä varten tarvittavaa aluetta (VL 11:6). Hanketta varten tarvittavien maa-alueiden lunastus- ja käyttöoikeuskorvaukset ovat aina rahakorvauksia. Tosin tällaisiinkin päätöksiin saatetaan liittää maa-alueita koskevia toimenpidevelvoitteita esimerkiksi kulkuyhteyksien järjestämisestä.

Käyttöoikeuskorvauksen määrään vaikuttaa siis muuten samanarvoisiksi käytettävien alueiden osalta se, mihin käyttötarkoitukseen aluetta tullaan käyttämään.

PSVEO 46/99/1 (ei vielä lainvoimainen): Vesijohdon sijoittamisesta johtuvan käyttökorvausvaatimuksen osalta vesioikeus totesi, että vesilain 11 luvun 6 §:n 2 momentin mukaan vesilain 11 luvun 6 §:n 1 momentis-

sa tarkoitettu vahingon korvaaminen puolitoistakertaisena ei koskenut vedenjohtoa varten tarvittavaa aluetta. Tämän vuoksi vesioikeus hylkäsi vaatimuksen korvauksen määräämisestä puolitoistakertaisena.

VYO 138/1998; ISVEO 70/97/2: Vesioikeus määräsi kaivoja varten tarvittavien maa-alueiden ja huoltotiealueen käyttöoikeudesta korvaukset, mutta hylkäsi vaatimuksen tiealueen korvaamisesta 1,5-kertaisena. Koska tie tarvittiin vedenottamoa varten, käyttöoikeudesta maksettava korvaus määrättiin maksettavaksi vesilain 11 luvun 6 §:n mukaisesti yksinkertaisena. Vesiyltioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

Jos alue määrätään lunastettavaksi maanomistajan vaatimuksesta, määrätään korvaus puolitoistakertaisena sellaisten alueiden osalta, joista on maininta vesilain 11 luvun 6 §:n 1 momentissa. Kyseinen lainkohta tarkoittaa maa-alueita tai vesialueiksi muutettuja maa-alueita. Vesialueita koskevat lunastuskorvaukset ovat yksinkertaisia.

Vesialueiden käyttö tulee tavanomaisen pohjavesihankkeen yhteydessä kysymykseen lähinnä silloin, kun rakennetaan ottamon käyttöönotton edellyttämiä vesijohtoja vesistöön. Vesistöalitukselle on haettava tietyissä tilanteissa lupaa, ja usein tällaista lupaa haetaan samanaikaisesti kuin vedenotto-lupaa, vaikka siirtojohtojen rakentamisasioita ei muuten käsiteltäisi ympäristölupavirastossa. Vesistöalitukseseen tarvittavia maa-alueita ei yleensä määrätä lunastettavaksi, koska tällainen toimenpide ei tavallisesti ylitä lunastuspäätöksen edellyttämää haittakynnystä. Vesijohtoja vesistöön rakennettaessa vesialueiden käyttöön myönnetäänkin yleensä pysyviä käyttöoikeuksia.

Pohjaveden ottamon rakentamista varten tarvittavalle maa-alueelle käyttöoikeudesta ja lunastamisesta suoritettavaa korvausta määrättäessä on vesilain 9 luvun 11 §:n 2 momentin mukaan otettava huomioon pohjaveden saantimahdollisuuden perustuva maan lisäarvo.

PSVEO 98/94/1: Vesioikeus myönsi vesihuoltoyhtiölle luvan rakentaa pohjavedenottamon sekä luvan ottaa siitä pohjavettä. Samalla vesioikeus myönsi yhtiölle oikeuden lunastaa ottamoalueeksi 1600 m²:n suuruisen alueen. Ottamo oli verkostoon liittyvien kiinteistöjen sijainti ja rakentamisen kokonaiskustannukset huomioon ottaen tarkoituksenmukaista rakentaa hakemuksessa tarkoitettulle alueelle. Tällä perusteella vesioikeus hylkäsi vaatimuksen ottamon rakentamisesta toiseen paikkaan. Vesioikeus määräsi ottamoalueen lunastamisesta ja tiealueen käyttöoikeudesta maksettavaksi korvauksen. Lunastuskorvausta määrättäessä vesioikeus otti huomioon hakijan korvausesityksen ja pohjaveden saantimahdollisuuden perustuvan maan lisäarvon vesilain 9 luvun 11 §:n edellyttämällä tavalla.

Vaikka kaikkea saatavissa olevaa pohjavettä ei siis sinänsä voida vaatia korvattavaksi, vesilain mukaan on mahdollista, että vedenhankintamahdollisuuden olemassaolo lisää maapohjan arvoa. Oikeuskäytännössä saatavan pohjavesimäärän on annettu vaikuttaa lisäarvon suuruuteen, mutta korva-

uksia ei ole kuitenkaan määrätty siten, että korvauksen suuruus olisi riippuvainen myönnettävästä vesimäärästä.

VYO 138/1998; ISVEO 70/97/2: Vesioikeus arvioi viran puolesta maan lisäarvoksi saatava pohjavesimäärä ja alueen suuruus huomioon ottaen H:n kylässä sijaitsevien kahden tilan osalta 10 000 mk ja 2 000 mk sekä K:n kylässä sijaitsevan yhteisalueen osalta 8 000 mk. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

VYO 2/1995; ISVEO 28/94/3: Vesioikeus määräsi noin 0,78 ha:n alueesta 30 000 mk:n lunastuskorvauksen, jossa oli otettu huomioon pohjaveden saantiin perustuva maan lisäarvo, mutta ei kuitenkaan niin, että korvauksen suuruus olisi riippunut myönnettävän vesimäärän suuruudesta. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä. **KHO 4122, 11.10.1995** ei myöntänyt valituslupaa.

Joissain korvauspäätöksissä lisäarvon määrä on selvästi kirjattu päätökseen. Näiden päätösten perusteella voidaan todeta, että lisäarvon määraamispe-
rusteet vaihtelevat tapauskohtaisesti.

PSVEO 21/97/2: Vesioikeuden mukaan käyttöoikeuden myöntämisestä aiheutuvasta vahingosta määrättävään korvaukseen tuli vesi-yhtiön esittämän korvauksen lisäksi sisältyä pohjaveden saantimahdollisuuteen perustuvasta maan lisäarvosta johtuva korvaus. Vesioikeus arvioi viran puolesta maan lisäarvoksi alueelta saatava pohjavesimäärä ja alueen suuruus huomioon ottaen 9 000 mk. Luvan saajan oli kaikkiaan maksettava tilanomistajalle 10 000 mk käyttöoikeudesta 900 m² vedenot-
tamoalueeseen.

VYO 204/1991; PSVEO 108/90/2: Maapohjasta suoritettavien korvausten osalta vesioikeus katsoi, että ottamoalueiden sijainnin perusteella ottamoalueiden maapohjan arvo ilman puustoa ja ilman pohjavesivarojen korottavaa vaikutusta olisi noin 4 mk/m². Ottaen huomioon pohjaveden saantimahdollisuuteen perustuvan maan lisäarvon maapohjan arvoa korottavan vaikutuksen vesioikeus katsoi maapohjan yksikköhinnan olevan hakijan esittämän 5 mk/m². Vesiylioikeus puolestaan katsoi, että korvaus lunastettavaksi määrätystä alueesta määräytyi muutoin vesioikeuden päätöksessä sanotuin perustein, paitsi että maapohjasta määrättiin korvaukseksi hakijan esittämä 5 mk/m² lisättyä vedensaantimahdollisuudesta johtuvalla lisäarvolla 1 mk/m² eli yhteensä 6 mk/m².

VaHaO 00/0003/3; PSVEO 42/99/2: Kunnan muistutuksen johdosta hakija oli ilmoittanut, että metsänhoitoyhdistyksen arvion mukaan vedenottamoalueen maapohjan ja puuston arvo sekä puuston odotusarvo olivat yhteensä 4 021 mk. Pohjaveden saantimahdollisuuden tuoman maapohjan lisäarvon voitiin katsoa korottavan maapohjan ja puuston arvoa 50 %:lla. Näin ollen vedenottamon alueen kokonaisarvo olisi noin 6050 mk. Tämän vuoksi hakija oli katsonut, että sen esittämä 14000 mk:n suuruinen korvaus kattaisi maanomistajalle hankkeesta aiheutuvan vahingon, haitan ja muun edunmenetyksen. Vesioikeus katsoi ha-

kijan esittämän 14000 mk:n suuruisen käyttöoikeuskorvauksen riittäväksi. Korvauksen katsottiin kattavan maapohjan ja puuston menetyksen, maa-aineksen käytön estymisestä aiheutuvan vahingon ja haitan sekä pohjaveden saantimahdollisuuteen perustuvan maan lisäarvon. Kolmen metrin vahvuisen maakerroksen (suojakerros) yläpuolisen maa-aineksen määräksi arvioitiin 350 m³. Aines oli soraa, jonka yksikköhinnaksi hakija arvioi 3 mk/m³. Maa-ainekorvauksen osuus oli siis 1050 mk. Vaasan hallinto-oikeus muutti korvausta koskevan lupaehdon kuulumaan seuraavasti: Luvan saajan on maksettava korvauksena kunnalle myönnetystä pysyvästä käyttöoikeudesta aiheutuvasta vahingosta 30000 mk. VaHaO otti korvauksen määrää arvioidessaan korottavana tekijänä huomioon, että kysymyksessä oli erityiskäyttöön otettava alue.

Korvauspäätöksiä tehtäessä korvauksen määrään on eri päätöstilanteissa ollut vaikutusta kaikilla niillä tekijöillä, jotka yleensäkin vaikuttavat maa-alueen arvon muodostukseen. Tämän vuoksi korvaukset ovat olleet varsin vaihtelevan suuruisia. Edellisessä päätöksessä Vaasan hallinto-oikeus esimerkiksi korotti maapohjan yksikköarvoa metsämaan maapohjan arvosta sillä perusteella, että alue otettiin erityiskäyttöön. Joissain tapauksissa myös maapohjan lisäarvon osuus on voinut jäädä vähäiseksi korvauksen kokonaismäärään verrattuna.

Vesioikeudet ovat usein määränneet korvattavaksi käyttöoikeusalueen hyödyntämättömiä maa-ainesvaroja. Näissä päätöksissä linjana on ainakin joissain tapauksissa ollut, että korvattavaksi on määrätty ainoastaan se kasvukelpoinen maa-aines, joka on ollut vielä hyödynnettävissä pohjaveden pinnan yläpuolelle jäävän suojakerroksen päällä. Näissä tapauksissa suojakerroksen paksuus on yleensä ollut 2 - 3 metriä. Seuraavassa tapauksessa soravaroja ei käyttöoikeuskysymyksen yhteydessä korvattu lainkaan:

PSVEO 46/99/1: Koska tietojen perusteella lupaa maa-aineksen ottoon ei oltu haettu, kysymystä siitä, oliko maa-aineksen ottaminen kysymyksessä olevalla alueella sallittua, ei oltu siten lopullisesti ratkaistu. Näin ollen vesioikeus hylkäsi soravarojen korvaamista koskevan vaatimuksen ennenaikaisena. Vesioikeuden päätöksestä on valitettu vesiyläoikeuteen, mutta vesiyläoikeus ei ole tehnyt siitä vielä päätöstä.

Ottamoalueelle myönnetty käyttöoikeus ei rajoita ottamoalueen ulkopuolisten alueiden käyttöä. Siellä mahdolliset maankäytölliset rajoitukset perustuvat vesilaissa ja ympäristönsuojelulaissa pohjaveden suojaamiseksi annettuihin yleismääräyksiin. Täten käyttöoikeutta perustettaessa korvauksia ei määrätä maanomistajalle muusta kuin ottamoalueesta (PSVEO 98/94/1).

Jos vedenottolupa raukeaa määräaikaisten vuoksi, raukeaa myös pysyvä käyttöoikeus. Tällaisessa tilanteessa voidaan vedenottolupaa hakea uudestaan, jolloin voidaan samalla perustaa uusi pysyvä käyttöoikeus tarvittavaan ottamoalueeseen. Seuraavassa tapauksessa käyttöoikeudesta ei määrätty uutta käyttöoikeuskorvausta, koska korvaus oli jo maksettu:

LSVEO 24/1999/1: Osakeyhtiö oli hakenut pidennystä vanhan luvan rakentamismääräaikaan. Vesioikeus katsoi, että yhtiölle oli edellisessä luvassa varattu 5 vuoden määräaika ottamon rakentamiseksi, joka oli päättynyt ennen kuin yhtiö oli jättänyt vesioikeuteen määräajan pidentämistä tarkoittavan hakemuksensa. Vesilain 2 luvun 12 §:n 1 momentin mukaan hakemus rakentamisaajan pidentämiseksi oli tehtävä vesioikeudelle ennen määräajan päättymistä. Tämän vuoksi vesioikeus katsoi, että yhtiölle aikaisemmin myönnetty vedenottolupa ja samalla muodostettu pysyvä käyttöoikeus ottamoalueeseen olivat rauenneet. Vesioikeus tutki kuitenkin lupahakemuksen uutena ottamon rakentamista tarkoittavana hakemuksena. Vesioikeus myönsi yhtiölle uuden luvan ottamon rakentamiseksi ja käyttöön ottamiseksi aikaisemmin myönnetylle vesimäärälle sekä pysyvän käyttöoikeuden pohjavedenottamoa varten tarvittavaan alueeseen. Käyttöoikeudesta vesioikeus ei määrännyt uutta korvausta, koska korvaus oli jo maksettu.

Lunastettavaksi voidaan määrätä sellainenkin hyödyttömäksi käyvä kiinteä tai irtain omaisuus, josta sen omistajalla on oikeus vaatia korvausta vesilain 11 luvun 3 §:n 3 tai 5 kohdan perusteella. Omistajan on tällöin vaadittava omaisuutta lunastettavaksi, ja ympäristölupaviraston on katsottava, ettei omistajan ole kohtuuden mukaan tyydyttävä vain korvauksen saamiseen käyttöoikeuden menettämisestä.

Vedensaanti

Vedensaannin vaikeutuminen tai estyminen talousvedenhankintaan käytetyistä kaivoista ja lähteistä, muista pohjaveden ottamoista tai pintavesilähteistä on pohjaveden ottamon rakentamisen ja käyttöönoton tavanomaisin haitallinen seuraus. Pintavesilähteistä herkkiä muutoksille ovat varsinkin ottamoiden alapuolisten lähteiden lähdepurot.

Omistusoikeuteen perustuva vedensaannin estyminen tai vaikeutuminen on vesilain 11 luvun 3 §:n mukaan haitta, joka on korvattava. Samoin tulee korvata muuhun kuin omistusoikeuteen tai erityiseen oikeuteen, kuten esimerkiksi rasite- ja nautintaoikeuteen, perustuva veden saannin estyminen tai huomattava vaikeutuminen.

Vedensaannin estyessä tai huomattavasti vaikeutuessa pohjavedenoton seurauksena ympäristölupaviraston on vesilain 11 luvun 12 §:n mukaan asianomaisen niin vaatiessa määrättävä rahakorvauksen sijaan luvan saaja huolehtimaan toimenpitein alueen omistajan tai vettä muun erityisen oikeuden nojalla ottavan vedensaannista. Jos korvaustoimenpiteistä ei esitetä vaatimusta, on rahakorvaus ensisijainen korvaamisen muoto. Alueen omistajalla ei ole kuitenkaan oikeutta saada korvausta alueelta otettavasta pohjavedestä.

Vedenhankintaan kohdistuvien vahinkojen korvaamisessa toimenpidekorvaukset ovat rahakorvauksia selvästi yleisemmin käytettyjä. Vahinkotilanteessa luvan saajalle määrätään usein vedenjohtamisvelvoite, jonka mukaan korvaukseen oikeutetulle on toimitettava vettä luvan tarkoittamasta ottamosta

niin kauan kuin se on käytössä. Toimenpide voi olla myös vanhan kaivon syventäminen tai kokonaan uuden kaivon tai muun ottamon rakentaminen. Korvausvelvollinen vastaa niistä laitteista, joiden rakentamista vahingon korvaaminen edellyttää. Tämä koskee myös johtoa, joka on tarpeen veden johtamiseksi asianomaisen tontille tai rakennuspaikalle. Tehtyjen laitteiden ja rakennelmien kunnossapito kuuluu puolestaan korvaukseen oikeutetulle, jos ympäristölupavirasto ei olosuhteet huomioon ottaen määrää toisin. Jos kiinteistöllä ei ole omaa vesijohtoa, rakennetaan vesijohto kiinteistöllä paikkaan, joka ei sijaitse vanhaa kaivoa tai muuta vedenhankintapistettä kauempana tilan talousrakennuksista. Vahingonkärsijän käyttöön voidaan rakentaa myös vesiposti.

Jos vahinkoa korvaavaksi toimenpiteeksi määrätään vedenjohtamisvelvoite, vettä on toimitettava enintään asianomaisen vahingonkärsijän aikaisempaa kulutusta vastaava määrä hinnasta, joka vastaa annettavan veden osuutta ottamon käyttökustannuksista. Tavallisesti toimitettava vesimäärä vahvistetaan lupapäätöksessä. Sellaista vedenjohtamisvelvoitetta ei saa määrätä, joka vaarantaa ottamon käyttötarkoituksen.

PSVEO 114/93/1: Koepumppauksesta saatujen tietojen perusteella oli ilmeistä, että vesihuoltoyhtymän lähdekaivo kuivuu pysyvästi ottamon toiminnan alettua. Luvan saaja oli velvollinen korvaamaan aiheuttamansa vahingon. Mitä tuli yhtymän lähdekaivon arvioidun koko antoisuuden 500 m³/d korvaamiseen, vesioikeus hylkäsi vaatimuksen, koska vesilain 9 luvun 11 §:n mukaan alueen omistajallakaan ei ollut oikeutta saada korvausta alueelta otettavasta pohjavedestä. Luvan saaja oli velvollinen rakentamaan ja kunnossapitamaan yhteyden vesihuoltoyhtymän verkkoon ja toimittamaan yhtymälle pohjavettä enintään 31m³/d. Luvansaajalla oli oikeus periä vesihuoltoyhtymälle toimittamastaan vedestä aiheutuvina kustannuksina 0,50 mk/m³. Maksua saatiin korottaa indeksiin sitomalla tai muutoin kustannusten nousua vastaavalla määrällä joka kolmas vuosi luvan lainvoimaiseksi tulosta lukien. Luvansaajan oli myös varustettava liitoskohta vesihuoltoyhtymän verkkoon paineenalennusventtiilillä tai muulla vastaavalla rakenteella vedentoimituksen varmistamiseksi. Mikäli ottamon toiminta lakkasi tai keskeytyi, luvan saajan oli huolehdittava siitä, että yhtymälle jäi entisen veroinen vedensaantimahdollisuus pohjavedestä. Yhtymällä ei ollut myöskään mahdollista nykyisellä verkostolla ja ottamalla toimittaa kulutukseen enempää kuin 31 m³/d pohjavettä. Laitteiden jäljellä olevan käyttöarvon vesioikeus määräsi korvattavaksi. Kaupungin oli maksettava ennen rakentamiseen ryhtymistä vesihuoltoyhtymälle korvauksena yhtymän vedenottamon laitteistosta sen jäljellä olevana käyttöarvona 20 000 mk.

Ympäristölupavirasto voi määrätä luvan saajalle vedenjohtamisvelvoitteen, vaikka muut korvaavat toimenpiteet olisivat toteutettuina kustannuksiltaan edullisempia. Vedenjohtamisvelvoitetta ei kuitenkaan saa määrätä, jos siitä luvan saajalle aiheutuvat kustannukset voidaan katsoa kohtuuttomiksi.

Pohjaveden ottamon alapuolisissa vesistönosissa pohjavedenotto vaikeuttaa tavallisimmin kalankasvatustilojen toimintaa tai kasteluvedenottoa. Tällöin ei aina voida myöntää oikeutta saada ottamosta korvausvettä,

vaikka korvausvelvollisuus aiheutuu vesilain 11 luvun 12 §:n 2 momentin mukaisesti vedenottamon tekemisestä tai käyttämisestä. Tilanteissa, joissa on katsottu, että korvausveden toimittaminen vaarantaisi ottamon käyttötarkoituksen, on vedensaannin estyminen voitu määrätä korvattavaksi rahalla (VYO 15/1996).

Jos vedenhankintaa kompensoivien rakenteiden ja laitteiden käyttäminen tuottaa korvaukseen oikeutetulle hänen kärsimäänsä vahinkoa suuremman hyödyn, voidaan hänet päätöksessä, jossa kyseisistä toimenpiteistä määrätään, kohtuuden mukaan velvoittaa enintään näin saatavan hyödyn määrää vastaavalla osuudella osallistumaan laitteiden hankinta- ja kunnossapitokustannuksiin. Jos korvaukseen oikeutetun omaisuudelle on vahingon aiheuttaneesta toimenpiteestä välitöntä hyötyä, eikä hän sen perusteella ole velvollinen osallistumaan yrityksen kustannuksiin, on hänen saamansa hyöty vesilain 11 luvun 5 §:n 2 momentin mukaan kohtuuden nimissä sovittelun otettava huomioon korvausta määrättäessä. Sellaisesta tapauksesta, jossa edellä mainittua sovittelua olisi suoritettu pohjavedenottohankkeen aiheuttamien vahinkojen korvaamisen yhteydessä, ei ole kokemuksia.

LSVEO 60/1989/4:Tämän vuoksi hyläten vaatimukset enemmän vesioikeus vesilain 11 luvun 1 ja 3 §:n nojalla velvoitti kunnan maksamaan tilalle 1.9.1985 - 24.2.1987 välisenä aikana aiheutuneesta veden saannin huomattavasta vaikeutumisesta korvauksena 2 000 markkaa. Vahingonkorvaus oli maksettava viipymättä tilan omistajalle. Vesioikeus katsoi vesijohtoverkkoon liittämisen parantaneen tilan ennen vahinkoa vallinnutta vesihuoltoa. Tämän vuoksi vesioikeus vesilain 11 luvun 12 §:n 3 momenttiin viitaten hylkäsi vaatimuksen maksuttoman veden saamiseksi kunnan vesijohtoverkosta ja katsoi, että kunta oli oikeutettu perimään tilalla käytetystä vesijohtovedestä maksun kulloinkin voimassa olevan kulutusmaksutaksan mukaan. Vesimittarin kustannuksista vastasi kunta.

Varsinkin katselmustoimituksiin määrätyissä pohjavedenottoon liittyvissä hakemusasioissa, mutta myös muissa tapauksissa, esitetään toisinaan vaatimuksia pohjavedenotosta ennen luvan myöntämistä aiheutuneiden vahinkojen ja haittojen korvaamiseksi. Haittoja on voinut aiheutua esimerkiksi varsinaista ottotoimintaa edeltävistä pohjavesitutkimuksista. Vesilain 11 luvun 8 §:n 2 momentin mukaan hakemusasiasaassa saa käsitellä myös asian yhteydessä esitetyn vaatimuksen, joka koskee hakemuksessa tarkoitettua toimenpiteellä ennen luvan myöntämistä aiheutetun vahingon korvaamista, jos siitä ei aiheudu olennaista viivästystä. Jos haitan, vahingon tai muun edunmenetyksen korvaaminen toimenpiteellä ei ole enää mahdollista, on rahakorvauksen määrääminen vahingonkärsijän eduksi tällöin luonnollinen ratkaisu.

Toinen, nykyisin jo varsin harvinaiseksikin käyvä tilanne, jossa talousvedensaannin vaikeutumisesta on pohjavedenottohankkeen yhteydessä määrätty rahakorvauksia, liittyy ennen vesilain voimaantuloa 1.4.1962 käyttöön otettuihin ottamoihin (Leinonen 1989). Jos ennen vesilain voimaantuloa rakennetun ottamon käyttö aiheuttaa vahinkoa tai haittaa, voi vahingon

kärsijä vesilain 9 luvun 12 §:n mukaan hakemuksesta saada asian ympäristölupaviraston käsiteltäväksi muun muassa korvauksia koskevien määräysten antamista varten. Korvausta ei saa kuitenkaan määrätä pidemmältä kuin viiden vuoden ajalta ennen hakemuksen tekemistä.

Katselmuskirja, Pohjaveden ottaminen Launeen, Jalkarannan ja Urheilukeskuksen pohjavesiesiintymästä Lahden kaupungissa 4.9.1989, toimitusinsinööri Jukka Leinonen (Leinonen 1989): Asemakaavoitetun kiinteistön B kaivo oli kuivunut saman ennen vesilain voimaantuloa rakennetun ottamon käytön seurauksena syyskuussa 1962. Korvausvaatimus oli esitetty 27 vuoden kuluttua kaivon kuivumisesta, joten asia katsottiin vanhentuneeksi.

Myös tapauksissa, joissa vesioikeuteen on jätetty hakemus ennalta arvaamattoman vahingon korvaamisesta, on usein toimenpiteiden lisäksi määrätty rahakorvauksia. Näissä päätöksissä rahakorvaukset ovat lähinnä koskeneet ajanjaksoa vahingon ilmaantumisen vahinkoa kompensoivan toimenpiteen suorittamiseen.

PSVEO 8/90/2: Yhtiön ottamon käyttö oli vaikeuttanut huomattavasti vedensaantia hakijan kaivosta vuoden 1988 aikana. Sanottuna vuonna ei vesiyhtiön toimesta oltu vielä vedetty vesijohtoa tilalle. Vedensaantinnan vaikeutumisesta ja lisävedenhankinnasta oli hakijalle koitunut vesioikeuden arvion mukaan ylimääräisiä kustannuksia 4500 mk, jotka tuli korvata.

Vedenhankintaan kohdistuvan vahingon korvattavuuden kannalta voi olla tietyissä tilanteissa merkitystä sillä, käyttääkö kiinteistö vesijohtoverkostoa talousvedenhankinnassaan. Vesilain mukaan vahingonkärsijälle on korvattava kaikki todellinen, huomattava talousveden saannin vaikeutuminen (VL 11:3). Kiinteistöjen korvaavia ja ehkä vanhojakin vedenhankintalaitteita ei kuitenkaan voida kuitenkaan katsoa käytöstä poistetuiksi pelkästään sillä perusteella, että kiinteistö on liittynyt vesijohtoverkostoon. Varsinkin maaseudun haja-asutusalueilla on yleistä, että osa talousvedestä hankitaan verkostosta ja osa omista kaivoista, joista voidaan ottaa esimerkiksi karjatalouteen, kotipuutarhan kateluun tai saunaan tarvittava vesi. Myös tällaiseen rinnakkaisvedenhankintajärjestelmään kohdistuva vahinko on korvattava.

KKO VA 77/1; VYO 30/1976: Kaivot olivat kaupungin suorittaman viemärin rakentamisen johdosta kuivuneet ja kiinteistön omistaja oli liittänyt kiinteistöjensä vesijohdot kaupungin vesijohtoverkostoon silloisen terveydenhoitolain 58 §:n 1 momentissa tarkoitetun liittymisvelvollisuuden mukaisesti. Kaivojen merkitys kiinteistön talousveden hankinnassa oli näin ollen tavanomaista pienempi. Vesiylioikeus myönsi korvauksen vesijohtojärjestelmän hyödyttömäksi käymisestä 3900 markkaa. Korkein oikeus tutki asian ja määräsi vesiylioikeudessa määrätyn vahingon lisäksi tonttia kohti laskettuna 2800 markan suuruiseksi arvioitua korvauksen siitä, että L oli menettänyt mahdollisuuden käyttää tonteillaan olevien kaivojen vettä.

Vedenhankintatilanteisiin saattaa liittyä myös vuokrajärjestelyjä. Maanomistaja on voinut vuokrata omistamansa kaivon tai lähteen, jonka käyttö on estynyt kuivumisen vuoksi. Tällaisissa tilanteissa on vuokranantajalle katsottu voivan aiheutua vuokratulon menetyksiä, jotka on määrätty korvattaviksi.

Vesivoima

Pohjavedenotto voi aiheuttaa vesistön muuttamiskiellossa (VL 1:15) tarkoitettuja seurauksia. Tästä voi syntyä korvattavia seurauksia muun muassa vesivoimalle. Vesilain 1 luvun 7 §:ssä säädetään siitä, miten vesivoima lasketaan. Sen mukaan kosken tai muun vesistönosan vesivoima lasketaan keskivirtaaman ja sitä vastaavan putouskorkeuden mukaan. Jos vesivoima on otettu käyttöön, korvattava menetys voi oikeuskäytännön mukaan kohdistua vain niihin virtaamajaksoihin, joiden aikana virtaamat ovat pienempiä kuin laitoksen rakennusvirtaama. Korvaus on vesilain 11 luvun 6 §:n mukaan suoritettava puolitoistakertaisena sille, joka joutuu menettämään vesivoimaa.

On tilanteita, joissa pohjavedenottoa koskevan lupa-asian yhteydessä on jouduttu määräämään korvauksia myös rakentamattomaan vesivoimaan kohdistuvista menetyksistä. Seuraavassa on muutamia esimerkkejä tällaisista tilanteista.

VYO 8/1995: Ennen vesilain voimaantuloa myönnetyn luvan perusteella toimeenpantuun yritykseen oli sovellettava vesioikeuslain säännöksiä. Vesioikeuslaissa ei ollut mainintaa luvan raukeamisesta siinä tapauksessa, että voimalaitos ei ole enää vuosiin ollut toiminnassa. Näin ollen lupaa ei voitu katsoa rauenneeksi. Voimalaitos ei kuitenkaan ollut enää vuosiin ollut toiminnassa ja sitä ei enää sellaisenaan ollut mahdollista ottaa uudelleen käyttöön, vaikka sen lupa oli edelleen voimassa. Tämän vuoksi korvaus vesivoiman menetyksestä oli määrättävä rakentamattoman vesivoiman menetyksenä.

ISVEO 103/92/2: Hakija oli myöntänyt, että 4 000 m³/d:n suuruisen vedenoton johdosta aiheutuu alapuolisille käytössä oleville voimalaitoksille seuraavat vuotuiset energianmenetykset: K:lle 2 233 kWh ja M:lle 4 013 kWh. Tällä perusteella vesioikeus velvoitti luvan saajan maksamaan voimalaitosten omistajille lupaehdosta ilmenevät kertakaikkiset korvaukset. Energian hinnaksi vesioikeus katsoi 20 p/kWh. L:n laitoksen osalta, joka oli tuhoutunut tulipalossa ja joutunut siten pois käytöstä ainakin siihen saakka, kunnes uusi laitos mahdollisesti rakennettiin, vesioikeus katsoi, että korvaus on määrättävä rakentamattoman kosken vesivoiman arvon menetyksenä. Vesivoiman arvonmenetys käyttäen tehoyksikön perusarvona 600 mk/kW, putouskorkeutena 5 m ja virtaamana 415 m³/d (noin 4,8 l/s), joka perustuu hakijan arvioon vedenoton ollessa 4 000 m³/d, on tällöin 1,5-kertaisena 180 mk, jonka vesioikeus määräsi korvattavaksi lupaehdosta ilmenevällä tavalla. K:lle oli maksettava 13 398 mk, M:lle 24 078 mk ja L:lle 180 mk. Korvaukset oli maksettava ennen vedenoton aloittamista.

Koskiensuojelulailla suojellaan tiettyjä vesistöjä tai vesistön osia voimalaitosrakentamiselta. Koskiensuojelulain 1 §:ssä tarkoitettuihin vesistöihin tai vesistön osiin ei saa myöntää vesilaissa tarkoitettua lupaa uuden voimalaitoksen rakentamiseen. Niissä voidaan kuitenkin käyttää vanhoja voimalaitosrakenteita, joten pohjavedenotosta voi aiheutua menetyksiä myös suojelluissa koskissa. Rakentamattoman vesivoiman korvaaminen koskiensuojelulailla suojelluissa kohteissa ei kuitenkaan ole vedenottoasian yhteydessä perusteltua, sillä nämä korvaukset tutkitaan ja korvataan koskivoiman omistajille koskiensuojelulain perusteella.

Kalataloudellinen vahinko

Vedenhankinta voi aiheuttaa sekä kalankasvatukseen että kalastoon ja kalastukseen kohdistuvia vahinkoja ja menetyksiä.

Kalankasvatukseen kohdistuva vahinko ja sen korvaaminen

Kalankasvatuslaitoksen toiminnan vaikeutumisesta tai estymisestä on vedenottohankkeiden yhteydessä määrätty huomattaviakin korvauksia. Kotitarvelaitoksien osalta korvaussummat ovat olleet pienempiä ja vaihdelleet muutamasta tuhannesta muutamaan kymmeneentuhanteen markkaan. Korvattavuuden kannalta ei ole merkitystä sillä, onko toiminta kaupallista vai niin sanottua kotitarvekasvatusta. Toiminnan ei myöskään tarvitse perustua viranomaisen myöntämään lupaan tullakseen korvatuksi.

VYO 15/1996: Vesiyltioikeus katsoi, että kasvatuslammikon vuokranut oli yhtiön vedenoton seurauksena menettänyt mahdollisuuden kasvattaa lammikossa kalaa harrastuksenaan kotitarvekäyttöön. Tämän vesilain 9 luvun 11 §:n nojalla korvattavan edunmenetyksen arvoksi vesiyltioikeus arvioi 500 markkaa vuodessa. Lammikon 20 vuoden vuokra-ajalta kertyvän korvauksen nykyarvo oli 5 700 markkaa, kun pääomitus suoritettiin 6 prosentin korkokannan mukaan ja summa pyöristettiin lähimpään sataan markkaan. Vesioikeuden päätöstä muutettiin siten, että vesioikeuden määräämän vedentoimittamisvelvollisuuden asemesta yhtiö velvoitettiin korvaamaan lammikon veden käyttömahdollisuuden menetyksestä kertakaikkisena korvauksena 50 000 markkaa.

VYO 199/1989: Tilalla sijaitsevan kalanviljelylaitoksen käyttämä vesi tuli pääosin noin 100 metrin päässä tilan rajan ulkopuolella purkautuvasta lähteestä. Vesi virtasi tilalle luonnontilaista vesiuomaa pitkin. Laitoksella käytettiin hyväksi uoman koko luonnonmukainen virtaama. Asiakirjoista ei ilmennyt, että ojan vedenkäytöllä tilan vedenkäyttöä lukuun ottamatta olisi ollut muuta sellaista tarkoitusta, jossa veden laadun tulisi vastata pohjavettä. Asialla oli siinä määrin merkitystä, että uoman vettä olisi ollut tarpeen suojata pohjavettä koskevilla säännöksillä. Tilan käyttämä vettä ei näin ollen ollut pidettävä pohjavetenä tai sellaisena vetenä, johon vesilain 9 luvun 17 §:n ja 1 luvun nojalla oli sovellettava saman lain 9 luvun pohjavettä koskevia säännöksiä. Tämän vuoksi vesiyltioikeus

VO 199/1989: Virtaaman vähenemisestä aiheutuva edunmenetys tuli korvata vesilain 11 luvun 3 §:n 2) kohdan nojalla. Kyseisen lainkohdan mukaan oli nimitäin korvattava muun muassa omaisuuden tuoton vähentyminen. Kalanviljely oli luonteeltaan vakiintunutta liiketoimintaa. Tämän vuoksi toimitusmiesten korvauslaskelmaa, joka perustui kalanviljelylaitoksen tuoton vähentymisen korvaamiseen, oli pidettävä vesilain mukaisena.

LSVEO 45/1996/2: Vesioikeus totesi muistutuksen johdosta, ettei muistuttajalla ollut voimassa olevaa lupaa rakentaa voimalaitosta koskeen. M:n joen ja L:n joen vesistöalueen osana ei saanut myöntää koskien-suojelulain perusteella lupaa uuden voimalaitoksen rakentamiseksi. Muistuttajalla ei myöskään ollut sellaista voimassa olevaa kalankasvatustilaa, johon vedenottohanke olisi voinut vaikuttaa.

ISVEO 94/91/2: Määräalan omistaja oli vaatinut, ettei pohjavedenotto-
moiden rakentaminen ja pohjaveden ottaminen niistä saanut vaaran-
taa hänen suunnitelmiaan perustaa kalanviljelylaitos tilansa poikki
kulkevaan jokeen. Vesioikeus katsoi, ettei päätöksellä rajoitettu maan-
omistajan mahdollisuuksia perustaa jokeen kalanviljelyallas. Kalanvil-
jelyaltaan perustamisen luvanvaraisuus ja sitä kautta mahdollisuus sen
tekemiseen tulee ratkaistavaksi silloin, kun perustamistoimiin ryhdy-
tään. Jos maanomistajan tarkoituksena oli ollut vaatia päätökseen mää-
räystä siitä, että maanomistajalla oli oikeus kalanviljelyaltaan perusta-
miseen, vaatimus hylättiin ennenaikaisena ja aiheettomana.

Joissain tapauksissa laitoksen toiminnan jatkuminen on varmistettu asettamalla luvan saajalle joko juoksutus- tai vedenjohtamisvelvoite. Vedensaannin estyminen tai vaikeutuminen voidaan tosin korvata rahakorvauksen sijaan tällaisin toimenpitein vain, jos se voi tapahtua kohtuuttomitta kustannuksitta ja ottamon käyttötarkoitusta vaarantamatta.

ISVEO 32/III/90: Luvan saajan oli huolehdittava siitä, että virtaama oli vähävetisimpänäkin aikana lammen luusuassa vähintään 1000 m³/d ja kalalaitoksen n:o 3 kohdalla vähintään 2500 m³/d. Jos virtaama pieneni alle edellä mainittujen arvojen, uomaan oli johdettava puuttuva määrä vastaavanlaatuista vettä tai muutoin huolehdittava siitä, ettei virtaama alittanut mainittuja minimivesimääriä.

Seuraavassa on päädytty erikoiseen ratkaisuun, joka perustuu veden kierrätykseen, eli käytännössä luvan saajat veloitettiin eräänlaiseen kierrätettävän veden laituskäsittelyyn tai tekopohjaveden muodostamiseen alueella, jos kalankasvatuslaitoksen vedensaanti vaikeutui vedenoton vuoksi:

VYO 168/1995: Jos kalanviljelylaitoksen vedensaanti kahdesta lähteestä väheni siten, että se yksiselitteisten mittaustulosten mukaan jäi alle 7000 m³/d, luvan saajat olivat velvolliset järjestämään lähteistä kalanviljelylaitoksen kautta purkautuvan veden kierrätyksen tai muun veden juoksutuksen harjualueen kautta takaisin lähteisiin veden vähenemisen korvaavalla vesimäärällä siten, ettei lähteistä purkautuvan veden laatu haitallisesti heikentynyt, elleivät luvan saajat voineet osoittaa, että virtaaman aleneminen johtui jostakin muusta syystä kuin päätöksen mukaisesta vedenotosta. Luvan saajat määrättiin vastaamaan tästä toimenpiteestä 90 %:n osuudella yhdessä sellaisen kunnan kanssa, joka ei ollut hakija, mutta jolla oli ottamo käytössä samalla vaikutusalueella.

Useimmiten laitoksen toimintaan kohdistuva vaikutus on niin ilmeinen, että korvaus on voitu määrätä vedenottoluvan hakemisen yhteydessä. Korvauksia on kuitenkin määrätty myös ennakoimatonta vahinkoa koskevien hakemusten johdosta.

Kalastoon ja kalastukseen kohdistuva vahinko ja sen korvaaminen

Kalastusetua pidetään vesilain 11 luvun 3 §:n 2 kohdassa tarkoitettuna varallisuusarvoisena etuna (Hollo 1976). Kyseisen lainkohdan mukaan on muun muassa korvattava omaisuuden käytön estyminen tai vaikeutuminen sekä sen tuoton vähentyminen.

Luvan saaja on vesilain 2 luvun 22 §:n 1 momentin mukaan veloitettava ryhtymään toimenpiteisiin kalastolle tai kalastukselle aiheutuvien vahinkojen ehkäisemiseksi tai vähentämiseksi sekä tarvittaessa toimenpiteiden tuloksellisuuden tarkkailuun sillä vesialueella, johon toimenpiteen vahingollinen vaikutus ulottuu (kalatalousvelvoite). Toimenpiteenä voi vaikutusten laadun mukaan olla kalanistutus, kalatie tai muu toimenpide tai

niiden yhdistelmä. Tarkoituksena on, että toimenpidettä voidaan tarpeen vaatiessa muuttaa joustavasti esimerkiksi istutettavaksi määrättyjen kalalajien osalta ja lisätä näin toimenpiteiden tehokkuutta. Erimielisyysstilanteessa päätösvalta kuuluu ympäristölupavirastolle (HE 17/1994). Korvausmuoto on tavallisesti aiheutettua vahinkoa korvaava toimenpide siinä vesistön osassa, johon vedenoton vaikutus kohdistuu. Pohjavedenottohankkeen yhteydessä toimenpiteenä on yleensä ollut kalanistutusvelvoite.

VYO 10/1991; LSVEO 67/1989/2: Vesioikeus katsoi, että vedenoton aletua luvan saajan oli istutettava jokeen vuosittain 500 kappaletta 2-vuotiaita joen omaa kantaa olevia purotaimenen poikasia tai vastaavan arvoinen määrä muita kalanpoikasia kalastuspiirin hyväksymällä tavalla. Tarvittaessa arvon määrittelyperusteena käytettiin saatavissa olevien järvitaimenen poikasten hintaa. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä näiltä osin.

Jos kyseessä olevaa vesistöä varten on laadittu kalatalousviranomaisen hyväksymä suunnitelma kalaston suojelemiseksi, ympäristölupaviraston on otettava se tarpeen mukaan huomioon kalatalousvelvoitteesta määrättäessä. Samoin on tarpeen mukaan otettava huomioon kalastuslaissa (286/82) tarkoitettu kalastusalueen käyttö- ja hoitosuunnitelma (VL 2:22.2).

Joissain tapauksissa kalatalousvahingot on määrätty erillisellä hakeuksella myöhemmin selvitettäväksi.

Kalastolle ja kalastukselle aiheutuva vahinko voidaan korvata myös kalatalousmaksulla, mutta kalanhoitovelvoitetta pidetään ensisijaisena kalatalousmaksuun verrattuna. Jos toimenpiteiden suorittaminen vedenottajan toimesta kuitenkin aiheuttaisi saavutettavaan hyötyyn verrattuna kohtuuttomia kustannuksia tai kalatalousvelvoitteen määräämistä ei muusta syystä voida pitää tarkoituksenmukaisena, vedenottaja voidaan vesilain 2 luvun 22 §:n 3 momentin mukaan määrätä suorittamaan kalatalousvelvoitteen asemasta korvattavan velvoitteen kohtuullisia kustannuksia vastaava maksu kalatalousviranomaisen käytettäväksi toimenpiteiden toteuttamiseen sillä vesialueella, jolle toimenpiteen vahingollinen vaikutus ulottuu.

Syy siihen, että korvaus tapahtuu maksulla eikä toimenpiteillä, voi olla esimerkiksi tarve järjestää useiden luvanhaltijoiden hoitotoimenpiteet samalla vesialueella. Toimenpiteet, joihin maksua käytetään, ovat kuitenkin laadultaan samoja kuin aikaisemmin mainitut kalatalousvelvoitteet. Maksua voidaan siten käyttää myös toimenpiteiden tuloksellisuuden tarkkailuun (HE 17/1994).

Lainkohdassa mainittuna kalatalousviranomaisena toimii puolestaan keskushallinnon tasolla maa- ja metsätalousministeriö, mutta käytännössä maksun käyttöön liittyvät järjestelyt hoidetaan alueellisena viranomaisena toimivassa TE-keskuksessa.

Kalavahinkojen korvaaminen tulee oikeuskäytännön mukaan kysymyseen kalastuksen estyessä tai saaliin laadullisesti tai määrällisesti heikentyessä siten, että siitä saatava hyöty vähenee. Taloudellista kalavahinkoa ei katsota aiheutuvan, jos vesistöllä ei aikaisemmin ole ollut merkitystä kalastuksen kannalta. Virkistyskalastusedun menetyksestä ei määrätä korvausta.

Ympäristölupavirasto voi tarvittaessa antaa maksunsaajalle määräyksiä maksun käytöstä (VL 2:22.3). Näillä määräyksillä pyritään varmistamaan, että kalatalousmaksulla toteutettavaksi tulevat toimenpiteet ja niiden tuottama hyöty kohdistuvat mahdollisimman hyvin siihen vesistön osaan, johon vedenotosta aiheutuvat vahingot kohdistuvat. Määräysten antaminen voi olla tarpeen myös esimerkiksi siksi, että maksun käytön lopputulos vaikuttaa lupa-asiaan muissa suhteissa, kuten luvan edellytyksiin tai korvausmääräyksiin (HE 17/1994).

LSVEO 45/1996/2: Luvan saajan oli maksettava vedenotosta aiheutuvista kalatalousvahingoista vuosittainen kalatalousmaksu maaseutuelinkeinopiirille käytettäväksi vahinkoa vähentäviin toimenpiteisiin. Purotaimenelle suotuisan elinpiirin pienenemisen ja elinolosuhteiden huononemisen vuoksi kalatalousmaksu määrättiin käytettäväksi purotaimenkannan vahvistamista tarkoittaviin toimenpiteisiin ensisijaisen vahinkoalueen lähivesissä. Kalatalousmaksu oli maksettava vuosittain tammikuun loppuun mennessä, ellei toisin sovittu. Maksun käytöstä oli neuvoteltava kalastuskunnan kanssa.

Ympäristölupavirasto voi hakemuksesta muuttaa kalatalousvelvoitetta ja kalatalousmaksua koskevia määräyksiä, jos olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet. Kalataloudellisesti epätarkoituksenmukaiseksi osoittautunutta velvoitetta voidaan myös tarkistaa, jos velvoitteen kalataloudellista tulosta voidaan parantaa sen toteuttamiskustannuksia merkittävästi lisäämättä (VL 2:22.4). Jos kysymys on laadultaan erilaisia kustannuksia aiheuttavista velvoitteista, kuten kalatien ja istutusten vertaamisesta, kustannukset on laskennallisesti saatettava vertailukelpoisiksi (HE 17/1994).

Maa-ainesten otto

Pohjavedenottohankkeita vastustetaan usein sillä perusteella, että mahdollisuudet maan käyttöön rajoittuvat, ja maa-ainesten otto tulee estymään ottamon läheisyydessä, jos lupa ottamon rakentamiselle myönnetään. Muistutuksissa menetyksiä vaaditaan korvattavaksi tai ainakin varataan tilaisuus vahingonkorvausvaatimusten esittämiselle myöhemmin.

Vaatimukset vedenottamon rakentamisesta mahdollisesti aiheutuvan maa-ainesten oton vaikeutumisen tai estymisen korvaamisesta on vedenottoasian yhteydessä usein jätetty tutkimatta sillä perusteella, että ottamon rakentamista koskevassa luvassa ei yleensä ottamoaluetta lukuun ottamatta anneta määräyksiä, jotka vaikuttaisivat maanomistajien maa-ainestenotto-mahdollisuuksiin. Vesilain 1 luvun 18 §:n tai 9 luvun 8 §:n sekä ympäristönsuojelulain 8 §:n säännökset voivat tosin rajoittaa maanomistajan toimintaa alueellaan myös maa-ainesten oton suhteen, mutta maanomistajalla ei ole oikeutta saada korvausta lain säännöksiin perustuvasta toiminnan rajoituksesta (Vrt. mm. VYO 31/1991; VYO 104/1991; VYO 224/1993; PSVEO 17/93/2).

Maa-ainesten ottoon liittyviä korvausvaatimuksia saattaa esiintyä myös varsinaista ottotoimintaa edeltävien pohjavesitutkimusten yhteydessä. Pohjavesitutkimuksia tehtäessä ei kuitenkaan yleensä aiheuteta pysyviä edunmenetyksiä ainakaan maa-ainesten ottoon liittyen.

VYO 68/1995; VYO 36/1995; LSVEO 58/1994/2: K oli pyytänyt ympäristölautakunnalta (nykyisin kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselta) vesilain 1 luvun 31 §:ssä tarkoitettua lupaa suorittaa pohjavesitutkimuksia yleiseen jakeluun tarkoitettun vedenottamopaikan löytämiseksi. Hakemus oli koskenut muun muassa V:n omistamaa tilaa. V oli ympäristölautakunnassa vastustanut luvan myöntämistä ja lausunut, että pohjavesitutkimukset eivät saa haitata soranottoa. Ympäristölautakunta oli antamassaan päätöksessä lausunut, että tutkimukset eivät olleet tarpeellisia ja hylännyt hakemuksen suorittaa pohjavesitutkimuksia ilman maanomistajan suostumusta. K oli vaatinut vesioikeudessa hakemuksensa hyväksymistä sillä perusteella, että pohjavesitutkimukset olivat tarpeen alueen pohjavesivarojen selvittämiseksi. Päätöksessään vesioikeus totesi, että kun tutkimuksia suoritettaessa noudatettiin vesioikeuden antamia lupaehtoja, ei tutkimuksista ennalta arvioiden aiheutunut kenellekään pysyviä edunmenetyksiä. Tutkimuspäätöksellä ei myöskään ratkaistu varsinaista vedenottoa alueelta. Täten vesioikeus kumosi ympäristölautakunnan päätöksen ja myönsi luvan pohjavesitutkimusten suorittamiseen hakemuksen mukaisesti muun muassa V:n omistaman tilan alueella. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

Maa-ainesten otton estymisestä esitetty korvausvaatimus ei ole menestyksellinen juuri muussa tapauksessa kuin silloin, kun ottotoiminta koskee ottamoaluetta. Tällainenkin tapaus on varsin harvinainen, sillä vedenottoluvan hakija on yleensä hankkinut ottamoalueen omistukseensa jo ennen luvan hakua. Tavanomainen vedenhankinta ei vaikuta edes voimassaolevien maa-aineslain mukaisten ottolupien hyödyntämiseen, koska pohjavedenotto ainoastaan laskee pohjaveden pintaa ottamon ympäristössä. Tilanne voi olla toisenlainen tekopohjavettä muodostettaessa.

Maa- ja metsätalous

Pohjavedenottohankkeiden yhteydessä esitetään kahdenlaisia muistutuksia ja vaatimuksia maa- ja metsätalouteen liittyen. Ensinnäkin pelätään, että pohjaveden pinnan aleneminen ottamon ympäristössä johtaa metsän ja pellon tuoton vähenemiseen kuivumisen vuoksi. Toisaalta esitetään, että vedensaanti erilaisiin maatalouden käyttötarkoituksiin tulee vaikeutumaan tai estymään pohjavedenoton vuoksi. Useimmiten tällaisissa tilanteissa on kysymys kasteluveden saannista, mutta myös karjan juottoveden saannin vaikeutuminen saattaa tulla kysymykseen.

Metsän ja peltojen tuottoon kohdistuvien vaikutusten syntymistä ei yleensä ole pidetty mahdollisena. Vesiylioikeus on perustellut asiaa muun muassa seuraavasti:

VYO 138/1998: Vesiylöikeuden mukaan pohjaveden otolla ei ollut merkittävää vaikutusta kasvillisuuteen, koska kasvien vettä ottavat juuret olivat keskittyneet lähelle maanpintaa, eivätkä ulottuneet pohjaveteen. Kangasmaalla kasvien vedenotto perustui lähinnä sade- ja sulamisvesiin. Vedenotto ei ennalta arvioiden vaikuttanut metsän kasvuun.

Yleisempää on, että korvauksia vaaditaan ja määrätään kasteluveden saannin vaikeutumisesta maataloudellisiin tarkoituksiin. Korvausmuotona käytetään tällöin sekä raha- että toimenpidekorvauksia. Yleisimmin käytettyjä toimenpidekorvausmuotoja kasteluveden saannin vaikeutumistapauksissa ovat vedenjohtamisvelvoite tai määräys entisen veroisen vedensaantimahdollisuuden järjestämiseksi. Jos vettä määrätään johdettavaksi esimerkiksi vanhaa ottopaikkaa korvaaviin kasteluvesialtaisiin, korvauskysymykseksi nousevat myös altaita varten tarvittavat maa-alueet. Kasteluveden saannin vaikeutumisen estämiseksi luvan saaja voidaan myös määrätä juoksuttamaan vettä ottamon alapuolisiin puroihin tai lähteisiin kastelukauden aikana, joka rajautuu tavallisesti kesä-heinäkuuhun. Tällöinkin juoksutusta määrätään usein suoritettavaksi vain, jos virtaama purossa laskee luvassa määritellyn virtaama-arvon alapuolelle. Koska kasteluveden otto tapahtuu yleensä jostain muusta vedenottopaikasta kuin kaivosta, ei toimitettava vedestä kuitenkaan voida laskuttaa veden tarvitsijaa, vaan vesi annetaan käyttöön ilman laskutusoikeutta.

Rahakorvauksia voidaan sen sijaan käyttää esimerkiksi tapauksessa, jossa kasteluveden toimittaminen vaarantaisi ottamon käyttötarkoituksen. Näin voidaan toimia siitä huolimatta, että vahingonkärsijä vaatii kasteluveden saannin vaikeutumisen korvaamista toimenpiteillä. Kasteluveden saamatta jääminen merkitsee nimittäin vain mahdollista sadon vähentymistä, joka voidaan täysin korvata rahalla (Vrt. VYO 15/1996).

4.4.7 Määräajat ja ilmoitusvelvollisuudet

Pohjaveden ottamon rakentamista koskevassa lupapäätöksessä määrätään aika, jonka kuluessa rakennustyö on tehtävä. Tämä aika voi olla enintään kymmenen vuotta. Ympäristölupavirasto voi kuitenkin suorittaa määräaikoihin liittyvää harkintaa, ja useimmiten määräajat asetetaan lyhyemmiksi kuin laissa mainitut enimmäismääräajat. Määräaikaa voidaan myös erityisestä syystä ennen määräajan päättymistä tehdystä hakemuksesta pidentää. Pidentämistä koskevassa päätöksessä voidaan tarvittaessa tarkistaa tai täydentää lupapäätöksen määräyksiä (VL 2:12.1).

Jos työtä ei ole olennaisilta osin suoritettu ennen lupapäätöksessä määrätyn tai pidennetyn ajan päättymistä, lupa ja siihen liittyvät käyttöoikeudet raukeavat. Tämä koskee myös toiselle kuuluvaa omaisuutta, jos omistusoikeus ei ole jo siirtynyt luvan saajalle. Luvan raukeamisesta luvanhaltijan hakemuksesta säädetään vesilain 11 luvun 21 §:ssä.

LSVEO 18/1997/2: Vesioikeus oli myöntänyt vesiyhtiölle luvan pohjaveden ottamon rakentamiseksi ja käyttöönottamiseksi. Päätös oli tullut lainvoimaiseksi 10.2.1992. Vesiyhtiö oli vesioikeuteen 2.4.1997 saapuneessa hakemuksessa pyytänyt, että vesioikeus myöntäisi viisi vuotta jatkoaikaa hankkeen toteuttamiselle. Vesioikeus jätti vesiyhtiön rakennustyölle asetetun määräajan pidentämistä koskevan hakemuksen myöhään tehtynä tutkimatta. Vesioikeuden 10.12.1991 antama lupa ottamon rakentamiseksi katsottiin rauenneeksi, koska rakentamiselle asetettu määräaika (5 vuotta) oli päättynyt 10.2.1997 ja hakija oli toimittanut hakemuksensa vesioikeudelle määräajan päätymisen jälkeen.

LSVEO 24/1999/1: Vesioikeus totesi, että vesioikeuden 30.4.1992 antamalla päätöksellä nro 44/1992/4 S:n Vesihuolto Oy:lle myönnetty viiden vuoden rakentamisaika oli päättynyt 8.9.1998. S:n vesihuolto oli 5.10.1998 vesioikeuteen saapuneella hakemuksella pyytänyt vedenottamon rakentamiselle jatkoaikaa. Vesilain 2 luvun 12 §:n 1 momentin mukaan hake-
mus rakentamisaajan pidentämiseksi oli tehtävä vesioikeudelle ennen määräajan päättymistä. Vesioikeus katsoi, että aikaisemmalla päätöksellä myönnetty lupa ottamon rakentamiseen sekä myös pysyvä käyttöoikeus ottamoa varten tarvittavaan alueeseen olivat rauenneet. Vesioikeus tutki hakemuksen kuitenkin uutena lupahakemuksena ja myönsi luvan ottamon rakentamiselle ja saman suuruiselle vedenotolle, kun aikaisemmassa luvassa, sekä myönsi käyttöoikeuden ottamoa varten tarvittavaan alueeseen. Käyttöoikeudesta vesioikeus ei määrännyt maksettavaksi korvausta, koska korvaus oli jo aikaisemmin maksettu.

Ympäristölupavirasto antaa lupapäätöksessä määräyksiä myös rakennustöiden aloittamiseen varatusta määräajasta. Päätöksessä tarkoitettuun rakennustyöhön on ryhdyttävä ympäristölupaviraston määräämässä, enintään neljän vuoden ajassa päätöksen lainvoimaiseksi tulemisesta, tai muuten lupa raukeaa (VL 2:12.2). Rakennustöiden aloittamista koskeva säännös katsottiin vesilain muutosta (HE 17/1994) tehtäessä tärkeäksi paitsi edunmenettäjiänsä aseman selkeyttämiseksi (epävarmuus hankkeen toteuttamisesta), myös yleisten etujen kannalta. Olosuhteet saattavat nimittäin muuttua siten, että vuosikausia luvan myöntämisen jälkeen aloitettava hanke ei enää olekaan sallittavissa.

ISVEO 5/98/3: Rakennustyöhön oli ryhdyttävä 3 vuoden kuluessa päätöksen lainvoimaiseksi tulemisesta sillä uhalla, että lupa oli muuten katsottava rauenneeksi. Ennen töihin ryhtymistä oli niiden aloittamisen ajankohta sekä lupapäätöksen päivämäärä ja antaja ilmoitettava ennalta kirjallisesti ympäristökeskukselle ja kaupungin ympäristönsuojeluviranomaiselle. Pohjavedenottamon rakennustyö oli tehtävä 5 vuoden kuluessa siitä, kun päätös oli saanut lainvoiman.

Myös rakennustöiden aloittamiseen varattuun määräaikaan voi hakea pidentymistä. Ympäristölupavirasto voi vesilain 2 luvun 12 §:n 2 momentin perusteella erityisestä syystä ennen määräajan päättymistä tehdystä hake-

muksesta pidentää rakennustöihin ryhtymiseen varattua aikaa enintään kolmella vuodella. Yhden kolmivuotisjakson jälkeen määräaikaa ei kuitenkaan enää voida pidentää (HE 17/1994).

Jos töitä ei ole toteutettu tai töihin ei ole ryhdytty ennen niitä koskevien määräaikojen päättymistä eikä määräajan pidentämistä koskevaa hakemusta ole tehty ennen määräaikojen umpeutumista, on ympäristölupavirastoon toimitettava uusi lupahakemus (LSVEO 1/1991/4). Vedenottoluvan raukeaminen määräaikaaperustein ei kuitenkaan merkitse sitä, että ottamon ympärille mahdollisesti perustettu suoja-alue lakkautuisi. Jos ottamoa ei halutakaan rakentaa ja myös suoja-alue halutaan poistaa, on suoja-alueen lakkauttamista haettava ympäristölupavirastolta (LSVEO 68/1991/2).

Luvan saajan on vesiasetuksen 85 §:n mukaan ennen hankkeeseen ryhtymistä ilmoitettava asianomaiselle alueelliselle ympäristökeskukselle ja kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle toimenpiteen aloittamisen ajankohta sekä lupapäätöksen päivämäärä ja antaja.

Myös rakennustyön päättymisestä ja rakennelman käyttöönotosta on ympäristölupaviraston määräämässä ajassa tehtävä ilmoitus ympäristölupavirastolle ja asianomaiselle alueelliselle ympäristökeskukselle ja kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle (VL 2:12.3). Ilmoitukset on tehtävä kirjallisena sen ajan kuluessa, joka luvan saajalle lupapäätöksessä varataan tähän tarkoitukseen (valmistumisilmoitus). Ilmoitusvelvollisuus koskee myös sitä, jolle luvassa tarkoitetut oikeudet ovat siirtyneet.

ISVEO 5/98/3: Työn valmistumisesta oli ilmoitettava kirjallisesti vesioikeudelle, ympäristökeskukselle ja kaupungin ympäristönsuojeluviranomaiselle 2 kuukauden kuluessa valmistumisajankodasta.

Jos lupa myönnetään useamman ottamon rakentamiseen ja ottamot on tarkoitettu rakentaa eri ajankohtina, ympäristölupavirasto voi velvoittaa tekemään erillisen ilmoituksen kunkin ottamokaivon valmistumisesta.

ISVEO 43/99/2: Vesioikeus myönsi luvan saajalle mahdollisuuden tehostaa vedenottoa niin halutessaan lisäkaivoilla. Luvan perusteella kullekin kolmesta vedenottamosta voitiin rakentaa yksi kuilukaivo ja myöhemmin yksi lisäkaivo. Kunkin ottamokaivon käyttöönottamisesta oli luvan saajan välittömästi ilmoitettava alueelliselle ympäristökeskukselle ja kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle. Ympäristökeskukselle oli samalla toimitettava ottamoiden lopulliset piirustukset.

Talousvettä toimittavan laitoksen on lisäksi tehtävä ilmoitus vedenottopaikasta, veden laadusta ja käsittelytavasta kunnan terveydensuojeluviranomaiselle viimeistään kolme kuukautta ennen veden laadun kannalta olennaisiin toimiin ryhtymistä. Ilmoitus on tehtävä myös, jos vedenottoa, vedenkäsittelyä, vedenottamoa tai vedenkäsittelylaitosta olennaisesti laajennetaan tai muutetaan tai vesilaitoksen käytössä tai veden laadussa tai jakelussa tapahtuu veden laadun kannalta olennaisia muutoksia (TsL 18.1-3).

4.4.8 Muut määräykset

Vedenottoa koskevien hakemusasioden käsittelyn aikana esitetään usein korvausvaatimuksia niistä menetyksistä, joita alueen asukkaat ja toiminnanharjoittajat katsovat aiheutuvan ottamon rakentamisesta maankäyttörajoitusten muodossa. Vedenottoasian yhteydessä esitettynä tällaiset vaatimukset jätetään tavallisesti käsittelemättä, koska pohjavedenottamon rakentamisasian yhteydessä ei ottamoaluetta lukuun ottamatta yleensä anneta määräyksiä, jotka rajoittaisivat muiden alueiden maankäyttöä, jos vedenottamon suoja-alueen perustamisesta ei ole samalla haettu.

Vedenottohakemukseen liittyvissä muistutuksissa esitetään usein myös vaatimus suoja-alueen perustamisesta. Tällaisen vaatimuksen taustalla on yleensä maanomistajien pelko myöhemmin mahdollisesti voimaantulevista maankäyttörajoituksista ja niiden aiheuttamista menetyksistä.

LSVEO 45/1988/1: Jos muistutuksissa oli tarkoitettu vaatia suoja-alueen määräämistä pohjavedenottamon perustamista koskevassa lupapäätöksessä, vaatimukset hylättiin, koska ottaen huomioon pohjaveden muodostumisalueen maankäyttö, pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi ei ollut välitöntä tarvetta määrätä ottamon ympärille suoja-aluetta, jota nyt ei oltu haettu.

Vesioikeus on voinut määrätä suoja-alueen perustamisesta, vaikka sitä ei ole vaadittu. Tapauksissa, joissa suoja-alueen perustamista koskeva vaatimus oli esitetty ottamon rakentamisasian yhteydessä, vesioikeus on voinut liittää lupaehtoihin määräyksen, joka velvoittaa hakijaa selvittämään suoja-alueen perustamisen tarpeellisuuden:

VYO 8/1995; LSVEO 107/1993/2: Vesioikeus katsoi, että luvan saajan oli selvitettävä, onko pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi tarpeellista määrätä suoja-alue. Selvitys ja mahdollinen luvan saajan hakemus oli toimitettava vesioikeudelle viimeistään vuoden 1996 loppuun mennessä. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

Edellinen ratkaisu oli asetetun veloitteen osalta hyvin samankaltainen kuin korkeimman hallinto-oikeuden jo vuonna 1975 tekemä ratkaisu. Korkein hallinto-oikeus katsoi tällöin, että edellytyksenä talousvettä ottavan pohjaveden ottamon rakentamiselle ja veden ottamiselle siitä voitiin pitää muun muassa, että pohjaveden puhtaana säilyminen oli riittävä tehokkailla toimenpiteillä turvattu. Korkein hallinto-oikeus totesi lisäksi, että vedenotto-luvan hakijalle oli varattava tilaisuus esittää vesiasetuksen 68 §:n 6 kohdassa ja 69a §:ssä tarkoitettu ehdotus vedenottamon suoja-alueeksi tai muu tarpeellinen selvitys (KHO 1975 AI 1).

Joissain tapauksissa hakijalle asetettu velvollisuus selvittää, onko suoja-alueen määrääminen ottamon veden laadun säilymiseksi tarpeen, on johtanut suoja-alueen määräämistä koskevan hakemuksen jättämiseen vesioikeuskäsittelyyn. Toisissa tapauksissa hakemusta taas ei ole tehty.

VYO 150/1997; LSVEO 34/1997/2: Kaupunki oli päättänyt, ettei se hakenut suoja-alueen määräämistä, koska se oli laatinut alueella ympäristökeskuksen kanssa sovitulla tavalla suojelusuunnitelman, jota oli myös pyritty seuraamaan ja noudattamaan. Ympäristökeskus oli myös esittänyt käsityksensä, että toteuttamalla suojelusuunnitelman mukaiset suojelutoimenpiteet ja valvomalla aktiivisesti alueella tapahtuvaa toimintaa voitiin pohjaveden laatu ja määrä turvata riittävässä määrin. Ympäristökeskus katsoikin kaupungin tavoin, ettei vielä ollut perusteltua tarvetta määrätä pohjaveden ottamolle suoja-alueita. Koska ympäristökeskus eikä kukaan muistuttajista ollut pitänyt vesilain 9 luvun 20 §:n mukaisen suoja-alueen määräämistä pohjaveden ottamolle tarpeellisenä ja koska alueella sillä hetkellä suoritettava toiminta ei aiheuttanut sellaista otettavan pohjaveden pilaantumisvaaraa, vesioikeus ei katsonut suoja-alueen määräämistä pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi tärkeän tarpeen vaatimaksi. Vesioikeus ei määrännyt pohjaveden ottamoon ympärille suoja-alueita. Vesiylivoikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä.

Eräässä tapauksessa (VYO 11/1999) vesiylivoikeus katsoi, että kyseisellä pohjaveden muodostumisalueella sijaitsi niin paljon riskitekijöitä, että pohjaveden puhtaana säilymiseksi tärkeä tarve vaati suoja-alueen muodostamista. Suoja-alueen perustaminen olisi merkinnyt sellaisia rajoituksia tai kieltoja tuleville toiminnoille sekä olemassa olevien toimintojen osalta annettavia pohjavettä suojaavia määräyksiä, joista ainakin osaksi vedenottaja vastaisi, ettei kyseisen yhdyskunnan tehokkaaseen käyttöön otetun alueen määrääminen suoja-alueeksi ollut tarkoituksenmukaista. Hakemuksen tarkoittamasta vedenotosta saatava hyöty ei erityisesti yleiseltä kannalta katsottuna ollut huomattavasti suurempi kuin ottamon sijoittamisesta nykyisille ja tuleville toiminnoille aiheutuva vahinko, haitta ja muu edunmenetys, kun otettiin huomioon myös pohjaveden välttämätön suojaamistarve. Kyseisessä tapauksessa tarpeelliseksi katsotun suoja-alueen mukanaan tuomat haitat vaikuttivat siis myös vedenottoluvan myöntämisedellytyksiin intressivertailussa.

4.5 Töiden aloittaminen ennen luvan lainvoimaiseksi tuloa

Ympäristölupavirasto voi lupapäätöksessään hakemuksesta oikeuttaa vedenottajan ryhtymään jo ennen päätöksen lainvoimaiseksi tuloa yrityksen toteuttamista tarkoitaviin töihin ja työn suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin (töidenaloittamislupa). Tällainen lupa voidaan vesilain 2 luvun 26 §:n 1 momentin mukaan myöntää, jos ottamon rakentamistöiden kiireellistä aloittamista on pidettävä tärkeänä pitkäaikaiseen, hakemuksen perustana olevaan rakentamissuunnitelmaan sisältyvän työn aloittamiseksi tai valmistamiseksi. Lupa on myönnettävissä myös silloin, kun töiden aloittamisen lykkääntymisestä aiheutuisi hakijalle huomattavaa vahinkoa

ja aloittaminen voi tapahtua tuottamatta muille vesien käyttömuodoille tai luonnolle ja sen toiminnalle huomattavaa pysyvää haittaa, jos lupa muutoksenhaun johdosta evätään tai sen ehtoja muutetaan.

LSVEO 8/1996/4: Kunnalle oli myönnetty vesihuoltoavustusta ja lainaa. Töiden aloittamisen viivästymisestä olisi aiheutunut hakijalle huomattava taloudellinen menetys.

Lupaa töiden aloittamiselle ei voida vesilain 2 luvun 26 §:n 2 momentin mukaan myöntää, jos oloja alueella ei voida palauttaa olennaisilta osin entisen veroisiksi siinä tapauksessa, että vedenottoa koskeva hakemus hylätään tai päätöstä muutetaan. Tästä ei ole yleensä muodostunut estettä luvan myöntämiselle ottokaivon ja ottamoon liittyvien muiden rakenteiden ja laiteiden rakentamistöiden aloittamiselle.

Pohjois-Suomen vesioikeuden ratkaisut ovat eräissä päätöksissä poikenneet muiden vesioikeuksien linjasta. Se on katsonut, ettei pohjaveden ottamista koskevassa vesilain 9 luvussa ole säännöstä, jonka mukaan vesilain 2 luvun 26 §:n töidenaloittamislupaa koskevia säännöksiä voitaisiin soveltaa pohjaveden ottamiseen.

Vesilain 2 luvun 26 §:n 4 momentti velvoittaa ympäristölupaviraston asettamaan ennen töihin ryhtymistä hyväksyttävän vakuuden niiden vahinkojen, haittojen ja kustannusten korvaamisesta, jotka päätöksen kumoaminen tai luvan ehtojen muuttaminen voi aiheuttaa.

LSVEO 81/1997/4: Luvan saajan oli ennen töiden aloittamista talletettava lääninhallitukseen 5 000 markan suuruinen vakuus niiden vahinkojen, haittojen ja kustannusten korvaamisesta, jotka päätöksen kumoaminen tai luvan määräysten muuttaminen saattoi aiheuttaa.

Vakuuden asettaminen koskee lähinnä yksityisiä luvan hakijoita, kuten yrityksiä, jollainen on periaatteessa myös yhtiömuotoon järjestäytynyt kunnallista tarvetta palveleva vesiyhtiö. Kunnalle, kuntayhtymälle tai valtiolle ei vakuutta voida asettaa. Niiden osalta on riittävää, että olojen palautuminen varmistetaan asiaa koskevalla lupamääräyksellä.

Hakemus luvasta töiden aloittamisesta ennen luvan lainvoimaiseksi tuloa voidaan esittää myös vasta muutoksenhakuvaiheessa uutena asiana (HLL 27). Ennen 1.3.2000 ympäristölainsäädännössä tapahtuneita muutoksia tämä ei ollut mahdollista. Töidenaloittamisluvan perusteella vedenottajalla ei kuitenkaan ole oikeutta pohjaveden ottamiseen rakennettavasta ottamosta. Hakijan hallitsemilla maa-alueilla töidenaloittamislupa ei ole hankkeen edellyttämille töille tarpeen, jos työt eivät vaikuta pohjaveteen. Tapauksissa, joissa oikeudet tarvittaviin maa-alueisiin on saatu pysyvällä käyttöoikeudella, töidenaloittamisluvan tarkoittamiin töihin ryhtyminen edellyttää, että kyseisiä maa-alueita koskevat korvaukset on maksettu maanomistajalle.

5

Tekopohjaveden muodostaminen

5.1 Yleistä

Tekopohjavettä muodostetaan imeyttämällä pintavettä keinotekoisesti maaperään. Tekopohjaveden valmistukseen soveltuvia geologisia muodostumia ovat harjut ja muut mannerjäätikön sulamisvesien kasaamat hiekka- ja sora muodostumat, koska niillä on yleensä riittävä vedenjohtavuus ja varastointikyky (Rönkä, Hatva ja Iihola 1977).

Veden imeytystä maahan voidaan käyttää pohjavesiesiintymän antoisuuden lisäämisen ohella pintaveden puhdistamiseen (Kivimäki 1992). Imeytys antaa laadullisesti sitä varmemmin hyvän tuloksen, mitä parempaa käytettävissä oleva pintavesi on (HE 234/1992). Tekopohjaveden valmistukseen käytetään joki- ja järvivesiä, joiden kummankin käyttöön liittyy omat ongelmansa. Järvivesissä on usein liikaa orgaanisia aineksia, ja jokivesien käyttöä hankaloittavat nopeat laadun vaihtelut eri vuodenaikoina. Suomen tekopohjavesilaitoksilla raakavettä ei tavallisesti esikäsitellä, mikä asettaa käytetylle raakavedelle korkeat laatuvaatimukset. Jos olosuhteet ovat edulliset, jälkikäsitteilyksi riittää usein pelkkä veden alkalointi (HE 84/1999).

Kirjallisuudessa tekopohjaveden valmistukseen käytetyt imeyttämismenetelmät on tavallisesti jaettu kahteen pääluokkaan (Kivimäki 1992). Puhutaan suorista ja epäsuorista menetelmistä. Suoria menetelmiä käytettäessä raakavesi johdetaan imeyttämisaalueelle, missä varsinainen maaperään imeyttäminen voi tapahtua esimerkiksi altaista tai sadettamalla vettä luonnontilaiselle maanpinnalle rajatulla alueella, mikä on nykyisin hieman yleistymässä.

Epäsuora menetelmä perustuu rantaimeytymisen hyväksikäyttöön. Imeytyminen maaperään käynnistyy, kun pohjaveden pinta lasketaan pohjavettä pumppaamalla vesistön vedenpinnan alapuolelle. Edellytyksenä on vesistön ja kaivoalueen maaperän välinen hyvä hydraulinen yhteys.

Varsinkin uudemmilla tekopohjavesilaitoksilla käsitellään tavallisesti huomattavasti suurempia vesimääriä kuin tavanomaisilla pohjavesilaitoksilla. 1990-luvulla rakennetuille tekopohjavesilaitoksille myönnetty vedenottolupa on keskimäärin ollut 18 000 kuutiometriä vuorokaudessa, kun se tavallisten pohjavedenottamoiden osalta on ollut vastaavana ajanjaksona keskimäärin vain noin 1000 kuutiometriä vuorokaudessa.

Sopivissakin maaperäolosuhteissa raakaveden saatavuus ja sopivien pohjavesiesiintymien sijainti kulutusalueisiin nähden muodostavat usein esteen tekopohjavesilaitoksen rakentamiselle. Tosin joillain valmiilla ja eräillä suunnitteluvaiheissa olevilla laitoksilla johdetaan tai on tarkoitus johtaa

raakavettä ja tuotettua tekopohjavettä kulutuskohteisiin useita kymmeniä kilometrejä putkijohdoissa.

Tekopohjavesilaitosten ympäristövaikutukset eroavat osittain pohjavesilaitosten ympäristövaikutuksista, vaikka yleensä ollaankin tekemisissä hyvin samanlaisten asiakokonaisuuksien kanssa. Suurempien vesimäärien ja aluetarpeiden vuoksi raakaveden ottamis-, johtamis- ja imeyttämisyjärjestelyt kohdistavat tekopohjavesilaitoksen vaikutukset pohjavesilaitoksia voimakkaampina vesistöihin ja maa-alueille. Tekopohjaveden muodostaminen voi imeytyksen vaikutuksesta myös nostaa pohjaveden pintaa pohjavesialueella, kun taas pohjaveden otolla on aina pohjaveden pintaa laskeva vaikutus. Toisaalta tekopohjaveden valmistuksen yhteydessä on paremmat mahdollisuudet säädellä pohjaveden pinnan muutoksia, jolloin pohjaveden pumppaamisen vaikutukset pohjavesiesiintymässä saattavat rajautua hyvinkin pienelle alueelle.

5.2 Luvan tarve ja sovellettava lainsäädäntö

Ennen vuotta 1993 vesilaki ei tuntenut tekopohjaveden muodostamisen käsitettä. Tällöin vesilain 9 lukuun lisättiin kuitenkin kohta, joka lainmuutoksen perustelujen mukaan koski nimenomaan tekopohjaveden muodostamista (HE 234/1992). Vesilain 9 luvun 16 §:n mukaan:

Mitä vesilaissa on sanottu pohjavedestä ja siihen kohdistuvista toimenpiteistä, on soveltuvin osin voimassa myös sellaisen veden osalta, jota pohjaveden lisäämiseksi tai sen laadun parantamiseksi suotaamista hyväksi käyttäen tai muutoin keinoitekoisesti on johdatettu maahan. Veden ottaminen vesistöstä tällaiseen tarkoitukseen katsotaan sellaiseksi veden johtamiseksi nesteenä käytettäväksi, josta vesilain 9 luvussa on säädetty.

Edellä tarkoitettuun veden maahan johtamiseen on saatava ympäristölupaviraston lupa. Lupaa ei saa myöntää, jos toimenpiteestä voi aiheutua pohjaveden pilaamiskiellossa, eli ympäristösuojelulain 8 §:ssä tarkoitettu seuraus. Luvasta on muuten voimassa, mitä vesilain 9 luvun 8 §:n mukaisesta luvasta säädetään (VL 9:16.2).

Vuoden 1993 uudistuksella haluttiin saada aikaan tilanne, jossa tekopohjaveden muodostamisen yhteydessä tapahtuvalle veden maaperään johtamiselle on haettava lupaa seurauksista riippumatta. Tätä luvan tarvetta ei ole sidottu imeytettävään vesimäärään, vaan lupaa tulee hakea aina, kun imeyttämistä harjoitetaan. Luvan tarpeen kannalta ei ole myöskään merkitystä sillä, millaiset oikeudet toiminnan harjoittajalla on maa-alueisiin. Säännös katsottiin lainkohdan perustelujen mukaan välttämättömäksi vaarallisten aineiden aiheuttamasta saastumisesta annetun direktiivin (80/68/ETY) 6 artiklan perusteella, jossa edellytettiin luvanvaraisuutta (HE 234/1992).

Velvollisuus hakea lupaa veden johtamiselle maahan on selkiinnyttänyt ennen vuotta 1993 vallinnutta tilannetta myös siten, että nyt luparat-

kaisun piiriin on saatu myös imeyttämisyjärjestelyt kaikkine laitteineen ja rakenteineen. Tekopohjavesilaitoksilla aluetarpeet ovat huomattavasti suurempia kuin pohjavesilaitoksilla, ja myös tarve rajoittaa maankäyttöä pohjaveden suojelemiseksi saattaa koskea laajempia alueita. Epäselväksi puolestaan näyttää jääneen se, koskeeko luvanhakuvelvollisuus myös rantaimetyymistilanteita. Rantaimeytyvään veteen lainkohtaa ei ole toistaiseksi sovellettu, eikä kyseisenlaisille suotaamistilanteille, joista vesilain 9 luvun 16 §:ssä myös puhutaan, ole toistaiseksi haettu lupia.

Imeyttämis- ja raakavedenoton edellyttämän vedenjohtamisluvan lisäksi tekopohjaveden ottamiseen sovelletaan samoja säännöksiä kuin pohjavedenottoon. Peruseriaatteen luvan tarpeesta on kirjattu vesilain 9 luvun 7 §:ään. Käytännössä on lähes mahdotonta, ettei tekopohjavesilaitoksella olisi luvanhakuvelvollisuutta myös otettavien vesimäärien perusteella. Kirjallisuustietojen (Kivimäki 1992) mukaan Suomessa on toiminnassa vain yksi tekopohjavesilaitos, jossa vesimäärä jää alle 250 m³/d, ja sielläkin laitoksen mitoitusteho on ilmeisesti huomattavasti tätä vesimäärää suurempi. Luonnollista pohjavettä ja keinotekoisesti synnytettyä pohjavettä ei voida luvan tarveharkinnan kohdalla erottaa toisistaan, vaan luvan tarve tulee ratkaista otettavan kokonaisvesimäärän perusteella. Silloin, kun toimitaan toisen maalla, luvan tarve määräytyy vesilain 9 luvun 4 §:n perusteella.

Jos tekopohjavettä muodostetaan ottamalla vesistöstä vettä erillisiä pintavedenottorakenteita käyttäen, sovelletaan myös veden johtamista koskevaa lainsäädäntöä, josta säädetään vesilain 9 luvun 1-3a §:ssä (VL 9:16.1). Kyseisten lainkohtien mukaan lupa veden ottamiseen vesistöistä tarvitaan seuraavissa tapauksissa:

1. Vettä ei riitä tarpeeksi niille, jotka vesialueen omistajina tai osakkaina ottavat tai johtavat sitä nesteenä käytettäväksi (VL 9:1).
2. Johtamisesta aiheutuu vesilain 1 luvun 12-15 §:ssä, eli mm. vesistön sulkemis- ja muuttamiskiellossa tarkoitettuja seurauksia (VL 9:1).
3. Muu kuin vesialueen omistaja tai osakas haluaa johtaa vettä nesteenä käytettäväksi (VL 9:2.1), eikä vettä ole tarkoitus käyttää talousvetenä.

Tekopohjavesilaitos voi ympäristönsuojelulain 1 §:n 13b kohdan mukaan tarvita luvan myös sillä perusteella, että siihen kuuluu pintavettä käyttävä raakaveden puhdistuslaitos. Tekopohjavesilaitos ei ole ennen ympäristönsuojelulain voimaantuloa tarvinnut ympäristölupaa tällä perusteella. Tämän vuoksi jo toiminnassakin olevat raakaveden puhdistuslaitokset voivat joutua hakemaan ympäristölupaa. Luvan tarve voi nimittäin ympäristönsuojelulainsäädännön voimaantulon jälkeen annetun lain 7 §:n mukaan koskea myös laitoksia, joille lupa on myönnetty ennen ympäristönsuojelulain voimaantuloa, jos toiminta ei kokonaisuutena arvioiden olennaisilta osin täytä ympäristönsuojelulain vaatimuksia. Kaikkien ennen ympäristönsuojelulain voimaantuloa luvan saaneiden vesilaitosten on lisäksi joka tapauksessa tehtävä ilmoitus alueelliselle ympäristökeskukselle 28.2.2000 mennessä ympäristönsuojelun tietojärjestelmään merkitsemistä varten (VPL 6).

Tekopohjavesihankkeen yhteydessä voidaan siis joutua hakemaan lupaa veden johtamiseen vesistöstä, pintaveden puhdistamiseen raakaveden puhdistuslaitoksessa, imeytysveden johtamiseen maahan (VL 9:16.2) ja maahan imeytetyn tekopohjaveden ottamiseen. Jos imeytysvesi johdetaan putkistoa myöten imeytyspaikalle, saatetaan tarvita lupa myös vesijohdon rakentamiseen.

Jos ottamoalue ei ole tekopohjavedenottolupaa hakevan omistuksessa, eikä alueiden käytöstä ole muutenkaan sovittu, on tekopohjavedenottajan haettava ympäristölupavirastolta käyttö- tai lunastusoikeus alueisiin, aivan kuten pohjavedenottolupaakin haettaessa. Käyttö- tai lunastusoikeutta voi hakea myös tekopohjavesilaitosten imeytysaltaita tai muita imeytysjärjestelyjä varten tarvittaviin maa-alueisiin. Samoin kyseeseen voivat tulla alueet, joita tarvitaan raakaveden ottamis- ja johtamisjärjestelyihin.

Ympäristölupavirasto voi myöntää luvan aloittaa hankkeen edellyttämät rakennustyöt ennen kuin lupapäätös tulee lainvoimaiseksi, aivan kuten pohjavedenottohankkeidenkin yhteydessä. Luvan myöntämisen edellytykset määräytyvät samoin perustein kuin pohjaveden ottamoille. Se, että tekopohjavesilaitoksen rakentaminen edellyttää imeytymisalueita ja vedenottoon tarvittavia rakenteita, ei ole katsottu yleensä johtavan siihen, ettei oloja voitaisi palauttaa olennaisilta osin entisen veroisiksi siinä tapauksessa, että lupa muutoksenhaun johdosta evätään tai sen ehtoja muutetaan.

5.3 Luvan edellytykset

Lupa tekopohjaveden ottoon voidaan tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta myöntää, jos toimenpiteestä saatava hyöty on siitä johtuvaa vahinkoa, haittaa ja muuta edunmenetystä huomattavasti suurempi (VL 9:8.1). Hyötyjä harkittaessa kiinnitetään huomiota erityisesti hankkeen tarpeellisuuteen:

VYO 143/1993; ISVEO 103/92/2: Pohja- ja tekopohjaveden ottaminen rakennettavasta tekopohjavesilaitoksesta oli tarpeen kaupungin raakaveden laadun parantamiseksi. Vesiylilioikeus ei muuttanut päätöstä.

Vesilain 9 luvun 6 §:n mukaan tekopohjaveden ottamo on kuitenkin tehtävä siten, ettei kenellekään aiheuteta enempää vahinkoa ja haittaa kuin hankkeen toteuttamiseksi ilman kohtuuttomiksi katsottavia kustannuksia on välttämätöntä (VL 9:6).

Lupaa tekopohjaveden ottoon ei vesilain 9 luvun 8 §:n 2 momentin mukaan kuitenkaan saa myöntää, jos toimenpiteestä aiheutuisi asutus- tai elinkeino-oloja huonontava vedensaannin estyminen tai vaikeutuminen laajalla alueella tai muu vesilain 2 luvun 5 §:ssä tarkoitettuun verrattava seuraus ympäristön oloissa tai luonnonsuhteissa, eikä muutoksen vaikutuksia toimenpiteen yhteydessä suoritettavien järjestelyin voida estää. Tämä koskee myös toimenpidettä, jonka seurauksena pohjavesi tärkeällä tai muulla vedenhankintakäyttöön soveltuvalla pohjavesialueella voi käydä terveydelle vaaralliseksi tai sen laatu muuten olennaisesti huonontua tai josta voi aiheutua muu pohjaveden pilaamiskiellossa, eli ympäristönsuojelulain 8 §:ssä

tarkoitettu seuraus (VL 9:8.2).

Vesilain 9 luvun 8 §:n 2 momenttia sovelletaan myös harkittaessa edellytyksiä tekopohjaveden muodostamiseksi tarvittavan imeytysveden johtamiselle vesistöstä. Siinä viitataan vesilain 2 luvun 5 §:ään, jonka mukaan rakentamiseen ei saa myöntää lupaa, jos vaikutus ympäristön luonnonsuhteisiin tai vesiluontoon ja sen toimintaan on huomattavan vahingollinen.

Tekopohjaveden valmistuksen edellyttämää imeyttämislupaa (VL 9:16) ei saa myöntää, jos toimenpiteestä voi aiheutua ympäristönsuojelulain 8 §:ssä kiellettyä pohjaveden pilaantumista. Muuten luvan myöntämisen edellytyksistä on voimassa, mitä vesilain 9 luvun 8 §:ssä säädetään.

LSVEO 14/1996/1: Päijännetunnelista saatavan raakaveden suunnitelman mukaisesta imeyttämisestä maahan kysymyksessä olevalla tekopohjavesilaitoksella ja sen käyttöönottamisesta ei aiheudu vesilain 9 luvun 16 §:n tarkoittamaa kiellettyä seurausta.

Ympäristönsuojelulain 8 §:n 2 momentin mukaan pohjaveden pilaamisena pidetään myös ympäristönsuojeluasetuksessa säädettyjen, eräiden yleisesti vaarallisten aineiden ja yhdisteiden päästämisestä pohjaveteen tai sellaista menettelyä, joka voi johtaa näiden aineiden pääsyyn pohjaveteen. Tätä yleistä kieltoa johtaa eräitä aineita maaperään pidetään (HE 84/1999) varsinaista pohjaveden pilaamiskieltoa ankarampana, koska pohjaveden pilaantumisen todellisesta vaarasta ei näissä tapauksissa tarvitse esittää selvitystä.

Tekopohjaveden ottoon voidaan YVA-asetuksen 6 §:n 10a kohdan mukaan soveltaa myös ympäristövaikutusten arviointimenettelyä, jos tekopohjaveden oton vuotuinen yhteismäärä ylittää kolmemiljoonaa kuutiometriä (mikä vastaa n. 8 200 m³:n suuruista päivittäistä vedenottomäärää) sekä YVA-lain 4 §:n 2 momentin mukaan alueellisen ympäristökeskuksen esityksestä tai ympäristöministeriön omasta aloitteesta hankkeeseen, joka aiheuttaa edelliseen rinnastettavia, merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia. Tekopohjaveden muodostaminen mahdollistaa suuret vedenottomäärät, joten ympäristövaikutusten arviointimenettely voi tulla useammasakin tapauksessa kysymykseen.

5.4 Luvan määräykset

Tekopohjavesilaitosta koskevassa luvassa olevat määräykset ovat yleensä hyvin samantapaisia kuin pohjavedenottolupaan liittyvät määräykset. Tekopohjavedenottohankkeen yhteydessä annetaan tosin samanaikaisesti yleensä myös määräyksiä, jotka koskevat imeytysveden johtamista vesistöstä.

Tekopohjavesilaitoksen vesimääriä koskevissa lupaehdoissa määritellään otettavan tekopohjaveden määrän lisäksi raakaveden määrä, jos samalla haetaan vedenottolupaa vesistöstä. Imeyttämislupaa myönnettäessä ei ole pidetty tarpeellisena erikseen mainita imeytysvesimäärää.

ISVEO 66/96/1: Sekä imeytysvedeksi otettavan veden että otettavan tekopohjaveden määrä oli vuosikeskiarvona enintään 15 000 m³/d, kuitenkin enintään 25 000 m³/d. Luvan saajan oli varustettava otettavan veden ja tekopohjaveden ottamot luotettavin vesimäärän mittauslaittein ja pidettävä alueellisen ympäristökeskuksen hyväksymällä tavalla imeytetyn veden ja otetun tekopohjaveden määristä kirjaa ja toimitettava tiedot vesimääristä ympäristökeskukselle.

Tekopohjavesilaitosta koskevassa päätöksessä annetaan myös imeytystä ja imeytysaluetta koskevia määräyksiä. Nämä voivat liittyä paitsi oikeuksien saantiin tarvittaviin maa-alueisiin, niin myös imeyttämisen suorittamiseen. Imeyttämisalueet määrätään yleensä aidattaviksi.

ISVEO 66/96/1: Veden imeyttäminen oli lupamääräyksen numero 1 mukaan tehtävä niin, että imeytysalueen ja sen ympäristön luonnon olosuhteet muuttuivat mahdollisimman vähän.

Jos hankkeella on vesistövaikutuksia, voidaan tällaisessa tilanteessa antaa määräyksiä niistä toimenpiteistä, joilla haitalliset ja vahingolliset vaikutukset pyritään estämään. Tekopohjavesilaitosta koskeva päätös ei tässäkään suhteessa eroa pohjaveden ottamoa koskevasta päätöksestä.

VYO 143/1993; ISVEO 103/92/2: Mikäli vedenotosta aiheutui haitallista vedenpinnan alenemista järvessä I, luvan saajan tuli vesioikeuden antaman lupamääräyksen numero 9 mukaan ryhtyä vesi- ja ympäristöpiiriin (nykyisin alueellisen ympäristökeskuksen) vaatimuksesta tarpeellisiin toimenpiteisiin pohjapadon rakentamiseksi I:n luusuaan piiriin hyväksymän suunnitelman ja aikataulun mukaisesti. Vesiyliloikeus ei muuttanut päätöstä.

5.5 Tekopohjaveden muodostamiseen liittyviä haittoja ja vahinkoja

Kuten pohjaveden otossa niin myös tekopohjaveden valmistuksessa pohjavesivaikutusten aiheuttamista vahingollisista vaikutuksista tavallisin on vedensaannin estyminen tai vaikeutuminen tilojen omista talousvesikavoista. Tavallisesti tämä aiheutuu vedenoton aiheuttamasta pohjaveden pinnan laskusta. Imeyttämistoiminta saattaa tosin myös nostaa pohjaveden pintaa laitoksen vaikutusalueella, mikä saattaa vaikuttaa vedenhankintaan. Tällöin voi olla kysymys lähinnä veden laatuun kohdistuvista muutoksista. Pohjaveden pinnan nousu saattaa vaikuttaa myös maa-ainesten ottoon, jota varten myönnettyjen lupien käyttö saattaa estyä tai vaikeutua.

Pohjaveden otossa veden laadun muutokset ovat tavallisesti seurausta pitkään jatkuneesta, liiallisesta vedenotosta, kun taas tekopohjaveden valmistuksessa tärkeimpiä pohjaveden laatuun vaikuttavia tekijöitä ovat imeytykseen käytetty raakaveden laatu ja määrä. Mahdollisuudet vahinkoihin, joita pohjaveden laadun muutokset voivat tekopohjaveden valmis-

tuksessa aiheuttaa, ovat kuitenkin imeytystarkoitukseen soveltuvalle raakavedelle asetettavien korkeiden laatuvaatimusten vuoksi varsin vähäiset. Imeyttämislupaa ei nimittäin voida myöntää sellaiselle toiminnalle tai sellaisen raakaveden käyttämiselle, joka voi aiheuttaa pohjaveden pilaamiskiellossa tarkoitettuja seurauksia.

Tekopohjavesilaitoksille on ominaista myös se, että hankealueen olosuhteet selvitetään hyvin. Tämä on välttämätöntä maaperään imeytettävän veden käyttäytymisen hallitsemiseksi. Perusteellisten selvitysten ansiosta mahdollisuudet myös pohjavesivaikutusten aiheuttamien vahinkojen selvittämiseen ovat pohjavesihankkeita paremmat, ja mahdollisuudet ennalta arvaamattomien vedenhankintavahinkojen syntymiseen ovat pienempiä.

Koska tekopohjaveden valmistuksessa käsitellään keskimäärin selvästi suurempia vesimääriä kuin tavanomaisissa pohjavesihankkeissa, hankkeiden vaikutukset kohdistuvat yleensä huomattavasti suurempiin vesistöihin kuin pohjavesihankkeiden pintavesivaikutukset. Suuret vesistöt eivät yleensä ole vesistön vesimäärän suhteen yhtä intensiivisen käytön kohteina kuin pohjaveden vaikutuspiiriin kuuluvat pienet purovesistöt. Ne kestävät myös paremmin vedenoton vaikutuksia kuin usein varsin herkästi pienvesistöt, joihin saattaa monissa tapauksissa liittyä vielä erityisiä suoje-luarvoja, jotka on otettava huomioon hankkeen vesilain mukaisessa käsittelyssä. Eräissä tapauksissa vahingon suuruus on kuitenkin suoraan riippuvainen käytetyistä vesimääristä. Tällainen vahingon laji on esimerkiksi voimatalouteen kohdistuva vahinko.

ISVEO 66/96/1: Hankkeesta johtuvasta vesivoiman menetyksestä luvan saajan oli, ellei asianomaisten kesken toisin sovita, maksettava ennen veden ottamisen aloittamista, kuitenkin viimeistään vuoden kuluttua tämän päätöksen lainvoimaiseksi tulemisesta kertakaikkiseksi korvaukseksi K:lle 259 560 mk ja S:lle 163 160 mk. Korvauksiin sisältyi vesilain 11 luvun 6 §:n edellyttämä 50 %:n korotus. Maksun viivästyessä oli korvauksille eräpäivän (= edellä määrätty maksun viimeinen suorittamispäivä) jälkeiseltä ajalta maksettava viivästyskorkoa, jonka suuruus oli Suomen Pankin kulloinkin vahvistama viitekorko lisättynä 7 prosenttiyksiköllä.

Tekopohjavesilaitoksiin liittyy tavanomaista pohjavesilaitosta enemmän erilaisia rakenteita. Lupakäsittelyn yhteydessä on selvitetävä imeyttämiseen ja raakaveden ottamiseen liittyvät kysymykset, vaikka varsinaiset veden johtamiseen liittyvät kysymykset voitaisiinkin jättää vesilain mukaisen käsittelyn ulkopuolelle.

Vedenottamon suoja-alue

Vedenottamoiden suoja-alueista säädetään vesilain 9 luvun 19 ja 20 §:issä. Suoja-alueen perustamisen tarkoituksena on turvata joko pinta- tai pohjavedenotamolta saatavan veden puhtaana säilyminen. Suoja-alueen sisäpuolelle saatetaan ottaa tarpeen mukaan sekä maa- että vesialueita. Pintavedenottamon suoja-alue voidaan määrätä hakijan pyynnöstä veden johtamista koskevassa lupapäätöksessä tai suoja-alueen perustamista koskevassa erillisessä päätöksessä. Menettelytavat pohjavedenottamon suoja-alueen perustamiseksi ovat muuten samat, mutta ottamon perustamista koskevassa lupapäätöksessä suoja-alue voidaan tietyin edellytyksin perustaa ilman luvan hakijan asiaa koskevaa pyyntöäkin. Jos suoja-aluetta haetaan erillisellä hakemuksella, edellyttää suoja-alueen perustaminen olemassa olevaa ottamoa tai voimassa olevaa lupaa ottamon rakentamiseksi. Suoja-alue voidaan perustaa myös sellaisen ottamon ympärille, jonka käyttö ei edellytä ympäristölupaviraston lupaa.

Suoja-alueen perustamista koskevassa päätöksessä ympäristölupavirasto antaa määräyksiä ottamon veden laatua suojaavien toimenpiteiden suorittamisesta tai suoja-alueen käyttöä koskevista rajoituksista. Suoja-alueeksi määrittämisestä toiselle aiheutuva vahinko, haitta tai muu edunmenetys on korvattava. Korvausvelvollisuus ei koske sellaista maankäytön rajoitusta, joka on muutenkin kiellettyä suoraan lain tai niihin rinnastettavien määräysten perusteella.

6.1 Suoja-alueen perustaminen

Pohjavedenottamon suoja-alueen perustamisen edellytyksistä säädetään vesilain 9 luvun 20 §:ssä. Suoja-alueeksi määrittäminen edellyttää, että ympäristölupavirasto katsoo sen joko terveydellisistä syistä tai pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi tärkeän tarpeen vaatimaksi. Jos suoja-alueeksi määrittämisen edellytykset täyttyvät, voi ympäristölupavirasto katsoa, että suoja-alueen määrittäminen pohjavedenottamolle on tarpeen, vaikka suoja-alueen perustamisesta ei olisi esitetty pyyntöä vedenottamon rakentamisasian yhteydessä. Jo suhteellisen vanhassa, vuodelta 1975 peräisin olevassa korkeimman hallinto-oikeuden ennakkotapauksessa, jossa vedenottaja oli peruuttanut hakemuksensa suoja-aluetta koskevilta tietyin perustein, suoja-alueen määrittämiseen otettiin seuraava kanta:

KHO 1975 11: Edellytyksenä luvan myöntämiselle ja veden ottamiselle oli, kun ottaminen oli tarpeen kaupungin talousveden saannin turvaamiseksi, että otettavan pohjaveden puhtaana säilyminen oli riittävä tehokkailla toimenpiteillä turvattu. Pohjaveden puhtaana säilyminen

nen edellytti, että vedenottamon ympärillä oleva alue määrättiin ottamoon suoja-alueeksi. Suoja-alueen määrääminen oli näin tärkeän tarpeen vaatimaa. Asia palautettiin vesioikeudelle tarpeellisenä pidetyn suoja-alueen määräämistä varten.

Tapaukset, joissa suoja-alue on perustettu vastoin vedenottajan ja ottamon omistajan tahtoa, ovat suhteellisen harvinaisia. Suoja-alueen perustamista voi hakea vain se, jolla on oikeus vedenottamon pitämiseen tai käyttämiseen (Hollo 1976) tai joka hakee lupaa vedenottoon. Vedenottoasian yhteydessä esitetty vaatimus suoja-alueesta ei luo oikeudellista perustetta suoja-alueen perustamiselle. Tosin joissain tällaisissa tapauksissa vedenottoluvan saaja on voitu lupapäätöksellä velvoittaa saattamaan hakemuksella vireille kysymys mahdollisesta suoja-alueen määräämisestä. Näissä päätöksissä luvan saaja on veloitettu liittämään suoja-alueen tarpeellisuutta koskevaan hakemukseen ehdotus mahdollisesti tarvittavasta suoja-alueesta tai muu tarpeellinen selvitys, joka on voinut sisältää esimerkiksi perustelut sille, miksi suoja-alueen muodostamista ei ole pidetty tarpeellisenä.

LSVEO 107/1993/2; LSVEO34/1997/2: Luvan saajan tuli selvittää, oliko pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi tarpeellista määrätä suoja-alue. Selvitys ja mahdollinen luvan saajan hakemus oli toimitettava vesioikeudelle viimeistään vuoden 1996 loppuun mennessä. Asia käsiteltiin vesiylioikeudessa muutoksenhaun vuoksi. Asia käsiteltiin vesiylioikeudessa muutoksenhaun vuoksi. Vesiylioikeus ei 31.1.1995 antamallaan päätöksellä muuttanut vesioikeuden päätöksen lopputulosta.

Pohjavesialueiden suojelua on kaupungissa pidetty tärkeänä. Tämän vuoksi kaupunki ja ympäristökeskus sopivat, että ko. alueelle laaditaan pohjavesien suojelusuunnitelma. Suojelusuunnitelma valmistui 25.10.1995. Laadittua suojelusuunnitelmaa on pyritty seuraamaan ja noudattamaan. Kaupunki oli 9.12.1996 päättänyt, ettei se siinä vaiheessa hakenut suoja-alueen määräämistä. Ympäristökeskus oli asiasta vesioikeudelle antamassa lausunnossaan lausunut, että suojelusuunnitelmassa oli selvitetty aikaisempaa tarkemmin pohjaveden virtauskuva, määriteltävy vedenottamoalueet ja suojavyöhykkeet, kartoitettu ja arvioitu pohjaveden määrälle tai laadulle riskiä aiheuttavat tekijät sekä tehty esitykset tarvittavista suojelutoimenpiteistä. Toimenpiteille oli laadittu aikataulu, josta ilmenivät myös toteuttamisesta vastaavat tahot. Toimenpiteiden toteutumista seurataan vuosittaisissa suojelutyöryhmän kokouksissa.

Ympäristökeskuksen käsityksen mukaan toteuttamalla suojelusuunnitelman mukaiset suojelutoimenpiteet ja valvomalla aktiivisesti alueella tapahtuvaa toimintaa voitiin pohjaveden laatu ja määrä turvata riittävissä määrin. Ympäristökeskus katsoi, ettei tässä vaiheessa ollut perusteltua tarvetta määrätä pohjavedenottamolle suoja-aluetta. Vesioikeus ei määrännyt pohjavedenottamon ympärille suoja-aluetta. Alueella suoritettava toiminta ei aiheuttanut sellaista otettavan pohjaveden pilaantumisvaaraa, että suoja-alueen määrääminen pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi olisi ollut tärkeän tarpeen vaatima. Terveydelliset syytkään eivät edellyttäneet suoja-alueen määräämistä. Vesioikeuden päätökseen ei haettu muutosta.

Tavallisesti pohjavedenottaja esittää pyynnön suoja-alueen perustamisesta samalla, kun se hakee lupaa ottamon rakentamiselle ja käyttönotolle. Suoja-alue voidaan tosin perustaa myös jo käytössä olevalle ottamolle, jolloin suoja-alueen perustamisesta on tehtävä erillinen hakemus ympäristölupavirastolle. Jos jo käytössä oleva valmis ottamo on sellainen, ettei sen käyttöön tarvita lupaa, ei luvan puuttuminen ole esteenä suoja-alueen määrittämiselle. Suoja-alue voidaan siis perustaa vedenottoluvan myöntämisen yhteydessä tai erillisellä hakemuksella, eli käytännössä seuraavissa tilanteissa (Peltokangas 1997, Ojala ja Suomela 1995):

1. Toimivan vedenottamon ympärille
2. Vedenottolupa on myönnetty, mutta ottamoa ei ole rakennettu
3. Samalla kun vedenottolupa myönnetään.

Rakentamattomien esiintymien suojaaminen ennakolta ilman vedenottoa koskevaa hakemusta ei kuitenkaan ole vesilain mukaan mahdollista. Se, että alueen soveltuvuus vedenhankintakäyttöön on todettu tutkimuksin, ei ole riittävä syy vedenottamon suoja-alueen perustamiseen.

Suoja-alueen perustaminen on vesilain mukaan mahdollista myös muiden kuin yhdyskuntien vedenhankintaa palvelevien ottamoiden ympärille. Suoja-alue voidaan siis määrätä myös teollisuuslaitoksen käyttämän ottamon tai jopa yksityistalouden käytössä olevan talousvesikaivon ympärille.

Käytetyn veden määrällä tai veden käyttötarkoituksella ei ole ratkaisevaa merkitystä suoja-alueen perustamisedellytyksiä harkittaessa, kuten ei myöskään maanomistusoloilla. Tavallisesti suoja-alue käsittää sekä vedenottajan että muiden omistamia alueita, mutta suoja-alueita on perustettu myös kokonaan toisen tai vain vedenottajan omistamille alueille.

Pintaveden ottamon suoja-alueesta säädetään vesilain 9 luvun 19 §:ssä. Ympäristölupavirasto voi kyseisen lainkohdan mukaan perustaa suoja-alueen vedenottamon ympärillä olevalle maa- tai vesialueelle myös, jos vettä johdetaan vesistöstä nesteenä käytettäväksi tarkoitukseen, joka terveydellisistä tai muista tärkeistä yleisistä syistä edellyttää veden puhtaana säilymistä. Tämä tapahtuu hakijan pyynnöstä veden johtamista koskevassa lupapäätöksessä tai eri hakemuksesta.

Pohjaveden ottamoiden suoja-alueisiin käytetään soveltuvin osin myös pintaveden ottamoiden perustamista koskevaa vesilain 9 luvun 19 §:ää. Tämän lainkohdan mukaan pohjaveden ottamonkaan suoja-aluetta ei saa määrätä laajemmaksi kuin ottamon suojelutarve edellyttää. Lisäksi ympäristölupaviraston on pohjaveden ottamon suoja-aluetta koskevassa päätöksessä annettava määräyksiä tarvittavista suojatoimenpiteistä ja suoja-alueen käyttöä koskevista rajoituksista. Lainkohta tuo suojatoimenpiteistä ja käyttörajoituksista johtuvat korvauskysymykset selkeästi myös pohjavedenottamoiden suoja-alueiden perustamisasioiden yhteydessä tutkittaviksi. Suoja-aluepäätöksiin liittyvä ottamoiden suojelua tehostava erityispiirre on, että päätöstä, jolle on annettu suoja-alueen käyttöä koskeva rajoitus, on noudatettava muutoksenhausta huolimatta.

Pintaveden ottamon suoja-alueen perustamista koskeva lainkohta eroaa muutamissa kohdin vastaavasta pohjavedenottamon suoja-alueen perustamista käsittelevästä lainkohdasta. Pintavedenottamon suoja-alueen perustaminen ei ole mahdollista, jos asiasta ei ole esitetty pyyntöä ympäristölupavirastolle. Lisäksi, jos pintaveden ottamon suoja-aluetta ei määrätä terveydellisin perustein, edellytetään aina tärkeitä yleisiä syitä.

Edellytys suoja-alueen muodostamiselle on "tärkeä tarve". Pohjaveden pilaamiskiellon tiukennuttua ja muunkin lainsäädännön kehityttyä sekä suojelusuunnitelmamenettelyn yleistyttyä tämän edellytyksen täyttyminen ei välttämättä ole enää yhtä selvä kuin aikaisemmin. Suoja-alueen muodostaminen on havaittu tarpeelliseksi erityisesti sellaisessa tilanteessa, jossa ottamon veden laadun suojelu katsotaan tarpeelliseksi jostain erityisestä syystä tai jos käyttöön otetun tai otettavan pohjavesiesiintymän tehokasta suojelua ei saada käyntiin muilla suojeluvälineillä, kuten kunnan toimesta toteutettavalla pohjavesialueiden suojelusuunnittelulla. Tällainen tilanne saattaa syntyä hyödynnettäessä toisen kunnan alueella olevia pohjavesivaroja tai käytettäessä ottamoa tuotannolliseen tarkoitukseen (Suomela 1989).

Suoja-alueen perustamiseen voi lisäksi olla tarvetta, jos halutaan kieltää tai asettaa ympäristölupaviraston luvanvaraiseksi sellainen toiminta, joka muuten olisi pohjavesialueella sallittua. Suoja-alueella voidaan myös vaatia ympäristölupaviraston lupaa sellaiselle toiminnalle, jolle muuten riittäisi alueellisen ympäristökeskuksen tai kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen antama lupa. Suoja-alueen perustaminen voi näin merkitä toisaalta konkreettisempaa ja toisaalta ylimääräistä lisäsuojaa suhteessa vesilain yleiskieltoihin (Vihervuori 1989).

Läheskään kaikissa tilanteissa, joissa suoja-alue on perustettu pohjavedenottamon ympärille, ei ole edellytetty, että alueella sijaitsisi ottamon veden laatua vaarantavaa toimintaa. Monissa varsinkin yhdyskuntien käytössä olevia ottamoita koskevissa suoja-aluepäätöksissä suoja-alueen perustamiseen on voitu katsoa olevan edellytykset jo sillä perusteella, että ottamon veden laadun säilyttäminen on sellaisenaan tärkeän tarpeen vaatimaa. On ollut varsin yleistä puuttua suoja-alue määräyksillä sellaiseenkin toimintaan, jota alueella ei ole vielä harjoitettu. Jos suoja-alueen perustamisedellytykset ovat olemassa vasta, kun alueelle on jo sijoittunut riskitoimintoja, ei nykyinen vesilain mukainen suoja-aluejärjestelmä voi toimia kovinkaan tehokkaana järjestelmänä edes jo käyttöönotettujen pohjavesiesiintymien suojelussa. Seuraavassa oikeustapauksessa vesiylioikeus katsoi, ettei suoja-alueen perustaminen ollut tärkeän tarpeen vaatimaa pohjaveden pilaantumisvaaraa aiheuttavan toiminnan puuttuessa alueelta.

VYO 150/1997: Kaupunki haki muutosta vesioikeuden päätökseen, jossa pohjavedenottamon ympärille ei oltu määrätty suoja-aluetta. Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä, sillä suoja-alueen määrittäminen ei ollut pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi tärkeän tarpeen vaatimaa. Terveydelliset syyt eivät edellyttäneet suoja-alueen määrittämistä.

Nykyinen suoja-aluejärjestelmä näyttää tiettyjen toimintojen suhteen toimineen varsin hyvin. Suoja-aluepäätöksissä annetaan tavallisesti esimerkiksi koko suoja-alueelle maa-ainesten ottoa koskevia määräyksiä. Määräysten mukaan otto toiminta edellyttää lupaa, jos kaivaminen aiotaan ulottaa päätöksessä pohjaveden pinnan yläpuolelle määriteltäisiin suojakerroksiin. Vesioikeuksiin ei ole lainvoimaisilla suoja-alueilla koskaan jätetty sellaista hakemusta, jonka tarkoituksena olisi ollut saada lupa ulottaa kaivutoiminta suojakerroksiin tai pohjaveden pinnan alapuolelle. Näin suoja-alueella on onnistuttu nostamaan kynnystä hakea lupaa toimintaan, jolla voi olla vaikutusta pohjavesialueen tilaan.

Suoja-alueen perustamista koskeva hakemus voi vaikuttaa myös muihin suunnitellulla suoja-alueella vireillä oleviin hakemuksiin. Jos esimerkiksi maa-ainestenottohakemuksella on merkitystä suoja-alueen perustamista koskevassa asiassa tarkoitetun vedenoton suojaamisen kannalta, se voidaan määrätä käsiteltäväksi suoja-alueen määräämistä koskevan asian yhteydessä tai sen ratkaisemisen jälkeen.

KHO 1986 A II 99 T 813: A oli hakenut vesioikeudelta lupaa ottaa soraa ja hiekkaa. Vedenottamon suoja-alueiden määräämistä koskeva asia oli vireillä vesioikeudessa ja lupahakemuksen tarkoittama soranottoalue sijaitsi pohjavedenottamon suunnitellulla kaukosuojavyöhykkeellä. Korkein hallinto-oikeus kumosi päätöksen, sillä lupahakemus tuli käsitellä pohjavedenottamon suoja-alueen määräämistä tarkoittavan asian yhteydessä tai sen ratkaisemisen jälkeen.

Myös pohjavedenottolupa voidaan jättää myöntämättä sillä perusteella, että pohjaveden puhtauden säilyttäminen edellyttäisi suoja-alueen määräämistä kyseisen pohjavedenottamon ympärille, mitä ei ole kuitenkaan pidetty taroituksenmukaisena:

VYO 11/1999: Vesiylίοikeus katsoi, että kysymyksessä olevalla pohjaveden muodostumisalueella oli niin paljon riskitekijöitä, että pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi tärkeä tarve vaati riittävän laajan suoja-alueen määräämistä vedenottamon ympärille. Se olisi merkinnyt rajoituksia tai kieltoja tuleville toiminnoille sekä olemassa olevien toimintojen osalta annettavia pohjavettä suojaavia toimenpidemääräyksiä, joista vedenottaja ainakin osaksi olisi vastannut. Vesiylίοikeus katsoi, että tällaisen yhdyskunnan tehokkaaseen käyttöön otetun alueen määrääminen suoja-alueeksi ei ollut tarkoituksenmukaista. Asiakirjoista ilmeni, että vesiosuuskunnan toiminnan kehittämiseksi olisi ilmeisesti ollut olemassa muitakin, veden laadun puhtaana säilymisen kannalta parempia vaihtoehtoja. Hankkeesta saatava hyöty ei yleiseltä kannalta ollut kovin merkittävä ... Edellytykset vedenottoa koskevan hakemuksen hyväksymiselle siten puuttuivat.

Suoja-alue on selkeästi rajattu alue, jolla vedenottajalla on myös tiettyjä oikeuksia. Vedenottaja voi suoja-alueella ympäristönsuojelulain 37 §:n mukaan tehdä ympäristölupaviranomaisille muistutuksia muihin lupa-asioihin liittyen, jos haettava lupa koskee vedenottajan oikeutta tai etua. Tällaisia vedenottajan etuun vaikuttavia asioita voivat olla esimerkiksi pohjaveden pilaantumisriskiä aiheut-

tavat tai pohjavesiesiintymän antoisuuteen vaikuttavat toiminnot. Muistutuksentekomahdollisuuden vaikuttavuutta lisää se, että lähiaikoina monille sellaisillekin toiminnoille, joilla on ennen ympäristönsuojelulain voimaantuloa myönnetty, voimassa oleva lupa, joudutaan hakemaan uutta ympäristönsuojelulain vaatimukset täyttävää ympäristölupaa.

Vedenottaja voi myös panna kirjallisesti vireille alueelliselle ympäristökeskukselle osoitetun suoja-alueella sijaitsevaa toimintaa koskevan pyynnön, jos kyseinen toiminta on pohjaveden tai maa-erän pilaamiskiellon vastaista, eikä asia ole ollut vireillä valvontaviranomaisen omasta aloitteesta. Kyseinen oikeus perustuu siihen, että sillä, jonka oikeutta tai etua asia koskee, on ympäristönsuojelulain 92 §:n mukaan vireillepano-oikeus ympäristönsuojelulain 77, 79 ja 84-86 §:issä tarkoitetuissa asioissa. Kyseisissä lainkohdissa mainittuihin asioihin kuuluvat muun muassa pilaantuneet maat ja pohjavedet sekä ympäristönsuojelulakia rikkovat toiminnot.

Vedenottajalla on edellä mainitut muistutuksenteko- ja vireillepano-oikeudet, vaikka alueelle ei olisikaan määrätty vesilain mukaista suoja-aluetta. Tapauksissa, joissa vedenottamon ympärille on perustettu suoja-alue, on kuitenkin jo määritetty, mille alueelle vedenottajan oikeudet ainakin ulottuvat.

6.2 Suoja-alueen rakenne

Pohjavedenottamoiden suoja-alueet muodostuvat tavallisesti suunnitteluohjeistojen mukaisista vyöhykkeistä. Tämä on johtanut käytännössä siihen, että suoja-alueiden rakenne on noudattanut vakiintunutta perusmallia (Vihervuori 1989). Voimassaolevissa määräyksissä ei useinkaan määritellä suoja-alueen rakenteellista tehtävää muulla tavoin, kuin että suoja-alueen tehtävänä on suojella ottamon muodostumisaluetta, eikä suoja-alue saa olla laajempi kuin suojeltavan ottamon todellinen suojelutarve edellyttää.

Pohjavedenottamon suoja-alue muodostuu tavallisesti ottamoalueesta, jonka ympärillä on lähi- ja kaukosuojavyöhyke. Myös pintavedenottamon suoja-alue saattaa koostua vyöhykkeistä, mutta ei välttämättä aina. Sekä pohja- että pintavedenottamon suoja-alueeseen voi kuulua maa- ja vesialueita. On muutamia tapauksia, joissa rantaimetystilanteessa tai muunlaisessa tekopohjaveden valmistuksessa raakavesilähteenä käytetty järvi on otettu joko kokonaan tai osittain suoja-alueen sisäpuolelle.

Pohjavedenottamoiden ottamoalue on useimmiten enintään muutamien hehtaarin suuruinen ja käsittää ottokajojen, vedenkäsittely- ja huoltorakennusten sekä tekopohjaveden valmistuksessa imeytysaltaiden edellyttämät maa-alueet. Lähisuojavaiohyke on puolestaan tavallisesti muutamien kymmenien tai korkeintaan muutamien satojen hehtaarien suuruinen. Pohjaveden pilaamiskiellon tiukennuttua vuonna 1987 sekä jätevesien käsittely pohjavesialueilla koskevan säädöspohjan muutenkin muututtua on tarve vyöhykejaon käyttöön vähentynyt. Lähisuojavaiohykkeen ensisijaisena määrittelyperusteena voidaan tosin aikaisempien ja merkitystään menettäneiden hygieenisten perusteiden sijaan käyttää maa-ainesten oton haittavaikutusten estämistä (Hatva ja Suomela 1999).

Kaukosuojavyöhykkeiden pinta-alat ovat vaihdelleet muutamasta kymmenestä hehtaarista useisiin satoihin hehtaareihin. Muodostumisalueen ominaisuuksien perusteella kaukosuojavyöhyke on voitu jakaa pienempiin lohkoihin ja esittää näille sisällöltään erilaisia maankäyttörajoituksia. Jos suoja-alueella on useampia ottamoita, voi suoja-alueella olla myös useampia lähisuojavyöhykkeitä. Vaikka pohjaveden ottamon suoja-alue voidaan rajata enintään ottamon muodostumisalueen suuruiseksi, ei oikeuskäytännössä ole otettu selkeää kantaa siihen, milloin suoja-alue tulisi vahvistaa tätä pienempänä. Suoja-alueella voidaan saavuttaa paras suojeluteho silloin, kun suoja-alue kattaa koko sen alueen, jolta vesi pääasiallisesti kertyy pohjavedenottamolle suurimmalla luvanmukaisella ottoteholla (Ojala ja Suomela 1995, Hatva ja Suomela 1999). Muodostumisalueella olevien osaluueiden jättäminen pohjavedenottamon suoja-alueen ulkopuolelle tulisi aina tehdä hydrogeologisin perustein.

Eräät pintavedenottamoiden suoja-alueet ovat varsin suurikokoisia johtuen siitä, että suoja-alueen rajojen sisäpuolelle on otettu koko ottamon yläpuolisen vesistön valuma-alue.

Suoja-alue perustetaan useimmiten yhden ottamon ympärille. Suoja-alueen rajat voidaan tosin hakemuksesta vahvistaa sellaisiksikin, että niissä otetaan huomioon useamman saman alueen sisäpuolelle jäävän ottamon suojelutarpeet. Nämä tapaukset ovat ainakin toistaiseksi olleet sellaisia, joissa suojattavat ottamot ovat olleet suoja-aluetta hakeneen omistuksessa tai käytössä. Eri vedenottajien yhteishakemuksia suoja-alueiden perustamiseksi ei ole tehty.

Jos vedenottajan vedenhankintajärjestelyt muuttuvat, vesilaissa otetaan varsin selkeästi kantaa siihen, milloin nämä muutokset edellyttävät vesilain mukaisiin luvanhakutoimenpiteisiin ryhtymistä. Suoja-alueisiin liittyvästä muutoksenhakutarpeesta ei ole olemassa määräyksiä, eikä tällaista velvoitetta ole sisällytetty suoja-aluepäätöksiinkään. Koska velvollisuutta tarkistushakemusten tekemiseen ei ole, tämä on käytännössä johtanut siihen, että monet suoja-alueet ovat sekä rakenteeltaan että muulta sisällöltään vanhentuneita.

6.3 Suoja-aluemääräykset

6.3.1 Yleistä

Vesiasetuksen 69a §:n mukaan suoja-alueen määrittäminen koskevaan hakemukseen on tarpeen mukaan sisällytettävä ehdotus suoja-alueen ja siihen mahdollisesti sisältyvien vyöhykkeiden käyttöä koskeviksi rajoituksiksi. Ympäristölupavirasto vahvistaa suoja-alueen käyttöä koskevat rajoitukset (VL 9:19.1). Ympäristölupavirasto voi kuitenkin harkintansa mukaan poiketa suoja-aluetta hakeneen tekemästä esityksestä. Suoja-aluemääräys voi olla luonteeltaan sekä maankäyttöä rajoittava että tiedottava tai ohjaava.

Suoja-aluemääräystä voi hakea ja käyttää hyväkseen vain se, jolla on oikeus vedenottamon pitämiseen tai sen käyttämiseen (Hollo 1976). Vedenottajaa tai vedenottoluvan haltijaa ei voi maanomistajan vaatimuksesta velvoittaa hakemaan suoja-aluemääräyksiä.

Suoja-alue käyttörajoituksineen merkitsee aluekohtaisten pilaavien tekijöiden rajoittamista (Hollo 1976). Verrattaessa suoja-aluemääräystä pilaamiskiellotihin havaitaan kummassakin olevan kysymys veden käyttömuotojen turvaamisesta. Suoja-aluejärjestelmä onkin voitu nähdä riippumattomana pilaantumisen käsitteestä ja vedenottamokohtaisena, minkä vuoksi sitä on voitu pitää yleispätevästi vaikuttavasta pilaamiskiellosta irrallisena järjestelmänä, jolla kielletään sellaiset toimenpiteet, jotka voivat vaikuttaa haitallisesti tiettyyn ottamoon. On myös esitetty, että pohjaveden ottamoiden suoja-alueilla alueiden käyttöä koskevien määräysten tarkoituksena on ensisijaisesti estää pohjaveden pilaamiskiellossa tarkoitettu pohjaveden laadun vaarantuminen (Ojala ja Suomela 1995) ja turvata näin ottamon toimintamahdollisuudet alueella kaikissa tilanteissa ja olosuhteissa. Koska pohjaveden pilaamiskiello luonteeltaan ehdottomana kieltona poikkeaa vesistön pilaamiskiellosta, jonka vastaiseen toimintaan voidaan myöntää lupa, voidaan myös katsoa, että suoja-aluejärjestelmällä ja suoja-aluemääräyksillä voi olla yleiskiellotojen luonteesta johtuen eroavaisuuksia myös sillä perusteella, sovelletaanko suoja-aluejärjestelmää pinta- vai pohjaveden ottoon (Hollo 1976).

Suoja-alue on vedenottamon ympärille rajautuva alue, jolla kielletään joko kokonaan tai ilman ympäristölupaviraston lupaa sellaiset toiminnot, jotka saattavat vaikuttaa haitallisesti ottamon veden laatuun. Riippumatta siitä, kumpan muotoon toiminnan harjoittamista koskeva suoja-aluemääräys on kirjotettu, suoja-aluejärjestelmä mahdollistaa suoja-aluemääräyksistä poikkeavaa toimintaa koskevan hakemusasian käsittelyn ympäristölupavirastossa. Tällais-takin hakemusta käsiteltäessä viranomaisista kuitenkin sitoo pohjaveden pilaamiskiellon ehdottomuus, joten pohjaveden pilaamiskiellosta poikkeavalle toiminnalle ei voida myöntää lupaa.

On myös katsottu, ettei suoja-aluepäätökseen voi sisällyttää sellaista määräystä, jonka välittömänä tarkoituksena on turvata pohjaveden antoisuus pohjavesiesiintymässä (Vihervuori 1989). Usein esiintymän antoisuuden muuttaminen vaikuttaa kuitenkin myös pohjavesiesiintymän veden laatuun ja tätä kautta esiintymässä olevan ottamon veden laatuun, jolloin antoisuuteen vaikuttavan toimenpiteen rajoittaminen suoja-aluemääräyksillä saattaa olla perusteltua. Tässä yhteydessä on myös muistettava, että vesilakiin vuonna 1987 tehdyt muutokset laajensivat huomattavasti pohjaveden pilaamiskiellon soveltamisalaa. Enää pilaamiskiellossa ei tarkoiteta ainoastaan pilaavia ainepäästöjä, vaan pilaamiskielloa tulee soveltaa vesilain 1 luvun 18 §:n, eli pohjaveden muuttamiskiellon perusteella sellaisiin-kin toimenpiteisiin, joiden vaikutukset ovat vaikutusten syntytavasta riippumatta pohjaveden pilaamiskiellossa tarkoitettuja. Ympäristönsuojelulain voimaantulo ja pohjaveden pilaamiskiellon siirtyminen ympäristönsuojelulain puolelle eivät ole muuttaneet tilannetta. Vesilain 9 luvun 8 §:n 2 momenttiin lisättiin tällöin kohta, jonka mukaan toimenpiteeseen ei saa myöntää lupaa, jos toimenpiteen seurauksena pohjavesi tärkeällä tai muulla vedenhankintakäyttöön soveltuvalla pohjavesialueella voi käydä terveydelle vaaralliseksi tai sen laatu muutoin olennaisesti huonontua tai josta voi aiheutua muu pohjaveden pilaamiskiellossa tarkoitettu seuraus.

Sellaisia suoja-alueääräyksiä ei siis voida antaa, jotka mahdollistavat alueella toiminnan, jonka pohjaveden pilaamiskiello tai siihen pohjautuvat muut määräykset kieltävät. Suoja-alueääräyksillä ei voida lieventää pohjaveden pilaamiskiellon sisältöä. Pohjaveden pilaamiskiello on luonteeltaan yleiskiello, joka on voimassa kaikilla tärkeillä ja vedenhankintakäyttöön soveltuvilla pohjavesialueilla sekä tietyin edellytyksin myös muualla.

Vanhojen suoja-alueiden osalta on katsottu (Vihervuori 1989), ettei voimassa olevakaan suoja-alueääräys, joka saattaa nykyisiin määräyksiin nähden olla vanhentunut tai puutteellinen, voi merkitä sitovaa kannanottoa pohjaveden muuttamis- ja pilaamiskielloista johtuvan suojan vähimmäistasoon.

Pintaveden ottamon suoja-alueella ei vesilain 9 luvun 19 §:n 1 momentin mukaan saa ilman ympäristölupaviraston lupaa pitää sellaista säiliötä, varastoa, viemäriä, johtoa tai muuta laitosta, josta vettä pilaavaa ainetta saattaa päästä vesistöön, eikä myöskään harjoittaa sellaista toimintaa, joka voi vahingollisella tavalla huonontaa ottamosta saatavan veden laatua. Pohjavedenottamoiden suoja-aluetta koskevan vesilain 9 luvun 20 §:n mukaan suoja-alueella ei puolestaan saa ilman ympäristölupaviraston lupaa pitää sellaisia rakenteita, joista likaa tai muuta veden laatuun vaikuttavaa ainetta voi päästä pohjaveteen, eikä myöskään suorittaa sellaista toimintaa, joka voi vahingollisella tavalla huonontaa ottamosta saatavan veden laatua. Pohjavedenottamon suoja-aluetta koskeva lainkohta on siinä mielessä ankarampi, että se koskee yleensäkin aineita, joilla on vaikutusta veden laatuun. Myös asuin- tai muuna vakituksena oleskelupaikkana olevan rakennuksen pitäminen pohjavedenottamon suoja-alueella voi edellyttää ympäristölupaviraston lupaa.

Suoja-alueääräyksillä on voitu asettaa luvanvaraiseksi myös sellainen toiminta, jonka sijoittaminen alueelle ei muuten olisi vaatinut lupaa, vaan se harjoittaminen alueella olisi edellyttänyt esimerkiksi ennakoilmoituksen tekemistä. Ennakoilmoitusjärjestelmän poistuminen ympäristönsuojelulain ja -asetuksen voimaantulon myötä tulee ilmeisesti suoja-alueilla muuttamaan nykyistä ympäristölupajärjestelmää siten, että ne aikaisemmin ennakoilmoitusvelvollisuuden piirissä olleet toiminnot, joihin ympäristöluvan myöntää nyt ympäristökeskus tai kunta, voidaan siirtää suoja-alueääräyksillä ympäristölupaviraston käsiteltäväksi.

Seuraavassa tapaus palavan nesteen varaston sijoittamisesta I luokan tärkeälle pohjavesialueelle käy esimerkiksi siitä, kuinka suoja-alueen olemassaololla ja oikealla suoja-alueääräyksen sisällöllä olisi mahdollista käytännössä tehostaa käyttöönotetun pohjavesialueen suojelua. Tässä tapauksessa vesioikeus ei ottanut toiminnan sijoittamista koskevaa hakemusta käsiteltäväkseen, sillä palavan nesteen sijoittaminen ei ollut sellaista toimintaa, jota tarkoitetaan vesilain 1 luvun 18 §:ssä, eikä alueelle oltu myöskään määrätty vesilain mukaista suoja-aluetta. Vesioikeuden kanta tehtyyn hakemukseen oli, ettei sillä ollut toimivaltaa ottaa asiaa lupa-asiana käsiteltäväkseen:

VYO 37/1999; LSVEO 90/98/3: Kunnan ympäristölautakunta oli myöntänyt muutoksenhakijalle ympäristölupamenettelylain 2§:n mukaisen ympäristöluvan palavan nesteen varaston sijoittamiseen pohjavesialue-

eelle. Muutoksen hakija oli tehnyt ympäristökeskukselle ennakoilmoitusasetuksen mukaisen ilmoituksen palavan nesteen varaston perustamisesta. Ympäristökeskus oli kehotuksessaan katsonut öljyvaraston sijoittamisen I-luokan tärkeälle pohjavesialueelle aiheuttavan pohjavedelle sellaisen pilaantumisriskin, joka vesilain 1 luvun 22 §:n mukaan on kielletty, eikä hyväksynyt öljyvaraston sijoittamista ko. pohjavesialueelle. Ympäristökeskus kehotti muutoksenhakijaa hakemaan polttoainevaraston sijoittamiseen vesioikeuden lupaa. Vesioikeus oli jättänyt tutkimatta muutoksenhakijan hakemuksen saada lupa palavan nesteen varastointiin I-luokan pohjavesialueelle. Vesioikeus oli katsonut, ettei ennakoilmoitusasiaa voitu saattaa vesioikeuden ratkaistavaksi. Vesioikeus oli lisäksi katsonut, että vesilain 1 luvun 22 §:n 2 momentin tarkoittamia lievempiä määräyksiä (kohta poistettu 1.3.2000 alkaen YSL 8 §:stä) voi hakea vain asianomainen viranomainen. Ympäristökeskus oli vaatinut, että vesioikeuden päätös kumotaan ja asia palautetaan vesioikeudelle tutkittavaksi. Vesiyläoikeus ei muuttanut päätöstä. Palavan nesteen sijoittaminen ei ollut sellaista toimintaa, jota tarkoitetaan vesilain 1 luvun 18 §:ssä. Kun varasto aiottiin sijoittaa alueelle, jota ei oltu määrätty vesilain 9 luvun 20 §:ssä tarkoitetuksi suoja-alueeksi, vesioikeudella ei ollut toimivaltaa ottaa asiaa lupa-asiana käsiteltäväkseen.

Vaikka suoja-alueääräystä voi hakea ja käyttää hyväkseen vain se, jolla on oikeus vedenottamon pitämiseen tai käyttämiseen, antaa vesilain 9 luvun 19 §:n 1 momentti ympäristölupavirastolle mahdollisuuden asianosaisen tai viranomaisen hakemuksesta uudessa päätöksessä määrätä uusia suoja-alueen käyttöä koskevia rajoituksia tai lieventää entisiä, jos alueella on aikaisemmin tehty asiaa koskeva suoja-aluepäätös. Suoja-alue voidaan vedenottajan toimesta myös lakkauttaa, minkä jälkeen suoja-aluetta koskevat määräykset eivät enää ole voimassa.

6.3.2 Maa-ainesten otto

Maa-ainesten otto on eräs niistä toiminnoista, joita suoja-alueääräykset tavallisesti koskevat. Vesioikeudet eivät yleensä ole määränneet maa-ainesten ottamista koskevia rajoituksia ehdottomina, vaan siinä muodossa, ettei toimenpiteisiin saa ryhtyä ilman vesioikeuden lupaa, jos kaivaminen ulotetaan päätöksen määräyksissä mainittujen tasojen alapuolelle. Yleensä nämä tasot ovat joitain metrejä pohjaveden pinnan yläpuolella, eli kaivutoiminnalle on haettava lupaa, jos se ulotetaan ns. suojakerrokseen. Suojakerros on lähisuojavyöhykkeellä tavallisesti paksumpi kuin kaukosuojavyöhykkeellä, jos vyöhykejakoa käytetään. Ottamoalueella maa-ainesten ottoa ei yleensä sallita, eikä tästä yleensä myöskään aiheudu korvausongelmia, koska ottamoalueet ovat tavallisesti vedenottajan omistuksessa. Jos vedenottajalle on myönnetty käyttö- tai lunastusoikeus ottamoalueeseen, on ottamoalueen maa-aineksia määrätty korvattavaksi, mutta vain niiltä osin kuin alueella on hyödyntämiskelpoisia maa-aineksia lähisuojavyöhykkeelle määritellyn suojakerroksen yläpuolella. Syvemmältä tapahtuneen maa-ainesten oton välitöntä kiel-

tämistä ja korvauksettomuutta on tavallisesti perusteltu pohjavesiä koskevilla yleiskielloilla, jotka eivät mahdollista syvemältä tapahtuvaa kaivutoimintaa ottamoalueilla.

Suojakerroksen alaraja sidotaan määräyksissä alueella vallitsevaan pohjaveden pinnan tasoon. Useimmissa päätöksissä suojakerroksen alaraja on määritelty ylimmän pohjavedenpinnan mukaan, jolla tarkoitetaan tavallisesti ylintä havaittua tai mitattua pohjaveden pintaa:

ISVEO 75/95/2: Ilman vesioikeuden lupaa on kielletty sellainen maa-aineksen ottaminen kaukosuojavyöhykkeellä, joka ulottuu 3 m ylimmän mitatun pohjaveden pinnan yläpuolella olevan tason alapuolelle. Mikäli ylimmän havaitun pohjaveden pinnan yläpuolella oleva luonnontilainen maakerros on ohuempi kuin 5 m, maa-ainesten ottaminen on kielletty ilman vesioikeuden lupaa myös sanotulta vyöhykkeeltä.

Joissain päätöksissä suojakerroksen alaraja on sidottu ylimpään luonnontilaiseen pohjavedenpintaan, jolloin suojakerros muodostuu paksummaksi, koska ylin luonnontilainen pohjavedenpinta on tavallisesti ylempänä kuin ylin pohjaveden pinta, varsinkin jos tässä yhteydessä tarkoitetaan havaittua tai mitattua pohjaveden pintaa. Jos käytetään mitattuja pohjaveden pintoja, tulee suoja-aluepäätöstä annettaessa varmistua, ettei kysymyksessä ole vedenotolla laskettu pohjaveden pinta.

Useinkaan tiedot suoja-alueen eri osissa vallitsevista pohjaveden pinnan korkeustasoista eivät ole koko aluetta kattavia tai muutenkaan riittävän tarkkoja suojakerroksen korkeustasojen sijainnin määrittelemiseksi. Pohjaveden ottajalle voidaankin asettaa velvollisuus tarvittaessa osoittaa se korkeustaso maastossa, jonka alapuolelta maa-ainesten otto tai maaleikkauksen tekeminen suoja-alueella on ilman ympäristölupaviraston lupaa kielletty.

Suoja-aluepäätöksissä määritellään tavallisesti, mitä toimintoja maa-ainesten ottoa koskeissa määräyksissä ei tarkoiteta. Tällaisia toiminnan muotoja ovat yleensä rakennusten perustaminen, perustusten kuivattaminen sekä kaivojen rakentamiseen liittyvät kaivutyöt. Tällainen määräys ei kuitenkaan poista luvanhakuvelvollisuutta, jos toimenpiteen seuraukset ovat pohjaveden muuttamiskiellossa tarkoitettuja vähäiseen talousvedenottoon tarvittavia kaivon rakennustöitä lukuun ottamatta. Maa-ainesten ottoa koskeva suoja-alueääräys ei yleensä myöskään koske tavanomaista maa-ainesten kotitarveottoa. Määräyksissä saatetaan tosin mainita, että riittävän suojakerroksen jääminen pohjavedenpinnan yläpuolelle tulee huomioida myös kotitarveoton osalta. Alueen olosuhteista riippuen suoja-alueääräyksillä saatetaan puuttua myös esimerkiksi metsäojituksiin tai ranta-alueiden ruoppaamiseen, sillä niistä voi aiheutua pohjaveden likaantumista tai haitallista purkautumista sekä pintavesien imeytymistä maaperään.

Suoja-alueen maa-ainesten ottoa koskeissa kohdissa annetaan myös otto-toimintaan ja kaivualueiden jälkihoitoon liittyviä määräyksiä. Samoin saatetaan määrätä, mitä tietoja maa-ainesten ottoa koskevaan suunnitelmaan on otettava. Menettelyllä pyritään varmistamaan muun muassa se, että toiminnan mahdolliset vaikutukset pohjaveteen otetaan huomioon.

ISVEO 75/95/2: Ennen maa-aineksen ottamista ottoalueelta pintamaa on kuorittava pois ja varastoitava ottoalueen ulkopuolelle. Välittömästi maa-aineksen oton päätyttyä on ottoalueelle levitettävä poistetusta pintamaasta ja puhtaasta kivennäismaasta sekoitettu kasvualusta. Mikäli perusmaa on karkeaa hiekkaa tai sitä karkeampaa maalajia, perusmaan ja kasvualustan väliin on lisäksi levitettävä vähintään 20 cm paksu kerros vettä hyvin läpäisevää hiekkaa. Maa-aineksen ottoa koskevaan lupahakemukseen on liitettävä suunnitelma, josta ilmenevät ainakin otettavan aineksen määrä, kaivussyvyydet, maalajit ja pohjaveden pinnan asema ottoalueen eri osissa sekä selvitys työaikaisista suoja-toimenpiteistä ja ottoalueen jälkihoitotoimenpiteistä.

Eräissä suoja-alueratkaisussa on maa-ainesten ottoa koskevat määräykset annettu hieman toisessa muodossa. Näinkään muotoiltu määräys ei kuitenkaan merkitse sitä, ettei lupatilanteissa kaivutoiminnan sallittavuutta voitaisi suoja-alueella sitoa ympäristösuojeluviranomaisen edellyttämällä tavalla suojakerroksiin.

LSVEO 83/1991/4: Maa-aineksen ottaminen tavanomaista kotitarveottoa lukuun ottamatta on kiellettyä vastoin asiassa aineksen ottajan etukäteen hankkimaa Turun vesi- ja ympäristöpiirin lausuntoa kaivuun suhteesta pohjaveden suojelemiseen ja ilman maa-aineslain tai rakennuslain 124a §:n mukaista lupaa. Mikäli vesi- ja ympäristöpiirin pohjaveden suojelemisesta annetun lausunnon ehtoja ei voida edellä mainitussa lupakäsittelyssä ottaa huomioon tai hakemus koskee lausunnon esitettyä syvempää tai laajempaa kaivua, maa-aineksen ottajan on tältä osin saatettava asia vesilain 1 luvun 18 §:n tarkoittamana maa-aineksen ottolupahakemuksena vesioikeudessa ratkaistavaksi.

VYO 35/1994; LSVEO 30/1993/1: Suoja-alueääräyksen B3 mukaan muu kuin voimassa olevaan asianmukaiseen lupaan perustuva maa-ainesten otto on tavanomaista kotitarveottoa lukuun ottamatta kielletty ilman vesioikeuden lupaa, ellei ottomäärän vähäisyyden tai muun syyn vuoksi ole päästy ottajan, vesi- ja ympäristöpiiriin (nykyisen alueellisen ympäristökeskuksen), kunnan ja hakijan kesken yksimielisyyteen siitä, miten maa-aineksia voidaan ottaa vaarantamatta pohjaveden puhautta. Vesiyliloikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä tämän määräyksen osalta.

Maa-aineksiin liittyvät korvauskysymykset ovat nousseet toistuvasti esille, kun suoja-aluehakemuksia on käsitelty vesioikeuksissa. Päätökset ovat maa-ainesten oton korvattavuuden osalta vaihdelleet eri aikoina myös ylemmissä oikeusasteissa. 1990-luvulla korvauksia ei ole enää määrätty maa-ainesten oton estymisestä. Tämä on osittain johtunut vesilain yleiskieltoihin vuonna 1987 tehdyistä muutoksista, minkä jälkeen pohjaveden pilaamiskieltoa on voitu soveltaa myös maa-ainesten ottoon. Osittain muutos on seurausta myös päätöskäytäntöön omaksutusta linjasta, jonka mukaan (mm. VYO 173/1998) sillä osin, kun on kysymys luvan varaan jäävästä toiminnasta tai toimenpiteestä, voidaan katsoa, että korvausvaatimukset ovat ennenaikaisia, koska suoja-alueääräykset eivät merkitse lopullisen vahingon syntymistä. Sama asia on ilmais-

tu vesioikeuden päätöksessä (LSVEO 81/1990/3) vuodelta 1990 seuraavasti: "Kun maa-ainesten otto tietyn syvyyden alapuolelta vaatii suoja-alueääräysten mukaan vesioikeuden lupaa, vesioikeus ei ole kyseisen suoja-alueen osalta vielä päättänyt lopullisesti, onko maa-ainesten otto sallittua mainittujen syvyyksien alapuolelta, vaan asia ratkaistaan vasta maa-ainesten ottoa koskevan lupahakemuksen yhteydessä."

Korvausvelvollisuutta ei myöskään synny, jos maa-ainesten ottokielto perustuu pohjaveden pilaamiskieltoon.

VYO 126/1996; LSVEO 17/1987/2: Hakemus maa-aineksen ottamisesta tilalta oli hylätty. Vesioikeus katsoi, että maa-aineksen otosta saattoi aiheutua vesilain 1 luvun 22 §:ssä (nykyisen ympäristönsuojelulain 8 §:ssä) tarkoitettua laadun huonontumista ja maa-aineksen otto oli siten kiellettyä. Suoja-alueääräykset eivät siten perusta oikeutta korvauksen saamiseen maa-aineksen oton estymisestä. Vesioikeuden lopputulosta ei muutettu. Ei valituslupaa (KHO 29.1.1997, T 173)

Maa-ainesten ottoa säätelevät myös maa-aineslaki sekä maankäyttö- ja rakennuslaki, jotka ovat voimassa vesilaista riippumatta. Maa-aineslaissa on säädetty ympäristönsuojeluviranomaisten kuulemisesta myönnettäessä maa-aineslain tarkoittamia lupia muun muassa niille alueille, joilla on vesiensuojellusta merkitystä. Maa-aineslakia ei sovelleta alueille, joilla on voimassa maankäyttö- ja rakennuslaissa tarkoitettu toimenpidekielto. Ottotoimintaa koskevalla suoja-alueääräyksellä (LSVEO 83/1991/4) voidaan kuitenkin tehostaa vesien suojelua ulottamalla kuulemisvelvoite myös toimenpidekieltoalueille.

Maa-aineslain mukainen lupamenettely ja tarve pohjavesivaikutusten huomioon ottamiseen lupamenettelyssä eivät millään tavoin riipu siitä, onko suoja-alue perustettu vai ei. Jos ottohankkeelle on saatu sekä maa-aineslain että vesilain mukainen lupa, on noudatettava kummankin luvan määräyksiä. Jos määräykset koskevat samaa asiaa, kuten suojakerroksen paksuutta, on noudatettava ankarampaa (Vihervuori 1989). Ei voida sanoa, kummasta laista johtuva suojelutaso olisi kaikissa tapauksissa ankarampi, vaikka usein vesilain tarjoama suoja onkin laajempi (Vihervuori 1989).

Kun vesilain mukaisessa luvassa tai päätöksessä rajoitetaan maa-ainesten ottoa edellä kuvatuin keinoin, rajoitus koskee myös sellaista ottotoimintaa, johon maa-aineslakia ei sovelleta. Esimerkkinä sellaisesta ottotoiminnasta, jota suoja-alueääräykset koskevat ja johon ei maa-aineslain mukaan tarvitse hakea lupaa, voidaan mainita turvevarojen hyödyntäminen. Jos suoja-aluepäätöksessä selvästi rajataan otettavien maa-ainesten laatu esimerkiksi hiekkoihin tai soriin, ei määräys kuitenkaan koske turvevaroja.

6.3.3 Maa- ja metsätalous

Suoja-aluemääräyksillä puututaan myös maa- ja metsätalouden harjoittamiseen suoja-alueella. Maa- ja metsätalouden harjoittamista koskevat määräykset ovat maa-ainesten ottoa koskevia määräyksiä useammin luonteeltaan ehdottomia, eli määräyksen tarkoittaman toiminnan harjoittaminen on suoja-alueella kokonaan kiellettyä.

Määräykset koskevat maa- ja metsätalouden osalta tavallisesti liete- ja karjanlannan käyttöä kastelu- ja sadetusvetenä tai maanparannusaineena, lannoitteiden ja torjunta-aineiden käyttöä sekä erilaisten maa- ja karjataloudessa tarvittavien rakenteiden ja rakennusten rakentamista suoja-alueelle.

Usein suoja-aluemääräyksissä kielletään liete- ja karjanlannan käyttö sadetuksessa tai muussa kastelussa. Joissain tapauksissa näiden aineiden käyttö on kuitenkin sallittu käytössä ollein menetelmin niillä tiloilla, joissa käyttöä on harjoitettu ennen suoja-aluepäätöksen voimaantuloa. Nämä tilat on myös voitu erikseen mainita suoja-aluemääräyksissä. Lannoitteiden levityksen salliminen yksittäisellä tilalla tai tiloilla tulee aina perustua hydrologisiin olosuhteisiin ja ottamolta saatavan veden laatuun.

KHO T 3086/1996; VYO 126/1995; LSVEO 96/1994/2: Suoja-aluemääräyksen 9 mukaan alueella on kielletty lietelannan, karjalannan ja virtsan käyttö. Kuitenkin tilan A pelloilla saadaan näitä aineita edelleen käyttää lannoituksessa ja maanparannuksessa vesi- ja ympäristöpiirin hyväksymän suunnitelman mukaisesti. Suunnitelman tulee sisältää muun ohessa esitys levitysjajasta ja levitysmääristä peltolohkoittain. Vesiyliloikeus muutti suoja-aluemääräystä 9, mutta korkein hallinto-oikeus kumosi vesiyliloikeuden päätöksen suoja-aluemääräyksen 9 osalta ja saattoi vesioikeuden päätöksenmukaisen suoja-aluemääräyksen 9 sellaiseen voimaan.

Kuivikkeiden ja karjanlannan käyttöä koskevat määräykset ovat usein olleet lievempiä kuin esimerkiksi lietelannan levitystä koskevat määräykset.

Suoja-aluemääräyksissä sallitaan tavallisesti keinolannoitteiden tavanomaiseksi katsottava käyttö peltoviljelyssä ja metsänhoidossa. Vain harvoissa päätöksissä keinolannoitteiden käyttöä on kielletty edes lähisuojavuohyöhykkeellä. Torjunta-aineiden ja keinolannoitteiden käyttöön liittyvät määräykset ovat usein olleet samankaltaisia. Monissa päätöksissä vesakontorjunta-aineiden käyttö on kuitenkin kielletty koko suoja-alueella tai suoja-alueen lähisuojavuohyöhykkeellä.

VYO 57/1996; ISVEO 75/95/2: Vesioikeuden antaman suoja-aluemääräyksen mukaan väkilannoitteiden, kasvinsuojeluaineiden, vesakon- ja heinäntorjunta-aineiden ja tuhoeläinmyrkkujen muu kuin tavanomaiseen peltoviljelyyn ja metsänhoitoon liittyvä käyttö on kielletty. Vesiyliloikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöstä. KHO 0174: ei myöntänyt valituslupaa.

Joissain päätöksissä (esim. PSVEO 16/98/2) on edellytetty, että lannoituksesta ja kasviensuojeluaineiden käytöstä tulee vuosittain laatia suunnitelma, jolle tulee saada alueellisen ympäristökeskuksen hyväksyntä. Jos tästä suunnitelmasta tai sen toteuttamisesta ei päästä yhteisymmärrykseen, voi suunnitelman esittäjä saattaa asian hakemuksella ympäristölupaviraston ratkaistavaksi.

Ennen ympäristönsuojelulain voimaantuloa on suoja-alueella tavallisesti edellytetty vesioikeuden lupaa, jos sinne on ollut tarkoitus sijoittaa vesien suojelua koskevista ennakkotoimenpiteistä annetussa asetuksessa tarkoitettuja laitoksia. Tämä asetus tuo meijereiden, teurastamoiden, turkistarhojen sekä eräiden muiden maatalouden harjoittamiseen liittyvien laitosten lisäksi tietyn kokoiset karja- ja eläinsuojat luvanhaun piiriin suoja-alueella. Luvanvaraisuus on tavallisimmin koskenut vain uudisrakentamista. Sellaisia suoja-aluepäätöksiä on kuitenkin tehty, joissa on käsitelty lupaa edellyttävän jo rakennetun laitoksen pitämistä suoja-alueella hakemusasiana.

LSVEO 30/1996/2; VYO 2/1997: Suoja-aluepäätöksen määräysten mukaan pohjavedenottamoiden suoja-alueella oli muun muassa kielletty vesien suojelua koskevista ennakkotoimenpiteistä annetussa asetuksessa mainitun laitoksen perustaminen eli esimerkiksi yli 15 000 teuraskananpojan eläinsuojan pitäminen. Tästä määräyksestä poiketen vesioikeus oli antanut luvan jo rakennetun 30 000 broilerin broilerinkasvatamon pitämiseen suoja-alueella sekä luvan kasvatamon laajentamiseen 60 000 broileriin. Kun otettiin huomioon poikkeamisluvan määräykset, broilerinkasvatamon pitämisestä alueella ei vesioikeuden perustelujen mukaan ennalta arvioiden aiheutunut vesilain 9 luvun 20 §:ssä tarkoitettua pohjaveden pilaantumista

Edelliseen vesioikeuden päätökseen liittyen ympäristökeskus oli vaatinut vesiylioikeudessa, että vesioikeuden myöntämän poikkeamisluvan määräykseen lisätään kielto broilerinlannan levittämisestä ottamoiden lähisuoja-vyöhykkeellä.

LSVEO 30/1996/2; VYO 2/1997: Vesioikeuden mielestä hakija oli pyytänyt lupaa poiketa suoja-alueääräyksistä siltä osin, kuin alueelle oli kielletty perustamasta vesiensuojelua koskevista ennakkotoimenpiteistä annetussa asetuksessa tarkoitettua broilerinkasvatamoa. Tämän vuoksi vesioikeus jätti asiaan kuulumattomina tutkimatta ympäristökeskuksen vaatimukset, jotka koskivat broilerinkasvatamotoiminnassa syntyvän lannan sijoittamista ja käyttöä suoja-alueella. Vesiylioikeuden käsityksen mukaan myönnettäessä lupa suoja-aluepäätöksessä kielletyn laitoksen perustamiseen voidaan samalla määrätä laitoksesta kertyvän jätteen sijoittamista koskevia rajoituksia. Kun otettiin huomioon asiakirjoista ilmenevät tiedot pohjavesialueesta ja pohjaveden korkeuksista sekä lähisuoja-aluevyöhykkeiden maaperästä, katsottiin, että broilerinlannan levittäminen sellaisenaan tai kompostoituna lähisuoja-aluevyöhykkeille aiheuttaa pohjaveden pilaantumisen vaaran ottamoilla.

Asettaessaan luvanhakuvelvollisuuden laitoksen perustamiselle tai pitämiselle suoja-alueella vesioikeutta eivät ole sitoneet ennakkoilmoitusasetuksessa määritellyt laituskoot, vaan olosuhteet ja harjoitettavan toiminnan luonne huomioiden on luvanhakuvelvollisuus voitu asettaa myös kooltaan pienemmille laitoksille.

ISVEO 72/92/2: Alueelle ei ilman vesioikeuden lupaa saa rakentaa tai mitarhaa, turkistarhaa tai yli 10 sian sikalaa.

Joissain päätöksissä ennakkoilmoituksen tekemistä edellyttävien laitosten sijoittaminen suoja-alueelle on sallittu ilman vesioikeuden lupaa, jos suoja-alueella toteutetaan alueellisen ympäristökeskuksen hyväksymät suojatoimenpiteet:

LSVEO 30/1997/4: Suoja-aluemääräyksen numero 1 mukaan alueelle ei saa rakentaa vesiensuojelua koskevista ennakkotoimenpiteistä annettussa asetuksessa eikä terveydensuojeluasetuksen 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettuja tehtaita, laitoksia tai varastoja ilman alueellisen ympäristökeskuksen hyväksymiä suojatoimenpiteitä. Teollisuuslaitosten osalta tulee tällöin ottaa huomioon jätelain 42 §.

Kun maatalousrakentaminen on suoja-alueella määrätty luvanvaraiseksi, on yleensä katsottu, ettei tästä luvanvaraiseksi määrittämisestä ennalta arvioiden aiheudu korvattavia edunmenetyksiä. Suoja-aluemääräyksistä aiheutuva korvausvelvollisuus määräytyy tällöin vasta toimenpidettä koskevaan hakemusta käsiteltäessä.

ISVEO 72/92/2: Jos joku muu kuin luvan saaja hakee vesioikeudelta lupaa luvanvaraiseksi määrättyyn toimenpiteeseen, luvan saaja voidaan velvoittaa korvaamaan hakijalle hakemuksen tekemisestä ja käsittelystä aiheutuneet kustannukset. Jos haettu lupa joltakin osin evätään ja tämä epääminen johtuu suoja-aluepäätöksestä, voidaan luvan saaja velvoittaa korvaamaan myös luvan epäämisestä hakijalle aiheutuva vahinko, haitta tai muu edunmenetys.

Ympäristönsuojelulain voimaantulo on muuttanut lupatilannetta maatalousrakentamisen osalta. Asetus vesiensuojelua koskevista ennakkotoimenpiteistä on kumottu. Nykyisin eläinsuojien ja turkistarhojen rakentamiselle tarvitaan ympäristölupa, jos ympäristönsuojeluasetuksen 1 §:n 1 momentin 11 kohdassa tarkoitetut laituskoot ylittyvät. Tavallisesti luvan antaa joko ympäristökeskus tai kunnan ympäristönsuojeluviranomainen. Se, kumpi viranomainen myöntää luvan, riippuu laitospöytästä, joka on määritelty ympäristönsuojeluasetuksen 6 §:n 10 kohdassa ja 7 §:n 11 kohdassa. Kun toimintaan tärkeillä pohjavesialueilla, jollaisia pohjavedenottamoiden suoja-alueetkin ovat, tai vedenhankintaan soveltuvilla pohjavesialueilla, edellyttää ympäristönsuojeluasetuksen 1 §:n 2 momentti ympäristölupaa kooltaan vähäisemmiltäkin yksiköiltä. Tällöin toiminnasta tulee kuitenkin aiheutua

pohjaveden pilaantumisvaara. Näissä tilanteissa ympäristöluvan myöntää aina kunnan ympäristönsuojeluviranomainen. Suoja-alueella tullaan kuitenkin jatkossa todennäköisesti edellyttämään eläinsuojien ja turkistarhojen rakentamiselle kaikilta osin ympäristölupaviraston lupaa.

Joissain suojaja-aluepäätöksissä on määrätty maksettavaksi korvauksia maatalouden harjoittamisen vaikeutumisesta. Korvauksia on määrätty esimerkiksi lietalan käytön kieltämisestä suojaja-alueella. Pohjaveden pilaamiskiello ja vuonna 1998 annettu valtioneuvoston päätös (219/1998) maataloudesta peräisin olevien nitraattien pääsyn rajoittamisesta ovat vaikuttaneet maanomistajien mahdollisuuksiin saada korvauksia suojaja-alueella maatalouden harjoittamista koskevista määräyksistä.

VYO 172/1998: Vesiylöikeus katsoi, ottaen huomioon maaperän laadun vedenottamon ympäristössä ja jo tapahtuneen pohjaveden laadun huononemisen, että tilan suojaja-alueeseen sisältyvällä alueella harjoitettava sellainen toiminta, johon liittyi nykyisen tilanteen kaltaista virtsan ja lannan imeyttämistä maaperään, todennäköisesti olennaisesti huonontaa pohjaveden laatua. Tällainen toiminta on kiellettyä suoraan vesilain nojalla....Tämänhetkisen tiedon perusteella tilalla ei voida harjoittaa nykyisessä laajuudessa pihattotyyppistä karjan kasvatusta tai lisäruokintaan perustuvaa karjan laiduntamista suojaja-alueeksi määrättyllä alueella, ellei lannan ja virtsan pääsyä maaperään estetä....Siltä osin kuin toiminnan on todettu olevan kiellettyä suoraan lain nojalla, tilan omistajalla ei ole oikeutta korvaukseen. Tämä koskee elinkeinon estymisen korvaamista, mahdollisesti hyödyttömäksi jäävän pihattorakennuksen korvaamista ja toiminnan mahdollisesti siirtämisestä johtuvia kustannuksia. Tila on itse velvollinen kustantamaan pohjaveden pilaamisen estämiseksi tarvittavat rakenteet siltä osin kun niistä ei ole sovittu.

PSVEO 16/98/2: Vesiylöikeus totesi, että tila oli vesilain 1 luvun 22 §:n ja maataloudesta peräisin olevien nitraattien pääsyn rajoittamisesta annetun valtioneuvoston päätöksen (219/1998) 7 §: 1 ja 2 momentin nojalla velvolliset itse kustantamaan pilaavien aineiden pohjaveteen pääsyn estämiseksi tarpeelliset rakenteet ja että suojaja-alueääräykset eivät rajoita maanomistajan mahdollisuuksia käyttää aluettaan enempää kuin mitä johtuu suoraan vesilain säännöksistä, eikä määräyksistä ennalta arvioiden aiheudu korvattavaa tai toimenpitein estettävää vahinkoa, haittaa tai muuta edunmenetystä tilalle.

Valtioneuvoston päätöksessä maataloudesta peräisin olevien nitraattien vesiin pääsyn rajoittamisesta on kielletty kotieläinsuojan perustaminen siten, että siitä voi aiheutua pohjaveden pilaamiskiellossa tarkoitettu pilaantumisvaara. Pohjavesialueelle ei myöskään saa sijoittaa lantapatteria, ja pohjavesien suojelun tarpeet on otettava riittävästi huomioon kotieläinten ja loittelualueiden sijoittamisessa ja hoidossa.

6.3.4 Liikenne ja liikennealueet

Suoja-alue määräykset ovat liikenteen osalta koskeneet liikennealueiden rakentamista, teiden kunnossapitoa ja hoitoa sekä suojarakenteiden tekemistä. Liikenteessä pohjavesien pilaantumisvaaraa aiheuttavat liikenteen päästöt, vaarallisten aineiden kuljetukset sekä erityisesti teiden kunnossapito talvisin. Asiasta tehdyn tutkimuksen mukaan pohjavesialueilla, joilla kulkee suolattavia teitä, noin 25 %:lla ottamoista pohjaveden kloridipitoisuus on ylittänyt terveysviranomaisen talousveden teknis-esteettisen tavoitearvon 25 mg/l ja 1,5 %:lla ottamoista on ylitetty 100 mg/l raja-arvo (Hänninen ja Nysten 1998).

Suoja-alue määräyksillä kielletään usein uusien teiden rakentaminen suoja-alueelle, jos niitä ei vettä läpäisevien maalajien kohdalla rakennuttajan kustannuksella varusteta asianmukaisin suojarakentein (mm. LSVEO 55/1995/2). Määräys on tässä muodossa voitu saattaa koskemaan myös teiden perusparantamista ja pysäköintialueita. Jos alueella ei ole suoja-aluetta perustettaessa ollut vanhoja teitä, on uusien teiden rakentaminen suoja-alueelle eräissä tapauksissa kielletty kokonaan. On myös päätöksiä, joissa teiden rakentamiskielto koskee vain lähisuojavyöhykettä.

Useissa suoja-alue päätöksissä vedenottajalle on annettu oikeus vanhojen teiden tienvarsiojen ja -luiskien tiivistämiseen ja tarpeellisten suoja-toimenpiteiden tekemiseen. Toimenpiteet on tiealueilla yleensä määrätty toteutettavaksi tienpitäjän kanssa sovittavalla tavalla:

LSVEO 110/1991/1: Kaupungilla on oikeus tiivistää tienpitäjän kanssa sovittavalla tavalla vanhojen teiden tienvarsiojat ja -luiskat ja tehdä muut tarpeelliset suojatoimenpiteet.

Käytännössä tällainen määräys on osoittautunut tehottomaksi pohjavesien suojelussa, koska vedenottajat ovat hyvin harvoin käyttäneet heille myönnettyä suojaamisoikeutta.

Seuraavassa tapauksessa, jossa vesioikeus oli antanut luvan saajalle oikeuden tehdä vanhoihin teihin tarvittavat suojatoimenpiteet, korkein hallinto-oikeus katsoi, että kyseistä määräystä oli muutettava, sillä tienpidosta aiheutui edelleen pohjaveden laadun huonontumista:

KHO T 209/1983, 17.1.1983: Vesioikeuden asettaman suoja-alue määräyksen mukaan vesiosuuskunnalla oli oikeus määräyksessä mainituin tavoin tiivistää suoja-alueella olevien tienvarsiojen luiskat ja pohjat määräyksestä ilmenevin ehdoin. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että tienpidosta aiheutui vesilain 1 luvun 22 §:ssä (nykyisessä ympäristönsuojelulain 8 §:ssä) tarkoitettua pohjaveden laadun huonontumista ja että tienpitäjä oli velvollinen huolehtimaan siitä, ettei tienpidosta aiheudu tuollaista seurausta. Tämän vuoksi korkein hallinto-oikeus kumosi mainitun määräyksen ja palautti asian vesioikeudelle uudelleen käsiteltäväksi.

On harvinaista, että tienpitäjä olisi suoja-alueääräyksessä suoraan velvoitettu toteuttamaan vanhojen teiden suojauksia, mutta tällaisiakin tapauksia on:

VYO 6/1992: Tielaitoksen on tiivistettävä valtatien suoja-alueelle jäävän osuuden pientareet ja laskuojat sellaisiksi, että suola ei pääse imeytymään pohjavesiin... Valtatie on vilkkaasti liikennöity liikenneväylä, jonka liikenneturvallisuuden takia suolaus on tien kunnossapidon yhteydessä katsottava tarpeelliseksi. Hakijan vastineessaan esittämien tietojen mukaan kloridipitoisuudet valtatien varrella olevalla vedenotamolla olivat kolminkertaistuneet. Suolauksen vuoksi pohjaveden laatu pohjavesialueella voi olennaisesti huonontua. Tämän vuoksi ja huomioon ottaen säännökset vesilain 1 luvun 22 §:ssä (nykyisessä ympäristönsuojelulain 8 §:ssä) velvoitetaan tielaitos itse suorittamaan pohjaveden suojaamista koskevat toimenpiteet suoja-alueeksi määrättävälle alueelle jäävällä tieosuudella.

Jos suojatoimenpiteen tarve perustuu pohjaveden pilaamiskieltoon, ympäristölupavirasto voi tarvittaessa jo suoja-aluepäätöstä antaessaan asettaa toimenpidevelvoitteita myös muille kuin suoja-aluetta hakeneelle. Tällaisten velvoitteiden asettamisen ei välttämättä tarvitse liittyä liikennejärjestelyihin, vaan kyseessä saattaa olla myös muunlainen toiminta suoja-alueella. Vastaavanlaisesta velvoitteen asettamisesta on kysymys myös silloin, kun kaivutoiminnan harjoittajalta edellytetään suoja-alueääräyksessä kaivualueiden jälkihoitotoimenpiteitä.

Määräyksiä on voitu antaa myös suoja-alueella sallituista suolausmenetelmistä ja pyrkiä näin vähentämään suolan käyttöä suoja-alueella. Suoja-alueella voidaan esimerkiksi edellyttää siirtymistä kiinteiden aineiden käytöstä liuossuolaukseen.

VYO 6/1992; LSVEO 39/1991/4: Vesioikeus oli määrätessään pohjavedenottamon ympärillä olevan alueen suoja-alueeksi kieltänyt muun muassa suolojen käyttämisen suoja-alueella yleisen tien kunnossapidon yhteydessä. Vesiliioikeus muutti päätöstä tiepiirin valituksesta siten, että se salli valtatien suolauksen tien kunnossapidon yhteydessä edellyttäen, että toimenpide suoritettiin liuossuolausmenetelmällä, koska valttie oli vilkkaasti liikennöity liikenneväylä, jonka liikenneturvallisuuden vuoksi liuossuolaus on tien kunnossapidon yhteydessä katsottu tarpeelliseksi. Tielaitos velvoitettiin tiivistämään mainitun tien suoja-alueelle jäävän osuuden pientareet ja laskuojat sellaisiksi, että suola ei päässyt imeytymään pohjavesiin.

Eräissä suoja-aluepäätöksissä on noussut esille kysymys teiden rakentamisen ja suojaamisen mahdollisesti aiheuttamista pohjavesivaikutuksista. Kun suojarakenteisiin kerääntynyt vesi johdetaan pois pohjavesialueelta, alueella muodostuu pohjavettä aikaisempaa vähemmän, mikä puolestaan saattaa vaikuttaa esiintymän käyttömahdollisuuksiin ja aiheuttaa täten vahinkoa vedenottajalle. Seuraavassa tapauksessa, jossa vesioikeus oli myöntänyt luvan poiketa suoja-alueääräyksistä muuttamalla lähisuojavyöhykkeellä sijaitseva valttie moottoritieksi ja rakentamalla alueelle eritasoliittymä,

vesiylioikeus katsoi vesioikeuden tavoin, että yrityksen toteuttamisesta ei ennalta arvioiden aiheutunut haitallisia seurauksia vedenhankinnalle. Vesioikeuden päätökseen lisättiin kuitenkin vastuusuhteiden selventämiseksi maininta tien rakentajan vastuusta tarvittaessa huolehtia vedensaannista ja mahdollisesta vahinkojen hyvittämisestä.

VYO 143/1997: Luvan saaja loi vastuussa yrityksen toteuttamisesta tai tien käyttämisestä pohjaveden otolle aiheutuvista vahingoista, haitoista ja muista edunmenetyksistä. Mikäli tien tekemisen tai käyttämisen vuoksi veden saanti pohjavedenottamosta huomattavasti vaikeutuu tai vesi käy tarkoitukseensa kelpaamattomaksi, luvansaaajan on turvattava pohjavedenottamoa käyttävien veden saanti asianmukaisella tavalla ja hyvitetävä tien rakentamisesta tai käyttämisestä pohjaveden ottamiselle mahdollisesti aiheutuvat vahingot, haitat ja muut edunmenetykset. Mikäli veden saannin turvaamisesta tai vahinkojen hyvittämisestä ei päästä asianosaisten kesken sopimukseen, voidaan asia saattaa hakemuksella vesioikeuden käsiteltäväksi.

Vesioikeus myönsi myös toisessa vastaavanlaisessa tapauksessa luvan (LSVEO 69/1996/4) teiden rakentamiselle lähisuojavajöhykkeelle, minkä lähisuojavajöhykettä koskevat määräykset kielsivät. Samalla vesioikeus hylkäsi lupahakemuksen tarpeettomana siltä osin, kun asiassa oli kysymys teiden rakentamisesta pohjavedenottamoiden kaukosuojavajöhykkeelle, koska suoja-aluepäättöksen kohta, jolla kiellettiin moottoriajoneuvoille tarkoitettujen yleisten teiden rakentaminen alueelle, ei koskenut ottamoiden kaukosuojavajöhykettä.

Tässä tapauksessa alueella kaksi ottamoa omistanut kuntayhtymä oli vaatinut, että vesioikeuden päätös tulisi kumota ja palauttaa asia uuteen vesioikeuskäsittelyyn. Kuntayhtymän näkemyksen mukaan vesioikeuden ei olisi tullut tutkia teiden rakentamisasiaa ainoastaan hakemuksena poiketa lainvoimaisista suoja-alueääräyksistä, vaan luvan tarve ja luvan myöntämisen edellytykset olisi tullut tutkia myös pohjaveden muuttamis- ja pilaamiskieltojen asettamat vaatimukset huomioon ottaen. Suunniteltujen rakentamis- ja suojaustoimenpiteiden tai teiden jatkorakentamisen vaikutuksia pohjavesialueen antoisuuteen tai esiintymän käyttömahdollisuuksiin ei oltu selvitetty. Suunnitellut hiekkakuoppien täyttämiset puhtaalla savella katsottiin voivan johtaa pohjaveden happitilanteen heikkenemiseen ja edelleen pohjaveden pilaantumiseen. Hakijalta oli kuntayhtymän näkemyksen mukaan vaadittava riittävät selvitykset hankkeen vaikutuksista. Täytötoimista oli esitettävä yksityiskohtaiset suunnitelmat, ja vesioikeuden oli näiden pohjalta itse tehtävä päätös suojatoimien riittävydestä. Kuntayhtymä katsoi myös, että tiesuolan käyttäminen kaukosuojavajöhykkeellä olevilla suojaamattomilla teillä uhkasi ottamoiden toimintaa.

Vesioikeuden antama päätös kumottiin ja asia palautetaan vesioikeudelle, jonka tuli ottaa asia viran puolesta välittömästi uudelleen käsiteltäväkseen sekä ottaa päätöksessään huomioon palautuksen syy. Vesiylioikeus perusteli palautuspäätöstään seuraavalla tavalla:

VYO 71/1997: Vesioikeuden päätöksessä ei ole selostettu, miten hanke on toteutettava. Vesioikeuden on vaadittava hakemuksen täydentämistä ja sen jälkeen, mikäli edellytykset luvan myöntämiselle ovat olemassa, asettaa tarpeelliset, riittävän yksityiskohtaiset lupaehdot. Hakemusta on arvioitava myös pohjaveden muuttamiskiellon kannalta.

Hankkeen eri osien osalta vesiylöioikeus lausui lisäksi seuraavaa:

VYO 71/1997: Yhdistie tulisi suunnitelman mukaan kulkemaan osaksi vedenottamon kaukosuojavyöhykkeellä ja osaksi sen lähisuojavyöhykkeellä aivan ottamon ja suunnitellun lisääkaivon tuntumassa. Asiakirjojen mukaan tierakenteet tulisivat kaivojen välittömässä läheisyydessä ulottumaan hyvin vettä johtaviin kerroksiin. Esitetyn suojaussuunnitelman mukaan tielle tehtäisiin korkealuokkaiset suojarakenteet. Suojauksen vaikutus pohjaveden muodostumiseen jäisi vesiylöioikeuden käsityksen mukaan kuitenkin vähäiseksi. Tien rakentaminen ja lisääntyvä liikenne tiellä voivat esitetyistä suojausrakenteista huolimatta aiheuttaa nykyiseen verrattuna huomattavan riskin vedenottamon veden laadulle. Hakemukseen ei ole liitetty sellaisia tietoja alueen pohjavesioloihin eikä tien tarpeellisuudesta ja vaikutuksista pohjavesioloihin, että luvan myöntämisen edellytyksiä voitaisiin perustellusti arvioida. Asiassa on siten hankittava lisäselvityksiä.

Valtatien leventäminen kaksiajorataiseksi tapahtuisi suunnitelman mukaan osittain pohjavedenottamon kaukosuojavyöhykkeellä. Asiakirjoista ilmeni, että tien leventäminen jatkuisi vaiheittain. Tällöin tien leventäminen tapahtuisi samalla pohjavesialueella. Tien leventäminen ja pohjaveden suojaus on suunniteltava kokonaisuutena siten, että suunnitelma kattaa ainakin vedenottamoiden pohjaveden muodostumisalueen. Kun sekä rakennustyöt että tien liikenne ja kunnossapito voivat onnettomuusriskin ja kunnossapitokemikaalien käytön vuoksi aiheuttaa riskin pohjaveden laadulle, vesioikeuden olisi tullut arvioida hankkeen vaikutukset myös tältä kannalta. Luvan tarve ja luvan myöntämisedellytykset on siten harkittava uudelleen. Vesioikeus ei ole antanut asiassa uutta päätöstä.

6.3.5 Jäteveden johtaminen

Suoja-alueääräyksissä kielletään tavallisesti jäteveden puhdistamoiden rakentaminen suoja-alueelle. Puhdistamoiden rakentaminen voidaan kuitenkin myös sallia sillä edellytyksellä, että niillä käytetään tiiviitä viemäreitä.

Jätevedet on uusien rakennusten osalta johdettava suoja-alueella tiiviisiin viemäriin tai kuljetettava suoja-alueen ulkopuolelle.

PSVEO 16/98/2:Kiellettyä on jätevesien maahan imeyttäminen ja uusien asuin- tai vastaavien rakennusten rakentaminen, ellei niistä jätevesiä johdeta tiiviissä viemäreissä tai kuljeteta umpisäiliöistä suoja-alueen ulkopuolelle.

Vanhojen rakennusten osalta käytäntö on ollut, että suoja-aluetta hakeneelle annetaan oikeus omalla kustannuksellaan suorittaa sellaiset toimenpiteet, jotka ovat tarpeen jätevesien maaperään pääsyn estämiseksi. Näiden rakenteiden kunnossapitovelvollisuus on tavallisesti määrätty kiinteistön omistajalle. Joissain päätöksissä on määrätty, että kiinteistön on liityttävä yleiseen viemäriin viemärilaitoksen liittymisehtoja noudattaen, jos viemäri on rakennettu 15 metriä lähemmäksi kiinteistön rajaa. Tämä on koskenut myös vanhoja kiinteistöjä.

Valtioneuvoston päätöksellä (19.5.1994/364) pantiin täytäntöön pohjaveden suojelemisesta tiettyjen vaarallisten aineiden aiheuttamalta pilaantumiselta 17.12.1979 annettu Euroopan yhteisöjen neuvoston direktiivi (80/68/ETY). Päätöksen mukaan ainetta, joka on mainittu päätöksen liitteessä tai kuuluu siinä lueteltuihin aineryhmiin, ei saa päästää pohjaveteen. Päätös koskee sellaisia päästöjä, jotka kulkeutuvat joko suoraan tai maakerrosten läpi suodattumisen jälkeen pohjaveteen. Koska asumisjätevedet sisältävät päätöksen liitteessä tarkoitettuja aineita, päätöstä sovelletaan myös viemäriverkkoon liittymättömistä asumuksista tapahtuviin sellaisiin talousjätevesipäästöihin, joiden vaikutus ulottuu tärkeille tai muille vedenhankintaan soveltuville pohjavesialueille tai toisen kiinteistöllä olevaan tai toisen käytössä olevaan pohjaveteen.

Nykyisillä määräyksillä voidaan kieltää suoja-alueella tapahtuva saniteettijätevesien johtaminen maaperään ja pohjaveteen suojavyöhykkeestä riippumatta. Jätevesien käsittelylle ja johtamiselle voidaankin asettaa samat määräykset koko suoja-alueelle. Käytännössä vaihtoehdoiksi jäävät tällöin lähinnä viemäriverkostoon liittyminen, jos tähän on mahdollisuuksia, sekä umpisäiliö tai muu vastaavanlainen rakenne, josta jätevesien kuljettaminen suoja-alueen ulkopuolelle on mahdollista. Sen sijaan, että suoja-aluetta hakeneelle annetaan suoja-aluemääräyksillä oikeus tarpeellisten korjaustoimenpiteiden suorittamiseen omalla kustannuksellaan, voi käytäntönä myös olla jätevesijärjestelyihin liittyvän tarkistusoikeuden myöntäminen koko suoja-alueelle. Jos korjaus- tai muutostöihin on aihetta, voidaan kiinteistön omistaja määrätä niistä vastuulliseksi ilman korvausvelvollisuuden syntymistä, koska tarve muutosten tekemiseen perustuu pohjaveden pilaamiskieltoon ja sen nojalla annettuihin muihin määräyksiin, kuten valtioneuvoston päätökseen pohjaveden suojelemisesta tiettyjen vaarallisten aineiden aiheuttamalta pilaantumiselta. Tarkistusoikeus mahdollistaa tarvittaessa yhteydenotot myös valvontaviranomaisiin.

6.3.6 Muut määräykset

Suoja-aluepäätöksellä luvan saaja veloitetaan merkitsemään suoja-alueen ja suojavyöhykkeiden rajat maastoon ja pitämään merkit kunnossa. Usein määrätään myös, että teiden varsilla suoja-alue on osoitettava erityisillä kilvillä tienpitäjän antamien ohjeiden mukaisesti. Jos suoja-alueeseen kuuluu vesialuetta, voidaan määrätä myös vesialueen merkitsemisestä. Jos kysymyksessä on suoja-alueen rajojen uusiminen, voidaan vaatia vanhojen suoja-alueiden rajamerkintöjen poistamista maastosta tarpeellisilta osin.

Tavallisesti luvan saajan tulee tiedottaa suoja-alueen maanomistajia sekä muita asianosaisia, joita päätös koskee, kirjallisesti suoja-alueen ja suojavyöhykkeen rajoista sekä suoja-aluemääräyksistä. Tiedottamiselle varattu määräai-

ka on yleensä lyhyt, ja monissa tapauksissa tiedottaminen on tehtävä viipymättä suoja-aluepäätöksen saatua lainvoiman. Useimmiten määrätään, että tieto suoja-alueääräyksistä sekä jäljennös tai ote suoja-aluekartasta on toimitettava myös alueelliseen ympäristökeskukseen. Kaikkiin suoja-aluepäätöksiin ei ole liitetty suoja-aluekarttaa, joten ilmoituksen tekeminen alueelliselle ympäristökeskukselle on valvonnan kannalta tärkeää, vaikka itse päätösteksti lähetetäänkin viran puolesta ympäristölupavirastosta ympäristökeskukselle.

Määräyksissä mainitaan myös hakijan korvausvelvollisuus, jos pohjaveden suojaamistoimenpiteistä aiheutuu vahinkoa, haittaa tai muuta edunmenetystä ja oikeudenomistajan kanssa ei ole sovittu toisin. Luvan saajan korvausvelvollisuudesta voidaan antaa myös muita määräyksiä, joilla esimerkiksi selvitetään vallitsevaa oikeuskäytäntöä:

ISVEO 44/99/2: Jos joku muu kuin hakija pyytää vesioikeudelta lupaa edellä luvanvaraiseksi määrättyyn toimenpiteeseen ja haettu lupa kokonaan tai osittain evätään ja epääminen johtuu suoja-aluepäätöksen suoja-alueääräyksistä, voidaan luvan saaja päätöksellä velvoittaa korvaamaan luvan epäämisestä aiheutuva edunmenetys. Jos jollakin muulla kuin luvan saajalla on tarve ryhtyä toimenpiteeseen, joka suoja-aluepäätöksen määräyksissä on kielletty, ja jos toimenpide voimassa olevan lainsäädännön huomioon ottaen olisi muutoin sallittu, on luvan saaja velvollinen korvaamaan asianosaiselle toimenpiteen estymisestä johtuvan edunmenetyksen.

Jos korvattavan edunmenetyksen suuruudesta ei päästä sopimukseen, voidaan asia saattaa ympäristölupaviraston ratkaistavaksi. Myös sellaisesta vahingosta, haitasta ja muusta edunmenetyksestä, jota lupaa myönnettäessä ei ole ennakoitu, voidaan vesilain 11 luvun 8 §:n 3 momentin mukaan hakemuksella vaatia korvausta ympäristölupavirastossa.

Suoja-alueääräyksiin kuuluu usein myös kohta, jossa mainitaan luvan saajan oikeus kustannuksellaan suorittaa suoja-alueella olevilla kiinteistöillä pohjaveden suojaamisen kannalta tarpeellisia toimenpiteitä. Koska maanomistaja voi myös kieltää toimenpiteen suorittamisen tai vaatia sen tekemistä toisella tavalla, suoja-alueääräyksissä mainitaan, että jos suoritettavista töistä ei päästä yksimielisyyteen, voidaan asia saattaa hakemuksella ympäristölupaviraston ratkaistavaksi. Suoja-alueen hakija määrätään vastuulliseksi tällaisten toimenpiteiden aiheuttamasta vahingosta ja haitasta.

Suoja-alueen hakijalle voidaan esimerkiksi antaa oikeus ryhtyä maanomistajien ja alueellisen ympäristökeskuksen kanssa sovittavalla tavalla suoja-alueella olevien sorakuoppien ja pohjavesipaljastumien kunnostus- ja jälkihoitotoimenpiteisiin, oikeus ryhtyä harjuun rajautuvien ja harjun poikki kulkevien ojien suojaamiseen siltä, etteivät pintavedet pääse imeytymään harjuun (LSVEO 96/94/2), oikeus tehdä vanhoihin teihin tienpitäjän kanssa sovittavalla tavalla tarvittavat suojatoimenpiteet tai oikeus tarkastaa jo rakennetut öljy- ja polttoainesäiliöt ja niiden suojalaitteet sekä tehdä kustannuksellaan sellaiset suojatoimenpiteet, jotka eivät öljylämmityslaitteistoista annetun asetuksen mukaan tai muusta syystä kuulu säiliön omistajalle tai haltijalle (LSVEO 54 ja 55/95/2).

Usein suoja-aluemääräyksissä on myös kohta, joka velvoittaa luvan saajan tarvittaessa osoittamaan maastossa sen korkeuden, jonka alapuolelta maa-ainesten ottaminen on kiellettyä ilman ympäristölupaviraston lupaa. Toisinaan muiden suojatoimenpiteiden joukossa on määräys, jonka mukaan hakijan on tarkkailtava pohjaveden pinnan korkeutta ja pohjaveden virtauksia tai laatua suoja-alueella tai esimerkiksi suoja-alueen soranottopaikoissa alueellisen ympäristökeskuksen hyväksymällä tavalla. Joissain tapauksissa voidaan pyytää laatimaan myös tarkkailuohjelma, ellei tarkkailua ole muiden viranomaisten lupien nojalla edellytetty (LSVEO 54 ja 55/95/2; LSVEO 30 ja 31/93/1). Hakija voidaan velvoittaa myös rakentamaan pohjaveden tarkkailulaitteita toisen maalle (LSVEO 96/94/2). Tällöin voidaan erikseen määrätä tilat, joilta vesinäytteet on otettava, havaintoputket sekä suureet, joita on mitattava. Suoja-alueen hakija voidaan velvoittaa pitämään havaintoputkiverkosto kunnossa ja poistamaan tarpeettomat putket.

Suoja-aluemääräysten lopussa lisäksi mainitaan, että kyseisen päätöksen estämättä ympäristölupavirasto voi vesilain 9 luvun 19 §:n ja 20 §:n nojalla asianosaisen tai viranomaisen hakemuksesta uudessa päätöksessä määrätä uusia suoja-alueen käyttöä koskevia rajoituksia tai lieventää entisiä. Jos suoja-alueen rajojen tai määräysten muuttaminen on tarpeellista olosuhteiden tai vedenottojärjestelyjen muuttumisen vuoksi tai muusta syystä, on esiintynyt tarvetta myös velvoittaa suoja-alueen hakija saattamaan asia ympäristölupaviraston käsiteltäväksi.

6.4 Suoja-aluemääräyksistä poikkeaminen

Vesioikeuksiin tehtiin vuosina 1989-1999 kaikkiaan 30 hakemusta suoja-aluemääräyksistä poikkeamiseksi. Hakemukset koskivat varsin erilaisia toimintoja ja niiden sijoittamista suoja-alueelle. Lupa suoja-aluemääräyksistä poikkeamiseen myönnettiin mm. ympärivuotisen loma-asunnon (ISVEO 11/98/2) sekä teollisuuskemikaalien kappalevaraston rakentamiseksi (KHO T 3632), karjasuojan peruskorjaamiseksi ja muuttamiseksi sikalaksi (LSVEO 76/1998/2), broilerinkasvattamon pitämiseksi ja laajentamiseksi (LSVEO 76/1998/2), hiekan ja soran ottamiseksi pohjavedenpinnan alapuolelta (VYO 73/1993) murskaus- ja päällystekoneistojen sijoittamiseksi (PSVEO 43/90/2), hautausmaan laajentamiseksi (LSVEO 39/1989/4), hautausmaan käyttöönottamiseksi (ISVEO 85/1/89), navetan laajentamiseksi (LSVEO 77/1998/2; LSVEO 23/97/2; LSVEO 24/97/2) sekä polttonesteiden jakeluaseman tai polttoöljysäiliön sijoittamiseksi suoja-alueelle (PSVEO 22/97/2; VYO 122/1992; VYO 160/1992; ISVEO 44/92/2; ISVEO 45/92/2; ISVEO 106/91/2). Kemikaaleja käsittelevän teollisuuslaitoksen sijoittamisesta suoja-alueen kaukosuojavyöhykkeelle vesioikeus teki kielteisen päätöksen (ISVEO 66/99/2). Harmaiden jätevesien (eli sauna-, keittiö-, pesu- ym. vastaavanlaisten jätevesien) maahan imeytystä koskeva hakemus sai kahdessa tapauksessa kielteisen päätöksen (LSVEO 51/1994/2; ISVEO 81/1/89) ja yhdessä myönteisen (ISVEO 5/1/90). Lupaa jätevesien imeyttämistä koskevasta suoja-aluemääräyksestä poikkeamiseen perusteltiin jätevesien laadulla ja vähäisellä määrällä sekä suhteellisen pitkällä etäisyydellä ottamosta.

Nykyisin lupaa suoja-alueääräyksistä poikkeamiseen on haettava ympäristölupavirastolta. Tämä koskee myös sellaisia toiminnan muotoja, joiden harjoittaminen on suoja-alueääräyksillä kokonaan kielletty, kuten esimerkiksi seuraavassa tapauksessa, jossa hautausmaan laajentaminen oli kaukosuojavyöhykkeellä ehdottomasti kiellettyä.

LSVEO 39/1989/4: Vesioikeus oli tutkinut asian. Asiakirjoista saatavan selvityksen perusteella vesioikeus katsoi, että hakemuksessa tarkoitettu hautausmaan laajentaminen sekä siihen liittyvä salaojavesien johtaminen ja käsittely siten tehtyinä, kuin suunnitelmassa oli esitetty eivät aiheuta pohjaveden pilaantumisvaaraa vesioikeuden päätöksessä N:o 1/1982 D suoja-alueeksi määrättyllä alueella. Tämän vuoksi vesioikeus, hakemuksen suoja-alueääräyksen kokonaan poistamista koskevalta osalta hyläten, vesilain 9 luvun 19 ja 20 §:ien nojalla myönsi seurakunnalle luvan poiketa vesioikeuden aikaisemmin antamassa päätöksessä asetettujen kaukosuojavyöhykettä koskevien suoja-alueääräysten kohdasta c) ja laajentaa hautausmaata pohjaveden ottamoiden yhteisellä kaukosuojavyöhykkeellä.

Myöntäessään luvan pohjaveden pilaamiskiellon perusteella kielletyn toiminnan harjoittamiseen suoja-alueella tulee ympäristölupaviraston lupaan liittyvillä määräyksillä varmistua siitä, ettei toiminnan harjoittaminen johda pohjaveden pilaamiskiellossa tarkoitettuihin seurauksiin alueella. Muussa tapauksessa edellytyksiä luvan myöntämiselle ei ole.

PSVEO 22/97/2: Kaupunki oli hakenut lupaa varalämpökeskuksen öljysäiliön sijoittamiseen pohjaveden ottamon suoja-alueelle hakemuksen oheen liitetystä suunnitelmasta ilmenevällä tavalla. Uudisrakennushankkeella oli tarkoitus korvata nykyisin vanhentuneet siirrettävät lämpökeskukset. Öljysäiliö oli otettu käyttöön vuonna 1987. Tämän päätöksen lupaehtojen mukaisesti toteutettavista toimenpiteistä ei ennalta arvioiden aiheudu pohjaveden pilaantumista. Polttoainesäiliön ja öljyputkien suojarakenne sekä rakennusten ja täyttöalueen viemäröinti rakenteineen ja suojalaitteineen olivat pohjaveden suojelun kannalta tarpeellista.

Suoja-alueelle sijoittamista koskevissa poikkeushakemuksissa on kielteisissä ratkaisuihin sovellettu myös vaarallisten kemikaalien teollisesta käsittelystä ja varastoinnista annetun asetuksen (nro 59/1999) 7 §:n säännöstä, kuten seuraavassa tapauksessa. Tässä päätöksessä hylkäämisperusteet muistuttivat jäljempänä esitettyä KHO:n ratkaisua ympäristölupa-asiassa vuodelta 1997.

ISVEO 66/99/2: Laitos tulisi sijoittamaan tärkeällä pohjavesialueella, jolle oli myönnetty vesioikeuden luvat pohjaveden ottamiseen kahdelle pohjavedenottamolle, joista toisen suoja-alueesta oli nyt kysymys. Suunnitellut sinänsä asianmukaiset rakenteelliset turvajärjestelyt eivät täysin poistaneet luonnon kannalta erittäin haitallisen fluorivetyhapon pääsymahdollisuutta maaperään esimerkiksi kuormauk-

sen yhteydessä tapahtuvan inhimillisen virheen takia tai tulipalotilanteessa. Fluorivetyhapon vaarallisuuden takia mainitunlaista teoreettistakaan vaaraa ei voitu hyväksyä suoja-aluemääräyksistä poikkeamisesta aiheutuvan. Lisäksi vesioikeus totesi, että pohjaveden pilaantumisriskin harkinnassa voidaan tulkintaohjeena käyttää vaarallisten kemikaalien teollisesta käsittelystä ja varastoinnista annetun asetuksen (nro 59/1999) 7 §:n säännöstä, jonka mukaan puheena olevan kaltaista kemikaaleja teollisesti käsittelevää laitosta ei ilman erityistä, perusteltua syytä saa sijoittaa tärkeälle tai muulle vedenhankintaan soveltuvalla pohjavesialueella. Hakemuksessa ja sitä käsiteltäessä esitetyt haettua paikkaa puoltavat liiketaloudelliset syyt eivät vesioikeuden mielestä olleet tuossa säädöksessä tarkoitettuja hyväksyttäviä syitä.

Vuonna 1997 KHO hylkäsi polttonesteiden jakeluaseman sijoittamista tärkeälle pohjavesialueelle koskevan ympäristölupahakemuksen. Alueella ei ollut suoja-aluetta. KHO:n kanta sijoittamiseen oli kielteinen, ja sitä voidaan pitää vesioikeuksiin vastaavanlaisissa suoja-alueelle sijoittamista koskevissa tapauksissa omaksutusta linjasta poikkeavana. KHO sovelsi pohjaveden pilaamiskiellon ohella tässä tapauksessa terveydensuojelulain 2§:n 2 momenttia, jonka mukaan elinympäristöön vaikuttavaa toimintaa on harjoitettava siten, että terveyshaittojen syntyminen mahdollisuuksien mukaan estyy. KHO:n päätöksessään esittämät perustelut olivat seuraavat:

KHO T 3359: Kysymyksessä oleva polttonesteiden jakeluasema sijaitsi tärkeällä pohjavesialueella ja varsinaisella pohjaveden muodostumisalueella, jossa maaperä koostui nestettä läpäisevistä maalajeista. Alueella sijaitsivat vesilaitoskuntayhtymän ja kahden yhtiön toimivat pohjavedenottamot.

Saatu selvitys osoitti, että tällaisella alueella yhdenkin säiliö-, putkisto- ja liuotinaineiden vuodon seurauksena tapahtuva polttonesteiden ja liuotinaineiden maaperään pääsy, ennen kuin torjuntatoimenpiteisiin ennetettäisiin ryhtyä, pilaisi pohjaveden pitkäksi ajaksi aiheuttaen siten terveyshaittaa pohjavedenottamoiden vettä talousvetenään käyttäville, sekä että maaperän ja pohjaveden puhdistaminen bensiinin sisältämistä haihtuvista hiilivedyistä on teknisesti hankalaa ja tuloksiltaan epävarmaa. Tähän nähden, ja kun edelleen otettiin huomioon maaperän routimisesta ja kosteusvaihteluista johtuva suojarakenteiden vaurioitumismahdollisuus, luotettavien tietojen puuttuminen säiliö- ja putkistomateriaalien pitkäaikaisesta kestävydestä niiden joutuessa kosketukseen koostumukseltaan muuttuvien polttoaineiden kanssa ja moottoripolttonesteiden nykyään myös sisältämät vesiliukoiset ainesosat, eivät yhtiön hakemuksessa esitetyt sinänsä tehokkaat tekniset suojarakenneratkaisut riittävän varmasti estäneet poikkeustilanteessa maaperään vuotaneiden haitallisten aineiden kulkeutumista maaperästä pohjavesiin. Poikkeuksellisista maaperäpäästöistä yhdyskunnan vedenhankinnan kannalta tärkeille pohjavesille aiheutuvien ja terveyshaitan muodossa ilmenevien seurausten johdosta polttonesteiden jakelutoimintaa ei voitu harjoittaa puheena olevassa paikassa hakemuksessa esitetyin toimenpiteinkään sillä tavalla, että noiden poikkeuksellisten päästöjen riski voitiin kokonaan sulkea pois ja että terveyshaittojen syntyminen mahdollisuuksien mu-

kaan terveydensuojelulain 2 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla esitysi. Kun edellytykset polttonesteiden jakeluaseman sijoittamiseen puheena olevaan paikkaan puuttuivat, ympäristölupaa ei voitu myöntää ja yhtiön ympäristölupahakemus hylättiin.

Myöskään seuraavassa tapauksessa KHO ei myöntänyt lupaa pohjaveden laatua vaarantavaan toimintaan. Alueella ei ollut suoja-aluetta.

KHO T 2431/1998: Murskausasema oli tarkoitus sijoittaa yhdyskuntien vedenhankinnan kannalta tärkeällä pohjavesialueella sijainneelle tilalle noin 400 metrin päähän kunnan varavedenottamosta. Toiminta-alue ei ollut vesilain 9 luvun 20 §:ssä tarkoitettua suoja-aluetta. Kysymyksessä olevalle sora-alueelle oli jo myönnetty maa-aineslain mukainen lupa. Tarkoitus oli nyt jalostaa raakasoraa murskaamalla. Murskaustoimintaa oli tarkoitus harjoittaa maa-ainesten ottoluvan voimassaolokana vuosittain keskimäärin noin 2-3 viikkoa ja enimmillään alle kaksi kuukautta vuodessa.

Korkein hallinto-oikeus ei myöntänyt yhtiölle lupaa soran murskaustoiminnan harjoittamiseen, sillä vesilain 1 luvun 22 §:ssä (nykyisessä ympäristönsuojelulain 8 §:ssä) on säädetty ehdoton pohjaveden pilaamiskielto. Mikäli toiminnasta saattaa aiheutua pohjaveden laadun muutoksia, ei toimintaan voida myöntää lupaa.

Ympäristönsuojelulaissa säädetään ympäristölupahakemusten ja suoja-alue määräyksistä poikkeamista koskevien hakemusten yhteiskäsittelystä. Hankkeet, jotka edellyttävät sekä ympäristölupaa että hakemusta vedenottamon suoja-alue määräyksistä poikkeamiseksi, ratkaistaan samalla päätöksellä kuin vireillä oleva ympäristölupa-asia (YSL 39.4). Päätöksen tekee ympäristölupavirasto myös niiden ympäristölupa-asioiden osalta, jotka muuten käsiteltäisiin alueellisessa ympäristökeskuksessa tai kunnassa.

Kunnan ympäristönsuojeluviranomainen ei voi käyttää päätäntävaltaa vedenottamoiden suoja-alueilla suoja-alue määräyksiin ja toiminnan sallittavuuteen liittyvissä asioissa. Tämä tehtävä on asetettu ympäristölupavirastoille, joiden tulee antaa päätöksessään määräyksiä tarvittavista suojatoimenpiteistä ja muista suoja-alueen käyttöä koskevista rajoituksista.

LSVEO 23/1999/2: Ympäristölautakunta oli tehnyt päätöksen, jossa lautakunta oli kehottanut valittajaa poistamaan tilallaan sijaitsevan kompostointialueen pohjavesialueelta tai rakentamaan kompostointialueelle vettä läpäisemättömän pohjan sekä kattamaan kompostointialueen vuoden 1998 loppuun mennessä. Valittaja oli toimittanut vesioikeudelle valituksen, jolla vaadittiin, että ympäristölautakunnan päätös kumotaan. Vesioikeus jätti valituksen tutkimatta ja poisti ympäristölautakunnan päätöksestä valitusosoituksen. Vesioikeus totesi, että ympäristölautakunnan päätös koski aineiden säilyttämistä vesioikeuden päätöksellä (14/1981 D) pohjavedenottamolle määrättyllä suoja-alueella. Tällainen asia ei vesilain 20 luvun 2 §:n mukaan kuulunut sellaisiin asioihin, joiden osalta ympäristölautakunta voi käyttää päätäntävaltaa. Ympäristölautakunnan voitiin katsoa käsitelleen asiaa vesilain 20 luvun 3 §:n mukaisena valvonta-asiana. Valvontaviranomaisen ominai-

suudessa annettua ympäristölautakunnan päätöstä ei voitu asianosaisia sitovasti panna täytäntöön eikä siihen voitu hakea muutosta vesioikeudelta. Vesioikeuden toimivaltaan ei kuulunut tutkia ympäristölautakunnan valvonta-asiassa antaman päätöksen laillisuutta.

6.5 Suoja-alue määräysten ja -rajojen muuttaminen

Nykyisin voimassa olevista suoja-alueista suurin osa on perustettu joko 1970-luvun lopussa tai 1980-luvun alussa. Useat tätä uudemmatkin suoja-alueet, joiden vesioikeudelliseen käsittelyyn on saattanut kuluä aikaa jopa 10 - 20 vuotta, ovat voineet olla joiltain osin vanhentuneita jo siinä vaiheessa kun ne ovat tulleet lainvoimaisiksi.

Suoja-alueet ovat saattaneet vanhentua seuraavista syistä:

1. Säädöspohja on muuttunut;
2. Tiedot pohjavesiesiintymästä ja sen pohjavesiolosuhteista ovat täsmentyneet ottamon käyttökokemusten ja alueella mahdollisesti tehtyjen lisätutkimusten ja -selvitysten johdosta;
3. Vedenhankintajärjestelyjä on muutettu suoja-alueella;
4. Alueelle on tullut uutta toimintaa.

Vanhentuneen suoja-alueen voi uudistaa ympäristölupavirastoon tehtävällä uudella hakemuksella. Vesilain 9 luvun 19 §:n 1 momentin mukaan aikaisemmin annettu päätös ei estä ympäristölupavirastoa asianosaisen tai viranomaisen hakemuksesta uudessa päätöksessään määräämästä uusia suoja-alueen käyttöä koskevia rajoituksia tai lieventämästä entisiä. Kyseinen lainkohta koskee sekä pinta- että pohjavedenottamoiden suoja-alueita.

Suoja-alueen perustamista koskevan päätöksen muuttamista voi siis hakea ympäristölupavirastolta paitsi suoja-alueen haltija, eli ottamon omistaja, niin myös viranomainen tai asianosainen, kuten kiinteistön omistaja. Tässä yhteydessä viranomaisella tarkoitetaan lähinnä alueellista ympäristökeskusta. Alueellinen ympäristökeskus ei ole kuitenkaan vielä kertaakaan toiminut muutoksen hakijana. Toistaiseksi lähes kaikki suoja-alueiden muutoshakemukset ovat olleet ottamon omistajan tekemiä. Seuraavassa tapauksessa vesiylioikeus katsoi, ettei tiepiiri voi toimia viranomaisena tai asianosaisena muutosta suoja-aluepäätökseen haettaessa:

VYO 143/1997; LSVEO 8/1997/4: Vesioikeus oli suoja-alue määräyksestä poiketen myöntänyt tiepiirille luvan rakentaa valtatie moottoritieksi siten, että tie ylitti suoja-alueen lähisuojavajöhykkeen 1250 metrin matkalla ja että moottoritien liittymä rampeineen sijoittui myös lähisuojavajöhykkeelle. Vesiylioikeuden mukaan tiehanke sijoittui osittain alueelle, jota koskivat vesioikeuden pohjavedenottamolle ja sen suoja-alueelle antamat määräykset. Tiepiirillä ei ollut sellaista asianosaisen tai viranomaisen asemaa pohjavedenottamoasiassa, että se olisi voinut

hakea muutoksia tai lievennyksiä tuohon päätökseen vesilain 9 luvun 19 §:n nojalla. Tämän vuoksi vesioikeuden olisi tullut vesilain 9 luvun 19 ja 20 §:stä ilmenevän periaatteen huomioon ottaen käsitellä piirin hakemus poikkeamisena pohjavedenottamoa koskevista määräyksistä. KHO, T 1750, 28.6.1999 hylkäsi asiaa koskevan valituksen.

Suoja-alueen muuttamishakemuksia on vesioikeuksissa käsitelty vuosina 1989-99 kaikkiaan vain kymmenen kertaa. Tapaukset ovat olleet joko suoja-alueen rajojen tai määräysten muuttamista. Suoja-alueiden kokonaismäärään (yli 250 kpl) nähden muutoshakemusten määrä on ollut vähäinen.

Suoja-alueen muuttamisesta toiselle aiheutuva vahinko, haitta ja muu edunmenetys on määrättävä korvattavaksi vesilain 9 luvun 19 §:n 2 momentin perusteella. Toistaiseksi muuttamispäätökset eivät ole johtaneet korvauksiin. Siitä, ettei vesioikeus ole määrännyt suoja-alueen laajentamisesta korvauksia, on myös valitettu vesiyliloikeuteen:

VYO 119/1996: Kunta oli sijoittanut alueen maankäytön suunnitteluun ja kaavoitukseen noin 3,8 milj. markkaa. Kunta vaati vesi-yhtiötä lunastamaan tiettyjä alueita sekä korvauksia rakennustarkoitukseen hankkimistaan tiloista, erään tilan puustosta, rakentamastaan tiestä, vesijohdosta sekä jätevesiviemäristä ja -pumppaamosta. Vesiyliloikeus hylkäsi lunastusvaatimukset ja korvausvaatimukset. Suoja-aluemääräysten ei katsottu estävän rakentamista, kunnallistekniikan tekemistä tai maa- ja metsätaloustaloustaloutta. Määräykset vain asettivat toiminnoille tiettyjä ehtoja. KHO 1482, 12.6.1997 ei myöntänyt valituslupaa.

6.6 Suoja-alueen lakkauttaminen

Jos ottamon ympärillä olevaa suoja-aluetta ei enää katsota terveydellisistä syistä tai pohjaveden puhtauden säilyttämiseksi tärkeän tarpeen vaatimaksi, voidaan suoja-alue ympäristölupavirastolle tehdyn hakemuksen perusteella lakkauttaa. Lakkautushakemus tehdään vedenottajan toimesta. Viranomaisen tekemällä hakemuksella voidaan ainoastaan määrätä uusia suoja-alueen käyttöä koskevia rajoituksia tai lieventää entisiä (VL 9:19). Lakkautushakemuksessa on perusteltava, miksi suoja-alue ei enää ole tarpeen terveydellisistä syistä tai miksi ottamon veden laadun säilyttäminen ei ole enää tärkeän tarpeen vaatimaa.

PSVEO 109/94/1: Vesioikeus oli päätöksellään 110/94/1 myöntänyt luvan lentokentän kiitotien jatkamiseen. Jatkamisen seurauksena nykyisen vedenottamon käyttö estyi. Luvan saaja oli luovuttanut nykyisen vedenottamon maa-alueen Ilmailulaitoksen hallintaan. Samalla osuuskunnan oli katsottava luopuneen sille vesioikeuden päätöksellä (PSVEO 33/64/2) myönnetystä oikeudesta pohjaveden ottamiseen mainitusta ottamosta. Uudella päätöksellä luvan saajalle myönnettiin oikeus vedenottamoa korvaavien uusien vedenottamoiden rakentami-

seen ja vedenottoon niistä. ...Tästä syystä vesioikeus katsoi, että tämän luvan myöntämisen yhteydessä aikaisempi lupa voitiin peruuttaa ja suoja-alueita koskevat määräykset kumota.

Vedenottoluvan raukeaminen ei automaattisesti johda vedenottamon suoja-aluepäätöksen raukeamiseen. Ilman asiasta annettua päätöstä suoja-aluemääräykset jäävät voimaan, vaikka oikeus vedenottoon olisi poistettu. Suoja-aluepäätös jää voimaan sellaisessakin tilanteessa, jossa lupa vedenottoon on rauennut esimerkiksi rakentamismääräaikoihin liittyvien syiden vuoksi.

LSVEO 68/1991/2: Vedenottoluvan raukeaminen ei ole aiheuttanut vedenottamon suoja-aluepäätöksen raukeamista. Korvausvaatimukset koskivat suoja-aluemääräyksiä, jotka oli jo suoja-aluepäätöksessä lainvoimaisesti ratkaistu. Tämän vuoksi vesioikeus jätti vaatimukset tutkimatta.

Lakkauttamisen yhteydessä poistetaan suoja-alueen synnyttämät velvoitteet ja suoja-aluemääräykset. Tämän jälkeen alueella voidaan soveltaa vain pohjaveden suojaamista koskevia yleissäännöksiä, joihin suoja-alueen lakkauttaminen ei vaikuta.

Yleisin käytäntö on, että suoja-alueen lakkauttamista haetaan samalla, kun haetaan lupaa vedenottoluvan lakkauttamiselle.

PSVEO 68/95/1: Kaupunki oli rakentanut uudet vedenottamot, ja vanha ottamo oli jäänyt tarpeettomana pois käytöstä. Tämän johdosta kaupunki haki kyseistä ottamoa koskevan vedenottoluvan ja suoja-aluepäätöksen kumoamista. Vedenottamon välittömässä läheisyydessä oli runsaasti riskitekijöitä, jotka saattoivat vaarantaa vedenottamon toiminnan. Uusien vedenottamoiden kapasiteetti riitti turvaamaan myös vanhan vedenottamon alueen vesihuollon, eikä ottamalla ollut käyttötartetta myöhemminkään. Hakemus hyväksyttiin ja päätökset kumottiin.

Suoja-alueen lakkauttamisesta tehty hakemus ei ole kuitenkaan aina johtanut hakijan haluamaan tulokseen.

LSVEO 25/1991/2: Asiakirjoista saatavan selvityksen mukaan vedenotto vedenottamosta oli toistaiseksi keskeytetty pohjaveden pilaantumisen vuoksi. Kunta oli kuitenkin vesioikeudelle ilmoittanut, että se ei aio hakea vedenottoluvan purkamista. Kun lisäksi otettiin huomioon, että suoja-alueella sijaitsevasta vesiyhtymän kaivosta otettiin vettä useihin talouksiin ja että osa kunnan omistamalle toiselle pohjavedenottamolle tulevasta pohjavedestä muodostui vedenottamon suoja-alueella, vesioikeus katsoi, että pohjavedenottamon suoja-alue oli edelleen tärkeän tarpeen vaatima. Tämän vuoksi vesioikeus vesilain 9 luvun 20 §:n nojalla harkitsi oikeaksi hylätä hakemuksen.

VYO 260/1991: Kunta vaati vesiylivoikeudessa vesioikeuden päätöksen kumoamista ja hakemuksen hyväksymistä. Samalla se ilmoitti, että mikäli vesiylivoikeus katsoi, että suoja-alueen purkamisen edellytys oli luopua myös vedenottoluvasta, kunta suostui vedenottoluvan purkamiseen. Vesioikeuden päätöksen lopputulosta ei muutettu, sillä A:n

kunnalla oli edelleen voimassa oleva lupa kyseisen pohjavedenotannon rakentamiseen ja talousveden ottamiseen siitä. Asiakirjojen perusteella ei käynyt ilmi sellaista, minkä vuoksi suoja-alue ei enää olisi tarpeen vaatima vedenottoluvan tarkoituksen toteuttamiseksi. Jos A:n kunta halusi vedenottoluvan lakkauttamista, sen tuli tehdä siitä hake-
mus vesioikeudelle.

6.7 Korvattavuuskysymys suoja-alueasiassa

Suoja-alueen määräämisestä toiselle aiheutuva vahinko, haitta ja muu edunmenetys on määrättävä korvattavaksi (VL 9:19.2). Korvattavat edunmenetykset on määriteltä yleisesti vesilain 11 luvun 3 §:ssä. Viranomaisen on viran puolesta tutkittava ilman korvausvaatimuksiakin, aiheutuuko suoja-alueeksi määräämisestä korvattavia vahinkoja, ja määrättävä tarvittaessa korvaukset (Peltokangas 1997).

Suoja-alueasioiden yhteydessä esitetty tyypillisin vaatimus koskee korvauksia maa-ainesten otosta ja sen estymistä. Myös maa- ja metsätaloudelle asetetut lannoitteiden ja torjunta-aineiden käyttörajoitukset ovat aiheuttaneet korvausvaatimuksia, kuten myös suoja-alueelle vaadittujen jätevesijärjestelmien, öljysäiliöiden ja eläinsuojien suojausjärjestelyt (Hatva ja Suomela 1999).

Suoja-alueääräyksistä johtuva korvausvelvollisuus ei koske niitä rajoituksia, kieltoja ja toimenpiteitä, jotka ovat jo suoraan lain tai sen nojalla annettujen määräysten perusteella kiellettyjä. Korvausvelvollisuuteen eivät johda myöskään sellaiset toimenpidevelvoitteet, joihin kiinteistön omistajan on ryhdyttävä lakiin pohjautuvien määräysten velvoittamana. Toisin sanoen sellaisen toiminnan kieltäminen, joka on kielletty jo suoraan pohjaveden muuttamiskiellon (VL 1:18), pohjaveden pilaamiskiellon (YSL 8) tai lakiin perustuvan määräyksen nojalla, ei ole johtanut korvauksiin maanomistajille. Maaperän pilaamiskiellon (YSL 7) vaikutuksista suoja-aluepäästösten määräyksiin tai korvauksiin ei ole toistaiseksi oikeuskäytäntöön perustuvia kokemuksia.

VYO 158/1991; LSVEO 75/1990/2: Vesiylioikeus ei muuttanut vesioikeuden päätöksen lopputulosta. Vesiylioikeus katsoi, että maankamaran aineiden ottaminen syvemmältä kuin kolmen metrin päästä ylimmästä pohjavedenpinnasta saattoi aiheuttaa vesilain 1 luvun 18 §:ssä tarkoitettuja seuraamuksia. Näin ollen aineiden ottaminen mainitun tason alapuolelta oli jo ilman suoja-alueen muodostamistakin kielletty ilman lupaa. Siten pohjavedenotannon lähisuojavyöhykkeen käyttöä koskevat maankamaran aineiden ottamisrajoitukset eivät aiheuttaneet korvattavaa edunmenetystä.

VYO 173/1998; PSVEO 16/98/2: Vesioikeus oli todennut, että toiminnan harjoittajat olivat vesilain 1 luvun 22 §:n (nykyisen ympäristönsuojelulain 8 §:n) ja maataloudesta peräisin olevien nitraattien pääsyn rajoittamisesta annetun valtioneuvoston päätöksen (219/1998) 7 §:n 1 ja 2 momentin nojalla velvolliset itse kustantamaan pilaavien aineiden pohjaveteen pääsyn estämiseksi tarpeelliset rakenteet ja että annetut

suoja-aluemääräykset eivät rajoittaneet maanomistajan mahdollisuuksia käyttää aluettaan enempää kuin mitä johtui suoraan vesilain säännöksistä, eikä niiden määraamisestä ennalta arvioiden aiheutunut korvattavaa tai toimenpitein estettävää vahinkoa, haittaa tai muuta edunmenetystä. Vesioikeus määräsi kuitenkin hakijan tämän suostumuksen perusteella maksamaan tilan A omistajille korvauksena 70 000 markkaa lannan ja virtsan pohjaveteen pääsyn estämiseen tarvittavien toimenpiteiden kustannuksista. Vesiylöikeus ei näiltä osin muuttanut vesioikeuden päätöstä.

Voimassaolevan suoja-aluepäätöksen kielto ei kuitenkaan aina merkitse sitovaa kannanottoa laista johtuvien kieltojen suojan vähimmäistasoon, sillä suoja-alue määräys saattaa esimerkiksi olla vaillinainen tai vanhentunut (Vihervuori 1989).

Asianosaiset voivat vesilain 11 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan myös sopia korvauksen suorittamisesta ja määrästä sekä muistakin korvausta koskevista seikoista:

VYO 16/1983: Vesioikeuden toimittamassa suullisessa käsittelyssä suoja-alueen perustamista hakevan kuntainliiton edustaja oli myöntänyt korvausta vaatineen säätiön esittämän korvausvaatimuksen oikeaksi. Koska asianosaiset saavat vesilain 11 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan sopia korvauksen määrästä, kuntainliiton myöntäminen oli sellainen vesilain 16 luvun 21 §:n 1 momentissa tarkoitettu erityinen syy, jonka nojalla korvaus voitiin vesiylöikeuden mukaan määrätä asianosaisen muistutuksessa vaadittua määrää suurempana.

Sellaisesta vahingosta, jota lupaa myönnettäessä, eli esimerkiksi suoja-aluepäätöstä annettaessa, ei ole ennakoitu, voidaan vaatia korvausta hakemuksella ympäristölupavirastossa (VL 11:8.3).

Jos suoja-aluemääräyksistä aiheutuu maanomistajalle huomattavaa pysyvää haittaa, voidaan suoja-alueeseen kuuluva alue, joka voi olla joko koko kiinteistö tai sen osa, määrätä omistajan vaatimuksesta myös lunastettavaksi (VL 11:7.1). Jos käyttöoikeuden menettämisestä määrättävä korvaus ei ole kohtuuden mukaan riittävä, voidaan lunastettavaksi määrätä myös sellainen hyödyttömäksi jäävä kiinteä tai irtain omaisuus, jonka käyttöarvo vähenee tai myyntiarvo alenee, jos omaisuuden siirtämisestä tai uudelleen rakentamisesta aiheutuu kustannuksia tai jos omaisuus käy joko osittain tai kokonaan hyödyttömäksi (VL 11:7.3). Seuraava oikeustapaus koskee vesilain 11 luvun 7 §:n soveltamista lunastusvaatimuksen yhteydessä:

VYO 119/1996: Vaatimus vesi-yhtiön velvoittamisesta lunastamaan tien itäpuolella oleva osa tilasta hylättiin. Lunastettavaksi vaadittu tilan tien itäpuolella oleva osa sijaitsi pohjavedenottamon nyt laajennetun lähisuoja-alueen ulkopuolella. Puheena oleva osa tilasta kuului vesioikeuden antaman päätöksen perusteella pohjavedenottamon kaukosuoja-alueeseen. Valituksenalaisella vesioikeuden päätöksellä ei oltu muutettu kaukosuoja-alueen rajaa lunastettavaksi vaadittua aluetta koskevalta osalta. Kaukosuoja-alueella olevat, vesioikeuden antamat määräykset rajoittivat jossain määrin tilan käyttämistä eri

tarkoituksiin, mutta niiden perusteella tilan lunastettavaksi vaaditulle osalle ei aiheutunut sellaisia seuraamuksia, että tilan osa olisi voitu vesilain 11 luvun 7 §:n 1 ja 3 momentti huomioon ottaen määrätä lunastettavaksi. Tämän vuoksi vaatimus hylättiin. Osa kunnan omistamasta tilasta sijaitsi nyt laajennetulla lähisuojavyöhykkeellä. Vesioikeuden päätöksen lähisuojavyöhykettä koskevien määräysten mukaan lähisuojavyöhykkeellä oli muun ohessa kielletty ilman vesioikeuden lupaa uusien asuinrakennusten rakentaminen, ellei rakennuksista tulevia jätevesiä johdeta tiiviissä viemäreissä kaukosuoja-alueen ulkopuolelle sekä uusien moottoriajoneuvoilla kulkemista varten tarkoitettujen teiden ja pysäköimispaikkojen rakentaminen, ellei niiltä tulevia vesiä johdeta tiiviissä putkissa tai avo-ojissa lähisuoja-alueen ulkopuolelle. Nämä lähisuojavyöhykemääräykset eivät sinänsä estäneet alueen käyttämistä rakentamistarkoitukseen eivätkä myöskään estäneet kunnallistekniikan tekemistä, vaan asettivat sille vain tiettyjä ehtoja.

Kun otetaan huomioon myös suoraan laista (myös maa-aineslain 3 ja 8 §:t) johtuvat käytön rajoitukset, on kuitenkin katsottu, etteivät lunastusvaatimusten menestymismahdollisuudet yleensä ole käytännössä suoja-alueasoiden yhteydessä esitettyinä erityisen hyvät (Vihervuori 1989).

Maa-aineslain voimaantulo ja pohjaveden pilaamiskiellon tiukentuminen vuonna 1987 ovat muuttaneet suoja-alueisiin liittyvää korvauskäytäntöä siten, että nykyisin korvauksia määrätään hyvin harvoin. Suuressa osassa päätöksiä korvauksia ei määrätä lainkaan.

Kun on kysymys toiminnasta tai toimenpiteestä, joka suoja-aluemääräysten mukaan tarvitsee ympäristölupaviraston luvan, on korvausvaatimukset suoja-aluepäätöksen yhteydessä esitettyinä katsottu ennenaikaisiksi, koska suoja-aluemääräykset eivät merkitse lopullisen vahingon syntymistä (VYO 173/1998).

KHO T 2179/1990; VYO 52/1990: Vesiylίοikeus katsoi, ettei oltu vielä lopullisesti ratkaistu, onko maa-aineksen ottaminen sallittua vesioikeuden päätöksessä mainittujen syvyyksien alapuolelta. Soravarojen korvaamista koskevat hakemukset olivat näin ollen ennenaikaisia. KHO ei muuttanut päätöstä tältä osin.

ISVEO 75/95/2: Vesioikeus ei suoja-aluemääräyksistä ilmenevin tavoin määrännyt maa-ainesten ottamista koskevia rajoituksia ehdottomina, vaan siten, että sanottuihin toimenpiteisiin ei saanut ryhtyä ilman vesioikeuden lupaa. Tästä seurasi, että maa-ainesten ottaminen suoja-aluemääräyksissä a) ja n) sanottujen tasojen alapuolelta tuli aikanaan ratkaistavaksi vesioikeudessa toimenpiteen sallimista koskevan mahdollisen lupahakemuksen yhteydessä. Vasta tuolloin oli mahdollista todeta, aiheutuiko nyt annettavista suoja-aluemääräyksistä ja missä määrin asianomaiselle korvattavia edunmenetyksiä, ja ratkaista kysymykset edunmenetyksen korvaamisesta. Tästä syystä vesioikeus poisti toimitusmiesten tilan omistajalle esittämän korvauksen.

Toisessa vastaavantyyppisessä tapauksessa, jossa maanomistaja oli hakenut korvauksia suoja-alueääräyksestä aiheutuneesta metsäntuoton menettämisestä, vesioikeus hylkäsi ennenaikaisena pitämänsä vaatimuksen seuraavin perustein:

PSVEO 74/90/2: Asiassa esitetyn selvityksen mukaan hakemuksen kohteena oleva alue sijaitsi pohjaveden ottamon suoja-alueen lähi- ja kaukosuojavyöhykkeellä. Mainitun pohjaveden ottamon suoja-alueen määräämistä koskevassa päätöksessä määrättiin, että vedenottamon lähi- ja kaukosuojavyöhykkeellä päätöksessä lähemmin määriteltäyn toimintaan ei saanut ryhtyä ilman vesioikeuden lupaa. Tämän asian yhteydessä ei oltu esitetty sellaista selvitystä, jonka perusteella olisi voitu ratkaista, ettei vesioikeuden lupaa hakemuksessa tarkoitetun alueen ojittamiseen voitaisi myöntää. Hakemuksessa tarkoitetun vahingon korvattavuuden edellytyksenä oli, että vesioikeus on hylännyt alueen ojittamista koskevan hakemuksen. Siltä osin, kuin korvausvaatimus perustui siihen, ettei aluetta saanut ojittaa, vesioikeus edellä lausuttu huomioon ottaen hylkäsi vaatimuksen ennenaikaisena...

Koska pohjaveden laatua olennaisesti huonontava lannoittaminen on jo vesilain säännöksen nojalla suoja-alueääräyksistä riippumatta kiellettyä, vesioikeus katsoi, ettei lannoituksen puuttumisesta johtuvasta metsän tuoton menetyksestä voida määrätä suoritettavaksi korvausta.

Maa-ainesten ottoon liittyvien korvausten osalta on todettava, että jos korvausvaatimukset on yleiskieltojen perusteella suoja-alueenmenettelyssä hylätty (eikä lupaa suoja-alerajoituksesta poikkeamiseen ole myönnetty), ei korvausvelvollisuutta synny maa-aineslakiinkaan perustuen. Maa-aineslain nojalla ei myöskään korvata toistamiseen menetystä, joka vesilain nojalla on jo korvattu. Sillä, voidaanko vesilain mukaisessa käsittelyssä soveltaa maa-aineslain mukaisia luvanmyöntämiskieltoja, on merkitystä korvausperusteisiin. Lähtökohtana on, että maa-aineslain mukaista menettelyä on lykättävä, jos on olemassa vesilain tarkoittama luvan tarve, ellei hakemusta hylätä maa-aineslain mukaisilla perusteilla.

Suoja-alueen hakija on korvausvelvollinen hakemistaan ja pohjaveden suojaamiseksi varovaisuussyistä annetuista suoja-alueääräyksistä toisille aiheutuvista vahingoista, haitoista ja muista edunmenetyksistä:

VYO 173/1998; PSVEO 16/98/2: Vesioikeus katsoi, ettei suoja-alueääräyksen A.13 peltoviljelyn keinolannoitteiden ja kasvinsuojeluaineiden käyttöä koskevan suunnitelman laatiminen ja hyväksyttäminen ympäristökeskuksessa ollut suoranainen vesilakiin perustuva tai laista johtuvasta kiellostä suoraan seuraava velvollisuus, vaan johtui pohjaveden puhtaana säilymisen varmistamiseksi tarpeellisesta suoja-alueääräyksestä. Tämän vuoksi hakija veloitettiin korvaamaan kyseiset kustannukset. Vesiylioikeus ei näiltä osin muuttanut vesioikeuden päätöstä.

7

Vesijohtolinjat

7.1 Luvan tarve

Vesijohtolinjojen rakentamiseen liittyvästä vesilain mukaisen luvan tarpeesta säädetään vesilain 1, 2 ja 9 luvuissa.

Jokaisella on vesilain 9 luvun 1 §:n mukaan oikeus ottaa talousvettä omaan tarpeeseen vesistöstä, jos vettä riittää vesialueen omistajan tai vettä luvan nojalla ottavan käyttötarkoituksiin, eikä johtamisesta aiheudu vesilain 1 luvun 12 - 15 §:issä tarkoitettua muutosta tai seurausta. Veden johtamiseksi tarvittavat työt ja laitteet on toisen vesialueella tehtävä vesialueen omistajalle haittaa tai häiriötä aiheuttamatta.

Yleiskäyttöoikeuden perusteella talousvettä voidaan yleensä ottaa ilman lupaa, koska tällainen vedenotto aiheuttaa vain harvoin luvan hakuun velvoittavia vesilain 1 luvun 12 - 15 §:issä tarkoitettuja muutoksia tai seurauksia. Vesistön muuttamiskiellon, eli vesilain 1 luvun 15 §:n tarkoittamana vesistön muuttamisena ei pidetä vesialueen omistajan tai osakkaan koti- ja karjatalouteen tai kotipuutarhan kasteluun käytettävän veden ottamista kohtuullista tarvetta vastaavissa määrin.

Vesialueen osakas saa yhteisellä vesialueella käyttää vettä ja vesialuetta siten, ettei siitä aiheudu muille vesialueen omistajille haittaa tai häiriötä ja ettei se estä muita vesialueen omistajia vastaavalla tavalla käyttämästä vesialuetta hyväkseen (VL 1:10).

Vesijohdon rakentamiseen tarvitaan ympäristölupaviraston lupa aina, kun vesijohto rakennetaan vesistössä yleisen kulku- tai uittoväylän alitse (VL 2:2.2). Lupaa on näissä tapauksissa haettava, vaikka vesialueet olisivat putken rakentajan omistuksessa.

Jos veden johtamiseksi sen nesteenä käyttämistä varten on tarpeen tehdä toisen alueen kautta kulkeva vesijohto, on alueen omistaja velvollinen sallimaan sen, jos johdon rakentamisesta aiheutuva vahinko tai haitta ei ole toimenpiteestä saatavaan hyötyyn verrattuna suhteettoman suuri. Avonaista vedenjohtoa ei kuitenkaan saa tehdä ilman omistajan suostumusta toisen tontille, rakennuspaikalle, puutarhaan, varastopaikalle, uimarannalle tai muulle erityiseen käyttöön otetulle alueelle (VL 9:18.1). Vedenjohdolla tarkoitetaan paitsi vesijohtoputkia, niin myös avoimia vedenjohtamiseen käytettyjä ojia ja muita vastaavia rakenteita.

Ennen vuonna 1992 voimaantullutta lainmuutosta alueen omistaja oli vesilain 9 luvun 18 §:n nojalla velvollinen sallimaan vesijohdon sijoittamisen alueelleen. Jos asiasta ei sovittu, sijoittamisesta päätti vesioikeus, jos veden johtamiseen vesistöstä tai pohjavedestä tarvittiin vesioikeuden lupa.

Jos vesioikeuden lupa ei ollut tarpeen tai jos luvassa ei määrätty johdon sijoittamisesta, toimivalta kuului kunnan ympäristönsuojelulautakunnalle. Käytännön ongelmia oli hallituksen lainmuutosesityksen perustelujen (HE 42/1992) mukaan aiheutunut niissä tilanteissa, joissa annettu vedenhankintalupa ei sisältänyt määräystä sellaisen johdon sijoittamisesta, joka tulisi kulkemaan useiden eri kuntien alueella. Katsottiin myös, ettei varsinkaan suurten vedensiirtojohtojen linjausta voitu mielekkäästi jakaa kuntakohtaisesti. Vesilain 9 luvun 18 §:n 2 momentti mahdollistaa nykyisin vesijohdon tekemistä koskevan asian saattamisen hakemuksella ympäristölupaviraston käsiteltäväksi, jos alueiden käytöstä ei ole voitu sopia ja johto kulkee useamman kunnan alueella:

Jos veden johtamiseen vesistöä tai pohjaveden ottamiseen tämän lain mukaan on hankittava ympäristölupaviraston lupa ja johto tulee kulkemaan toisen alueen kautta, on lupapäätökseen hakijan pyynnöstä otettava määräykset siitä, miten hanke 1 momentin säännökset huomioon ottaen on toteutettava. Jos ympäristölupaviraston lupaa ei vaadita taikka johdon tekemisestä ei ole määräystä lupapäätöksessä, voidaan, jollei johdon tekemisestä ole sovittu alueen omistajan kanssa, asia saattaa kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen tai, jos johto tulee kulkemaan useamman kunnan alueella, hakemuksella ympäristölupaviraston ratkaistavaksi.

Jos omistajien kanssa ei päästä asiasta sopimukseen, voidaan useampaa kuntaa koskevan johdon rakentamisasian käsittely ympäristölupavirastossa saattaa koskemaan ainoastaan niitä alueita, joiden osalta suostumusta ei ole sopimuksella saatu alueen omistajilta.

Ongelmia saattavat käytännössä aiheuttaa sopimushaluttomuuden vuoksi myös sellaiset useamman kunnan alueelle ulottuvat johtoyhteydet, joiden rakentaminen ei liity luvanvaraiseen vedenhankintaan. Esimerkiksi sellaisen yhdysjohdon rakentaminen kahden kunnan välille, joka on tarkoitettu vesilain 9 luvun 22 §:n mukaiseen vedenhankinnan kriisi- ja häiriötilanteissa tapahtuvaan veden tilapäiseen toimittamiseen muualle kuin luvassa tarkoitettuun käyttökohteeseen, ei kuulu niihin asioihin, jotka ympäristölupaviranomainen voi käsitellä hakemusasiana, vaikka kaikkia alueiden käyttöön liittyviä sopimuksia ei olisikaan saatu aikaan.

Tapauksissa, joissa vedenottoa koskevaan lupahakemukseen ei ole sisällytetty pyyntöä vesijohdon rakentamista koskevista määräyksistä, ei vesijohtoon liittyvää kysymystä voi saada ympäristölupaviraston tutkittavaksi.

LSVEO 25/1998/4: Vesioikeus jätti tutkimatta vaatimuksen vesijohdon sijoittamisesta maalle. Vaatimus jätettiin tutkimatta siltä osin kuin se koski vesijohdon mahdollista sijoittamista muistuttajan tilan alueelle. Erimielisyys vesijohdon maalle sijoittamisesta oli, ellei ollut kysymys hakemuksesta veden johtamiseen vesistöä tai pohjaveden ottamisesta, saatettava ympäristönsuojelulautakunnan (nykyisin kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen) käsiteltäväksi. Nyt käsiteltävänä olevassa asiassa ei ollut tarkoitus rakentaa vesijohtoa muistuttajan tilojen alueelle.

Vesistönalitusta koskevat hakemukset on usein jätetty entisiin vesioikeuksiin samanaikaisesti vedenottoa koskevien hakemusten kanssa. Vesijohdon rakentaminen vesistöön on nimittäin monessa tapauksessa halvempi, nopeampi ja myös ongelmattomampi vaihtoehto kuin vastaavan johdon tekeminen maitse. Haki-
jan halutessa ottaa runkojohdon rakentamisasian ja vedenottoasian käsiteltävästi samanaikaisesti hidastuu luvan saanti myös vedenottoon, koska vesioikeus on usein määrännyt maalle rakennettavat runkovesijohtoyhteydet tai useamman kunnan alueella olevat vesilain mukaiset vesijohdon rakentamisasiat joko katselmustoimitukseen (VL 16:5) tai selvitysmenettelyyn (VL 16:11a).

Johdon tekemisestä sekä sitä varten tarvittavan alueen käyttämisestä johtuva vahinko ja haitta on korvattava (VL 9:18.3). Niissä tapauksissa, joissa ratkaisua johdon sijoittamisesta toisen maalle ei tee ympäristölupavirasto, vaan myös korvausten osalta kunnan ympäristönsuojeluviranomainen, muutosta haetaan hallintovalituksella Vaasan hallinto-oikeudelta.

Ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annetun asetuksen mukainen veden kaukokuljetukseen tarkoitetun runkoputken rakentaminen ei ole sellainen hanke, johon sovelletaan ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annetun lain 4 §:n 1 momentin nojalla ympäristövaikutusten arviointimenettelyä. On kuitenkin mahdollista, että veden kuljetukseen tarvittavan runkojohdon rakentaminen joutuu YVA-käsittelyyn samanaikaisesti pohjavedenottohankkeen kanssa. YVA-lain 4 §:n 2 momentin mukaan voidaan arviointimenettelyä soveltaa yksittäistapauksessa hankkeeseen tai jo toteutetun hankkeen olennaiseen muutokseen, joka todennäköisesti aiheuttaa laadultaan ja laajuudeltaan, myös eri hankkeiden yhteisvaikutukset huomioon ottaen 1 momentissa tarkoitettujen hankkeiden vaikutuksiin rinnastettavia merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia. Ympäristövaikutusten arviointimenettelyä on sovellettava myös, jos kyseessä on suuri raakavesitunneli. Tämän lisäksi arviointimenettelyä sovelletaan aina pohja- ja tekopohjavedenottohankkeeseen, jos pohja- tai tekopohjavettä otetaan enemmän kuin kolme miljoonaa kuutiometriä vuorokaudessa. Jos vesijohdon rakentaminen käsitellään YVA-menettelyssä, ei tämä merkitse sitä, että johdon rakentamiselle olisi tarpeen saada ympäristölupaviraston lupa, vaikka vedenoton osalta lupaa edellytetäänkin.

7.2 Luvan edellytykset

Vesijohdon rakentamisluvan myöntämisen edellytykset määräytyvät vesilain 2 ja 9 lukujen säännösten perusteella. Vesilain 9 luvun 2 §:n mukaan silloin, kun veden johtaminen vesistöstä vesilain 9 luvun 1 ja 2 §:issä tarkoitetuissa tilanteissa edellyttää lupaa vesilain 1 luvun 12 - 15 §:ien perusteella, eli vesistön muuttamista koskevien yleiskieltojen tarkoittamien muutosten tai seurausten vuoksi, luvan myöntämisen edellytysten osalta on voimassa, mitä vesilain 2 luvussa säädetään vesistöön rakentamisesta. Luvan myöntämisedellytykset määräytyvät vesilain 2 luvun perusteella myös sil-

loin, kun johdon rakentamiselle haetaan lupaa vesilain 2 luvun 2 §:n perusteella. Vesilain 2 luvun 2 §:ää sovelletaan muun muassa silloin, kun vesijohto aiotaan rakentaa yleisen kulku- tai uittoväylän alitse.

Vesistöön rakentamisen suorittamisesta säädetään vesilain 2 luvun 3 §:ssä. Nämä rakentamistapaa säätelevät yleiset määräykset on huomioitava silloinkin, kun lupaa rakentamiseen ei tarvita. Oikeuksista yrityksen edellyttämiin alueisiin säädetään vesistöön rakentamisen osalta vesilain 2 luvun 7 ja 8 §:ssä. Vesijohtoja vesistöön rakennettaessa aluetarpeet kohdistuvat tavallisesti myös vesistön rannalla oleviin maa-alueisiin.

Vesistöön rakentamiselle ei voida myöntää lupaa, jos se vesilain 2 luvun 5 §:ssä tarkoitetulla tavalla vaarantaa yleistä terveydentilaa tai aiheuttaa huomattavia vahingollisia muutoksia ympäristön luonnonolosuhteissa tai vesiluonnossa ja sen toiminnassa. Rakentaminen ei saa myöskään suurentaa huonontaa paikkakunnan asutus- tai elinkeino-oloja. Tällaisten vaikutusten ilmeneminen on vesijohtohankkeiden yhteydessä kuitenkin epätodennäköistä.

Vesilain 2 luvun 6 §:n 1 momentin nojalla lupa vesistöön rakentamiseen voidaan myöntää, jos rakentaminen ei sanottavasti loukkaa yleistä tai yksityistä etua ja yritys on hyötyisän tai suojaavan tarkoituksensa vuoksi tarpeen vesialueen ja sen rannalla olevan kiinteistön järkiperaistä hyväksikäyttöä tai muuta taloudellista toimintaa varten.

Muuten luvan myöntäminen edellyttää, että rakentamisesta saatava hyöty on siitä aiheutuvaan vahinkoon, haittaan tai muuhun edunmenetykseen verrattuna huomattava (VL 2:6.2). Hyötyjä ja haittoja vertailtaessa otetaan hyötynä huomioon hankkeen toteuttamisesta johtuvat yleisiin ja yksityisiin etuihin välittömästi kohdistuvat vaikutukset. Vahinkona, haittana ja muuna edunmenetyksenä otetaan huomioon sekä yleistä etua koskevat että yritykseen osallistumattoman henkilön omaisuudelle aiheutetut seuraukset. Edunmenetyksiksi luetaan myös sellaisten vahinkojen ja käyttöoikeuksien kustannukset, joista hakija on erikseen sopinut, sekä vapaaehtoisesti luovutettujen alueiden hankintakustannukset muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta (VL 2:11.1-2). Intressivertailussa ei siis oteta huomioon hankkeen rakentamiskustannuksia (Helin ja Siitonen 1997). Jos hyödyn tai vahingon, haitan ja muun edunmenetyksen raha-arvo on vaikeasti määritettävissä tai yrityksellä tai menetettävällä edulla on raha-arvon lisäksi muutakin merkitystä, on luvan edellytyksiä harkittaessa verrattava yrityksen ja menetettävän edun merkitystä yleiseltä kannalta katsottuna (VL 2:11.3).

Lupa yleisen kulku- tai uittoväylän alittavan vesijohdon rakentamiseen on myönnettävä, jos hankkeen toteuttamisesta ei aiheudu yleistä tai yksityistä etua koskevia haitallisia seurauksia (VL 2:6.3).

Jos veden johtamiseksi nesteinä käytettäväksi on tarpeen johtaa vettä toisen alueen kautta, on alueen omistaja velvollinen sen sallimaan, jos johdon rakentamisesta hänelle aiheutuva vahinko tai haitta ei ole toimenpiteestä saatavaan hyötyyn verrattuna suhteettoman suuri (VL 9:18.1).

7.3 Luvan määräykset

Vesijohdon rakentamista koskevan lupaan sisällytettävistä määräyksistä säädetään vesilain vesistöön rakentamista koskeissa vesilain 2 luvun 12 - 24 §:issä. Jos vedenottohake edellyttää ympäristölupaviraston lupaa ja lupahakemukseen on sisällytetty pyyntö toisen alueen käyttämisestä johdon rakentamiseen, on lupapäätöksessä määrättävä, miten hanke on toteutettava. Poistettavan maan osalta noudatetaan soveltuvin osin, mitä ojituksessa nostetusta maasta on säädetty (VL 9:18.1).

Johdon rakentamista koskevassa lupapäätöksessä annetaan määräyksiä: 1) johdon ja siihen liittyvien laitteiden ja rakennelmien sijoittamisesta maastoon tai vesistöön; 2) rakentamistavoista ja johdon mitoittamisesta; 3) työnaikaisista velvoitteista; 4) johtoalueen jälkihoitotoista; 5) johtoalueen käyttörajoituksista; 6) johtolinjan merkitsemisestä; 7) toimenpiteistä haittojen vähentämiseksi ja estämiseksi; 8) korvauksista ja niiden suorittamisesta; 9) johdon kunnossapidosta sekä 10) rakentamismääräajoista ja ilmoitusvelvollisuuksista.

7.3.1 Sijainti

Johdon rakentamista koskevista määräyksistä määritellään johdon ja siihen liittyvien laitteiden ja muiden rakenteiden tarkka sijainti maastossa tai vesistössä. Sijainnin määrittelytavat vaihtelevat tapauksittain, mutta tavallisesti päätöksessä luetellaan ne kiinteistöt, joita johtolinjan rakentamishanke koskee, sekä merkitään johdon sijainti päätöksen liitteenä olevaan riittävän tarkkaan karttaan, josta ilmenevät myös tiedot johdon vaikutuspiirissä olevien kiinteistöjen liittymisestä kiinteistöjärjestelmään. Sijainnin määrittelyn apuna voidaan käyttää myös erilaisia maaston leikkauspiirustuksia. Varsinkin jos on kysymys laajoista alueista ja useista kiinteistöistä, on yleinen käytäntö, että määräys johdon rakentamisesta tiettyyn paikkaan annetaan viittaamalla päätöksessä siihen kartta-aineistoon, joka on toimitettu hakemuksen teon yhteydessä tai myöhemmin pyydettyinä hakemuksen täydennyksinä. Alkuperäisiin suunnitelmiin tehdyt muutokset selostetaan päätöksessä.

7.3.2 Johdon rakenne ja mitoitus

Johdon ja siihen liittyvien laitteiden ja rakenteiden mitoituksesta annetaan määräyksiä siltä osin, kun niillä on merkitystä vesilojen, vesistön tai veden käytön sekä yleisen tai yksityisen edun turvaamisen kannalta.

Johdon sijoittamista vesistöön koskevassa luvassa annetaan tavallisesti määräykset johdon painottamisesta ja upottamisesta vesistön pohjaan. Varsin tyypillinen vesistöön rakennettava vesijohto on kovasta polyeteeniputkesta yhtenäiseksi hitsattu putki, jonka nimelliskoko on DN110 ja paineluokka PN10. Putken painotus tehdään tavallisesti tehdasvalmisteisin betonipainoin. Painotus vaihtelee putken sijainnin mukaan ja on yleensä 100 % tai hieman enemmän tyhjän putken nosteesta. Myös tyhjänä pintaan

nousevia, alipainotettuja putkia rakennetaan, vaikka luvassa yleensä edellytetäänkin, että vesijohto tulee laskea riittävästi painotettuna pohjaan siten, että se painuu sinne tasaisesti ja pysyy paikoillaan.

LSVEO 17/1998/2: Johto oli siellä, missä vesisyvyys oli alimman vedenkorkeuden aikana vähemmän kuin 1 m, upotettava pohjan alapuolelle. Johto oli painotettava siten, että se pysyi tyhjänäkin paikoillaan pohjassa tai sen alapuolella.

LSVEO 67/1989/2: Vesistöjen alituskohdissa johto oli kaivettava pohjan alapuolelle ja tarvittaessa painotettava niin, että se pysyi paikoillaan. Rantaluiskat oli suojattava niin, ettei kaivumaa joutunut vesistöön. Vesistöanalitusten kaivumaat oli tasoitettava ympäröivän pohjan tasoon.

Yleensä määrätään, että putki on rannoilla upotettava pohjaan sellaisissa paikoissa, joissa vesisyvyys alivedenkorkeuden aikaan mitattuna on alle 1,5 - 2,0 metriä. Usein upotusalue sidotaan vesistön pohjan korkeuteen. Vesistön pohjalla oleva kaivanto on täytettävä ja kaivumaat tasoitettava.

ISVEO 76/93/1: Ranta-alueilla, missä vesistön pohja oli korkeudella $N_{60} + 116,70$ m tai ylempänä, johto oli upotettava pohjaan tehtävään kaivantoon ja peitettävä. Rakennustyön päätyttyä pohjamaat on tasoitettava ympäröivään pohjatasoon.

LSVEO 22/1993/1: Painejohto oli upotettava vesialueella alimmasta merivedenkorkeudesta vähintään 1 m syvemmälle. Laivaväylän kohdalla johto oli sijoitettava vähintään 8 m syvyyteen keskiveden korkeudesta laskettuna.

Myös upotussyvyys voidaan määrätä.

ISVEO 65/95/1: Vesijohto oli painotettava riittävästi niin, että se pysyi pohjalla. Vesialueella, missä vesisyvyys alivedenkorkeudesta $NW = N_{60} + 130,88$ m mitattuna oli vähemmän kuin 1,5 m, johto oli upotettu vähintään 0,2 m pohjan alapuolelle.

Päätöksissä annetaan lisäksi määräyksiä johdon merkitsemistä. Merenkulkuhallitus voidaan tällöin määrätä merkinnän hyväksyjäksi.

LSVEO 22/1993/1: Johdon sijainti vesialueella oli merkittävä rannoille asetettavilla tauluilla tai muulla asianmukaisella merenkulkuhallituksen hyväksymällä tavalla.

ISVEO 51/97/3: Johtolinja oli merkittävä rantautumispaikoille pystytettävillä vesistöön päin selvästi näkyvillä keltaisilla tauluilla, joissa oli musta teksti VESIJOHTO JA VIEMÄRI. Merkkitaulut oli pidettävä kunnossa.

PSVEO 14/97/1: Johtojen sijainti oli merkittävä rannoille asetettavilla, selvästi näkyvillä tauluilla, joissa oli ilmoitettava johdon koko.

7.3.3 Työn suorittaminen

Johtoa vesistöön rakennettaessa on otettava huomioon jääpeite, sillä se ei saa vaikuttaa johtoon. Johdon rakennusajankohta määrätään yleensä sellaiseksi, että johdon rakentaminen hankaloittaa mahdollisimman vähän vesistön muuta käyttöä. Usein johdot määrätään rakennettavaksi talvikuukausien aikana, jolloin päätöksessä on otettava huomioon jäällä liikkumisen turvallisuuden takaaminen tilanteissa, joissa jäätä joudutaan johtoa rakennettaessa rikkomaan.

LSVEO 22/1993/1: Johdon rakentaminen oli suoritettava siten ja sellaisena aikana, että vesistölle ja sen käytölle aiheutui mahdollisimman vähän haittaa ja häiriötä. Jos työ tehtiin vesistön ollessa jäässä, oli kohdat, joissa työn vuoksi jäätä oli rikottu tai jään kantavuus oli huonontunut, merkittävä asianmukaisesti.

Jos vesijohto rakennetaan maa-alueelle tai sitä ylläpidetään maa-alueella, tarvitaan alueita johtoalueen lisäksi myös työmaa-alueiksi sekä erityisraken-
teita varten. Päätöksessä määritellään johto- ja työalueiden leveydet ja sijainnit, jotka voivat vaihdella johtolinjan varrella alueiden eri käyttötar-
koitusten mukaan.

LSVEO 67/1989/2: Luvan saajalla oli oikeus vesijohdon rakennustyön aikana käyttää vesijohtolinjalla enintään 12 m leveää, yleisen tien var-
ressa tiealueen rajasta mitattuna enintään 7 m leveää työaluetta.

LSVEO 67/1989/2: Kaivutöiden päätyttyä luvan saaja sai käyttää metsä-
alueella enintään 10 m ja peltoalueella enintään 5 m leveää johtoaluetta
huolto-, tarkastus- ja korjaustöiden tekemiseen. Yleisten teiden var-
ressa johtoalueen leveys oli kuitenkin aina 5 m tiealueen rajasta.

Johdon rakentaminen, käyttö ja kunnossapito määrätään tavallisesti suori-
tettavaksi siten, että johdosta aiheutuu muille mahdollisimman vähän hait-
taa. Ympäristölupavirasto voi päätöksessään antaa tarkempia määräyksiä
siitä, miten työt ja toiminnot on suoritettava, jotta haittoja ei syntyisi. Ha-
kija voidaan myös velvoittaa ennen rakentamistöihin ryhtymistä toimitta-
maan ympäristökeskukselle hyväksyttäväksi yksityiskohtaiset rakennus-
suunnitelmat, joiden tulee sisältää suunnitelmat tarpeellisten tarkkailujen
suorittamisesta.

LSVEO 67/1989/2: Ennen vesijohdon rakennustöihin ryhtymistä luvan
saajan oli toimitettava V:n vesi- ja ympäristöpiiriin (nykyisin alueellisen
ympäristökeskuksen) hyväksyttäväksi yksityiskohtainen johdon raken-
tamissuunnitelma, johon kuului johdon vaikutusalueella olevien kai-
vojen ja käytössä olevien lähteiden tarkkailuohjelma sekä selvitys työn
suorittamisesta siten, ettei paineellisia pohjavesiesiintymiä puhkaistu
ja että pohjavesien purkautuminen kaivantoa pitkin estyi.

LSVEO 67/1989/2: Vesijohto oli rakennettava maanalaisena kokonaan
routarajan alapuolelle.

LSVEO 17/1997/4: Työn toteutuksessa ja kunnossa pidossa tuli mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon maanomistajien toivomukset.

LSVEO 17/1997/4: Pohjavesiolojen oli vesijohdon varrella säilyttävä ennallaan.

LSVEO 67/1989/2: Jos kaivutyössä tuli esiin suuria kiviä, joista aiheutui haittaa maan käytölle, luvan saajan oli haudattava ne maahan tai siirrettävä maanomistajan hyväksymällä tavalla toiseen paikkaan tai vietävä pois.

LSVEO 67/1989/2: Maanpäälliset rakenteet oli pyrittävä sijoittamaan tilojen rajoille.

LSVEO 67/1989/2: Luvan saajan oli viipymättä rakennustyön kullakin alueella päätyttyä saatettava rakennustyöalueella kulkevat sala- ja avo-ojajärjestelmät vähintään ennen rakentamista olleeseen kuntoon. Rikokouhut vesijohdot oli heti korjattava. Luvan saaja oli vastuussa myös järjestelmissä myöhemmin ilmenevistä vesijohdon rakentamisen aiheuttamista vioista.

Johtoaluetta ja sen läheisyydessä olevia teitä on voitava saada käyttää paitsi rakentamisen aikana, niin myös johdon kunnossapidossa. Johtolinjan rakentaminen ja rakentamisen jälkeiset huolto- ja tarkastuskäynnit on kuitenkin suoritettava siten, ettei teiden käyttöä ja muita kulkuyhteyksiä haitata enempää kuin on välttämätöntä. Yleisiä teitä koskevien töiden osalta voidaan hakea velvoitaa sopimaan töiden suorittamisesta tienpitäjän kanssa.

LSVEO 17/1997/4: Hankkeen mukaiset työt oli suoritettava siten, ettei teiden käyttöä tai muita kulkuyhteyksiä haitattu enempää kuin oli välttämättä tarpeellista.

LSVEO 17/1997/4: Työn aikana kulkuteinä käytettävät ja vesijohdolla alitettavat tiet oli pidettävä myös työn aikana ajokunnossa ja kunnostettava työn jälkeen vähintään entisen veroiseen kuntoon. Tukkeutuneet ojat ja rummut oli avattava ja kunnostettava ja saatettava entistä vastaavaan kuntoon.

LSVEO 17/1997/4: Rakennustyön jälkeen huolto- ja tarkastuskäynnit tuli suorittaa siten, ettei teiden ja alueiden käyttöä haitattu enempää kuin oli välttämättä tarpeellista.

LSVEO 67/1989/2: Mikäli töitä suoritettiin yleisen tien alueella, tästä oli erikseen sovittava tienpitäjän kanssa. Muutenkin oli noudatettava, mitä tällaisesta toimenpiteestä oli erikseen säädetty.

Luvan saaja oikeutetaan tarpeen vaatiessa poistamaan kaikki kasvillisuus johtolinja- ja työalueilta. Käytäntö siitä, kenen omistukseen esimerkiksi poistettavat puut jäävät, vaihtelee. Tähän vaikuttaa muun muassa se, millaisia vaatimuk-

sia asian käsittelyn aikana on esitetty. Ympäristölupavirasto voi lisäksi antaa määräyksiä, jotka koskevat esimerkiksi puiden ja pensaiden suojelemista, kaivutoimien suorittamistapaa pelto- ja puutarha-alueella sekä töiden jälkien korjaamista siten, että kasvillisuudelle ja istutuksille aiheutetut haitat jäävät mahdollisimman pieniksi.

LSVEO 17/1997/4: Luvan saajalla oli oikeus poistaa johto- ja työalueilta kaikki työtä haittaava kasvillisuus. Puusto jäi luvan saajalle. Pihapiiriin istutettuja puita ja pensaita oli mahdollisuuksien mukaan suojeltava.

LSVEO 67/1989/2: Kaikki työalueelta poistettavat puut, pensaats ja oksat jäivät maanomistajan omaisuudeksi, ja luvan saajan oli siirrettävä ne lähimmän kulkutien varteen helposti saataville.

LSVEO 67/1989/2: Pelto- ja puutarha-alueella ruokamultakerros oli kuorittava ennen kaivutöiden aloittamista sivuun ja levitettävä kaivutöiden päätyttyä takaisin paikalleen.

7.3.4 Vahinkoa ja haittaa korvaavat toimenpiteet

Vesijohdon rakentamisesta vesistöön ei yleensä aiheudu mitään muutosta tai vahinkoa vesistössä lukuun ottamatta vähäistä paikallista samentumista rakennustyön aikana.

Luvan saaja voidaan velvoittaa toimittamaan puhdasta käyttövetä niille, joiden vedensaanti vesistöstä huonontuu haitallisesti ruoppausten aiheuttaman samentumisen vuoksi. Luvan saajan on hyvissä ajoin ennakolta ilmoitettava ruoppauksista niille, joiden vesilaitteet voivat vahingoittua lietteisestä vedestä. Jos vesijohdon rakentamisesta aiheutuu ennakoimaton vahinkoa, voi korvausta hakea ympäristölupavirastolta.

ISVEO 51/97/3: Jos päätöksessä tarkoitetuista vesistönalituksista aiheutui muu vahingollinen seuraus, jota ei oltu edellytetty, saattoi edunmenetyksen kärsinyt tai yleisen edun vaatiessa asianomainen viranomainen saattaa asian vesilain 2 luvun 27 §:n 2 momentissa säädettyssä ajassa lupapäätöksen lainvoiman estämättä vesioikeuden käsiteltäväksi siinä järjestyksessä kuin hakemusasioista on vesilaissa säädetty.

Yleensä vesijohdot pyritään sijoittamaan teiden varsille tai kiinteistöjen rajoille, jotta alueiden käyttö esimerkiksi rakentamistarkoituksiin ei vaikeutuisi. Johtolinjan käyttöä viljelytoimintaan ei tavallisesti myöskään rajoiteta rakentamisaikaa lukuun ottamatta.

Maalle rakennettu johtolinja rajoittaa alueiden käyttöä monin eri tavoin. Näiden käyttörajoitusten vuoksi luvan saajalle ja kiinteistön omistajalle asetetaan erilaisia velvoitteita. Maanomistaja voidaan esimerkiksi velvoittaa ilmoittamaan johdon haltijalle johtoalueelle kohdistuvista ojitustoista tai muista vastaavista toimenpiteistä ennen töiden aloittamista. Maanomistajan on myös ilmoitettava johdon haltijalle ennen töiden aloittamista räjähdysaineiden käyttämisestä 30 metriä lähempänä johtoa. Rakennusten pystyttä-

mistä johtolinja-alueella ei yleensä sallita. Johdon haltija oikeutetaan tarvittaessa poistamaan kasvusto johtoalueelta johdon rakentamisen jälkeen ilman erillistä korvausta. Myös kulkemista johtoalueella rajoitetaan. Johdon haltija on velvollinen kuitenkin vaadittaessa osoittamaan ja tarvittaessa rakentamaan johdon ylityskohdat. Johdon haltija oikeutetaan tavallisesti ilman erillistä sopimusta käyttämään kiinteistön kulkuteitä johdon huolto- ja korjaustöitä varten sekä osallistumaan kyseisten teiden kunnossapitokustannuksiin.

Johtolinjan aiheuttamien rajoitusten ja velvollisuuksien vuoksi toisen rekisteriyksikön alueelle voidaan perustaa pysyvä rasitteena oikeus talousveden johtamiseen sekä vesijohdon ja siihen liittyvien laitteiden ja rakennelmien sijoittamiseen ja käyttämiseen. Rasitteen perustaminen on usein käytännöllinen tapa taata tietyllä alueella toimituksessa määriteltyt oikeudet, jotka säilyvät maanomistajan vaihtumisesta huolimatta. Vedenjohtamisrasite voi olla myös määräaikainen (KiinteistönmuodostamisL 154). Se voidaan määrätä ilman rekisteriyksikön omistajan suostumusta, jos se on oikeutetulle kunnalle tai kiinteistölle tärkeä, eikä siitä aiheudu huomattavaa haittaa (KiinteistönmuodostamisL 156.2). Rasite voidaan myös poistaa (KiinteistönmuodostamisL 161).

Johtolinjoja maalle rakennettaessa joudutaan alittamaan teitä, junaratoja ja voimalinjoja. Tällaisten toimenpiteiden suorittamiseen voidaan vaatia erillistä lupaa tai ohjeita asianomaisilta viranomaisilta. Veden johtamista koskevasa lupapäätöksessä voidaan kuitenkin antaa esimerkiksi sähkö- ja puhelinlinjojen ja muiden johtojen sekä rajamerkkien siirtämistä koskevia määräyksiä.

LSVEO 67/1989/2: Yleisten teiden alitukseen ja vesijohdon rakentamiseen tiealueilla oli haettava erikseen lupa tie- ja vesirakennuspiiriltä. Voimajohtolinjojen alitukseen oli hankittava johtolinjan omistajalta riistämislupa. Rautatiealueella työskenneltäessä oli noudatettava ratapiirin antamia ohjeita.

LSVEO 67/1989/2: Luvan saajan oli kustannuksellaan laillisessa järjestyksessä huolehdittava tarvittavista sähkö- ja puhelinlinjojen ja muiden johtojen sekä rajamerkkien siirroista.

7.3.5 Määräajat ja ilmoitusvelvollisuudet

Ilmoitusvelvollisuudet sekä määräajat rakennustyöhön ryhtymiselle ja rakennustyön tekemiselle määräytyvät vesilain 2 luvun 12 §:n ja 16 luvun 30 §:n sekä vesiasetuksen 85 §:n perusteella, joita on käsitelty aikaisemmin muun muassa pohjavedenottolupaan liittyvien määräysten yhteydessä.

8

Tutkimusluvut

Tässä luvussa käsitellään sellaista tutkimuslupaa, josta säädetään vesilain 1 luvun 31 §:ssä. Tehtäessä tutkimuksia toisen alueella mm. vesistöä koskevan yrityksen vaikutusten selvittämiseksi tai pohjavesivarojen selville saamiseksi sekä tällaisen hankkeen toteuttamismahdollisuuksien selvittämiseksi voidaan lupaa tutkimusten suorittamiseen hakea kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselta. Tilapäiseen vedenottoon, eli esimerkiksi pohjavesitutkimusten edellyttämään koepumppaukseen, on haettava lupaa ympäristölupavirastolta, jos sillä on pohjaveden tai vesistön muuttamiskielossa mainittuja seurauksia. Kunnan ympäristönsuojeluviranomainen ei ole toimivaltainen myöntämään lupaa tällaiselle lupaa edellyttävälle koetoiminnalle.

8.1 Tutkimusten suorittamiseen liittyvä luvan tarve

Vedenhankinnan tai suoja-alueen perustamisen edellyttämiä tutkimuksia joudutaan lähes aina suorittamaan toisen omistamilla tai hallitsevilla alueilla. Pääsääntönä näyttää käytännössä kuitenkin olevan, että tutkimusten suorittamiseen liittyvistä yksityiskohdista on mahdollista sopia alueiden omistajien tai haltijoiden kanssa. Jos alueiden käytöstä ei kuitenkaan jostain syystä päästä yhteisymmärrykseen, on asia vietävä hakemuksella kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen käsiteltäväksi ja ratkaistavaksi niiltä osin, kun asioista ei ole voitu sopia. Kuntatasolla tutkimuslupapäätöksen tekee kunnan määräämä toimielin, joka on tavallisesti kunnan ympäristönsuojelulautakunta. Joissain kunnissa tutkimuslupa-asiat päätetään kuntien yhteisessä elimessä.

Tutkimuslupa koskevan vesilain 1 luvun 31 §:n mukaan:

Milloin jonkin vesistöä koskevan yrityksen vaikutusten toteutukseksi, pohjavesivarojen selville saamiseksi tai muutoin tässä laissa tarkoitetun toimenpiteen toteuttamismahdollisuuksien selvittämiseksi on tarpeen suorittaa maaperä-, vesimäärä- tai muita tutkimuksia toiselle kuuluvalla alueella eikä alueen omistajan tai haltijan suostumusta ole saatua, voi vesilautakunta (nykyisin kunnan ympäristönsuojeluviranomainen) hakemuksesta, kuultuaan tarvittaessa alueen omistajaa tai haltijaa, määrääjäksi ja määräämiensä ehdoin antaa siihen luvan. Tutkimusta suoritettaessa on alueen omistajan ja muiden henkilöiden etujen aiheutonta loukkaamista vältettävä. Lupapäätöksessä voidaan määrätä, että tutkimusten tulokset on annettava tiedoksi vesilautakunnalle (nykyisin kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle) sekä, milloin tutki-

mus koskee pohjavettä, myös alueen omistajalle. Tutkimusten alkamisesta on, mikäli mahdollista, ilmoitettava alueen omistajalle tai haltijalle. Tutkimustyöstä aiheutunut vahinko on asianomaisille korvattava.

Kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen tehtävänä on omalla toimialueellaan myös tutkimuslupa-asioiden yhteydessä valvoa muun muassa sitä, ettei alueella ryhdytä yritykseen tai toimenpiteeseen, johon vesilain nojalla on haettava lupa. Jos vedenhankintaan tai suoja-alueiden perustamiseen liittyvän asian katsotaan vaativan sellaista erityistä selvitystä, jollaista kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen käsittelyssä ei voi saada, tulee kunnan ympäristöviranomaisen alistaa asia ympäristölupaviraston käsiteltäväksi.

VYO 45/1998: Vesioikeus kumosi kunnan ympäristölautakunnan (nykyisen kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen) pohjavesitutkimusten suorittamista koskevan päätöksen. Kunta vaati vesioikeuden päätöksen kumoamista ja että ympäristölautakunnan päätös tutkimuslupan epäämisestä jätettäisiin voimaan. Kunta oli katsonut, että tutkimusalueelle ei missään tapauksessa voida sijoittaa tekopohjavedenottolaitosta. Tutkimusten tekeminen ja pohjavedenmuodostamisen kokeilu voi jo aiheuttaa vahinkoa luonnonolosuhteille, kunnan keskustaajaman ainoalle vedenottamolle ja sen pohjaveden muodostumisalueelle sekä paikalliselle asutukselle. Vesilain tarkoittamia perusteita myöntää tutkimuslupa ei siten olisi. Vesioikeuden päätökseen lisättiin vesiylioikeudessa selventävä lupaehto: "Luvan saajalla ei ole oikeutta ryhtyä toimenpiteeseen, josta voi aiheutua vesilain 1:22 §:n (nykyisen ympäristönsuojelulain 8 §:n) tarkoittama seuraus. Jos toimenpiteestä voi aiheutua vesilain 1:18 §:ssä tarkoitettu seuraus on toimenpiteeseen hankittava erikseen vesioikeuden lupa." Vesiylioikeuden perustelujen mukaan vesilain 1:31 §:ään perustuva kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen tutkimuslupa käsittää vain oikeuden tutkimustoimenpiteen suorittamiseen alueella, jonka omistaja ei ole antanut suostumustaan toimenpiteisiin. Lupa ei oikeuta luvan saajaa ryhtymään toimenpiteeseen, joka on vesilaissa säädetyn pohjaveden muuttamis- tai pilaamiskiellon vastainen. Kun näiltä osin oli ilmennyt epätietoisuutta vesiylioikeus katsoi tarpeelliseksi selventää vesioikeuden lupapäätöstä. Perusteluina siltä osin kuin vesioikeuden päätöstä ei oltu muutettu vesiylioikeus esitti, että kun otetaan huomioon kunnan esittämät vaatimukset, asiassa saadut lisäselvitykset, vesioikeuden päätöksen perustelut ja sovelletut lainkohdat, vesioikeuden päätöstä ei ollut syytä muuttaa.

ISVEO 42/1997/1: Valitus ympäristönsuojelulautakunnan (nykyisen kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen) tekemästä päätöksestä, joka koski tutkimuslupan myöntämistä pohjavesiesiintymän antoisuustutkimuksia varten valittajan tilalla. Lautakunnan päätöstä ei muutettu. Pohjavesiesiintymän antoisuuden selvittämiseksi oli tarpeen suorittaa toimenpiteitä mm. valittajan tilalla. Edellytykset tutkimuslupan myöntämiselle lautakunnan määräämin ehdoin olivat olemassa. Tutkimuslupapäätöksellä ei ole ratkaistu varsinaista vedenottoa alueelta eikä tutkimuslupan myöntämisellä rajoitettu metsätalouden harjoittamista tilalla.

Hankkeesta vastaavan tai valtuutetun on pyydettävä tutkimuslupa siitä kunnasta, jolla tutkimuksen kohteeksi joutuva kiinteistö sijaitsee. Käytännössä voidaan usein joutua pyytämään tutkimuslupia useamman kunnan viranomaiselta.

8.2 Tutkimusluvan edellytykset

Tutkimuslupaa voidaan hakea maastossa suoritettavalle toimenpiteelle, joka liittyy suunnitellun hankkeen vaikutusten tai pohjavesivarojen selvittämiseen. Kysymys voi tällöin olla myös muusta kuin vesilain mukaisen toimenpiteen edellyttämästä työstä. Tutkimuslupa voi koskea maaperä- ja vesimäärätutkimuksia tai jotain muuta toimenpidettä, joka on tarpeen hankkeen toteuttamismahdollisuuksien selvittämiseksi. Tutkimuksen ei tarvitse kohdistua ainoastaan sellaisiin seikkoihin, joista aikanaan lupapäätöksessä on annettava määräyksiä, vaan se voi käsittää myös sellaisia selvityksiä, jotka ovat vain välillisessä yhteydessä yritykseen, kuten esimerkiksi voimansiirtolinjojen tai tiesuuntien tutkimista, jos niiden rakentaminen liittyy vesiasiaassa tarkoitetun yrityksen toteuttamiseen.

Tutkimuslupaa ei voida myöntää kuulematta alueen omistajaa tai haltijaa. Myös tutkimusluvan hakijan on täytettävä tietyt vaatimukset. Eräissä tapauksissa kunnan ympäristönsuojeluviranomainen ei myöntänyt luvan hakijana toimineelle työryhmälle tutkimuslupia hakemuksessa esitetyille tiloille, koska se katsoi, ettei hakija ollut sellainen laissa ja asetuksissa tarkoitettu oikeushenkilö, jolle lupa voitaisiin myöntää.

LSVEO 16/1996/1: Ympäristölautakunnan (nykyisen kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen) päätöstä ei muutettu. Kyseinen työryhmä ei ollut vesioikeudenkaan näkemyksen mukaan sellainen juridinen oikeushenkilö, joka voisi käyttää hakijan puhevaltaa tässä asiassa. Työryhmän tulee esittää edustamiensa tahojen valtuutus kyseisen pohjavesitutkimusten suorittamista koskevan hakemuksen tekemiseen ympäristölautakunnalle.

8.3 Tutkimusluvan määräykset

Tutkimusluvasta tulee ilmetä töiden suorittamiselle asetettu määräaika. Luvassa on yksilöitävä, mitä aluetta ja mitä toimenpidettä lupa koskee. Päätöksessä voi olla myös määräyksiä tutkimustuloksista tiedottamisesta. Tulosten tiedottaminen kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle saattaa olla tarpeellista, jos ympäristönsuojeluviranomainen tarvitsee näitä tietoja joidenkin sen toimivaltaan kuuluvien asioiden hoitamiseen tai jos tietojen säilyttäminen muuten osoittautuu todellisen tarpeen vaatimaksi. Tiedot voidaan määrätä toimitettavaksi alueen omistajalle asianosaisen vaatimuksesta, jos siihen on esitetty painavia perusteita ja hänen oikeudellinen etunsa

on näistä tiedoista riippuvainen. Hakija on määrättävä ilmoittamaan töiden aloittamisesta alueen omistajalle tai haltijalle.

Tutkimusta suoritettaessa on vältettävä alueen omistajan tai muiden henkilöiden etujen aiheutonta loukkaamista. Tutkimustyöstä aiheutuva vahinko on määrättävä korvattavaksi.

8.4 Tutkimuslupahakemuksen käsittely kunnassa

Tutkimuslupa-asia pannaan vireille kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle toimitettavalla hakemuksella tai muulla kirjelmällä siinä kunnassa, jossa toimenpiteen kohteeksi joutuva kiinteistö sijaitsee. Tutkimuslupa-asiasta on ilmoitettava todisteellisesti tiedossa olevaan postiosoitteeseen niille, joita asia koskee. Yhteisen vesialueen osalta ilmoitus toimitetaan asian laadun mukaan kalastuskunnalle, yhteisalueen osakaskunnalle tai molemmille. Siltä osin kuin tutkimuslupa-asia koskee yhteisen maa-alueen tai vesialueen järjestäytymätöntä osakaskuntaa, tiedoksi antamisesta osakkaille säädetään vesilain 16 luvun 8 §:n 3 momentissa.

LSVEO 45,46,47/1996/1: Vesioikeus kumosi ympäristölautakunnan (nykyisen kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen) päätöksen. Ympäristölautakunta ei ollut valituksenalaisessa päätöksessä tarkoitettua hakemusta käsitellessään varannut vesilain 1:31.1 ja 20:5 §:ien tarkoittamaa tilaisuutta vastata hakemukseen niiden tilojen omistajille, joihin tutkimuslupa kohdistuu. Vesioikeus katsoi, että maanomistajia olisi tullut kuulla myös uuden hakemuksen johdosta. Lautakunnan päätöksessä oli myönnetty tutkimuslupa sellaisille Pälkäneen kunnan omistamille tiloille, joita ei päätöksen mukaan voi yksilöidä. Päätös oli siten noudattamisen kannalta epäselvä. Ympäristölautakunnan olisi tullut valituksenalaisen päätöksen antamisen jälkeen menetellä VL 20:6.2 §:ssä säädetyllä tavalla.

Ilmoituksella asianosaisille varataan mahdollisuus vastausten antamiseen asiassa. Vastaus saadaan antaa kirjallisesti kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen määräämässä kohtuullisessa ajassa. Jos ympäristönsuojeluviranomainen katsoo suullisen käsittelyn aiheelliseksi, vastaus voidaan antaa suullisesti ympäristönsuojeluviranomaisen pitämässä kokouksessa. Tällöin kokouksen aika ja paikka on ilmoitettava asianosaisille edellä mainittua ilmoitusta annettaessa.

Kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen on käsiteltävä asian ja toimitettuaan tarvittaessa katselmuksen ratkaistava asia päätöksellään, johon on liitetty valitusosoitus. Kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen tutkimuslupa-asiassa antama päätös on toimitettava todisteellisesti tiedoksi asianosaisille. Tutkimuslupapäätökseen tyytymätön voi hakea siihen muutosta valittamalla Vaasan hallinto-oikeuteen.

9

Vesitalousasian lupahakemus ja lupamenettely

Pohjavedenottoa, veden johtamista vesistöstä ja vedenottamoiden suoja-alueiden perustamista koskevassa vesitaloudellista lupaa edellyttävässä hakemusasiassa alueellisena lupaviranomaisena toimivat ympäristölupavirastot. Tutkimuslupiin liittyvät lupakysymykset ratkaisee kunnan ympäristönsuojeluviranomainen, jos ei ole kysymys vaikutusten vuoksi ympäristölupaviraston lupaa edellyttävästä toiminnasta. Myös vesijohtojen rakentamiseen liittyvät erimielisyydet ratkaistaan kunnassa. Ympäristölupavirasto käsittelee kuitenkin vesijohdon rakentamista koskevan asian, jos lupaa edellytetään suoraan vesilain perusteella, kuten esimerkiksi silloin, kun johto sijoitetaan vesistössä olevalle yleiselle kulku- tai uittoväylälle. Ympäristölupavirasto käsittelee johdon rakentamista koskevan asian myös vesilain 9 luvun 18 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa, eli pyydettyä lupapäätökseen määräyksiä johdon rakentamisesta tai rakennettaessa johtoa useamman kunnan alueelle, eikä alueiden käyttämisestä ole voitu sopia.

Ympäristölupavirastossa hakemusasiaina käsiteltävä hanke pannaan vireille kirjallisella hakemuksella siihen ympäristölupavirastoon, jonka toimialueella hanke on tarkoitus toteuttaa. Hakemukseen on liitettävä vesiasetuksen mukaiset suunnitelmat ja selvitykset hankkeen vaikutuksista sekä muut tarpeelliset selvitykset.

Jos hakemus koskee luvan myöntämistä ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annetussa laissa tarkoitettulle hankkeelle, on hakemusasiakirjoihin liitettävä mainitun lain mukainen arviointiselostus. Hankkeen todennäköisesti heikentäessä merkittävästi valtioneuvoston Natura 2000 -verkostoon ehdottaman tai verkostoon sisällytetyn alueen luonnonarvoja hakijan on asianmukaisella tavalla arvioitava nämä vaikutukset, jos hankkeeseen ei ole sovellettava YVA-menettelyä (LSL 65.1 §).

9.1 Ympäristövaikutusten arviointimenettelyn soveltaminen

Ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annetun lain 4 §:n 1 momentin mukaan ympäristövaikutusten arviointimenettelyä sovelletaan asetuksella tarkemmin säädettäviin hankkeisiin, joihin 1.4.1999 annetun asetuksen (268/1999) 6 §:n 10a kohdan mukaan luetaan muun muassa pohjaveden otto ja tekopohjaveden muodostaminen, jos sen vuotuinen määrä on vähintään kolme miljoonaa kuutiometriä, joka vastaa keskimäärin noin 8 200 kuutiometrin suuruista vuorokautista vedenottoa. Tekopohjavesilaitoksil-

la on laskettava mukaan otettavan luonnollisen pohjaveden ja imeytyksellä muodostettavan tekopohjaveden yhteismäärä.

YVA-lain 4 §:n 2 momentin mukaan arviointimenettelyä voidaan soveltaa yksittäistapauksessa myös hankkeeseen, joka todennäköisesti aiheuttaa laadultaan ja laajuudeltaan, eri hankkeiden yhteisvaikutukset huomioon ottaen YVA-lain 4 §:n 1 momentissa tarkoitettujen hankkeiden vaikutuksiin rinnastettavia, merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia. Ympäristövaikutukset ovat siis aina peruslähtökohta YVA-menettelyn soveltamisessa.

Ympäristöministeriö päättää yhteysviranomaisen, eli alueellisen ympäristökeskuksen esityksestä tai omasta aloitteestaan arviointimenettelyn soveltamisesta hankkeeseen (YVA 2:6).

Ympäristöministeriön lausunto 25.3.1999: Kun pohjavettä otetaan eri pohjavesialueilta, ottamoille ei voi olla pohjavesiolosuhteiden muutoksesta johtuvaa yhteisvaikutusta eikä niiden yhteisvaikutusta voida yhdistää. Kun toisaalta koko YVA-menettely perustuu todellisiin ympäristövaikutuksiin, ei YVA-menettelyn soveltaminen suoraan vesijohdoton kertyvän vesimäärän perusteella ole perusteltua. Kun YVA-asetusta valmisteltiin, käytiin keskusteluja siitä, oliko ehdotettu pohjaveden ottomäärä perusteltu. Näissä keskusteluissa oli aina lähtökohtana normaalipohjaveden ottotilanne eli pohjavettä ryhdytään ottamaan kerralla yhdestä pohjavesiesiintymästä suuria määriä. Todettiin, että Suomen olosuhteissa asetukseen ajateltu ottomäärä - 3 miljoonaa kuutiometriä vuodessa eli 8219 m³/d - oli niin suuri, että siitä jokseenkin aina todennäköisesti aiheutuisi merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia. Tämä ajattelu näkyy myös asetuksen sanamuodossa. Asetuksessa puhutaan pohjavedenottamisesta (nytemmin myös tekopohjaveden muodostamisesta) eikä vedenhankintahankkeesta... Yhteenvetona ympäristöministeriö toteaa, että alueellisessa vedenhankintaratkaisussa, jossa pohjavettä otetaan eri pohjavesialueilta siten, että kaikilla ottamoilla otto jää alle asetuksessa mainitun rajan, YVA-menettelyä ei tulisi soveltaa pelkän yhteenlasketun vesimäärän perusteella. Sitävastoin harkinnanvarainen YVA-menettely saattaa tulla kyseeseen paljon pienemmilläkin vesimäärillä ja jo yksin esim. putkilinjoihin liittyvien rakennustöiden takia.

Jos eri ottamoita käsittävä vedenhankintajärjestelmä käsittää useampia samaan pohjavesiesiintymään rakennettavia ottamoita, joilla on yhteisiä vaikutuksia, ei arviointimenettelyn soveltamisen tarvetta voida kiertää sillä, että kokonaishankkeen eri osat suunnitellaan eri aikoina toteutettavaksi.

Myös luonnonsuojeluarvot on otettava YVA-menettelyn soveltamista harkittaessa huomioon (Mäkinen ja Suomela 1999):

Ympäristöministeriön lausunto 25.3.1999: Kaupungin A vedenhankintaratkaisussa otetaan käyttöön kaksi suurta pohjavesialuetta, joista kummastakin erikseen on tarkoitus ottaa pohjavettä yli asetuksen hankelutettelon raja-arvon. Toinen pohjavesialue on lisäksi luonnonsuojelualueita, jonne siis jouduttaisiin rakentamaan ottamoita ja putkilinjoja. Kummallakin pohjavesialueella on suuria lähdepurkaumia, joiden vesistä osa purkautuu luonnonsuojelu- tai soidensuojelualueille ja osa Project

Aqua -ohjelmaan kuuluvaan vesistöön. Vaikka vedenottomäärät jäisivät hankeluettelon raja-arvon allekin, näillä seikoilla olisi merkittävä vaikutus harkittaessa YVA-menettelyn tarvetta.

Tarve YVA-menettelyn soveltamisesta hankkeeseen saatetaan nostaa esille lupakäsittelyn muistutus- tai lausuntovaiheessa, jolloin ympäristölupavirasto voi pyytää arviointimenettelyn tarpeesta lausuntoa yhteysviranomaiselta. Lausunto voidaan tosin pyytää myös ennen hakemuksen tiedoksi antamista (VL 16:1a.2). Myös hankkeesta vastaava voi pyytää lausuntoa YVA-menettelyn tarpeesta yhteysviranomaiselta.

Hakemukseen, joka on tullut vireille ennen YVA-lain voimaantuloa (10.6.1994), ei sovelleta ympäristövaikutusten arviointimenettelyä. Tilanteita, joissa YVA:n soveltaminen jää tämän vuoksi tekemättä, ei ole enää juurikaan odotettavissa. Joitakin vanhempia esimerkiksi ympäristölupavirastoon käsiteltäviksi palautettuja hankkeita tämä lainkohta saattaa vielä koskea.

Asianosainen voi vasta valitusasteessa esittää ympäristövaikutusten arviointimenettelyä koskevia vaatimuksia (VYO 134/1999). Sama mahdollisuus on olemassa myös valvontaviranomaisella (kunnan ympäristönsuojeluviranomaisella) sekä ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annetun lain mukaisella yhteysviranomaisella.

Seuraavassa esimerkissä muutoksenhakijat vaativat, että vedenottohakemus palautetaan kaupungille ympäristövaikutusten arviointimenettelyn suorittamista varten. Vesiyläioikeus katsoi, ettei ympäristövaikutusten arviointimenettelyä tullut tässä asiassa soveltaa, koska ympäristöministeriö ei ollut tehnyt päätöstä arviointimenettelyn soveltamisesta ja alueellinen ympäristökeskus oli muistutuksessaan hyväksynyt hankkeen:

VYO 138/1998: Muutoksenhakijat olivat vaatineet, että kaupungin hakemus hylätään tai asia palautetaan kaupungille ympäristövaikutusten arviointimenettelyn suorittamista varten, koska hankkeen toteuttaminen voi muutoksen hakijan näkemyksen mukaan aiheuttaa vesilain 2 luvun 5 §:n tarkoittamalla tavalla huomattavia vahingollisia muutoksia ympäristön luonnonsuhteissa ja vesiluonnossa sekä sen toiminnassa ja huonontaa suuresti alueellisia elinkeino-oloja.

Vesiyläioikeuden perustelujen mukaan tässä tapauksessa otettavaksi sallittu pohjaveden määrä oli enintään 2000 m³/d vuosikeskiarvona laskettuna, eli yhteensä enintään 730 000 m³ vuodessa, joten hanke ei vaatinut YVA-menettelyä YVA-lain 4 §:n 1 momentin perusteella. Koska ympäristöministeriön päätöstä arviointimenettelyn soveltamisesta ei oltu tehty ja koska alueellinen ympäristökeskus oli muistutuksessaan hyväksynyt hankkeen, ei ympäristövaikutusten arviointimenettely tullut tässä asiassa sovellettavaksi.

Hakemusasiakirjoihin on liitettävä ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annetun lain (468/94) mukainen arviointiselostus, jos hakemus koskee luvan myöntämistä kyseisessä laissa tarkoitettulle hankkeelle. Jos YVA-lakia on sovellettava, viranomaisen ei saa myöntää lupaa hankkeen toteuttamiseen tai tehdä muuta siihen rinnastettavaa päätöstä ennen kuin se on saanut käyttöönsä arviointiselostuksen ja yhteysviranomaisen siitä anta-

man lausunnon. Jos arviointiselostukseen sisältyy vesilain säännösten soveltamiseksi tarpeellisia tietoja ympäristövaikutuksista, ei samaa selvitystä vaadita uudestaan (VL 16:1a.1).

Suomessa on toistaiseksi ollut vain yksi vedenottohanke, jossa YVA-menettelyä on sovellettu. Ottamosta haettiin lupaa 6 000 m³/d suuruiseen vedenottoon. Kriisiaikana saatettiin suunnitelmien mukaan kuitenkin ottaa vettä 40 000 - 60 000 m³/d. Ympäristövaikutusten arvioinnissa annetun lain ja asetuksen perusteella tapauksessa tuli soveltaa ympäristövaikutusten arviointimenettelyä, sillä hankkeeseen kuuluva kriisiajan vedenotto ylitti ympäristövaikutusten arvioinnista annetun asetuksen mukaisen pohjavedenoton määrän (Eerolainen ja Saastamoinen 1997).

9.2 Hakemussuunnitelman sisältö

Vesiasetuksen 42 - 45 ja 45a §:issä esitetään hakemusasian suunnitelmalle asetettavat yleiset vaatimukset. Suunnitelman sisällölle asetettujen yleisten vaatimusten mukaan hakemusasian suunnitelmasta tulee ilmetä (Suomela 1988):

1. Perustelu yrityksen tarkoituksesta
2. Selostus suunnitelluista töistä ja toimenpiteistä
3. Selostus yrityksen toimeenpanosta aiheutuvista, yleiseen tai yksityiseen etuun kohdistuvista vaikutuksista sekä seikoista, joilla on merkitystä yrityksen oikeudellisia edellytyksiä harkittaessa.
4. Arvio yrityksen aiheuttamasta vahingosta, haitasta ja muusta edunmenetyksestä.

1.3.2000 voimaan tullut vesiasetuksen 45a § edellyttää myös, että hakemuksessa esitetään arvio siitä, aiheutuuko hankkeesta luonnonsuojelulain vastaisia seurauksia.

Arvio yrityksen haitallisista vaikutuksista on tehtävä tilakohtaisena, vesialueen omistajakohtaisena ja henkilökohtaisena. Tämä hakijan selvityselvollisuuksia lisäävä kohta lisättiin vesiasetukseen vuonna 1990 tehdyn uudistuksen yhteydessä.

Suunnitelma on laadittava riittävän pätevyyden ja kokemuksen omaavan henkilön toimesta siten, että se on helppo tarkistaa. Siitä on käytävä selville, mitä aineistoa, laskumenetelmiä ja kaavoja suunnitelmaa laadittaessa on käytetty. Hakemukseen on myös liitettävä lyhyt yhteenveto yrityksestä ja sen vaikutuksista.

Alueesta, jolle yrityksen toimeenpanemiseksi on tehtävä rakennelmia ja laitteita, sekä muista työkohteista on laadittava asemakartta tarkoituksenmukaisessa mittakaavassa. Tehtävistä rakennelmista ja laitteista on laadittava sellaiset piirustukset ja selvitykset, joista käy ilmi niiden päämitoitukset ja tarvittavat tiedot kestävydestä, turvallisuudesta sekä vesistön ja veden käyttöön kohdistuvista vaikutuksista.

Ilman riittäviä selvityksiä hankkeen vaikutuksista ei voida luotettavasti arvioida, ovatko luvan myöntämisen edellytykset hankkeelle olemassa. Vaikutusten arvioinnissa asianmukaisesti suoritettulla koepumppauksella on pohjavesitutkimuksissa keskeinen sija. Lisäksi hakijan tulee muun muassa selvittää veden tarve käyttöryhmittäin sekä riittävällä asiantuntemuksella laadittu arvio pohjavesiesiintymän antoisuudesta. Usein on myös aiheellista selvittää, olisiko harkittavissa ollut muita toteuttamiskelpoisia vedenhankintaratkaisuja, kuten myös se, miksi hakemuksessa tarkoitettuun vaihtoehtoon on päädytty. Jos lupaa haetaan nykyistä vedenkäyttöä huomattavasti suuremmalle vesimäärälle, tulee vedenkulutuksen oletettuun kasvuun vaikuttavat seikat myös selvittää perusteellisesti (Mäkinen ja Suomela 1988).

Pohjavedenottoa koskevaan suunnitelmaan on vesiasetuksen 69 §:n mukaisesti tarpeen mukaan otettava:

1. Selostus pohjavesioloista ja veden saannin mahdollisuuksista sillä paikkakunnalla, jonne pohjavettä on suunniteltu johdettavaksi
2. Selostus pohjaveden ottamisen tarkoituksesta ja tarvittavan pohjaveden määrästä
3. Selostus niistä vedenottamoista, joiden vedensaantiin suunniteltu pohjaveden ottaminen saattaa vaikuttaa
4. Yrityksen oikeudellisia edellytyksiä selvittävät tiedot
5. Muu tarpeellinen selvitys asian vaatimassa laajuudessa soveltuvin osin noudattaen, mitä vesiasetuksen 68 §:ssä on sanottu.

Vesiasetuksen 68 §:n mukaan, joka koskee veden johtamista vesistöistä ja soveltuvin osin myös pohjavedenottoa, suunnitelmaan on tarpeen mukaan otettava:

1. Yleiskuvaus 46 §:ssä mainittuine karttoineen siitä vesistön osasta, josta vettä on suunniteltu johdettavaksi
2. Selostus veden johtamisen tarkoituksesta, tarvittavasta vesimäärästä ja veden tarpeen vaihteluista eri ajankohtina
3. Tiedot virtaamista ja niiden pysyvyydestä sekä vallitsevista vedenkorkeuksista
4. Tiedot vedenottamoista, joiden veden saantiin suunniteltu veden johtaminen saattaa vaikuttaa, samoin kuin tiedot otettavista vesimääristä ja ottamoita koskevista mahdollisista lupapäätöksistä
5. Selostus rakennettavasta vedenottamosta, vedenjohdoista, uomista sekä muista rakennelmista ja laitteista 44, 45 ja 50 §:n mukaisine asemakarttoineen ja piirustuksineen
6. Ehdotus mahdollisesti tarvittavaksi vedenottamon suoja-alueeksi
7. Laskelmat veden johtamisen vaikutuksesta vedenkorkeuteen ja virtaamiin

8. Vahingon ja haitan estämistä tai vähentämistä koskeva 55 §:ssä tarkoitettu selvitys
9. Lunastettavasta alueesta tai alueesta, jolle yrityksen toimeenpanosta aiheutuu vahinkoa, 56 §:n mukainen kartta ja selitelmä
10. Rakennelmista ja laitteista, joille yrityksen toimeenpanosta mahdollisesti aiheutuu vahinkoa, 57 §:n mukaiset tiedot karttoineen
11. Yrityksen oikeudellisia edellytyksiä selvittävät tiedot
12. Työn suorittamista ja siihen liittyviä toimenpiteitä koskeva 58 §:ssä tarkoitettu selostus.

Vedenottamoiden suoja-aluetta koskevan suunnitelman sisältämän ehdotuksen tulee vesiasetuksen 69a §:n mukaan puolestaan sisältää:

1. Yleiskuvaus 46 §:ssä tarkoitettuine karttoineen siitä alueesta, jota hakemus koskee
2. Tiedot vedenottamosta, jota varten suoja-alue on tarkoitettu määrättäväksi
3. Selostus syistä, jotka vaativat suoja-alueen määräämistä
4. Ehdotus siitä, miten laajaksi suoja-alue olisi määrättävä
5. Ehdotus suoja-alueen ja siihen mahdollisesti sisältyvien vyöhykkeiden käyttöä koskeviksi rajoituksiksi
6. Ehdotus suoja-alueella mahdollisesti tarvittavista suojatoimenpiteistä
7. Luettelo suoja-alueeseen kuuluvista tiloista ja niiden tiedossa olevista omistajista ja haltijoista sekä vastaavat tiedot alueella sijaitsevista hakemuksen kannalta tärkeistä rakennuksista ja laitteista.

Pohjaveden ottamon suoja-alueen määräämistä koskevan suunnitelmaan on lisäksi liitettävä tiedot suoja-alueen maaperästä sekä pohjaveden esiintymisestä ja pohjaveden virtauksen suunnasta kyseisellä alueella.

9.3 Lupamenettely

Uudistetun ympäristönsuojelu- ja vesilainsäädännön tultua voimaan 1.3.2000 on vesioikeudet lakkautettu ja niiden tilalle on perustettu kolme ympäristölupavirastoa. Vesiylioikeuden on puolestaan 1.11.1999 korvannut Vaasan hallinto-oikeus.

Ympäristölupavirastojen toimialuejako vastaa maakuntajakoa. Ympäristölupavirastojen toimipaikat sijaitsevat vesioikeuksien toimipaikoilla Helsingissä, Kuopiossa ja Oulussa. Länsi-Suomen ympäristölupaviraston toimialueeseen kuuluvat Uudenmaan, Varsinais-Suomen, Itä-Uudenmaan, Satakunnan, Kanta-Hämeen, Pirkanmaan, Etelä-Pohjanmaan, Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan maakunnat. Itä-Suomen ympäristölupaviraston toimialuee-

seen kuuluvat Päijät-Hämeen, Kymenlaakson, Etelä-Karjalan, Etelä-Savon, Pohjois-Savon, Pohjois-Karjalan ja Keski-Suomen maakunnat. Pohjois-Suomen ympäristölupaviraston toimialueeseen kuuluvat Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Lapin maakunnat.

Toimialuejaossa on maakuntajaon mukaisesti entisestä Länsi-Suomen vesioikeudesta Itä-Suomen ympäristölupaviraston toimialueeseen siirtynyt kuusi kuntaa: Multia, Keuruu, Hämeenkoski, Kärkölä, Orimattila ja Artjärvi. Muilta osin aluejako vastaa entisten vesioikeuksien aluejakoa.

Hakemukseen liitetty hankesuunnitelma tarkastetaan ympäristölupavirastossa ja pyydetään hakijalta tarvittaessa täydentäviä lisäselvityksiä. Jos pyydettyjä lisäselvityksiä ei toimiteta ympäristölupavirastoon asetettuun määräaikaan mennessä, on asia jätettävä vesilain 16 luvun 3 §:n mukaisesti käsittelemättä. Käytännössä ympäristölupavirasto voi olla yhteydessä hakijaan ennen kuin se tekee oman päätöksensä lisäselvityksille varattavasta määräajasta. Määräaikakysymyksessä voidaan olla yhteydessä myös ympäristölupavirastoon ja esittää muutoksia, jos lisäselvityksiä ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista esimerkiksi tutkimusten suorittamiseen liittyvistä syistä tehdä asetettuun määräaikaan mennessä.

Tarkastettuaan hakemuksen ympäristölupavirasto päättää hakemuksen käsittelytavasta. Tavallisimmin vedenhankintaan liittyvät hakemusasiat käsitellään kuulutusmenettelyllä. Hankkeesta annetaan tällöin tieto asianosaisille, eli niille, joiden oikeutta tai etua asia saattaa koskea, tilaisuuden varaamiseksi hakemuksen johdosta tapahtuvalle muistutusten ja vaatimusten tekemiselle. Kuulutus ja asiakirjat pidetään kunnassa nähtävillä. Lisäksi kuulutus lähetetään tiedoksi niille, joiden etuun tai oikeuteen hanke erityisesti vaikuttaa. Kuulutus ja asiakirjat lähetetään myös valtion viranomaisille sekä kuulutus kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle. Muistutukset ja vaatimukset on puhevallan menettämisen uhalla toimitettava ympäristölupavirastolle kirjallisesti tavallisesti 30 päivän kuluessa ympäristölupaviraston määräämästä nähtävillepanopäivästä.

Hakemus voidaan määrätä myös katselmustoimitukseen. Näin on menetelty varsinkin suoja-aluehakemusten yhteydessä, mutta myös runkovesijohtojen rakentamisasioissa silloin, kun niiden rakentamisesta on tehty hakemus. Tavanomaisia vedenottoa koskevia hakemuksia on määrätty harvemmin katselmustoimituksiin. Hakemus voidaan määrätä katselmustoimitukseen, jos hanke edellyttää hakemuksen tarkoittaman yrityksen vaikutusten ja siitä aiheutuvien edunmenetysten yksityiskohtaista selvittämistä ja se havaitaan välttämättömäksi, eikä ympäristölupavirasto voi saada tarvitsemiin selvityksiä muistutuksilla, vaatimuksilla tai tiedoksi antamisen jälkeen määrättävässä ns. selvitysmenettelyssä, jossa suoritetaan ympäristölupaviraston määräämä lisätutkimus ja annetaan tästä lausunto ympäristölupavirastolle. Katselmustoimitus on ympäristölupaviraston päätöksentekoon liittyvä valmisteleva vaihe, jossa kuullaan asianosaisia, selvitetään hankkeen vaikutukset, laaditaan katselmuskirja siitä, voidaanko ja millä ehdoilla lupa myöntää, sekä selvitetään hankkeen aiheuttamat vahingot ja annetaan esitys niiden korvaamisesta. Ympäristölupavirasto ratkaisee asian katselmustoimituksen jälkeen.

Jos ympäristölupavirasto määrää pidettäväksi katselmustoimituksen, se ilmoittaa tästä alueelliselle ympäristökeskukselle, jonka esityksestä toimitukseen määrätään toimitusinsinööri. Toimitusinsinööri toimii toimitusmiesten puheenjohtajana. Hän kutsuu toimitusmiehiksi kaksi uskottua miestä siitä kunnasta tai niistä kunnista, joihin yrityksen vaikutukset pääasiallisesti ulottuvat. Toimitukseen voidaan määrätä myös erityisalan asiantuntijoita. Tavallisesti asiantuntijat määrää alueellinen ympäristökeskus toimitusinsinöörin pyynnöstä. Pyytäjänä voi olla myös alueellinen ympäristökeskus tai asianosainen, mikä on käytännössä harvinaisempaa. (Tällöin asiaa koskeva määräys tulee ympäristölupavirastolta.) Erityisalan asiantuntija voidaan määrätä myös toimitusmiehistöön. Katselmustoimituksesta ja toimitukseen osallistuvien tehtävistä säädetään vesilain 18 luvussa. Vesilain mukaisesta selvitysmenettelystä säädetään vesilain 16 luvun 11 a-c §:issä.

Ympäristölupavirasto voi tehdä hakemusta koskevan päätöksen myös ns. tiedoksiantomenettelyssä tai ilman tiedoksiantoa, jos asia on merkitykseltään vähäinen. Koska luvanhakuvollisuus on yhteydessä hankkeesta aiheutuviin vaikutuksiin, ei vedenhankinta- tai suoja-alueasioissa useinkaan voida menetellä tällä tavalla. Tällaisten menettelyiden käyttö on lähinnä tullut kyseeseen sellaisten hakemusioiden yhteydessä, joissa on haluttu muutosta lupamääräysten sisältöön, kun esimerkiksi voimassa olevan luvan veden käyttötarkoitusta tai käyttökohdetta on haluttu muuttaa. Luvan tarkoittamia vesimääriä ei ole tällöin muutettu. Tiedoksiantomenettelyä voidaan käyttää myös, jos hakemusasia koskee ainoastaan tiettyä henkilöä, eivätkä vaikutukset muiden oikeuksiin tai etuihin ole mahdollisia. Käytännössä tiedoksiantomenettely tarkoittaa ns. erityistiedoksiannon antamista asianosaisille. Normaalia kuulutusmenettelyä ei siis tällöin suoriteta.

Yrityksen vaikutusalueen asukkailla, joiden asumiseen, työntekoon tai muihin oloihin yrityksen toteuttaminen selvästi vaikuttaa, ja heitä edustavilla yhteisöillä, on oikeus antaa ympäristölupavirastolle hakemuksen johdosta lausunto kyseistä hanketta koskevan kuulutuksen nähtävilläoloaikana. Hankkeessa voivat varsinaista asianosaisen puhevaltaa käyttää ne, joihin hanke erityisesti vaikuttaa. Näitä ovat mm. (Helin ja Siitonen 1977):

1. Hakija
2. Ne, jotka esittävät asianosaisuutensa tueksi hyväksyttävän perusteen tai oikeuden (esim. omistus-, käyttö-, vuokra-, nautinta-, kulku- tai rasiteoikeus)
3. Vesiliikenteen harjoittajat ja uittajat sekä muut yksityiset ja yhteisöt, joiden oikeuteen tai etuun yritys saattaa vaikuttaa
4. Valtion viranomaiset, joiden tulee hakemuksen tarkoittamassa asiassa valvoa yleistä etua tai joiden hoitoon tai valvontaan kuuluvaa aluetta, laitosta tai rakennelmaa hakemusasia koskee
5. Kunnan ympäristönsuojeluviranomainen

Jos kahden tai useamman hakijan asia liittyy läheisesti toisiinsa, ympäristölupavirasto voi määrätä hakemukset yhdessä käsiteltäviksi, jos tämä katsotaan tarkoituksenmukaiseksi. Yhteiskäsittelystä ei saa kuitenkaan aiheutua kenellekään hakijoista kohtuutonta viivästystä tai muuta haittaa. Vedenhankinta-asioissa yhteiskäsittelyt eivät ole kovinkaan yleisiä. Tällaisia tapauksia on kuitenkin 1990-luvulakin ollut muutamia. Näissä tapauksissa on tavallisesti ollut kysymys samojen vesivarojen käyttöönottamisesta tai suoja-alueen perustamisesta ja ehdotetulla suoja-alueella harjoitettavaa toimintaa koskevasta lupahakemuksesta, kuten maainestenoittohakemuksesta.

Jos samanaikaisesti vireillä olevilla hakemuksilla pyritään joko osaksi tai kokonaan saman tarkoituksen toteuttamiseen eri tavoilla tai jos yrityksen muunlaista toimeenpanemista on vaadittu käsittelyn aikana, on ympäristölupavirastolla kuultuaan niitä, joiden oikeutta tai etua hanke koskee, mahdollisuus määrätä asian käsittelyn jatkamisesta sellaisena toimenpidettä ja yritystä koskevana hakemusasiaina, joka olosuhteet huomioonottaen katsotaan asianmukaisimmaksi.

Hakemuksen peruutus on tehtävä kirjallisesti ympäristölupavirastolle ennen päätöksen antamista.

9.4 Ympäristölupaviraston päätös

Ympäristölupaviraston päätöksessä kerrotaan hakemuksen ja suunnitelman sisältö ja selostetaan, miten asia on ympäristölupavirastossa käsitelty. Päätöksessä selostetaan myös muistutusten, lausuntojen ja vaatimusten sisältö.

Ympäristölupaviraston päätös sisältää ratkaisuosan. Päätöksen ratkaisuosassa on ensin mahdollinen käsittelyratkaisu perusteluineen ja lainkoh-tineen. Käsittelyratkaisu voi liittyä esimerkiksi muistuttajan oikeuteen käyttää puhevaltaa asiassa tai siihen, voidaanko muistutuksella esiin tuotua asiaa käsitellä kyseisessä yhteydessä. Ratkaisuosassa selostetaan ympäristölupaviraston kanta muistutuksiin ja vaatimuksiin sekä annetaan päätös itse asiasta perusteluineen. Perusteluosasta käy puolestaan ilmi, mihin lainkoihtiin päätös perustuu.

Ympäristölupaviraston päätös sisältää myös määräykset niistä seikoista, jotka toimintaa harjoitettaessa on otettava huomioon. Suoja-aluepäätöksessä annetaan tarvittaessa määräyksiä suoja-alueen maankäytöstä ja siellä toteutettavista suojatoimenpiteistä. Jos kyseessä on hanke, johon on sovellettu ympäristövaikutusten arviointimenettelyä, päätöksessä selostetaan, miten arviointi on otettu huomioon.

9.5 Muutoksenhaku

Jäljennös ympäristölupaviraston päätöksestä lähetetään kuntiin yleisesti nähtävillä pidettäväksi. Ympäristölupavirasto ilmoittaa päätöksen nähtävälle asettamisesta kunnissa julkisella kuulutuksella. Kuulutuksessa mainitaan aika, jolloin muutoksenhauille varattu aika päätöksen julkipanonsta päät-

tyy. Julkipanopäivämäärä, eli se päivämäärä, jolloin päätös laitetaan ympäristölupaviraston ilmoitustaululle, on se ajankohta, jolloin päätöksen katsotaan tulleen asianosaisten tietoon.

Jäljennös kuulutuksesta lähetetään tiedossa olevaan postiosoitteeseen asianosaisille ja viranomaisille.

Ympäristölupaviraston antamaan päätökseen voi hakea muutosta Vaasan hallinto-oikeudelta. Valituskirjelmä liitteineen on toimitettava ympäristölupavirastolle 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Asian käsittelymaksua koskevasta päätöksestä valitetaan samassa järjestyksessä kuin pääasiasta.

Muutosta ympäristölupaviraston päätökseen saa hakea:

1. Se, jonka oikeutta tai etua asia saattaa koskea
2. Rekisteröity yhdistys tai säätiö, jonka tarkoituksena on ympäristön, terveyden- tai luonnonsuojelun tai asuinympäristön viihtyisyyden edistäminen ja jonka toiminta-alueella kysymyksessä olevat ympäristövaikutukset ilmenevät
3. Toiminnan sijaintikunta ja muu kunta, jonka alueella toiminnan ympäristövaikutukset ilmenevät
4. Alueellinen ympäristökeskus sekä toiminnan sijaintikunnan ja vaikutusalueen kunnan ympäristönsuojeluviranomainen
5. Viranomainen, joka valvoo yleistä etua hakemuksessa tarkoitettussa asiassa.

Yksityisen asianosaisen valitus voi perustua hänen omien etujensa ja yleiskäyttäjien etujen suojaamiseen. Kunnan valvontaviranomainen käyttää itsenäistä puhevaltaa. Kunnan valvontaviranomainen ei voi esittää vaatimuksia luvanhakijan edun valvomiseksi. Kunnassa kunnanhallitus valvoo yleistä etua. Toiminnan sijaintikunnan, vaikutusalueen kunnan ja viranomaisten asema on puheoikeuden suhteen sama. Yleistä etua valvovan viranomaisen puheoikeus riippuu käsiteltävästä asiasta. Yleistä etua valvovalla viranomaisella ei ole puheoikeutta yksityisten asianosaisten vahinkojen, haittojen tai muiden edunmenetysten yhteydessä, eikä niitä koskeviin korvauksiin tai korvausperusteisiin liittyen. Alueellinen ympäristökeskus voi valittaa vesilakiin perustuvasta lupapäätöksestä myös sillä perusteella, että päätös on luonnonsuojelulain nojalla annettujen säännösten tai määräysten vastainen. Yleistä etua valvova viranomainen voi olla alueellisen ympäristökeskuksen lisäksi esimerkiksi ministeriö, museovirasto, kalatalousviranomainen, tielaitos tai ratahallintokeskus.

1.3.2000 voimaan tulleen ympäristösuojelulainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä vesilaissa aikaisemmin olleet (VL 16:6 ja 18:10) ns. puhevaltaleikkurit, eli valitusoikeuden rajaukset, ovat poistuneet. Valitettaessa ympäristölupaviraston päätöksestä Vaasan hallinto-oikeuteen muutoksen antamatta jättäminen tai valituksessa esitetyn vaatimuksen aikaisempi esittämättä jättäminen ei vaikuta valituksen käsittelyyn.

Muutoksenhaussa on siirtymävaiheessa voimassa sekä vanhan että uuden lain mukainen järjestelmä. Asiaan, jonka lupaviranomainen käsittelee loppuun aikaisempien säännösten mukaisesti, sovelletaan myös menettelyn osalta aikaisempia säännöksiä.

Viranomaisen on annettava tieto valituksesta vastineen antamista varten asianosaisille ja yleistä etua valvoville viranomaisille. Viranomaisen on toimitettava valitusasiakirjat, vastineet, lausunnot ja muut asiakirjat Vaasan hallinto-oikeudelle 30 päivän kuluessa vastineen jättämiselle varatun määräajan päättymisestä.

Vaasan hallinto-oikeuden päätöksestä saa valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Valituskirjelmä liitteineen on toimitettava Vaasan hallinto-oikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Päätöksen katsotaan tulleen asianosaisten tietoon silloin, kun se on annettu. Valituksen tekeminen korkeimpaan hallinto-oikeuteen ei nykyisin edellytä valituslupaa.

Jos vesioikeuskäsittelyä edellyttäneestä asiasta on tehty päätös tai se on saatettu vesioikeuteen tehdyllä hakemuksella vireille ennen 1.3.2000, sovelletaan korkeimmassa hallinto-oikeudessa muutoksen haussa aikaisemmin voimassa olleita säännöksiä.

9.6 Päätöksen maksullisuus

1.3.2000 alkaen ympäristölupaviraston päätöksistä on peritty kiinteä maksu. Maksujen suuruudesta on annettu valtion maksuperustelain nojalla ympäristöministeriön päätös 21.2.2000. Maksu on määrätty myös vesilain mukaisille vesitalousasioita koskeville luvuille. Tapaukset, jotka ovat tulleet entisissä vesioikeuksissa vireille ennen mainitun ympäristöministeriön päätöksen voimaantuloa, sovelletaan vanhaa tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista annettua lakia (701/1993).

Myönteisestä ja kielteisestä päätöksestä peritään samansuuruinen maksu. Tuomioistuimen muutoksenhaun johdosta uudelleen käsiteltäväksi palautettavan asian käsittelymaksusta vähennetään, mitä samassa asiassa aikaisemmin annetusta ympäristölupaviraston päätöksestä on aikaisemmin peritty. Peruutetusta hakemuksesta peritään tehtyä työmäärää vastaava osuus maksusta.

Vesilain 9 luvun mukaisille vesitalousasioille, eli veden johtamiselle ja pohjavettä koskeville asioille, on määrätty seuraavat kiinteät maksut, jotka perustuvat arvioon keskimäärin käytetystä työmäärästä henkilötyöpäivinä. Maksu peritään 35 % vahvistettua maksua pienempänä, jos asian käsittelyn vaatima työmäärä on arvioitua työmäärää pienempi, ja 35 % vahvistettua maksua suurempana, jos työmäärä on arvioitua suurempi.

1. Pinta- ja pohjaveden ottamista koskevasta päätöksestä peritään 2 500 markkaa, jos vedenoton määrä on enintään 500 m³/d. Jos vedenotto ylittää tämän määrän, on lupamaksun suuruus 5 000 markkaa. Maksu

määräytyy kokonaisvesimäärän perusteella myös niissä tapauksissa, joissa lupa jaetaan yhteisestä hakemuksesta useammalle hakijalle. Maksun suuruuteen ei vaikuta hakemuksessa suunniteltujen kaivojen lukumäärä.

Luvan muuttamista tai tarkistamista koskevan hakemuksen käsittelystä peritään maksu, jonka suuruus on 50 % taulukon mukaisesta maksusta. Jos kysymys on yksittäisen lupamääräyksen teknisluonteisesta muuttamisesta, maksun suuruus on 10 % taulukon mukaisesta maksusta. Tällä perusteella vanhojen ottamoiden käyttön-tehostamishankkeet kuuluvat ryhmään, jossa maksun suuruus on 50 % taulukkomaksusta, ja esimerkiksi vedenottoluvan käyttötarkoituksen ja käyttökohteen muuttamista koskevat hakemukset ryhmään, jossa maksun suuruus on 10 % taulukkomaksusta. Luvan lakkauttamishakemuksien päätösmaksuille ei ole määriteltä taulukkomaksua.

Vähäisen ja pelkästään yksityistä tarvetta varten vireille pannun asian käsittelystä peritään 1 000 markkaa. Näin esimerkiksi yksityishenkilön ympäristölupavirastossa vireille paneman veden talousvedenottoa koskevan luvan hinnaksi tulee 1 000 markkaa.

2. Jos ottamon rakentamista ja käyttöönottoa koskeva hakemus sisältää pyynnön suoja-alueen määrittämisestä, lupamaksu on 10 000 markkaa. Myös pelkkä suoja-alueen määrittäminen maksaa 10 000. Suoja-alueen muuttamis- ja lakkauttamishakemuksiin tullaan ilmeisesti soveltamaan em. pienennettyjä taulukkomaksuja. Suoja-alueääräyksistä poikkeamista koskevan hakemuksen hinnaksi tulee 1 000 markkaa ainakin siinä tapauksessa, että hakija on yksityishenkilö.
3. Katselmustoimitukseen määrätyn tai muuten keskimääräistä suurempitoisen hankkeen taulukkomaksua korotetaan 35 %.
4. Jos hakemus sisältää useita maksulliseksi säädettyjä päätöksiä siten, että ne muodostavat samaa tarkoitusta palvelevan kokonaisuuden, peritään asian käsittelystä korkeimpaan maksuluokkaan kuuluvan asian käsittelymaksun suuruinen maksu. Tekopohjavesihankkeen läpivienti ympäristölupavirastossa voi käytännössä edellyttää neljän, viiden tai jopa vieläkin useamman hakemusasian samanaikaista ratkaisemista. Tällainen hanke edellyttää usein vesistöön rakentamista, vedenottoa vesistöstä, ratkaisua oikeuksista maa-alueisiin, lupaa raakaveden puhdistuslaitokselle, imeyttämislupaa ja lupaa varsinaiseen vedenottoon. Suoja-alueen perustamisen tarvekin voi olla ilmeinen.
5. Haittaa kärsivän asianosaisen aloitteesta vireille pannun korvausasian käsittelystä ei peritä maksua. Tämä koskee ns. ennakoimattoman vahingon korvaamisesta tehtävää päätöstä. Maksua ei peritä niissäkään tapauksissa, joissa hakemus ei johda tulokseen.

Kirjallisuus

- Airaksinen, O. & Karttunen, K. Natura 2000 -luontotyyppiopas. Helsinki 1998.
- Bristichi, R. & Gustafsson, J. Suomen luokitellut pohjavesialueet. Helsinki 1996.
- Eerolainen, R. & Saastamoinen, V. Yhteysviranomaisen lausunto Kellolähteen - Helvetinlähteen pohjavedenoton ympäristövaikutusten arviointiselostuksesta. Hämeenkoski 30.1.1997.
- Etelämäki, L. Veden käyttö Suomessa. Helsinki 1999.
- Hatva, T. & Suomela, T. Pohjaveden suojelu erityisesti vedenhankintaa silmälläpitäen. Helsinki 1999.
- HE 264/1961: Hallituksen esitys Eduskunnalle vesilainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 266/1984: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vesilain muuttamisesta.
- HE 42/1992: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vesilain muuttamisesta.
- HE 165/1992: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ympäristövahinkojen korvaamisesta ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE 234/1992: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi vesilain, yleisistä vesi- ja viemärlaitoksista annetun lain, vesi- ja ympäristöhallinnosta annetun lain 2 §:n sekä terveydenhoitolain 52 §:n muuttamisesta.
- HE 85/1993: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vesilain muuttamisesta.
- HE 17/1994: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vesilain muuttamisesta.
- HE 17/1995: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vesilain muuttamisesta.
- HE 54/1996: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vesilain muuttamisesta.
- HE 79/1996: Hallituksen esitys Eduskunnalle luonnonsuojelulainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 84/1999: Hallituksen esitys Eduskunnalle ympäristönsuojelu- ja vesilainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 85/2000: Hallituksen esitys Eduskunnalle vesihuoltolainsäädännön uudistamiseksi.
- Helin, J. & Siitonen, H. (toim.) Vesitaloushankkeen edellyttämä lupa ja sen määräykset. Helsinki 1997.
- Hollo, E. Pilaamiskiellon sisältö vesilain mukaan. Helsinki 1976.
- Hollo, E. Oikeustapauksia. Ympäristöjuriidikka 1-2/1987.
- Hollo, E. Ympäristöoikeus. Helsinki 1991.
- Hollo, E. Vesienkäyttöä koskevat korvausperusteet. Teoksessa Hyödyn ja vahingon arviointi vesitaloudessa. Tampere 1992.
- Hollo, E. Lausunto kahden kunnallisen yhdyskunnan säännöllisen (Hollola-Lahti ja Hämeenkoski) veden tarpeen tyydyttämisestä 3.3.1997.
- Hollo, E. Johdatus ympäristöoikeuteen. Helsinki 1998.
- Hänninen, T. & Nysten, T. Tiesuolan pohjavesihaittojen vaikutuksista ja torjuntakeinoista. Helsinki 1998.
- Kajosaari, E. Vesihuolto. Teoksessa Hyödyn ja vahingon arviointi vesitaloudessa. Tampere 1992.
- Kivimäki, A. Tekopohjavesilaitokset Suomessa. Vesi- ja ympäristöhallinnon julkaisuja - Sarja A. Helsinki 1992.

- Kotkasaari, T. Vesilainsäädännön perusteita. Helsinki 1993.
- Leinonen, J. Toimitusinsinöörin lausunto pohjaveden ottamisesta Launeen, Jalkarannan ja Urheilukeskuksen pohjavesiesiintymistä Lahden kaupungissa. Katselmuskirja 1989.
- Mäkelä, T. Kyrönjokilaakson Vesi Oy:n pohjavedenottohanke Pahalähteen alueelta Kauhajoelta. Katselmuskirja 1985.
- Mäkinen, S. & Suomela, T. Pohjaveden otto ja suojele. Vesiylöikeuden koulutuspäivä 8.9.1988. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja.
- Mäkinen, S. & Suomela, T. Ympäristöministeriön lausunto Pohjois-Pohjanmaan alueelliselle ympäristökeskukselle 25.3.1999.
- Ojala, O. & Suomela, T. Ympäristöministeriön valvontaohje nro 3, vesilain 9 luvun 20 §:n mukaisiin pohjavedenottamoiden suoja-alueisiin liittyvä valvonta. Luonnos vuodelta 1995.
- Peltokangas, J. Pohjaveden suojele oikeuskäytännössä. Vesitalous 2/1997.
- Rontu, M. Vesihuollon alueelliset ja valtakunnalliset tavoitteet. Vesitalous 1/1997.
- Räty, S. Vedenkäytön merkitys asuinkiinteistössä. Teoksessa Kiinteistön vesitalous: opas tarkoituksenmukaiseen vedenkäyttöön 1997.
- Rönkä, E., Hatva, T. & Iihola, H. Tekopohjaveden muodostaminen. YVY-tutkimus 34, Yhdyskuntien vesi- ja ympäristöprojekti 1977.
- Similä, J. Luonnonsuojelulaki. Jyväskylä 1997.
- Solonen, E. Avustavan virkamiehen lausunto katselmustoimitukseen määrättyssä asiassa, joka koski pohjaveden ottamisesta Launeen, Jalkarannan ja Urheilukeskuksen pohjavesiesiintymistä Lahden kaupungissa. Lausunto 1981.
- Suomela, T. Pohjaveden laatu ja sitä vaarantavat tekijät. Vesitalous 4/1990.
- Suomela, T. Pohjaveden otto ja suojele. Vesiylöikeuden koulutuspäivä 8.9.1988. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja.
- Suomela, T. Pohjavesialueiden suojaamisen uudet näkökohdat. Vesitalous 4/1989.
- Suomela, T. Pohjavesien suojelelun nykytilanne ja lähitulevaisuuden tavoitteet. Vesitalous 4/1991.
- SYKE / Lehdistötiedote 13.3.1997: Suomen pohjavesialueet kartoitettu.
- Vedenhankinnalle aiheutuvan vahingon arvioiminen ja suoja-alueääräyksistä johdettavat korvaukset. Vahingonarviotyöryhmä 1977.
- Vesihuollon sopimus- ja maksujärjestelmien yhtenäistämistä selvittäneen työryhmän muistio. Maa- ja metsätalousministeriö 1999:15. Helsinki 1999.
- Vesihuoltolaitokset 31.12.1990. Vesi- ja ympäristöhallituksen julkaisusarja- sarja A, nro 121. Helsinki 1992.
- Vesilakikomitean mietintö 1958:B 97.
- Vihervuori, P. Hakemusasian käsittelyprosesseja. Lupaedellytyksiä ja koron määräytymistä koskevan vesilain muutokset. Alueelliset katselmuspäivät. Oulu 24.-25.1.1995.
- Vihervuori, P. Maa-aineksen ottaminen ja suojele. Helsinki 1989.

Kuvailulehti

Julkaisija	Suomen ympäristökeskus	Julkaisuaika	Lokakuu 2000
Tekijä(t)	Sakari Koskinen ja Reetta Waris		
Julkaisun nimi	Vedenhankintaa koskeva lupa ja sen määräykset		
Julkaisun osat/ muut saman projektin tuottamat julkaisut			
Tiivistelmä	Julkaistu on tarkoitettu viranomaisten, vedenottajien ja asianosaisten käyttöön vedenot- tolupia ja vedenottamoiden suoja-alueasioita käsiteltäessä. Siinä tarkastellaan vedenhan- kintaan liittyvän lainsäädännön ja oikeuskäytännön pohjalta vesilain 9 luvun mukais- ten vedenottohankkeiden luvan tarvetta, luvan myöntämisen edellytyksiä ja luvan mää- räyksiä sekä vedenottamoiden suoja-alueiden perustamiseen liittyviä tekijöitä. Julkaisus- sa käsitellään erikseen pohja- ja tekopohjaveden ottoa, veden johtamista sekä omaan tar- peeseen tapahtuvaa vedenhankintaa. Tarkastelussa on otettu huomioon 1.10.2000 voi- massa olleet säädökset.		
Asiasanat	Vesilaki, vesipolitiikka, vedenhankinta, pohjavesi, suoja-alue, lupa		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Ympäristöopas 80		
Julkaisun teema	Ympäristöpolitiikka		
Projektihankkeen nimi ja projektinumero			
Rahoittaja/ toimeksiantaja	Suomen ympäristökeskus		
Projektiryhmään kuuluvat organisaatiot			
	ISSN 1238-8602	ISBN 952-11-0805-3	
	Sivuja 162	Kieli Suomi	
	Luottamuksellisuus Julkinen	Hinta 130mk	
Julkaisun myynti/ jakaja	Oy Edita Ab, Asiakaspalvelu, PL 800, 00043 Edita, puh. (09) 566 0266, telefax (09) 566 0380, sähköpostiosoite: asiakaspalvelu@edita.fi, www-palvelin: http://www.edita.fi/netmarket		
Julkaisun kustantaja	Suomen ympäristökeskus		
Painopaikka ja -aika	Oy Edita Ab, Helsinki 2000		

Presentationssblad

Utgivar	Finlands miljöcentral	Datum	Oktober 2000
Författare	Sakari Koskinen och Reetta Waris		
Publikationens titel	Tillståndet som förutsätts för tagande av vatten och tillståndets bestämmelser		
Publikationens delar/ andra publikationer inom samma projekt			
Sammandrag	Publikationen är avsedd för myndigheterna, vattenförsörjare och sakkunniga vid behandling av frågor gällande tillstånd som förutsätts för tagande av vatten och vattentäkstens skyddsområden. Här har man undersökt enligt 9. kapitel av vattenlagen behovet av tillstånd för tagande av vatten, beviljande, tillstånds bestämmelser och dessutom grundande av skyddsområden och därtill hörande faktorer. I publikationen har tagande av grundvatten och konstgjort grundvatten, ledande av vatten och användningen av vatten för eget bruk behandlats skilt. I publikationen har man tagit i beaktande stadganden som var i kraft 1.10.2000.		
Nyckelord	Vattenlagen, vattenpolitik, vattenanskaffning, grundvatten, skyddsområde, tillstånd		
Publikationsserie och nummer	Miljöhandledning 80		
Publikationens tema	Miljöpolitik		
Projektets namn och nummer			
Finansiär/ uppgångsgivare	Suomen ympäristökeskus		
Organisationer i projektgruppen			
	ISSN	ISBN	
	1238-8602	952-11-0805-3	
	Sidantal	Språk	
	162	Finska	
	Offentlighet	Pris	
	Offentlig	130 Fmk	
Beställningar/ distribution	Oy Edita Ab, Kundservice, PB 800, 00043 Edita, tel. (09) 566 0266, fax (09) 566 0380, e-mail: asiakaspalvelu@edita.fi, www-server: http://www.edita.fi/netmarket		
Förläggare	Finlands miljöcentral		
Tryckeri/ tryckningsort och -år	Oy Edita Ab, Helsingfors 2000		

Documentation page

Publisher	Finnish Environment Institute	Date	October 2000
Author(s)	Sakari Koskinen and Reetta Waris		
Title of publication	Permit for withdrawal of water and permit regulations		
Parts of publication/ other project publications			
Abstract	The aim of the publication is to assist authorities, withdrawers of water and other interested parties in processing of permits for withdrawal of water and establishment of ground water protection areas. The permit needs, preconditions and regulations as well as the factors related to the establishment of a ground water protection area are examined based on legislation and legal praxis. The publication deals with withdrawal of ground water and artificial ground water for both public and private needs. There has been taken into account obligations as of 1.10.2000.		
Keywords	Water Act, water politics, withdrawal of water, ground water, ground water protection area, permit		
Publication series and number	Environment Guide 80		
Theme of publication	Environmental policy		
Project name and number, if any			
Financier/ commissioner	Finnish Environment Institute		
Project organization			
	ISSN 1238-8602	ISBN 952-11-0805-3	
	No. of pages 162	Language Finnish	
	Restrictions For public use	Price 130 FIM	
For sale at/ distributor	Edita Ltd, PL 800, 00043 Edita, Tel. + 358 9 566 0266, telefax + 358 9 566 0380, e-mail: asiakaspalvelu@edita.fi		
Financier of publication	Finnish Environment Institute		
Printing place and year	Edita Ltd, Helsinki 2000		

YMPÄRISTÖ- POLITIIKKA

Vedenhankintaa koskeva lupa ja sen määräykset

Vesioikeudet korvanneisiin ympäristölupavirastoihin jätetään vuosittain kymmeniä vedenhankintaa koskevia hakemuksia, ja vedensaannin turvaaminen koskettaa meitä kaikkia. Tämä teos syntyi tarpeesta saada vedenhankintaan liittyviä eri oikeustilanteita käsittelevä perusteos. Julkaisua voidaan käyttää tehokkaaseen tiedonhakuun ja oppimateriaalina vesilakiin tutustuttaessa.

Julkaisussa käsitellään vesilain 9 luvun mukaisten vedenottohankkeiden luvan tarvetta, luvan myöntämisen edellytyksiä ja luvan määräyksiä sekä vedenottamoiden suoja-alueiden perustamiseen liittyviä kysymyksiä. Siinä tarkastellaan erikseen pohja- ja tekopohjaveden ottoa, veden johtamista ja omaan tarpeeseen tapahtuvaa vedenhankintaa. Omat lukunsa muodostavat myös vesijohtolinjat, tutkimusluvat ja lupamenettely.

Julkaisu soveltuu viranomaisten, vedenottajien ja asianosaisten käyttöön vedenottolupia ja vedenottamoiden suoja-alueasioita käsiteltäessä. Se on tarkoitettu myös muiden vesilain parissa työskentelevien tai vedenhankintaa koskevasta lainsäädännöstä ja oikeuskäytännöstä kiinnostuneiden käyttöön.

ISBN 952-11-0805-3

ISSN 1238-8602

Oy EDITA Ab
PL 800, 00043 EDITA, vaihde (09) 566 01
ASIAKASPALVELU
puh. (09) 566 0266, telefax (09) 566 0380
EDITA-KIRJAKAUPAT HELSINGISSÄ
Annankatu 44, puh. (09) 566 0566
Eteläesplanadi 4, puh. (09) 662 801

9 789521 108051